

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE
İDARİ BİLİMLER
DERGİSİ

ATATURK UNIVERSITY
JOURNAL OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Cilt / Volume: 30

Sayı / Number: 2

Yıl / Year: 2016

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER
DERGİSİ**

Cilt / Volume: 30

Sayı / Number: 2

Yıl / Year: 2016

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

<i>Orhan GÜVENEN</i>	Bilim, Bilimlerarası Metodoloji, Matematiksel Karmaşıklık Ve Matematiksel Kaos.....	229
Ahmet ÖZKİRAZ Müşrike Nazan ARSLANEL Taylan ŞENGÜL	Gaziosmanpaşa Üniversitesi Öğrencilerinin Aile Kurumuna Bakışı.....	243
Murat AKDAĞ Vecihi YİĞİT	Box-Jenkins Ve Yapay Sinir Ağı Modelleri İle Enflasyon Tahmini.....	269
<i>Hakan YAZARKAN Züleyha YILMAZ</i>	Muhasebe Stajyerlerinin Staj Eğitiminde Karşılaştıkları Sorunlar Ve Beklentileri: Tr90 Bölgesinde Bir Uygulama.....	285
Ali Eren ALPER Gürçem ORANSAY	Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz: Üst Orta Gelirli Ülkeler Grubu İle Oecd Karşılaştırması.....	303
Biröl KARAKURT	Vergi Cennetleri Ve Posta Kutusu Şirketlerin Kamu Maliyesine Etkileri.....	319
Süleyman Çağrı GÜZEL	Dış Yardımlarda Destekleyici Bir Unsurlar Olarak Kültürel Diplomasi Ve Yunus Emre Enstitüsü Örneği.....	343
Yılmaz GÖKŞEN Muhammet DAMAR Onur DOĞAN	Building Management Information Systems To Coordinate The University Business Processes: A Proposed Model For Dokuz Eylül University.....	361
Recep TARI Sinem Gözde BEŞBALLI	Nitel Ve Nitel Ölçütleriyle Eğitim-İktisadi Büyüme İlişkisi.....	375
Hüseyin DAŞTAN Nagehan DUDU Gürkan ÇALMAŞUR	Kış Turizmi Talebi: Erzurum İli Üzerine Bir Uygulama.....	403
Ergün AKTÜRK Nazlı TEKMAN	Konut Talebi Ve Erzurum Kent Merkezinde Tüketicilerin Konut Edinme Kararlarını Etkileyen Faktörler.....	423
Hüseyin ÖZER Gökhan ERKAL	Türkiye'nin Antidamping Uygulamalarının Ekonometrik Analizi.....	441
Bilge KÖKSEL	Türkiye Ekonomisinde Para Arzının İçselliği: 2006-2014 Dönemi Üzerine Bir Uygulama.....	455

THE REPUBLIC OF TURKEY
ATATURK UNIVERSITY
JOURNAL OF ECONOMICS AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES

Volume / Cilt: 30

Number / Sayı: 2

Year / Yıl: 2016

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

<i>Orhan GÜVENEN</i>	Bilim, Bilimlerarası Metodoloji, Matematiksel Karmaşıklık Ve Matematiksel Kaos.....	229
Ahmet ÖZKİRAZ Müşrike Nazan ARSLANEL Taylan ŞENGÜL	Gaziosmanpasa University Students' Views On Family Institution.....	243
Murat AKDAĞ Vecihi YİĞİT	Forecasting Inflation With Box-Jenkins And Artificial Neural Network Models.....	269
<i>Hakan YAZARKAN Züleyha YILMAZ</i>	Problems And Expectations Of Accounting Trainees Encountered During The Training Period: An Application In The Tr90 Region.....	285
Ali Eren ALPER Gürçem ORANSAY	An Analysis On The Determinants Of Foreign Direct Investment: Comparison Of Upper Middle Income Countries Group And Oecd.....	303
Birol KARAKURT	The Impact Of Tax Havens And Mailbox Companies On Public Finance.....	319
Süleyman Çağrı GÜZEL	Cultural Diplomacy As A Supportive Factor In External Helps And Sample Of Yunus Emre Institute.....	343
Yılmaz GÖKŞEN Muhammet DAMAR Onur DOĞAN	Üniversite İş Süreçlerinin Koordinasyonu İçin Yönetim Bilişim Sistemlerinin İnşası: Dokuz Eylül Üniversitesi İçin Model Önerisi.....	361
Recep TARI Sinem Gözde BEŞBALLI	Education-Economic Growth Relationship With Quantitative And Qualitative Measures.....	375
Hüseyin DAŞTAN Nagehan DUDU Gürkan ÇALMAŞUR	Winter Tourism Demand: An Application On Erzurum.....	403
Ergün AKTÜRK Nazlı TEKMAN	Housing Demand And Factors Affecting Housing Acquisition Decisions Of Consumers In Center Of Erzurum.....	423
Hüseyin ÖZER Gökhan ERKAL	Econometric Analysis Of Turkey's Antidumping Implementations.....	441
Bilge KÖKSEL	The Endogeneity Of Money Supply In Turkish Economy: An Application On 2006-2014 Period.....	455

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ
BİLİM DANIŞMA KURULU
(Ada göre sıralanmıştır.)

Prof. Dr. Adem DURSUN Atatürk Üniversitesi	Prof. Dr. Kerem KARABULUT Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KALA İstanbul Üniversitesi	Prof. Dr. M. Akif ÇUKURÇAYIR Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet MAKAL Ankara Üniversitesi	Prof. Dr. Mahmut KARTAL Bartın Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet SÖZEN Doğu Akdeniz Üniversitesi	Prof. Dr. Mehmet S. ORHAN Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Alaattin KIZILTAN T.C. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	Prof. Dr. M. Sinan TEMURLenk Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Alper E. GÜVEL Çukurova Üniversitesi	Prof. Dr. Muammer YAYLALI Erzurum Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Atılhan NAKTİYOK Atatürk Üniversitesi	Prof. Dr. Murat ÇAK İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Aysel ERCİŞ Atatürk Üniversitesi	Prof. Dr. Murat NİŞANCI Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşegül MENGI Ankara Üniversitesi	Prof. Dr. Mustafa SEVÜKTEKİN Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Abdülkerim DAŞTAN Karadeniz Teknik Üniversitesi	Prof. Dr. Mustafa UÇAR Dicle Üniversitesi
Prof. Dr. Berrin C. ATAMAN Ankara Üniversitesi	Prof. Dr. Nesrin ALGAN Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz TORAMAN Gaziantep Üniversitesi	Prof. Dr. Nihat KÜÇÜKSAVAŞ Arel Üniversitesi
Prof. Dr. Dursun KAYA Atatürk Üniversitesi	Prof. Dr. Osman DEMİRDÖĞEN Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Ekrem YILDIZ Kırıkkale Üniversitesi	Prof. Dr. Ömer YILMAZ Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Erkan OKTAY Atatürk Üniversitesi	Prof. Dr. Ömer F. İŞCAN Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Erol ÇAKMAK Atatürk Üniversitesi	Prof. Dr. Ö. Selçuk EMSEN Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Esra G. D. KİBAR Ankara Üniversitesi	Prof. Dr. Önder BARLI Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Fatih KARCIOĞLU Atatürk Üniversitesi	Prof. Dr. Reşat KARCIOĞLU Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Fehim BAKIRCI Atatürk Üniversitesi	Prof. Dr. Ruşen KELEŞ Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hamza ÇEŞTEPE Bülent Ecevit Üniversitesi	Prof. Dr. Selim BAŞAR Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Prof. Dr. Selim ERDOĞAN Dicle Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin DAĞLI Karadeniz Teknik Üniversitesi	Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÖZER Atatürk Üniversitesi	Prof. Dr. Sevtap ÜNAL Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Süleyman YÜKÇÜ
Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Tayfun ÇINAR
Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Turan ÖNDEŞ
Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur GÜLLÜLÜ
Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN
Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Üstün ÖZEN
Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Vedat KAYA
Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf AKAN
Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Yunus KİŞHALI
Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Yunus SÜRMEK
Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Zerrin T. KARAMAN
Dokuz Eylül Üniversitesi

TEŞEKKÜR

Bu dergi değerli hakemlerimizin katkılarıyla yayımlanmaktadır. İlgilerinden ve desteklerinden dolayı teşekkür eder, saygılar sunarız.

BU SAYININ HAKEM KURULU

Hakemin Unvanı	Hakemin Adı	Hakemin Üniversitesi
Doç. Dr.	Ömer ALTUNÇ	Muş Alparslan Üniversitesi
Prof. Dr.	Ömer Selçuk EMSEN	Atatürk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Şahin ÇETİNKAYA	Uşak Üniversitesi
Prof. Dr.	Fehim BAKIRCI	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr.	Dursun BİNGÖL	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr.	Canan KARABEY	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr.	Ömer İŞCAN	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr.	Ramazan KILIÇ	Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr.	Murat ÇAK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr.	Ramazan GÖKBUNAR	Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr.	Hüseyin OZER	Atatürk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Gökhan ERKAL	Atatürk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Adnan KÜÇÜKALİ	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr.	Mustafa MACİT	Atatürk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Ersin KARAMAN	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr.	Ali Kemal ŞEHİRLİOĞLU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr.	Murat ÇETİN	Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr.	Cem SAATÇIOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr.	Ömer YILMAZ	Atatürk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Ergün AKTÜRK	Atatürk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Görkemli KAZAR	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr.	Ömer YILMAZ	Atatürk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Eren Durmuş ÖZDEMİR	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr.	Hüseyin OZER	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr.	Dilek ALTAŞ	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr.	Ümran ŞENGÜL	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Fuat LEBE	Adıyaman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Serap BEDİR	Erzurum Teknik Üniversitesi
Prof. Dr.	Yusuf Akan	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr.	Sabri Azgün	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr.	Suat YILDIRIM	Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr.	Reşat KARCIOĞLU	Atatürk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Abdulkerim DAŞTAN	Atatürk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Hayati AKTAŞ	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr.	Mehmet Sait DİLEK	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr.	Turan Ondes	Atatürk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Mehmet DURGUT	Giresun Üniversitesi
Doç. Dr.	Selçuk BALI	Giresun Üniversitesi

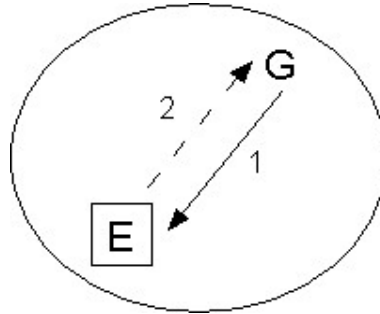
BİLİM, BİLİMLERARASI METODOLOJİ, MATEMATİKSEL KARMAŞIKLIK VE MATEMATİKSEL KAOS*

*Orhan GÜVENEN***

Bilim ve özellikle insan ve toplumun olduğu yapılar matematik anlamda kompleks, kaotik ve belirsizliği yüksek özelliğe sahiptirler. Sonsuza uzanan sayıda değişkenlerin fonksiyonu olan bu yapılar bir ya da sınırlı sayıda değişkenin farklılaşmasıyla önemli düzeyde değişiklik gösterme niteliğindedir. Yirminci yüzyılda ve yirmi birinci yüzyılda bilim metodolojisinin, özellikle toplum bilim metodolojisinin altküme ve kısmi tahlil yaklaşımı uyguladığı bilinen bir olgudur. Altküme ve kısmi tahlil yaklaşımı kısa dönemde toplum ve ekonomi yapılarının incelenmesinde belirli çözüm getirmekle beraber, özellikle orta-uzun dönemde mekanist, “kısa dönemci” ve genelde yüksek alternatif maliyet oluşturan bir konumdadır.

Toplum ve ekonomi yapılarının gösterdiği özellikleri üç ana başlık altında toplamak mümkün olabilir:

- Matematik karmaşıklık
- Matematik kaos
- Belirsizlik

G: Genel sistem küme etkileşimi
E: Alt küme yapısı

Şekil 1: Bilim Metodolojisi ve Stratejik Öngörü

Kaynak: (Güvenen, 2000: 22-43)

* Prof. Dr. Orhan Güvenen'e, Atatürk Üniversitesi'nde, 17 Nisan 2014 tarihinde tevdi edilen "Fahri Doktora" kapsamında yapılan törende sunulan konuşma, Atatürk Üniversitesi, Erzurum

** Prof. Dr. Bilkent Üniversitesi Dünya Sistemleri, Ekonomileri ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Direktörü (DSEE), Muhasebe Bilgi Sistemleri Bölüm Başkanı, UNAM - Ulusal Nanoteknoloji Merkezi Yönetim Kurulu Üyesi ve Strateji, Ekonomi ve Sanayi Danışma Kurulu Başkanı, Paris Panthéon, Sorbonne Üniversitesi Davetli Profesörü, World Academy of Art and Science Üyesi (WAAS), "Applied Econometrics Association" Başkanı, gorhanbilkent.edu.tr

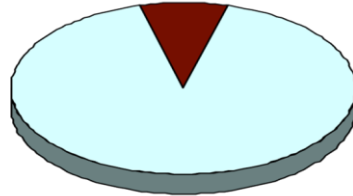
Toplum ve ekonomi yapıları, matematik anlamda karmaşık, kaotik, belirsizlik düzeyi yüksek ve öngörülmesi güç olgulardır. Bilimler arası metodoloji, ortak bir bilimsel amaç için farklı bilimsel disiplinler arasında kaynak paylaşımı, bilgi alışverişi, disipline özgü yöntemler yerine disiplinler arası yöntemler kullanımı şeklinde işbirliği yapılmasını öngörür. (Güvenen, 2015)

Bilimler arası metodoloji üç ana özellik ile tanımlanabilir:

- Kompleks bir soru ve konuları incelemesi,
- İteratif bir yöntem ile ilerlemesi,
- Farklı bilim ve disiplinlerin işbirliği içerisinde olması

Bilimler arası metodoloji; karmaşık, kaotik ve belirsizliği yüksek yapıların incelenmesinde, hata payının minimum düzeye yönelmesinde, olasılığı arttırabilmek niteliğindedir.

Hata payının minimum yönelmesi için ilk başvurulması gereken yöntem *hermeneutics*'tir. Bilim metodolojisinde *hermeneutics* (ilk kaynağa gitme) temel bir kuraldır (Gadamer, 1976). Bilgi ve iletişim teknolojileri, sadece insanların hayatını etkilemedi, aynı zamanda topluma belirli bir bilinçlenme, kurum yönetiminde, karar sistemlerinde ve bilime yeni araştırma alanları sağladı. Ancak, bilgi güvenilirliği ve bilgi tahrifatı konusunda yeni sorunlar getirdi. Bu sorunlar, tüm karar sistemlerini, araştırma ve öğretim yapısını da etkilemekte ve yüksek alternatif maliyetler oluşturmaktadır. “Bilgi kirliliği”, çevre kirliliği kadar ciddi bir konudur ve hassasiyetle değerlendirilmesi, çözüm üretilmesi gerekir.

Sistem bütünü = 360°

Bölüm sistemi ~ 30°

Şekil 2: *Bilimler arası Çözüm ve Sistem Optimali*
Kaynak: (Güvenen, 2012: 12)

Alt küme ve kısmi tahlil, küme ile olması gereken bağlantıyı sağlayacak metodolojiyi vermekte sınırlı kalmaktadır. Sistem “optimal altı” konumundadır. Bu husus, orta ve uzun dönemde, toplumda “Mekanist” ve “Kısa dönemci” bir yapı oluşturmaktadır. Bu olgunun alternatif maliyetinin yüksekliği 20.yy’da yoğun bir şekilde gözlemlendiğini belirtmek yanlış

olmayacaktır. Bilimler arası metodoloji bu eksikliği düzeltici gerekli bir koşuldur.

I. Kompleks Sistemler ve Öngörülü Algılama

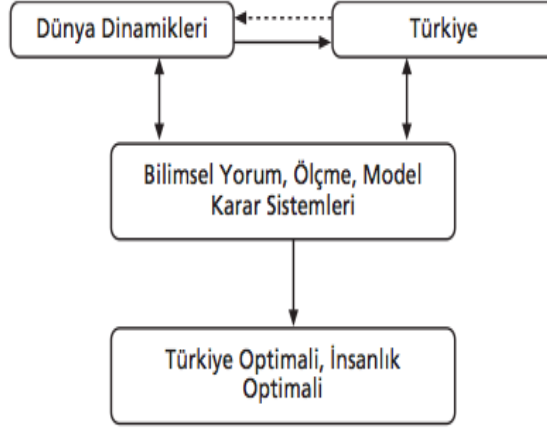
Matematik karmaşıklık, kaos modeller matematiğin *non-lineer* kapsamına girer. Kompleks ve kaotik sistemlerde hata payları ve bilgi tahrifatı, bilim ve uygulama alanları için çok ciddi sorun teşkil ederler. Hata payları ve bilgi tahrifatı minimum düzeye indirecek, tahlil ve tetkik yöntemlerini kullanmak araştırmanın niteliği ve karar sisteminin etkinliği bakımından büyük önem taşır.

Öngörülü algılama, “ t_1 ” zamanda mevcut “ p_1 ” probleminin çözüm dinamiğini kapsar:

- “ t_1 ” zamanda, “ p_1 ” problemini çözmeye karar verir, gerekli araştırma, tahlil ve testleri yaptıktan sonra çözümü, örneğin “1 ünite maliyetle” uygularsınız.
- “ t_1 ” zamanda, “ p_1 ” problemini çözmez, örneğin beş yıl beklerseniz, bu sürede problemin niteliğinde değişme olabileceği gibi çözümün maliyeti çok daha yüksek olacak, belki 8 – 10 kat daha fazla maliyet düzeyine gelecektir.

“ t_1 ” zamanda, “ p_1 ” problemini çözmez, belirli bir süre ilgisiz kalıp, bekletirseniz, örneğin sekiz yıl sonra problem çözümsüz hale gelebilir. Sistem dinamikleri, yapılar, çevre, önemli oranda değişmiş, “ p_1 ” çözümsüz duruma gelmiştir.

Bilim metodolojisi, bilim, matematik, fizik bilimler, temel bilimler, doğal bilimler, bilgi sistemleri, toplum bilimler, ölçme teknikleri, stratejik planlama, karar sistemleri; "Türkiye Optimali" ve "İnsanlık Optimali" arayışında, insanlık refahına, barışa katkı sağlayabildikleri sürece, en önemli katma değerleri sağlamış olurlar.

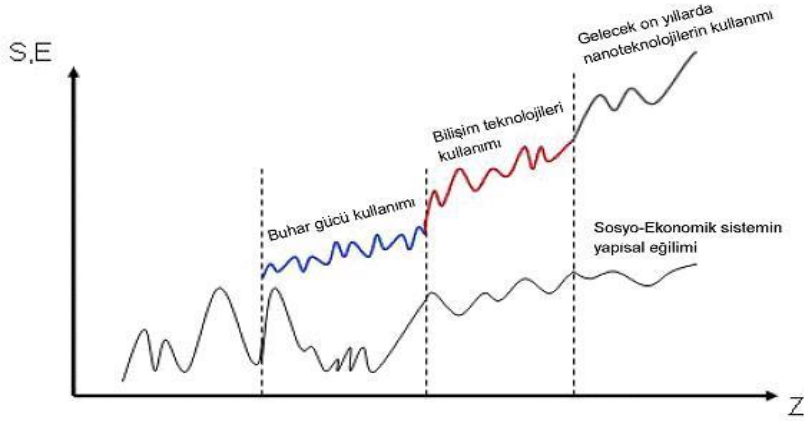
Şekil 11: Sistem dinamikleri, karar sistemleri, "Türkiye Optimali", "İnsanlık Optimali" (Güvenen, 2010).

Kaynak: (Güvenen, 2010: 127)

Şekil 3: Sistem Dinamikleri, Karar Sistemleri, "Türkiye Optimali", İnsanlık Optimali

vardır. Bu karşılıklı etkileşim sonucu ortaya çıkan sonuçların bilimsel yorum, ölçme, model ve karar sistemleri ile değerlendirilmesi sonucu "Türkiye optimali" ve "İnsanlık Optimali"ne ulaşılması mümkün olabilir.

II. Dünya Dinamikleri

Şekil 4: Teknolojiler, İnovasyon ve Öngörülü Algılama
 S,E: Toplum ve Ekonomi Olgularının ülkelerin gelişme ve refahına etkileri
 Z: Zaman

Kaynak: (Güvenen, 2003)

İnsanlık tarihi ölçeğinde kısa sayılabilecek bir süre olan son birkaç yüzyıl içerisinde olan bilimde gelişmeler ve teknolojide ilerlemelerin insan yaşamına yoğun bir etkisi oldu.

1800'lerde buhar gücünün yaygın şekilde kullanılmaya başlanması, insanlık tarihinde görülen ilk büyük sosyo-ekonomik kırılmaya (matematiksel kaos) sebebiyet verdi. Buhar gücü, insanlığa büyük ağırlıklı uzak mesafelere götürme olanağı sundu. Buharlı gemiler ve trenler yardımı ile dünya çapında, binlerce ton yükün, yüksek hızlarda, büyük mesafelere taşındığı bir ulaşım olanağı gelişti. Bu ulaşım yapısı yoluyla dünyanın değişik coğrafyalarından büyük miktarlarda maden, emtia ve köle taşındı. Batının zenginliğinin ve sanayi devriminin kökenlerinin büyük ölçüde bu ilk kırılmaya dayandığı söylenebilir.

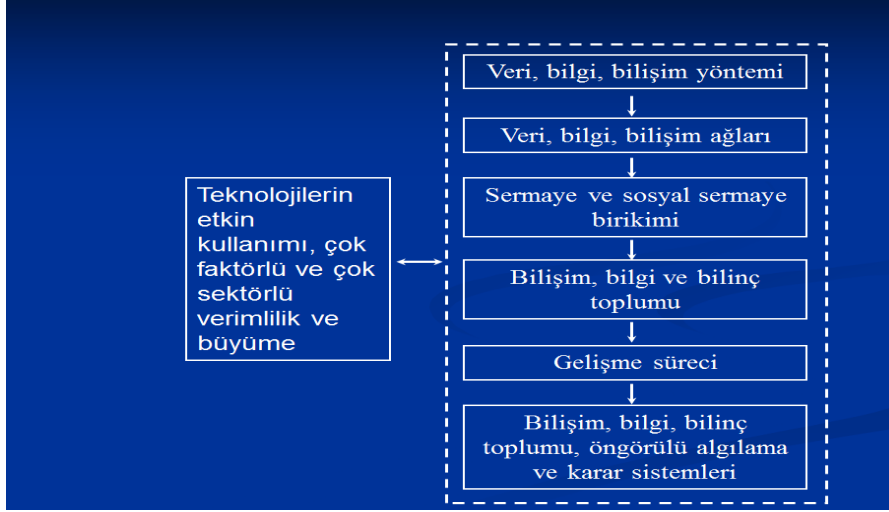
İkinci büyük sosyoekonomik kırılma ise 1980'lerin son yarısından itibaren bilişim sistemlerinin teknolojilerinin yaygın şekilde kullanılmaya başlaması ile oldu. Geleneksel yöntemlerle sonuçlandırılması yüzlerce yıl sürebilecek bilimde hesaplama ve çalışmanın yapılması, bilişim sistemleri ve teknolojilerinin etkin kullanımı ile kısa sürede mümkün oldu. İnternet ile bütün dünyayı birbirine bağlayan bir bilgi ve iletişim ağı kurulması da yine bilişim teknolojilerinin yarattığı kırılma (matematik kaos) sayesinde gerçekleşti. Bilişim teknolojilerinin yarattığı kırılmanın sosyal etkileri kadar, çok önemli ekonomik etkileri de oldu. Bu iki büyük bilimsel ve teknolojik kırılmanın sosyoekonomik etkileri Şekil 4 incelenerek daha kolay anlaşılabilir.

Günümüzde sosyoekonomik yapıda, bu her iki teknolojik gelişmeden daha büyük bir kırılma (matematiksel kaos) yaşatacak bir teknolojik gelişmenin, nanobilim ve nanoteknolojinin ilk on yıllarını yaşıyoruz. Nanoteknoloji milimetrenin milyonda biri boyutlarında 3-4 atomu nanomikroskopla gözlemlene, farklı bileşimlerle yeni, mevcut olmayan moleküller sağlama olanağı verebilmektedir. Kimya, biyoloji, fizik, malzeme bilimi ve mühendislik gibi çok farklı disiplinlerle etkileşim içerisinde nanobilim evrimini sürdürmektedir. Bilimde, bilimler arası nitelikte ve birinci sanayi devriminden çok daha önemli bir bilim devrimi yaşamaktadır insanlık. Nanoteknoloji uygulamaları sonucunda geliştirilen teknik ve teknolojiler günümüzde tıp, bilişim, mühendislik, malzeme bilimi, iletişim, biyoloji, kimya gibi birçok alanda kullanılmaktadır. Doğasından gelen "bilimler arası" nitelikte oluşu bu bilimin devrimci boyutunu daha da yoğunlaştırmaktadır.

Bu son dönemde öne çıkan ve bu önemli kırılmanın gerçekleşmesine yol açan teknolojilerin başlıcaları şunlardır:

- Bilişim Teknolojileri
- Malzeme Teknolojileri
- Nanoteknolojiler
- Nanobiyoteknoloji
- Genetik ve Bioteknoloji

- Enerji Teknolojileri
- Çevre Teknolojileri
- Tasarım Teknolojileri
- Beyin Simülasyon Teknolojileri

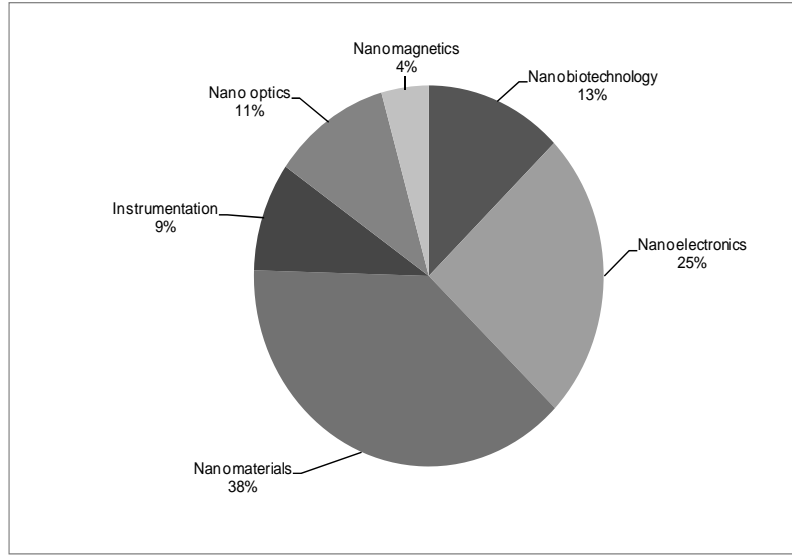

Şekil 5: Teknolojiler, (Bilişim Teknolojileri, Nanoteknolojiler, vb.): Çok Faktörlü, Çok Sektörlü Verimlilik ve Gelişme Etkileşimi

Kaynak: (Güvenen, 2006. Ayrıca “2023 Dünya Dinamikleri ve Türkiye Stratejileri: TC 2023/9”, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi’nde yapılan sunum, kısa bir özeti aynı Merkez tarafından, Stratejik öngörü 2023 başlıklı kitapta yayınlanmıştır.)

Belirtilen teknolojiler, çok faktörlü, çok sektörlü verimlilik ve gelişme etkileşimini özetlemektedir. Bilgi yönetimi, karar alma sistemleri ve çok faktörlü – çok sektörlü büyüme arasında kuvvetli bir bağ vardır.

Bir ton en iyi kalite kiraz ihracat bedeli yaklaşık 1500 dolar civarındır. Buna karşılık Havelsan’ın 2007’de ihraç ettiği ‘uçak simülatörü’ ihracat değeri 15 milyon dolar, ağırlığı ise 7 tondur. Bu da uçak simülatörünün 1 tonunun ihracat değerinin 2.1 milyon dolar olduğu anlamına gelir. Buna karşılık Massachusetts Institute of Technology’nin nanoteknolojik malzemeden ürettiği kalp stentinin 1 tonunun ihracat değeri 10 milyar dolardır. Bu durum, nanoteknolojinin ekonomiye sağladığı yüksek katma değeri göstermesi açısından önemli bir örnektir. Aşağıda sunulan görsel nanoteknoloji konusunda alınan patentlerin alanlara göre dağılımını göstermektedir.

Şekil 6: Nanoteknoloji Patentlerinin Alanlara Göre Dağılımı⁸

Kaynak: (Palmberg, Dernis and Miguet, 2009: 56)

“İkinci sanayi devrimi” olarak nitelendirilebilecek “nanobilim–nanoteknoloji” dinamiğinde çok faktörlü, çok sektörlü verimlilik ve büyüme süreci sağlamak, gelişme olasılığının yüksek olacağını belirtmek, hata payı sınırlı, bir varsayım olacaktır. Sanayi devrimi dışında kalmayı, çok büyük maliyetlerle ödeyen ülkemiz, en kısa zamanda, nanobilim ve nanoteknolojilerde dünyanın ilk sekizine girebilme hedefini gerçekleştirmiş olursa “Türkiye optimali” kapsamında bir strateji ve yönetimle, dünya dinamiklerinin bilincinde, kendi stratejisinin belirlenmesinde etkin olan bir ülke konumuna gelebilir.

Türkiye’nin bu hedefi gerçekleştirecek beyinleri vardır. Yurtiçinde ve yurtdışındaki bu çok değerli insanlarımızın büyük azmi de vardır. Gerekli olan: araştırma, patent, inovasyon, üretim ve talep süreci, üretim ve sanayi stratejilerinde, nanobilim ve nanoteknolojiye gerekli yatırımı, kamu, üniversite, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve insanımızın, birlikte çalışarak sağlamasını temin etmektir.

“Türkiye optimali” elbetteki çok kapsamlı ve çok boyutlu; bilim, teknolojiler, ekonomi, siyasi irade, kültür, eğitim, değerler sistemi, v.b konunun gelişmesini gerektirir. Nanobilim ve nanoteknolojilerin önemi; çok sektörlü, çok faktörlü verimlilik ve katma değer artışı sağlayarak, sistemde katalizörlük yapabilecek, “üst strataya” geçmesini sağlayacak nitelikte, bir alt küme olmasıdır.

III. 1980 – 2050 Dinamiğinde Dünya Ekonomisinde Ağırlık Merkezi

Şekil 7: Ekonomik Ağırlık Merkezi Kayması

Kaynak: (Quah, 2011)

Ekonomide ağırlık merkezi dünya üzerinde ekonomi aktivitelerinin ağırlık kazandığı ve dünya ekonomisini büyük ölçekte etkileyen bölgeler için kullanılan bir terimdir. Bu bölgeyi belirlerken GSMH, ihracat – ithalat verileri, büyüme rakamları ve para akışı gibi bazı kriterler göz önüne alınır. Ekonomik ağırlık merkezi dünya ekonomisinin lokomotifleri olarak da tanımlanabilir.

Yukarıda verilen görsel Danny Quah'ın "The Global Economy's Shifting Center of Gravity" isimli makalesinden alınmıştır ve ekonomik ağırlık merkezinin 1980'den başlayarak, 2049'a kadar olan değişiminin görsel bir halini sunmaktadır. Atlantik ortasından başlayan ve gittikçe doğuya kayan noktalar 3 yıllık dönemleri tanımlamaktadır. Kırmızı kareler ise 2049'a kadar olan projeksiyon verilerini içermektedir.

2010 sonunda Çin dünyanın en büyük 2. Ekonomisi haline gelmiş ve bunu yaparken Almanya, İngiltere, Fransa ve tüm Batı Avrupa ekonomilerini geçmiştir. Günümüzde Çin'in ekonomik büyüklüğünü sadece Amerika Birleşik Devletleri geçebilmektedir. Çin günümüzde dünyada üretilen nitelikli alüminyum, kömür ve çinko'nun yarısını tüketmektedir. Ayrıca Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'nın toplamından daha fazla çelik tüketimi yapmaktadır.

Dünya'nın en büyük on ekonomisinin 2010 – 2050 yılları arasında değişimini gösteren aşağıdaki görsel de, Dünya'nın ekonomik ağırlık merkezinin doğuya doğru kaydığına dair yukarıda sunulan teoriyi destekler veriler sunmaktadır.

Figure 74. The Top 10 Largest Economies in the World (in trillion 2010 PPP USD)

Rank	Country	2010	Rank	Country	2015	Rank	Country	2020	Rank	Country	2030	Rank	Country	2040	Rank	Country	2050
1	US	14.12	1	US	16.65	1	China	21.98	1	China	38.49	1	China	58.17	1	India	85.97
2	China	9.98	2	China	15.13	2	US	19.15	2	US	24.62	2	India	48.97	2	China	80.02
3	Japan	4.33	3	India	5.97	3	India	9.34	3	India	23.27	3	US	31.08	3	US	39.07
4	India	3.92	4	Japan	4.71	4	Japan	4.98	4	Japan	5.55	4	Indonesia	8.27	4	Indonesia	13.93
5	Germany	2.91	5	Germany	3.22	5	Germany	3.46	5	Brazil	5.28	5	Brazil	7.96	5	Brazil	11.58
6	Russia	2.20	6	Russia	2.70	6	Brazil	3.36	6	Russia	4.82	6	Russia	6.42	6	Nigeria	9.51
7	Brazil	2.16	7	Brazil	2.70	7	Russia	3.33	7	Indonesia	4.28	7	Japan	6.08	7	Russia	7.77
8	UK	2.16	8	UK	2.48	8	UK	2.83	8	Germany	4.05	8	Nigeria	5.38	8	Mexico	6.57
9	France	2.12	9	France	2.28	9	France	2.48	9	UK	3.67	9	Germany	4.71	9	Japan	6.48
10	Italy	1.75	10	Italy	1.84	10	Korea	2.20	10	Mexico	3.20	10	Mexico	4.67	10	Egypt	6.02

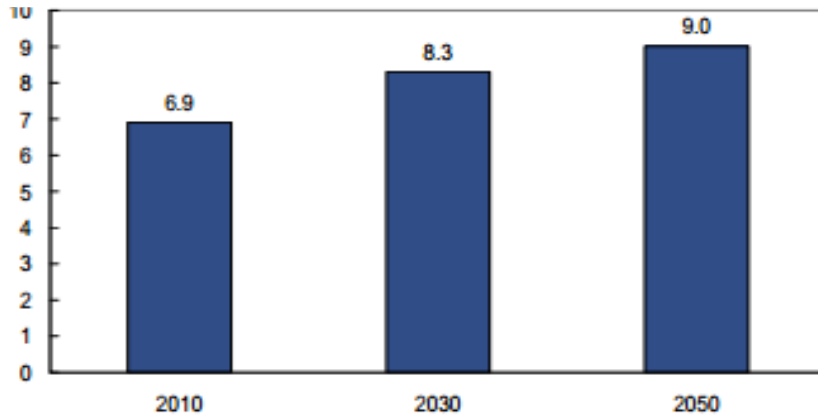
Source: Citi Investment Research and Analysis

Şekil 8: Dünya'nın En Büyük 10 Ekonomisi 2010 – 2050

Kaynak: (Buiter and Rahbari, 2011: 4)

IV. Dünya Dinamikleri ve Demografi

Dünya Nüfusu (milyar insan)

Source: U.N. Populations Statistics; Citi Investment Research and Analysis

Şekil 9: Dünya Nüfusu 2010 – 2050

Kaynak: (Buiter and Rahbari, 2011: 12)

1800'lerin sonundan itibaren çok hızlı bir artış gösteren dünya nüfusunun 2030 senesinde 8.3 milyar, 2050 senesinde ise milyar civarına ulaşacağı öngörülmüyor.

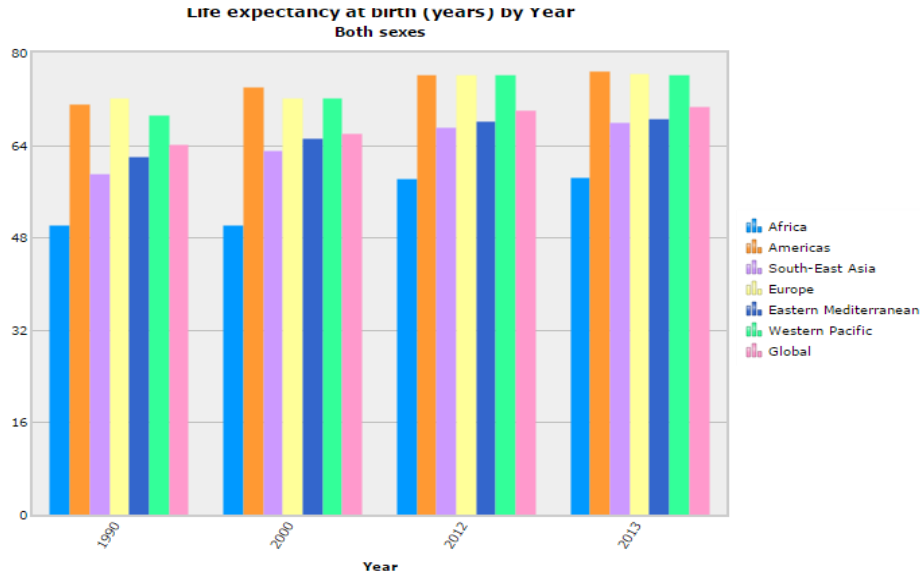
2003 – 2025 – 2050 Dünya Nüfusu, Ülke Grupları ve Türkiye (Milyar)			
Ülke Grupları	2003	2025	2050
Dünya	6301.5	7851.5	8918.7
Gelişmiş Ekonomiler	1202.3	1241.4	1219.7
Gelişen Ekonomiler	5098.2	6610.1	7699.0
Yoksul Ekonomiler	718.0	1148.8	1674.5
Afrika	850.6	1292.1	1803.3
Asya	3823.4	4742.2	5222.1
Avrupa	726.4	696.4	631.9
Latin Amerika	543.3	686.8	767.7
Okyanusya	32.2	39.8	45.8
Türkiye	71.3	88.9	97.8

Şekil 10: Dünya Demografisi 2003 – 2050
Kaynak: (UN, 2004: 42)

Yukarıdaki şekil 2003 – 2050 yılları arasında dünyadaki demografik değişimin ne şekilde olacağı ile ilgili öngörüler içermektedir. Güncel araştırmalar OECD ülkelerinde toplumun en zengin yüzde onunun ortalama gelirinin, en fakir yüzde onunun ortalama gelirinin dokuz katı düzeyinde olduğunu gösteriyor. Yani en zengin kesim ile en fakir kesimin ortalama geliri arasında 9'a 1 oranı var. Bu oran birçok Avrupa ülkesinde daha düşüktür. Buna karşılık bu oran İsrail, A.B.D ve Türkiye'de 14'te 1'e kadar yükseliyor. Gelir dağılımının çok daha bozuk olduğu Meksika ve Şili'de ise 27/1 oranına kadar çıkıyor. (OECD, 2011: 1)

OECD ülkelerinin ortalama Gini katsayısı 1980'lerin ortalarına kadar 0.29'du. Bu değer 2000'lerin sonlarına doğru 0.316'ya yükselmiştir. Bu durum adaletsiz gelir dağılımında bir artışa işaret eder. (OECD, 2011: 1)

Gelir dağılımındaki eşitsizliğin artması ekonomik, sosyal ve politik sorunları beraberinde getirir. Ayrıca bu nitelikte eşitsizlikler sağlık sistemlerinde ciddi sorunlara yol açar, temel yaşamsal ihtiyaçlara erişimi kısıtlar ve bunun sonucu olarak ortalama ömür süresinin düşmesine yol açarlar. Şekil 11 bu konuda önemli bilgiler içermektedir.

Şekil 11: Dünya Ölçeğinde Ortalama Ömür Dağılımı

Kaynak:

(http://www.who.int/gho/mortality_burden_disease/life_tables/situation_trends/en/)

Gelir dağılımındaki eşitsizlik politik sorunlara da yol açar, sosyal sorunları tetikler ve toplumsal barışı bozar.

Gelir dağılımı eşitsizliği popülist, korumacı ve anti-globalist akımları da kuvvetlendirebilir. Eğer insanlar kendileri zor şartlarda yaşarken, ufak bir grubun sürekli daha fazla kazandığını gözlemlerse, insanların serbest Pazar ekonomisine olan inançları sarsılabilir.

V. Küreselleşme

Bilgisayar teknolojisi, dünya çapında finansal pazarlarda, gerçek zamanlı olarak alım ve satım yapılmasını sağladı. Bu durum son otuz yıldır küreselleşme olarak adlandırılıyor. Küreselleşme bir strateji ve felsefi temele dayanmamaktadır; bilgisayarların finans, reel ekonomi ve bireysel düzeyde yoğun kullanımının sonucudur.

Küreselleşme dünya ekonomisinde “kümülatif” anlamda dünya milli gelirinde çok hızlı bir artış sağladı. 1970 yılında nominal olarak 12 trilyon dolar seviyesinde olan yıllık dünya ekonomisi büyüklüğü, 2014 yılında 77 milyar doları aştı. Buna karşılık dünyada gelir dağılımında karşıt bir korelasyonla olumsuz bir süreç yarattı.

7,2 milyarlık dünya nüfusunun %40'u günlük 2 doların altında bir gelirle yaşıyor. Bunun yanında 1.6 milyar insan ise günde 1 doların daha altında bir gelirle yaşamaya çalışıyor. (Güvenen, 1999: 105-122)

7,2 milyarlık dünya nüfusu, 193 Birleşmiş Milletler üyesi ülke ve toplam 200 ulus devlet düzeyinde ekonomi, toplum, teknoloji, eğitim, sağlık, vb. düzeylerinde önemli dengesizlikler vardır. Dünya nüfusunun %20'si toplam kazancın %85'ini elde eder. Küreselleşmenin son yirmi yılı boyunca Gini katsayıları ve Lorenz eğrilerindeki değişim gelir dağılımındaki adaletsizliğin dünya çapında arttığını göstermektedir.

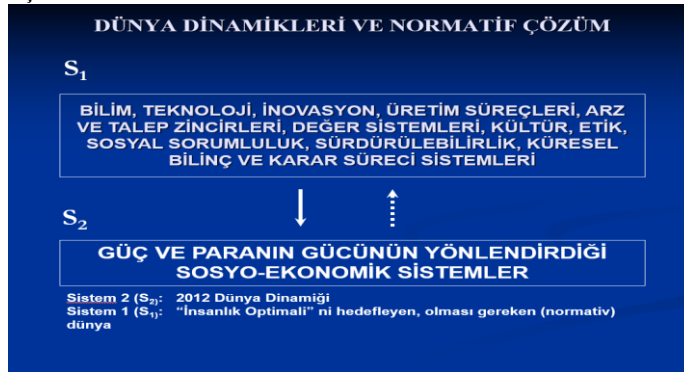
VI. Sonuç: Dünya Dinamikleri, Etik, Kültür, Değerler Sistemi ve Karar Sistemleri

Gezegelimizdeki her sosyo-ekonomik sistemin en temel ögesi insandır. Bu nedenle sorunları tanımlar ve çözümler ararken, birey davranışlarını ve topluma yansımalarını çok iyi tahlil etmek gerekli bir koşuldur.

Tıp bilimi insanın hayatta kalmak ve varlığının devamını sürdürmek için yaptığı üç içgüdüsel davranış olduğunu belirtir:

- Çoğalma
- Beslenme
- Kendini Koruma

Bu temel içgüdüler, güç tabanlı sistemin temellerini oluştururlar. Büyük oranda, gücün yönlendirdiği bir dünyada yaşıyoruz. Tarihi ve dünya dinamiklerini belirleyen gücün yoğunluğu ve etki boyutları zaman ve mekân düzeyinde değişmekle beraber, temel açıklayıcı değişkenleri bir denkleme açıklamak mümkün olabilir. Güç ve paranın yönlendirdiği sosyo-ekonomik sistemler yerine “Sistem 2” (S2); bilim, teknoloji, kültür ve etiğin şekillendirdiği, sürdürülebilir sosyo-ekonomik sistemlere yönelmeliyiz “Sistem 1” (S1). Aşağıda sunulan görsel, bu konuyu sistematik bir şekilde anlatmakta ve normatif çözüm önerisi sunmaktadır.

Şekil 12: Dünya Dinamikleri ve Normatif Çözüm

Kaynak: (Güvenen, 2007)

Avrupa Birliği krizinin nedeni matematik anlamda “Avrupa Birliği Optimali” olmayışıdır. Bunun da sebebi Almanya'dan Bulgaristan'a kadar 28 ülkenin çok önemli yapısal farklılıklarda olmasıdır. Alt kümelerin optimalinin toplamı küme optimalini vermez.

Dünya süreçlerini anlamak için, dünyada kararlar nasıl alınıyor ve küresel düzeydeki karmaşık sistemde yapılar nasıl oluşuyor gibi soruların cevaplarını dünya dinamiklerini inceleyerek bulmak mümkün olabilir. Türkiye'de, 781.000 kilometrekarede yaşayan 77.4 milyon insanın optimalini belirlemek için dünya dinamiklerini çok iyi anlamak gerekir.

“Etik Teorem 1998”: (Güvenen, 1998; Güvenen, 2011: 46)

Sistem Optimali = $\alpha_0 + \alpha_1 x_1 + \alpha_2 x_2 + \alpha_3 x_3 + \dots + \varepsilon$ ^{38,39}

“ α_0 ” bu denklemde etik kavramını bireysel, kurumsal, ulusal, uluslararası ve uluslar üstü alanda temsil eder ve gerekli koşuldur. Birey, kurum, firma, sektör, ulus devlet, uluslararası optimal, zaman ve mekan dinamiğinde çok sayıda açıklayıcı değişkenin fonksiyonudur. Bu açıklayıcı değişkenler, sistem dinamiklerinde değişebilirler.

Yukarıda belirtilen tüm yapılarda sistemin optimalde kalabilmesi için “etik” faktörünün denklemde “gerekli koşul” olarak sabit kalması gerekir. “Etik” koşul gerçekleştirilmezse sistem optimale erişemez. İnsanların refah ve mutluluğu, toplumların, Türkiye ve dünyanın geleceği, özgürlük, bilim, değerler sistemi, kültür, etik ve katılımcı demokrasi; tarih bilincini, stratejik öngörüyü, sorumluluğu, gerçekleştirme onur ve azmini gerektirir.

Kaynaklar

- Buiter, W., & Rahbari, E. (n.d.). Global growth generators. (2011). *Moving beyond Emerging Markets and BRIC*, p. 4- 12, Retrieved from <http://www.investphilippines.info/arangkada/wp-content/uploads/2011/07/Citi-Global-Growth-Generators.pdf>.
- Gadamer, Hans-Georg (1976). “Philosophical Hermeneutics” Berkeley: University of California Press.
- Güvenen, O., (2015). “Some Comments on Transdisciplinary Science Methodology”, Library Lunchtime Lecture, Bilkent University, April 2, 2015.
- Güvenen, O., (2012). Graduate Lecture Notes, Bilkent University, Ankara.
- Güvenen, O., (2011), “World Dynamics, Ethics, Security and Society”, in Statistics, Science and Public Policy XV. Ethics, Security and Society, ed. A.M. Herzberg, Kingston: Queen’s University, p. 46, ISBN: 978-1-533-39-375-7.
- Güvenen, O., (2010). “Graduate Lecture Notes”, Bilkent Üniversitesi, Ankara, s. 127.
- Güvenen, O., (2007). “Economic Prosperity: Interaction with Science, Knowledge and Value Systems”, Statistics, Science and Public Policy, Volume XII, Chapter 7, A.M. Herzberg, Editor, ISBN 978-1-55339-152-4 (bound), ISBN: 978-1-55339-153-1 (pbk.), Queen’s University, Kingston.

- Güvenen, O., (2003). “Bilkent Üniversitesi Bilgisayar Bilimleri Derneği”.
- Güvenen, O., (2000). “The Interaction Between Econometrics, Information Systems and Statistical Infrastructure: Anticipation and Comparative Analysis in a Decisional Structure”, Journal of the Turkish Statistical Association, Vol. 3, Nr. 1-2, Ankara, pp. 22-43. (Non-published paper presented at the University of Europe Conference, Aix-en-Provence, 1971).
- Güvenen, O. (1999). “Globalization, Country Interactions and Prevention of Conflicts”, the Club of Rome Symposium” How to Ride the Global Wave Avoiding Crises and Wars, Building Common Projects”, Millenium III, Bucharest.
- Güvenen, O. (1998). Theorem presented at the “Club of Rome Annual Conference”, Quito University, Equador.
- Güvenen, O. (2006). “2023 Dünya Dinamikleri ve Türkiye Stratejileri: TC 2023/9”, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi’nde yapılan sunum, kısa bir özeti aynı Merkez tarafından, Stratejik öngörü 2023 başlıklı kitapta yayınlanmıştır, Ankara.
- OECD. An overview of growing income inequalities. (2011). *Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising*, p.1.
- Palmberg, C., H. Dernis and C. Miguët (2009), “Nanotechnology: An Overview Based on Indicators and Statistics”, *OECD Science, Technology and Industry Working Papers*, 2009/7, p. 56, OECD Publishing. doi: 10.1787/223147043844.
- Quah, D. (2011, May 30). *The great shift east*. Retrieved from <http://theglobalherald.com/the-great-shift-east/17263>.
- UN, (2004), World Population.

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNİN AİLE KURUMUNA BAKIŞI

Ahmet ÖZKİRAZ,
Müşrike Nazan ARSLANEL**
Taylan ŞENGÜL****

Alınış Tarihi: 29 Nisan 2015

Kabul Tarihi: 22 Ocak 2016

Öz: Aile Kurumu toplumların tarihi sürecinde çeşitli yapılarda hep varlığını sürdürmüştür. Aile de toplumların değişmesine paralel olarak değişiklikler yaşamıştır. Bazı yaklaşımlar ailenin sanayi ve kentleşme süreciyle çözülme sürecine girdiğini bazıları ise aile kurumunun çözülme yapıyı değiştirdiğini ileri sürmüşlerdir. Bu çalışmada Gaziosmanpaşa Üniversitesi öğrencilerinin aile kurumuna bakışları betimlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın amacı gençlerin aile kurumuna bakışlarının betimlenmesi ve buna göre ileride bu gençlerin kuracağı ailelerin nasıl şekilleneceği öngörülme çalışılmıştır. Çalışma 325 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın verilerine göre üniversite öğrencilerinin aile kurumuna bakışlarının muhafazakâr niteliğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak çalışmaya katılan kadın ve erkek öğrenciler arasında; aile reisliği, aile büyüklerinin aile içi sorunlara müdahalesi, yaşanan aile yakınlarına bakımı ve kadının çalışması konusunda farklılıklar görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Aile, aile değerleri, Gaziosmanpaşa Üniversitesi

GAZİOSMANPASA UNIVERSITY STUDENTS' VIEWS ON FAMILY INSTITUTION

Abstract: Family has always existed in various forms throughout the history of societies. The concept of family has undergone changes in parallel with social upheavals. Some approaches have argued that industrialization and urbanization have started the family dissolution process whereas others have emphasized family has undergone more deformation than dissolution. The present research aims to describe Gaziosmanpaşa University students' views on family and predict how these students will found families in the future. The research has been conducted with 325 participants. The findings have showed the participants have conservative attitudes to the concept of family. However, female and male participants have different opinions about head of family, family elders' interventions in domestic affairs, elderly care and women in the workforce.

Key Words: Family, Family Values, Gaziosmanpasa University

* Doç. Dr. Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü

** Yrd. Doç. Dr. Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü

*** Arş. Gör. Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü

I. Giriş

Aile (kurum ve grup olarak) toplumun en temel yapı taşıdır. Bu nedenle aile yapısında ve değerlerinde yaşanan değişimler toplumun diğer kurumlarını da etkilemekte ve sosyal problemlere yol açmaktadır. Ailenin bölünmesi, parçalanması, tek ebeveynli ailelerin artması, boşanma oranlarının yükselmesi, suç oranlarının artması, uyuşturucu kullanımı, büyük şehirlerde sokak çocukları olgusunun ortaya çıkması ve giderek çoğalması, bireysel ve toplumsal şiddetin yaygınlaşması, kimlik bunalımı, psikolojik sorunlar gibi insanları ve dolayısıyla toplumu tehdit eden durumlar baş göstermektedir (Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2010: 5). Bu süreçte acaba aile kurumu nereye gidiyor sorusu da gündeme gelmektedir.

Muhafazakâr çevreler, ailenin modernleşme-küreselleşme sürecinden olumsuz bir biçimde etkilendiğini ve dolayısıyla öncelikli olarak korunması gerekli alanlardan biri olduğunu vurgulamaktadır. Buna karşılık olarak ailenin aslında çözülmediği, ancak sürekli olarak biçim değiştirdiği yönünde ifade edilen görüşler de bulunmaktadır.

Çalışmanın konusu Gaziosmanpaşa Üniversitesi öğrencilerinin aile kurumuna bakışlarıdır. Çalışmanın amacı ise öğrencilerin aile kurumuna bakışlarını belirlemektir. Cinsiyete göre bu bakışta bir farklılaşmanın olup olmadığını tespit ederek gelecekte oluşturacakları aile yapılarının bir kestirimini yapabilmektir. Doğası gereği muhafazakâr bir kurum olan aileye gençlerin yaklaşımı aile kurumunun onlar için önemli olduğunu göstermektedir. Bütün değişmelere, değişmelerden aile kurumunun etkilenmesine rağmen gençler için halen aile kurumu temel kurum olma özelliğini göstermektedir. Üniversite öğrencilerinin cinsiyete göre; aile reisinin kim olacağı, aile içi sorunların çözümünde büyüklerin müdahalesi ve yaşlıların ailede bakımı konularında farklılaştıkları görülmektedir. Üniversite öğrencilerinin aile değerleri cinsiyete göre bazı konularda farklılaşsa da benzerlikleri daha fazladır. Çalışmanın verilerinden hareketle gençler için ailenin hala önemli ve toplumun temel kurumu olduğu sonucuna varılabilir.

II. Kavramsal Çerçeve

A. Aile Tanımları

Aile kurumu, tarihsel süreç içerisinde sosyo- ekonomik yapıda yaşanan değişimler sebebiyle çeşitli biçimlere ve işlevlere sahip olmuştur. Aile kavramı üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, konu hakkında yapılan çeşitli tanımlamalar ile karşılaşmaktadır. Dolayısıyla evrensel anlamda bir "aile" tanımı yapmak oldukça zordur. Canatan, "aile" hakkında evrensel bir tanım yapabilmeyen önünde iki büyük engelin varlığından bahsetmektedir. Bunlardan ilki, bu kurumun dünya çapında sergilediği çeşitliliğidir. Aile hakkında belirli bir topluma bakarak bir tanım yapmak kültür merkezci (etnosentrik) bir tanım olacaktır. Diğer bir engel ise, aile kurumunun tarihsel süreç içerisinde sürekli olarak değişime maruz kalmasıdır. Ailenin yapısı, aile içi pozisyonlar ve

ilişkiler, ailenin işlevleri vs. hususlar değiştiği gibi, daha önemlisi aile hakkındaki düşünceler de değişime uğramaktadır (Canatan, 2011: 60- 62). Bu bakımdan çalışmanın kapsamı göz önüne alınarak, belirli ortak özellikleri yansıtan aile tanımları gerekli ve yeterli olacaktır.

Giddens'a göre aile, akrabalık bağları ile doğrudan bağlanan, yetişkin üyelerin çocuklara bakma sorumluluğunu üstlendiği bir insanlar topluluğudur. Akrabalık bağları bireyler arasında evlilik yoluyla ya da kan bağlarını bağlayan soy dizileri yoluyla kurulan bağlardır (Giddens, 2008: 246- 247). Tezcan, bu tanıma ilaveten, ailenin, toplumsallaşma sürecinin ilk olarak ortaya çıktığı, toplumdaki maddi ve manevi zenginliklerin kuşaktan kuşağa aktarımını sağlayan, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal ve hukuksal bir yapı olduğunu belirtmiştir (aktaran Tezcan, 2000: 14-15).

Aile Ansiklopedisine göre "aile" çok genel bir sözcüktür. Bu nedenle "insan" dışında kalan beraberlik ve ortaklıklar da aile sözcüğü ile ifade edilebilmektedir; özellikle cinsin bir türüne işaret edilirken söylenildiği gibi. Aynı şekilde meslekî beraberlikler, bitki türleri, dil grupları da "aile" olarak sınıflandırılmaktadır. Ancak, bu örneklerde de olduğu gibi, niteleme farklılıkları olmadıkça "aile" sözcüğü insanî beraberlikleri anlatan evrensel bir kurumun karşılığı olarak anlaşılmaktadır. Bu anlamıyla da aile, sadece insana özgüdür; aile, basit bir birlikteliğin de ötesinde yer alan ve toplumun temelini oluşturan bir yapıdır (Aile Araştırma Kurumu, 1991: 22).

Aile yapılarının oluşumunda belirleyici rol oynayan üretim ve iş bölümü biçimleri, kuşaklar ve cinsiyetler arası ilişkiler, veraset sistemleri çok çeşitlilik göstermektedir. Bu durumda aile kavramının nesnelliği ve doğallığının kaynağı, aile biriminin bireylerin yaşamasını sağlayan fizyolojik ihtiyaçları gideren ve neslin devamını sağlayan bir yapı olmasıdır (Kandiyoti1984: 16-17).

Yapılan çalışmalarda görülebileceği üzere "aile" terimi ile birlikte bahsedilen ve kimi zaman da "aile" yerine kullanılan bir başka terim, "hane halkı" ifadesidir. Hane halkı, aileyi içermekle birlikte ondan daha fazla bir şeydir (Canatan, 2011: 58). Hane halkı kelimesi, özellikle paylaşılan mekân, akrabalık ve etkinlik olgusunu belirtir (Laslett, 2008: 28). Bu nedenle de hane halkını oluşturan bireyler her zaman aileye dâhil olmak durumunda değildir.

B. Aile Yapıları

a. Geleneksel Geniş Aile

Geniş aile, genellikle köy veya geleneksel toplumların bir kurumudur ve ekonomik ve siyasal bir birlik olarak düşünülür (aktaran Kongar, 1996: 26). Birçok üyeden oluşan ve geniş akrabalık bağlarıyla varlığını sürdüren bu ailede anne- baba, çocuklar, kuzenler, büyük anne ve babalar, kardeşler vs. yer alabilmektedir. Geleneksel aile, geleneksel toplumsal dönemde geçerli olan bir aile tarzıdır. Bu toplumsal dönemin tarımsal üretim tarzı, inanışları, özgün tarihsel koşulları vs. aile üzerinde etkili olmaktadır. Geleneksel aile denilince çoğunlukla geniş, çok işlevli, mahrem, dayanışmacı, akrabalık bağlarının ve

ilişkilerin güçlü olduğu bir toplumsal yapı akla gelmektedir. Geleneksel toplumlarda yaygın olan bir aile tipidir. Geleneksel ailenin pek çok işlevi bulunmaktadır; ekonomi, eğitim, meslek kazandırma, saygınlık sağlama gibi. Çoğunlukla geniş, çok işlevli, mahrem, dayanışmacı, akrabalık bağlarının ve ilişkilerinin çok güçlü olduğu bir toplumsal yapıya karşılık gelen ve pre-modern toplumlarda yaygın olan bir aile tipi olarak geleneksel ailenin, ekonomi, eğitim, meslek kazandırma, saygınlık sağlama gibi çeşitli işlevleri de bulunmaktadır. Ayrıca bu ailede ataerkil bir yapı söz konusudur (Yıldırım, 2011: 71). Bu nedenle de erkeğin mutlak yetkesi, aile içi iş bölümünde ve ailenin düzeninde belirleyici konumdadır.

Evrimsel bakış açısı, modern döneme gelindiğinde, geleneksel geniş ailenin yerini daha küçük bir yapıya bıraktığını savunmaktadır. Ancak bu görüşün aksine, endüstriyel toplumların sözde “yalıtılmış” çekirdek ailelerin gerçeği yansıtmayan bir ideal tipten başka bir şey olmadığı da belirtilmektedir (Kandiyoti, 1984: 17). Aytaç da doğrusal-evrimci bir tarih anlayışı ekseninde gelişen aile yapısındaki dönüşümün, hanede yaşayan üye sayısı ile araştırılması gerekliliğine vurgu yapan ortalama hane halkı büyüklüğü verisi eksenindeki tartışmanın, yaşanan dönüşümü aynı çatı altında yaşayan basit haneler ile birleşik haneler arasındaki çeşitli geçişler üzerinden gerçekleştirdiğini belirtir (Aytaç, 2014: 300). Psikolojik bir yaklaşımla eleştirel bir aile kuramı ortaya koyan Poster’a göre de aile tarihi, süreksiz, doğrusal olmayan ve homojen olmayan bir biçimde kavramsallaştırılabilir (Poster, 1988: 197).

b. Modern Çekirdek Aile

Çekirdek aile, sanayi toplumlarını karakterize eden en önemli vasıflar arasında bulunmaktadır. Bu aile tarzı az sayıda kişiden, anne- baba ve çocuklardan oluşmaktadır. Ailenin varlığını belirleyen olguların başında sanayi üretiminin getirdiği tüketim toplumuna uyarlanmış olması gelmektedir. Aile, tüketici özelliğiyle belirlenmektedir. Üye sayısının azlığı, geç evlilik, eşler arası eşit rol dağılımı, bireyin özne olarak varlığı özellikleri modernleşmenin getirileri olarak çekirdek ailenin karakteristiğidir. Çekirdek aile aynı zamanda kent ailesi olarak da tanımlanmaktadır. Sanayi toplumunun inşa ettiği kent ortamında gelişen bir aile biçimidir. Bu nedenle modern kentin özellikleriyle donanmaktadır. Kentin yaşama tarzı, çalışma tarzı, sosyal ilişkileri, yerleşme düzeni vs. aileye büyük oranda etki etmektedir (Yıldırım, 2011: 74- 76). Özgür eş seçimi, ailenin kuruluşunda mekânsal ayırım, statünün kişisel beceri ve yeteneğe göre belirlenmesi, çekirdek aileyi geleneksel aileden ayırt eden özelliklerdir. Farklılaşma ve uzmanlaşmanın ilerlediği sanayi toplumlarında geleneksel ailenin eğitim, üretim, sosyal güvenlik gibi işlevleri başka kurumlara devredildiği için çekirdek aile en temelde fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçların giderildiği, dolayısıyla sınırlı işleve sahip bir yapı olarak değerlendirilmektedir (Kandiyoti, 1984: 17).

c. Aile Yapısı ve İşlevlerinde Dönüşüm

Ailenin yapısında ve işlevlerinde yaşanan değişimde belirleyici olan etken, sanayileşmedir. Sanayi Devrimi ve sonrasında üretim ilişkilerinde yaşanan radikal değişim, ekonomik ve toplumsal yapıyı da derinden etkilemiştir. Dolayısıyla aile kurumu, bu süreçten birincil olarak etkilenen bir kurumdur. Evrimci bakış açısına göre sanayileşme süreci, geleneksel aileyi çekirdek aileye dönüştüren bir rol oynamıştır. Ancak, bahsedildiği üzere, tarihsel süreçte de aslen var olan birimin çekirdek aile tipinde olduğu görüşü, sanayileşmenin bu etkisini de bir anlamda dışlamaktadır.

Giddens'a göre tutucu yaklaşımlar, aile yaşamının "altının oyulduğu" şeklinde betimlemelerde bulunurlar. Onlar, aile yaşamını daha eski biçimleriyle karşılaştırmaktadırlar. Ancak, sorulması gereken soru, geçmişin ailesinin ne durumda olduğudur. Giddens, İngiltere'de Victoria Dönemi'nde, aile yaşamı üzerine bulguları değerlendirerek, geleneksel ailenin manevi yapısını sorgular. Yüksek ölüm oranları sebebiyle ortalama evlilik ömrünün on iki yıldan az olması, anne- babanın çocukları üzerindeki katı yetkisi; kadınların ev ile sınırlandırılması ve onlardan katı bir şekilde erdemli olmalarının beklenmesi, erkeklerin ise, aksine, cinsel anlamda daha serbest olmaları; karı-koca arasındaki iletişimin doğrudan değil, sıklıkla çocuk üzerinden olması; özellikle fabrika ve atölyelerde uzun çalışma saatleri geçiren işçi ailelerinin ise evsel bir yaşama bile sahip olamadıkları ve çocuk işçilerin yaygınlığı, bu bulgulardandır (Giddens, 2008: 251).

Tarihçi Jack Goody de, Avrupa'da aile üzerine yaptığı değerlendirmede, çekirdek aile yapısının, başlı başına modern döneme ait bir yapı olmadığını savunmaktadır. Öncelikle, tarihte, çekirdek aile- ailenin önemli olmadığı hiçbir insan topluluğu bulunmamaktadır. İkinci olarak, ailenin yasal olarak tek eşli olmadığı durumlarda bile, pratikte tek eşlilik genel bir durumdur. Bir diğer yandan, ebeveyn aracılığıyla ortak kan ilişkisi temel kabul edilmekteydi. Son olarak aile içi duygusal ilişkiler her zaman önemli olmuştur ve bu "duygusallık", modern dönemin bir özelliği değildir. Tüm bu özelliklerden yola çıkarak çekirdek aile yapısının, kapitalizm bir yana, Avrupa tarafından keşfedildiğine dair hiçbir ciddi kanıt yoktur (Goody, 2004: 6-7).

Tek eşliliğin ayırıcı bir özellik olarak ele alınmasından yola çıkarak, tarihsel süreçte var olan aile kurumuna radikal bir eleştiri, Engels'den gelmiştir. *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nde Engels, ailenin oluşumunu, mülkiyet çerçevesinde değerlendirmiştir. Buna göre tarihsel süreçte ortaya çıkan aile, aslen mülkiyetin korunması ve devamının sağlanmasına yöneliktir. Bu sebeple de tek eşli olarak addedilen aile kurumu da, daha öncesinde var olan çok eşli ilkel yapılarla aynı işleve sahiptir. Engels'e göre gerçek aile, mülkiyeti esas alan burjuva ideolojisinin aksine, proleterya evlilikleri ile kurulacaktır (Engels, 2002).

Modernleşme olgusu, ailenin varlığının gereksizliği veya modern topluma uymayacağı (Kongar, 1996) gibi görüşlerin ortaya çıkmasına yol

açmakla birlikte, özellikle yakın dönemlerde, farklı aile türlerinin ortaya çıkışına da yol açtı. Bu anlamda modernitenin ne olduğu ve nasıl bir dönüşüme yol açtığı önemli bir soru haline gelmektedir.

Kelime anlamı olarak “geçip gitmekte olanı” ifade eden “modern”, bu anlamıyla sınır çizilmesi güç bir kavramı ifade eder (Goody, 2004: 179). Smelser’ a göre modernleşme, teknolojik, tarımsal, endüstriyel ve ekolojik alanlarda ortaya çıkan değişim sürecine karşılık gelmektedir. Smelser, genel kalkınma süreci ile birlikte gündeme gelen dört önemli gelişmeden söz eder. Ona göre ilk gelişme, teknoloji alanında karşımıza çıkar ve basit ve geleneksel tekniklerden bilimsel bilginin uygulandığı karmaşık tekniklere doğru yaşanan geçişi niteler. İkinci gelişme, tarım alanında kendisini göstermektedir. Tarımsal üretim pazara endeksli hale gelmekte, ihtiyaç miktarınca üretim sınırı ortadan kalkmaktadır. Üçüncü gelişme, endüstri alanında kendini gösterir; endüstrileşmeye bağlı bir emek tanımına doğru gidilmektedir. Dördüncü gelişmenin ortaya çıktığı alan ise, çevresel düzenlemelerin yapıldığı alandır. Artık çiftlik ve köy mekânlarından kent mekânlarına doğru kayılmakta ve kentli nüfus giderek artmaktadır (aktaran Altun, 2011: 98- 99).

Bir süreç olarak modernite, çekirdek aile yapısına alternatif aile türlerinin oluşmasına da yol açmıştır. Boşanma oranlarının yükselişiyle beraber Batı ülkelerinde ortaya çıkan “tek ebeveynli aile”, II. Dünya Savaşı sebebiyle erkek nüfusun azalması ve sonrasında yoğun iş hayatı sebebiyle erkeğin evden uzak kalması sonucu oluşan “babasız aile”, yüksek boşanma oranlarına paralel olarak boşanıp yeniden evlenen çiftlerin (çocuklarını da bir araya getirerek) oluşturdukları “üvey aileler” ve hiç evlenmeksizin, daha doğrusu resmi bir nikâh olmaksızın beraber yaşayan çiftlerin oluşturduğu yapılar (Yıldırım, 2011: 81), Farklılaşan cinsel tercihler siyasal- toplumsal birliktelikler (Giddens, 2008: 276) modernitenin getirdiği alternatif birliktelik biçimleri olmuşlardır. Poster, modernite sürecinde aileyi dönüştüren bir faktör olarak kapitalizmi ele almaktadır. Buna göre kapitalizm, aileyi bir tüketim birimi haline getirmiştir. Boş zamanın değerlendirilmesi daha çok tüketim ideolojisi ile ikame edilmiştir. Kapitalizmin bir diğer etkisi, cinsellik üzerine olmuş, farklı cinsellik türleri aile içi ilişkilerin değişmesine yol açmıştır. Kapitalizmin bir diğer etkisi de kadın hareketlerinin ortaya çıkışında yer almaktadır. Geç kapitalist dönemde, aile içinde var olan baskıya karşı bir cevap olarak ortaya çıkan kadın hareketleri, aile içi rollerin değişimine de yol açmıştır (1988: 198- 199).

Boşanma oranlarındaki artış, ailenin yapısı ve işlevlerinde yaşanan değişimler, bireyselleşme düşüncesinin yaygınlaşması gibi faktörler, geleneği savunanlar tarafından “aile” hayatının çöktüğüne dair kanıtlar olarak ortaya konmaktadır. Bu görüş bir dereceye kadar haklı kabul edilse bile, buna dayanarak aile hayatının tamamen parçalandığını varsaymak gerçeği çok yansıtmamaktadır. Özellikle çekirdek ailenin tarihsel süreçte de asıl olan aile yapısı olduğu görüşünden yola çıkılırsa, günümüzde aile, varlığını koruyan bir toplumsal kurum halindedir. Ancak yaşanan gelişmeler doğrultusunda ailenin

çözüldüğü yerine çeşitlendiğini söylemek daha gerçekçi bir ifade olacaktır (Giddens, 2008: 287).

C. Türk Toplumunda Aile

Genel olarak Türk kültüründe aile, toplumsal anlamda birincil öneme sahip bir kurum olagelmıştır. Ailenin kültürel temellerini gelenek ve din olmak üzere iki temel faktör oluşturmaktadır. Türklerin aile yapısı siyasal örgütlenmenin de şekillenmesinde etkili olmuştur. Tarihin çeşitli dönemlerinde ortaya çıkan siyasal örgütlenme biçimleri Türk ailesinin evrimini ve gelişim doğrultusunu belirlemiştir (Doğan, 2009: 9- 15). Ailenin esas olması gibi evlilik ve yuva kurma da, devletin bir başka asli unsurudur (Canatan, 2011: 97).

a. İslamiyet Öncesi Dönem

İslam öncesi Türk ailesinin nasıl bir yapıda olduğu konusunda, Avrupa kökenli teorilerde olduğu gibi, hemfikir olunduğunu söylemek zordur. Bu doğrultuda genel kanı Türk aile yapısının geniş aileden çekirdek aileye dönüştüğü şeklinde olsa da, bu dönemdeki aile yapısının “küçük aile” biçiminde olduğu da belirtilmektedir. Bunun nedeni olarak da, dönemde yapılan her evlilikten başka bir aile doğması ve bu ailenin ayrı bir ev kurması gösterilmektedir (Kurt, 2011: 400).

Eski Türkler göçebe topluluklar oldukları için ailenin tüm bireyleri göçebe hayatın zorluklarına karşı birlikte mücadele edecek biçimde yetiştirilirdi. Bu nedenle yetişkin rolü erken yaşlarda kazanılırdı (Doğan, 2009: 16). Eski Türklerde ailenin bazı temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir (aktaran Canatan, 2011: 101-103): Hâkim olan aile tipi, ‘baba ailesi’ dir. Bu ailenin temeli dışarıdan evlenmeye (exogami) dayanır; ailenin esas çekirdeği, baba, oğul ve torunlardır, evlenip giden kızlar ile onların çocukları aileden sayılmazlar; işbölümü, cinsiyet ve yaşa dayanır; kız ve erkek çocuklar arasında bir ayırım yapılmaz, kızlar evlendikten sonra aileden kopar ve kocasının ailesine mensup olurlar; kadın evin sahibidir. İşbölümü gereği kadın eve bakar; çok karılılık yaygın olmamakla birlikte mevcuttur; evlilik, mutlaka bir aracı yoluyla ve tanıklar huzurunda yapılmaktadır. Dolayısıyla evlilik, aileler ve taraflar arasında sosyal bir olaydır; evlilik süreci söz kesme ya da beşik kertme âdetiyle başlar ve nişan ve nikâh ile tamamlanır; evlilik, boşanma ve kız kaçırma gibi olaylara eşlik eden “kalın veya başlık” gibi bazı kültürel gelenekler ortaya çıkmıştır.

b. Osmanlı Aile Yapısı

İslamiyet, Türklerin siyasal ve toplumsal yaşamında bir dönüm noktası olmuştur. Dolayısıyla Türk aile yapısı da, günümüze değin ulaşan bu süreçten öncelikli olarak etkilenmiştir.

İslamiyet, Türklerin önceki dönemden getirdiği değer ve alışkanlıkları büyük oranda korumuştur ve bu alışkanlıklarla uyumludur. İslam dininin öngördüğü aile, aileyi meydana getirenlerin karşılıklı hak ve yükümlülüklerini belirtmektedir. Ailenin reisi, yine, erkektir. İlave edilmelidir ki din, her

durumda tamamen kabul görmüş de değildir. Bu bakımdan Türk ailesinin belirlenmesinde din faktörünün yanı sıra, töre ve gelenekler, coğrafi etkenler, kent, kasaba ve köy faktörü, toprak sistemi, farklı devlet biçimleri etkenleri de belirtilmelidir (Doğan, 2009: 33).

Steplerin göçebe yaşantısından büyük bir imparatorluğa giden süreçte, Türklerin İslamiyet ile tanışmasından sonra var olan ve Türk- İslam yapısının yerleşik hale geldiği devlet, Selçuklu Devleti olmuştur. Ancak Selçuklu Devleti'nin İslami dönemi en iyi anlatan dönem olduğundan bahsetmek çok yerinde olmamaktadır; bu dönem tam anlamıyla Osmanlı Devleti dönemi olmaktadır. Bu nedenle bu bölümde Osmanlı Devleti'ne ağırlık verilmekle birlikte, Osmanlı Devleti'nin Selçuklu mirasını devralmış olduğu belirtilmelidir (Canatan, 2011: 104).

Osmanlı aile yapısı üzerinde çalışmaların sistematığı, Osmanlı Dönemi'nin Klasik Dönem ve Tanzimat Sonrası Dönem olarak ayrılması üzerine kurulmuştur. Ailenin incelenmesinde dikkat edilen bir diğer nokta da, aile yapılarının toplumsal sınıflara göre incelenmesidir. Bu bakımdan hanedan ailesi ile tebaa arasında bir farklılık olacağı açıktır.

Bu incelemeye geçmeden önce Osmanlı ailesinin biçimi üzerindeki tartışmadan da bahsetmek gereklidir. Buna göre, tıpkı genel anlamda 'aile' üzerine yapılan değerlendirmelerde olduğu gibi, Osmanlı ailesinin geniş aile mi yoksa çekirdek aile mi olduğu konusunda da fikir birliği olduğundan bahsedilemez. Tabakoğlu'na göre Osmanlı ailesinin çok çocuklu olanları istisnadır. En fazla tekrar edenler sırasıyla bir, iki ve üç çocuklu ailelerdir ve klasik dönem Osmanlı ailesinin nüfusu ortalama olarak 5 kişiye bile ulaşmamaktadır (1992: 86). Çok karıllığın yaygın olmaması da bu çerçevede değerlendirilebilir (Ortaylı, 2006: 58). Yine, tereke defterlerine göre yapılan bir başka araştırmada ulaşılan sonuçlara göre Osmanlı ailesi, anne- baba ve çocuklardan meydana gelen çekirdek aile görünümündedir. Ebeveyn, kardeşler ve diğer akrabaların farklı mekânlara sahip olmaları dolayısıyla bir arada bulunmadıkları göz önünde tutularak Osmanlı ailesinin geniş aile olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Demirel ve diğerleri, 1992: 105).

Her ne kadar demografik veriler, Osmanlı aile yapısının (reaya için) çekirdek aile olduğu görünümünü verse de söz konusu ailelerin ataerkil bir yapıda ve üç kuşağın bir arada yaşadığını göz önünde bulundurursak, bu yapının ne derece çekirdek aile olarak adlandırılabilceği sorusu gündeme gelmektedir (Canatan, 2011: 109). Bu bakımdan Ortaylı, çekirdek aile yapısının Osmanlı idaresi için vergi mükellefleri olduğunu belirterek, günlük yaşam ve üretimde ailenin, "büyük aile" yaşam ve üretim kalıplarına uymaya meyilli olduğunu ortaya koyar. Geleneksel şehir ve köylerde çekirdek aile, hayatın sürdürülmesi için uygun bir aile tipi değildir. Ailenin üretimi işbölümü, ailenin güvenliği için üç kuşağın bir arada bulunması gerekir (Ortaylı, 2006: 3- 4). Tekrar belirtmek gerekir ki, büyük bir coğrafi alanı kapsamaması ve dolayısıyla çok çeşitli kültürleri barındırması sebebiyle Osmanlı Devleti'nde tek tip bir aile

yapısından bahsedilemez. Yine farklı toplumsal sınıfların varlığı, aile yapısının farklılaşmasındaki temel etkenlerdendir.

Aile yapısı konusunda en özgün yapılardan biri, Osmanlı hanedan ailesidir. Özellikle harem kurumu, bu ailenin belirleyici bir hal almasını sağlamıştır. Reayadan farklı bir aile yapısına sahip bir başka sınıf, ulema olmuştur. Belli bir eğitimden geçerek yönetim kademelerinde görev alan bu seçkin zümrenin sosyal yaşamı ve dolayısıyla aile yapısı da farklılık göstermektedir. Hukuki anlamda olmasa da fiili (*de facto*) olarak gayrimüslim soylular da, kendine has özellikleri gereği ayrıca ele alınabilecek bir sosyal tabakayı oluşturmuştur (Ortaylı, 2006: 30- 51).

Osmanlı toplumsal yapısının çeşitliliği, birçok alana yansımış durumdaydı. Bu bakımdan aile yapısının farklılığı da kendini günlük yaşam içerisinde göstermekteydi. Ortaylı, bu alanlardan ikisi üzerinde özellikle durmuştur; millet sistemi ve mahalle. Öncelikle vurgulanan nokta şudur ki, Müslim ve gayrimüslimler arasında önemli yaşam farkları ve aile yapılarında buna bağlı olarak derin ayrılıklar olduğu görüşü yaygın ancak yanlış bir kanaattir. Kültürel etkileşim ve hayatın temel kurumlarındaki ortaklık oldukça yüksektir. Dinî bir aidiyeti anlatan millet sistemi, Osmanlı'da farklı toplumsal pratiklerin, dolayısıyla farklı aile yapılarının bir arada bulunmasını sağlamıştır. Bu toplumsal yapının kültürel ve mekânsal birimi olarak da “mahalle” ön plana çıkar. Osmanlı Mahallesi, geleneksel kentin bir kesimidir. Geleneksel Osmanlı şehirlerindeki mahalle; henüz sınıf ve statü farklarının biçimlendirmede bir fizikî mekândır. 18. Yüzyıl ve hatta 19. Yüzyıl başlarında; büyük şehirlerin mahallelerinde bile toplumsal sınıflaşmaya göre biçimlenmiş, belirgin bir mekân farklılaşması yoktur. Mahalleler bir idari birim olmanın ötesinde, dayanışma ve denetimin sağlandığı sosyal birimlerdir. Bu bakımdan mahalle, aile ile organik bir ilişki içinde bulunan dinî, malî ve kültürel bir birim olmuştur (Ortaylı, 2006: 7- 28). Bununla birlikte reaya sınıfı da tüccarlar, sanat erbabı ve köylüler olmak üzere üç ana gruba ayrılmaktadır ve buna bağlı olarak aile yapıları da çeşitlilik göstermektedir. Bu bakımdan köy ile şehir yaşamı farklılığı da belirleyici olmuştur. Osmanlı aile yapısının klasik devirden farklılaşmasına yol açan bir olgu olan Tanzimat'ın asıl amacı idari bir dönüşüm olsa da, bu dönemde uygulanan kadına, aileye, eğitime ve hukuka yönelik düzenlemeler, Türk ailesinin modernleşmesi sürecinde bir başlangıcı oluşturmaktadır. Yine Tanzimat ile birlikte Osmanlı ailesinde değişim gösteren bir özellik, o döneme kadar tutumlu, kendine yeterli ve üretici bir birim olan ailenin, tüketime yönelik bir birim haline gelmeye başlamasıdır (Canatan, 2011: 108-113).

c. Modern Dönem Türk Ailesi

Türk ailesinde modernleşme, her ne kadar Osmanlı'da Tanzimat ile başlayan bir süreç olarak ele alınabilse de, Cumhuriyet' in kuruluşu ve hukuksal anlamda yaşanan radikal değişimler, modern Türk ailesini Cumhuriyet ile bağdaştırır. Ancak ailenin modernleşmesi sadece hukuksal ya da toplumsal bir olgu değildir, aynı zamanda siyasi bir mesele de olmuştur.

Cumhuriyet’i ilan eden kurucu kadronun Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki tarihsel değerlendirmesi, süreci tek bir çizgi üzerinden ele alması şeklindedir. Buna göre bir dönem Batı karşısında üstün olan İmparatorluk, daha sonra bu gücünü Batı’nın ekonomik ve teknolojik üstünlüğü karşısında yitirmiştir. Bu doğrultuda Batı’ya uyum ve Batılılaşma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Batılılaşma esas olarak yeni bir devletleşme hareketi olarak ya da devletin yeniden organizasyonu olarak ele alınmıştır. Bu süreç devlet merkezli olmakla birlikte devlet denetimindedir. Dolayısıyla tüm bu sürecin dönüştürücü gücü de devlette odaklanmıştır. Geri kalmışlık duygusu, bir ilerleme ihtiyacı doğurmuştur. Buna çözüm olarak da Avrupa kurumlarının örnek alınması hedef haline gelmiştir. Türkiye’de ailenin siyasal bir mesele haline gelmesi de bu sürece bağlı ortaya çıkmıştır. Devlet ile birey arası ilişkilerin yeniden düzenlenmesi bakımından da ailenin dönüşümünde hukuki düzenlemeler, Türk modernleşmesinin belirleyici bir yönü haline gelmiştir (Aytaç, 2007: 115). Bu çerçevede modern Türk ailesinin oluşumunda çekirdek ailenin oluşturulması, kadınlık durumunun anne ve eş olarak duygudaşlık temelinde tanımlanması ve ailenin odağının yaşlılardan kaydırılması ölçütlerinin temel alındığı belirtilmektedir (Aytaç, 2014: 314).

Cumhuriyet döneminde ailenin yapısal değişimine yönelik ilk önemli gelişme, 1926 yılında İsviçre Medeni Kanunu’nun hukuk düzenine aktarılması olmuştur. Yasa ile aile mallarının yönetiminde ve ölümden sonra servetin paylaşımında kadına erkekle eşit haklar tanımıştır. Erkeğin çok eşliliği yasaklanmış ve evlilik anlaşması yasaların güvencesi altına alınmıştır. Hukuksal reformların yanı sıra sanayileşme, tarımda mekanizasyon, işsizlik, iç ve dış göçler, nüfus yapısında meydana gelen değişimler, kentleşme, eğitim imkânlarının artması ve yaygınlaşması, iletişim ve ulaşım imkânlarının ilerlemesi aile yapısını ve değerlerini dönüştüren diğer sosyal ve ekonomik etkenler olmuşlardır. Bu etkenler doğrultusunda çekirdek aile yapısı hâkim konuma gelmiş, aile içi ilişkiler daha eşitlikçi bir hâl almıştır. Ailenin sosyo-ekonomik yapısındaki en önemli değişim, aile ile iş yeri arasında mesafenin açılması ve ailenin üretici bir birim olmaktan çıkması olmuştur (Canatan, 2011: 114- 118). Ailenin bağımsız bir ekonomik birim olmaktan çıkması, üretimde aile emeğinin kullanılmaması ya da üretime katılan aile emeğinin farklılaşması, ailenin geçimini kısmen ya da tamamen aile dışındaki işletmelere işgücünü satarak sağlaması, ailenin üretim işlevindeki en temel değişim olmuştur (Özbay, 1984: 42).

Türkiye’de özellikle 1980 sonrasında “gençlik” aile kavramı için de bir sorunsal haline gelmeye başlamıştır. Eğitim sürelerinin görece uzaması ve bağlı olarak evlilik yaşının artışı dolayısıyla gençlik, çalışma ilişkileri ve aile denetimine karşı hareketlenmiştir. Bu bakımdan dönemin gençlik hareketleri “aile krizi” olarak da ele alındığından bu sürece 12 Eylül rejiminin müdahalesi, bir “baba” figürü olarak devlet anlayışı doğrultusunda gerçekleşmiştir. Ailenin sorunsallaşması doğrultusunda da 1980 sonrası kadın konusu ilgi odağı haline

gelerek ataerkil cinsiyet rejiminin eleştirisi de yükselmiş, kadının özgürleşmesi ve kadının aile içi rolleri de sorgulanmıştır. Yine aynı dönemde boşanmanın kolaylaştırılmasına yönelik düzenlemelerin de hayata geçmesiyle, boşanma oranlarında düzenli bir artış söz konusu olmuştur. Ancak yine de boşanma oranlarındaki artışın, aile kurumunu kökten sarsacak bir boyuta ulaştığı söylenemez (Aytaç, 2014: 316-318).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 2011 yılı verileri doğrultusunda hazırlanan “Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler Öneriler” başlıklı çalışmaya göre Türkiye’de aile yapısına ilişkin genel hatlar şu şekilde özetlenebilir (Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2014):

- Doğurganlık seviyesinde düşüş söz konusudur. Kadın başına düşen çocuk sayısı ikâme seviyesi olan 2.1’e kadar gerilemiştir.
- 2011 yılı itibarıyla Türkiye’de çekirdek ailenin oranı %70, geniş ailelerin oranı %12.3, dağılmış ailelerin oranı ise %17.7’dir.
- Türkiye’de son 40-45 yılda tek kişilik hanelerin oranında yaklaşık üç kat artış gerçekleşmiştir. Nedeni ise nüfusun yaşlanması ve genç işgücünün göç etmesinden kaynaklı gözükmektedir.
- Aile yapısı içerisinde az sayıda çocuk sahibi olma normunun yerleşmiş olduğu belirtilmektedir. 1978’de çocuklu çekirdek aileler içerisinde üç ve daha fazla çocuk sahibi olanların oranı %54 iken, 2008 yılında bu oran %24’e gerilemiştir.
- Türkiye geneline bakıldığında erkek için ideal evlenme yaşının dağılımı nüfusun %50’si 25-29 yaş aralığı, %27’si 20-24 yaş aralığı, %19’u 30-34 yaş aralığı, %2’si 15-19 yaş aralığı, %2’si 35-39 yaş aralığı şeklindedir. Yine Türkiye genelinde kadın için ideal evlenme yaşının dağılımı ise %10’u 19 yaş altı, %55’i 20-24 yaş aralığı, %32’si 25-29 yaş aralığı, %3’ü 30-34 yaş aralığı şeklindedir.
- Evlenilecek kişide aranan özellikler ise %93 oranında aile yapılarının benzer olması, %92 oranında evlenilecek kişinin dindar olması, %87 oranında bir işi olması ve %87 oranında ise aynı mezhepten olması şeklindedir. Evlenilecek kişide aranan sosyal özellikler ise cinsiyet faktörüne göre değişmektedir. Kadınlar için bu sıralama eşinin işi olması-ilk kez evlenecek olması-aile yapılarının benzer olması-dindar olması-aynı mezhepten olması biçiminde sıralanmaktadır. Erkeklerde ise bu sıralama ilk kez evlenecek olması-aile yapılarının benzer olması-dindar olması-iyi eğitilmiş olması-aynı mezhepten olması-bir işinin olması şeklindedir.

• Türkiye’de hiç evlenmemişler ve boşanmışların oranı artmakta, ilk evlenme yaşı yükselmektedir. Aşkın evlilik için önemli bir beklenti ve koşula dönüşmesi bunun bir göstergesidir. Bu dönüşümde eğitim ve sosyo-ekonomik statü önemlidir. Eğitim seviyesi yükseldikçe evlenme ertelenmektedir. Buna rağmen hala geleneksel değerler ve ailenin evlilikteki önemi devam etmektedir.

• Aile içerisinde cinsiyete göre rol dağılımının da devam ettiği belirtilebilir. 2011 yılında küçük çocuklara gündüz bakımını ağırlıklı olarak (%88) anne yapmaktadır. Anneyi ise babaanne ve anneanne takip eder. Kreşte gündüz bakımı sağlayanların oranı ise %3’tür. Yine ev işleri de çoğunlukla kadınlar tarafından yapılmaktadır. Cinsiyete göre ilişkilerin düzenlenmesi sadece aile içi roller için geçerli değildir. 2011’de her beş kişiden biri kadının çalışmasını uygun bulmamaktadır. Neden olarak ise yoğunlukla geleneksel cinsiyet rolleri çerçevesindeki aile ve toplumsal yaşama dair değerler gelmektedir. Kadınların 1/5’ten azı herhangi bir mülk sahibidir. Bağlantılı olarak kadınların işgücü piyasasındaki katılımı da düşüktür. 2011’de 15 yaş üzerindeki kadınların %15’i, 18 yaş üzerindeki kadınların ise %16’sı gelir getiren bir işte çalışmaktadır. 18 yaş üzerinde çalışan kadınlar büyük oranda (%40) düşük ve orta vasıflı memur ya da işçi olarak çalışmaktadır. Bağlı olarak ailede karar mekanizması da etkilenmekte ve erkeklerin ev seçimi, akrabalar ile ilişkiler, tatil-eğlence konularında daha etkin olmalarına yol açmaktadır. Ev düzeni, çocuklarla ilgili konular ve komşularla ilişkilerde kadınların daha etkin olduğu görülmektedir.

III. Araştırma Yöntemi

Bu çalışmanın konusu Gaziosmanpaşa Üniversitesi öğrencilerinin aile kurumuna bakışıdır. Özellikle üniversite öğrencilerinin tercih edilmesinin nedeni, geleceğin yetişmiş bireyleri olacak olmaları ve gelecekte toplumsal yapıda aile kuracak olan kimselerin bunlar olmasından dolayıdır. Bu sebeple üniversite öğrencilerinin aile yapıları ve aileye ilişkin yaklaşımları genel anlamda bizi nasıl bir toplumun beklediğinin bir göstergesi niteliğindedir. Bu açıdan çalışmanın amacı genel olarak Türkiye’de aile yapısı ve Türk ailesinin geleceği hakkında bir değerlendirmeye ulaşmaktır.

Çalışmanın araştırma yaklaşımı nicel verilere dayanan betimleyici bir çalışmadır. Bu çalışma nicel temelli olmasına rağmen yine de çalışma öncesi düzensiz gözlemlerimizi çalışmamızın değerlendirme kısmında dikkate aldığımızı belirtmemiz gerekmektedir. Hiçbir şey bilmiyoruz diyerek çalışmaya başlanmamıştır. Özellikle öğrencilerle derslerimizde ve çeşitli ortamlarda yapmış olduğumuz etkileşimlerde cinsiyete göre öğrencilerin aile kurumuna bakışları arasında yaklaşım farkını gözlemiş olmamız, konuyu sahada test ederek nicel verilere dayanarak düşüncelerimizi test etme ihtiyacından çalışma

şekillenmiştir. Kavramsal olarak çalışmada hipotetik-dedüktif bir yaklaşımın benimsendiği ifade edilebilir.

Araştırma evreni olan Gaziosmanpaşa Üniversitesi öğrencilerine uygulanan anket formları ile araştırma verileri elde edilmiştir. Anket formu Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Aile Yapısı Araştırması, yine Genel Müdürlüğün Aile Değerleri Araştırması referans alınarak hazırlanmıştır.

Anketlerin uygulanması biçimsel mülakat şeklinde olmuştur. Gaziosmanpaşa Üniversitesi merkez kampüsünde yer alan Ziraat, İktisadi ve İdari Bilimler, Fen- Edebiyat, Eğitim Fakülteleri ile Tokat Meslek Yüksekokulu öğrencileri arasından kolay örnekleme yöntemi ile belirlenen 325 öğrenciye anket formu uygulanmıştır. Elde edilen verilerin SPSS programı ile istatistiki analizi yapılmıştır. SPSS programı ile yüzdellik ve ki-kare analizleri yapılmıştır. Veri toplama analizi olarak yüzdellik ve ki-kare analizinin tercih edilmesinin nedeni veri özelliklerimizin farklılıkları test etmek için parametrik istatistik tekniklerini uygulamaya uygun olmadığı içindir. Çalışmada kullanılan anketle elde edilen veriler üzerinde t-testi yapabilmek için imkanı olmadığı için öğrencilerin cinsiyete göre aile kurumuna bakışları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılığın olup olmadığı ki-kare tekniği ile analiz edilmiştir. Çalışmanın evreni olan Gaziosmanpaşa üniversitesinin kampüste bulunan dört fakültesi bir meslek yüksekokulundan kolay örneklem yöntemi ile örneklem büyüklüğünün 325'le sınırlı tutulmasının nedeni, yapmış olduğumuz pilot uygulamada öğrencilerin sosyo-ekonomik olarak çok fazla benzerlik (homojenlik) gösterdikleri için daha fazla bir örneklem büyüklüğüne gidilmemiştir. Örneklemle alakalı örneklem sayısının tek başına fazla olması değil de, örneklem temsil kabiliyeti düşünülerek, mevcut seçilen örneklem büyüklüğünün evreni temsil edeceği düşüncesi ile örneklem büyüklüğü 325 öğrenci ile sınırlandırılmıştır.

IV. Araştırma Bulguları

A. Araştırmanın Kategorik Bulguları

Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet dağılımının eşit oranlarda olduğu söylenebilir. Katılımcıların %50,2'si erkeklerden, %49,8'i ise kadınlardan oluşmaktadır.

Çalışmanın kapsamı, üniversite öğrencileri ile sınırlı olduğu için, araştırmaya dâhil olan katılımcıların yaş dağılımı belirli limitler içerisinde kalmaktadır. Mevcut eğitim sistemi göz önüne alındığında üniversiteye öğrencilerinin %82,2'si (267 katılımcı) 19 ile 23 yaş aralığında bulunmaktadır. %5,5 öğrenci (18 katılımcı) 18 yaş ve altında yer alırken %12,3'lük oran ile 40 öğrenci, 24 yaş ve üzerindedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin %18,8'i köylerden, %37,2'si kasaba veya ilçe merkezlerinden üniversiteye gelmişlerdir. %31,7 oranında katılımcı şehir merkezlerinden, %12,3'lük kısmı büyükşehirlerden gelmişlerdir.

Öğrencilerin ebeveynlerinin hayatta olup olmamaları, çalışmanın temel konusu bakımından önem teşkil etmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun (%91,4) anne ve babası hayattadır. Ebeveynlerden birinin hayatta olmadığı durumlar ise %8'lik bir orana karşılık gelmekteyken, %0,6'sının hem annesi hem babası hayatta değildir.

Ankete katılan yükseköğretim öğrencilerinin ebeveynlerinin eğitim düzeyleri de önemli bir değişkendir. Buna göre katılımcıların %61,2'lik bir oranla çoğunluğunun annesi, ilköğretim mezunudur. Annesi lise mezunu olanların oranı %11,7, üniversite mezunu olanların oranı ise %2,5'dir. Katılımcıların hiçbirisi, annesinin eğitimi hakkında lisans mezuniyeti haricinde daha yüksek bir eğitim cevabını vermemişlerdir. Annesi sadece okur- yazar olan ancak herhangi bir okuldan mezun olmamış olan katılımcı oranı %7,7 iken, %6,9'luk bir oranda katılımcı, annesinin okur- yazar olmadığını belirtmiştir.

Katılımcıların %1,8'inin babası okur- yazar değildir ve %4'ünün babası sadece okur- yazardır. Çoğunluğu ise %60,6'lık oranla ilköğretim mezunları oluşturmaktadır. Hemen sonrasında ise %21,2'lik oranla lise mezunları gelmektedir. Lise sonrası yükseköğretim aşamasında ise sıralamada %7,4'lük oranla lisans mezunları daha fazla bir orana sahipken, %3,1'lik oranla ön-lisans mezunları, %1,5'lik bir oranla yüksek lisans mezunları ve %0,3 ile (1 kişi) doktora mezunu yer almaktadır.

Uygulamaya katılan gençlerin anne babalarının eğitim durumunun ilköğretim ve lise düzeyinde olduğu görülmektedir. Uygulamaya katılan üniversite öğrencilerin ailelerinin sosyo-ekonomik durumunu belirlemek için aylık ortalama gelirleri sorulmuştur. Verilen cevaplar tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1. *Ailenizin Ortalama Aylık Geliri*

	Frekans	Yüzde (%)
250- 900 TL.	81	24,9
901- 1800 TL.	159	48,9
1801- 2500TL.	46	14,2
2501- 3500 TL.	23	7,1
3500 TL. ve üzeri	16	4,9
Toplam	325	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %24,9'unun ailesinin aylık ortalama geliri 250 ila 900 TL arasındadır. Katılımcıların neredeyse yarıya yakınının (%48,9) ailesinin aylık geliri 901 ila 1800 TL arasındadır. Katılımcıların %14,2'sinin ailesi aylık 1801 ila 2500 TL arasında gelire sahipken %7,1'inin ailesinin ortalama geliri 2501 ila 3500 TL arasındadır. Ailesinin aylık ortalama gelirinin 3501 TL üzerinde olduğunu belirten katılımcı oranı ise %4,9'dur. Uygulamaya katılan öğrencilerin ailelerinin eğitim düzeyi ve gelir düzeyleri dikkate alındığında büyük bir çoğunluğun orta ve hatta alt orta sosyo-ekonomik düzey aileden geldikleri düşünülebilir. Uygulamaya katılan öğrencilerin

kendilerinin aylık kişisel harcamaları sorulmuş ve verilen cevaplar tablo 2.'de gösterilmiştir.

Tablo 2: *Aylık Harcamanız Ne Kadardır?*

	Frekans	Yüzde (%)
350 TL veya daha az	96	29,5
351- 600 TL.	155	47,7
601- 850 TL.	48	14,8
851 TL üzeri	28	8,0
Toplam	325	100

Öğrencilerin aylık harcamalarını gösteren tablo ise şu şekildedir: Katılımcıların %29,5'i 350 TL veya daha az harcamada bulunmaktadır. %47,7'lik oranla neredeyse yarıya yakın katılımcı, aylık harcamalarının 351 ila 600 TL aralığında olduğunu belirtmişlerdir. Aylık harcaması 601 ila 850 TL arasın da olan öğrenci oranı %14,8 iken, aylık 851 TL üzerinde harcaması olan katılımcı %8 oranındadır.

Ankete katılan öğrencilerden %0,9'u (3 kişi), hiç kardeşi olmadığını belirtmiştir. %24,6 oranında katılımcı kendileri dâhil iki kardeş olduklarını belirtmişken, %32' si üç kardeş, %18,5' i dört kardeş, %24'ü ise beş veya daha çok kardeşe sahip olduklarını belirtmiştir. Buna göre kendileri dâhil üç çocuk olduğunu belirten katılımcı sayısı daha fazladır. 2011 yılında yapılan Aile Yapısı Araştırması'na göre ortalama hane halkı büyüklüğü 3,6'dır (Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2014: 24). Buna göre katılımcıların hemen tamamının hane halkı büyüklüğü, Türkiye ortalamasının üzerinde yer almaktadır.

Ankete katılan öğrencilerin kendi değer yargılarından yola çıkarak, hayatta başarmak istedikleri en önemli şeyin ne olduğu sorusuna ise katılımcıların yarısından fazlası (%56,6) okulu bitirip mesleğe başlamak olduğunu belirtmişlerdir. Sonrasında %20,9'luk oranla hayatta başarmak istenilen en önemli şeyin akademik bir çalışma yapmak olduğunu söyleyenler gelmektedir. Bunu takiben %8,3 ile iyi para kazanmak cevabını verenler ve sonrasında %8,3 ile uyumlu bir aile kurmak cevabını verenler gelmektedir. Katılımcıların %5,8'i ise daha başka öncelikler belirtmişlerdir. Buna göre öğrencilerin mevcut öğrencilik rolü ile beklentileri arasında uygunluk olduğu görülmektedir.

Yine aile kurmaya verilen değer belirlenebilmesine yönelik olarak sorulan "Size göre insan niçin evlenir?" sorusuna verilen cevaba göre %40,9 oranında katılımcı yalnızlığını gidermek için cevabını vermiştir. %27,7 oranında katılımcı ise evliliği neslin devamı için istemektedir. Mutlu olmak için cevabını verenlerin oranı %7,7 iken, %6,2' si ekonomik dayanışmayı, %4,6' sı ise cinsel ilişkileri düzene koymayı gerekçe göstermiştir. Bunların dışında çeşitli cevaplar belirtenlerin oranı ise %12,9' dur.

Araştırmaya katılan öğrencilerin %46,8' i evleneceği kişinin eğitimi ile daha çok ilgileceğini belirtmişken, %43,7'si ise evleneceği kişinin aile yapısını ve ailesinin geçmişini önemsemektedir. %5,5 oranında katılımcı evleneceği kişinin zengin olmasını beklerken, %4'ü evleneceği kişinin güzel/yakışıklı olmasını beklemektedir. Eş seçiminde nesebin önemli bir değer olduğu görülmektedir.

Ankete katılan öğrencilerin yarısından fazlası (%67,7 ile), en uygun evlenme yaşının 25 ila 29 yaş arasında olduğunu belirtmişlerdir. Bu ifade okul bitiminden hemen sonra evlilik düşünüldüğü biçiminde yorumlanabilir. Hemen ardından % 24,3 ile uygun evlenme yaşının 18 ile 24 arasında olduğunu söyleyenler gelmiştir. Sonrasında ise %7,4 ile 30 ile 34 yaş arası cevabını verenler gelmiştir. 35 ile 39 yaş aralığı cevabını verenler (%0,6) ile 18 yaş ve altı cevabını verenlerin (%0,3) oranı ise oldukça düşüktür. Verilen cevaplarda 40 yaş ve üzerinde evlenile bileceği belirten herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır.

Katılımcıların %63,7'si evlenmeyi düşündüğünü belirtirken %36,3'ü ise evlenmeyi düşünmediğini belirtmiştir. Üniversite yıllarında öğrencilerin önemli bir kısmının evlenme düşüncesini taşıdıkları görülmektedir.

Katılımcıların %96'sının anne ve babası birlikte yaşamaktayken, anne ve babası ayrı olanların oranı ise %4'tür. Bu oranlar aile kurumuna verilen değerin ve önemin bir göstergesi olarak okunabilir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin aileleriyle birlikte en çok yaptıkları ortak faaliyet %44,6 ile aile içi sohbetler veya dertleşme gelmektedir. Bundan sonra (%35,4 ile) yemek olmuştur. . %11,4 cevap oranı ile piknikler de, aile içinde yapıldığı belirtilen bir diğer ortak faaliyettir. %6,8 ile alışveriş ve %1,8 ile tiyatro veya sinema daha az yapılan ortak faaliyetler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aile ile yapılan ortak faaliyetlerin türünün yanı sıra sıklığı da, katılımcıların aile değerleri ve yapıları hakkında önemli bir veridir. Buna göre katılımcıların %56,9'u ile yarısından fazlası ailesi ile ara sıra ortak faaliyetlerde bulunduğunu belirtmektedir. Çok sık olarak ailesi ile ortak faaliyette bulunduğunu belirtenlerin oranı %32,6 iken, %8'i ailesi ile nadiren ortak faaliyette bulunduğunu belirtmiştir. %2,5 oranında katılımcı ise ailesiyle hiç ortak faaliyette bulunmadığını belirtmiştir. Yine bu noktada belirtilmesi gerekli olan bir etken, ailelerinden uzakta okuyan öğrencilerin varlığıdır. Dolayısıyla bu durum, katılımcıların aileleriyle geçirdikleri zamanı sınırlayıcı bir faktördür.

Katılımcıların hayatta en çok kime güvendikleri sorulduğunda ise öncelikli olarak (%87,7 ile) anne- babaya güvendikleri görülmüştür. Kardeşlere duyulan güven ise %8,3 oranındadır. %2,5 oranında katılımcı ise arkadaşlarına daha çok güven duyduğunu belirtmişken, %0,9 oranında katılımcı akrabalarına daha çok güven duyduğunu söylemiştir.

Katılımcıların hayatta genel olarak neye önem verdikleri sorusunda ise aile cevabını verenler %90,8 ile büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Daha

sonrasında ise verilen cevaplara göre %3,4 ile iş veya eğitim cevabını verenler gelmektedir. Kendine zaman ayırmayı önemseydiğini belirtenlerin oranı ise %2,5 oranındadır. Maddi birikim veya tasarrufu önemseydiğini belirtenlerin oranı %1,8 iken dost veya arkadaşlarını önemseydiğini belirtenlerin oranı ise %1,5'tur.

Aile kurumunun yapısını ve aileye yönelik değerlerin niteliğini belirleyen en temel faktörlerden biri dindir. Dolayısıyla katılımcıların, kendi yaşamlarını ne ölçüde dinî kurallar çerçevesinde yürüttüklerinin belirlenebilmesi için "Dindar mısınız?" sorusu sorulmuştur. Buna göre katılımcıların büyük çoğunluğu (%82, 8), aşırı olmamakla birlikte dini kurallara bağlı olmaya çalıştığını belirtirken, % 11,7'si dinî kurallara aşırı bağlı olduğunu belirtmiş, %5,5'i ise dindar olmadığını söylemiştir.

Üniversite öğrencilerine başları dara düştükleri zaman, maddi ve manevi sıkıntıları olduğunda öncelikli olarak ailelerine başvurma düşüncesi beşli Likert ölçeği şeklinde sorulmuştur, verdikleri cevaplar tablo 3'tedir.

Tablo 3: Maddi veya Manevi Sıkıntılarda Öncelikle Aileye Başvurulur

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle katılmıyorum	20	6,2
Katılmıyorum	14	4,3
Kararsızım	10	3,1
Katılıyorum	83	25,5
Kesinlikle katılıyorum	198	60,9
Toplam	325	100

"Maddi veya manevi sıkıntılarda öncelikle aile bireylerine başvururum" ifadesine olumlu yaklaşanların oranı %86,4 iken, bu ifadeye katılmayanların oranı ise %10,5'tir. Bu ifadeye kararsız kalanların oranı ise %3,1'dir. Tek başına bu sonuç bile gençlerle aileleri arasında ne kadar güçlü bir bağlılığın olduğunu göstermektedir.

"Ailenin iyiliği için aile bireyleri hiçbir fedakârlıktan kaçınmamalıdır" ifadesine katılanların oranı %89,8'ken, bu ifadeye olumsuz yaklaşanların oranı %7,4'tür. Kararsızların oranı ise %2,8'dir.

Aile içi bireylerin rol dağılımına ilişkin tutumlarını ortaya koymak üzere sorulan "Aile içi bireylerin farklı rolleri vardır; kadın ve erkek eşit değildir" ifadesine katılanların oranı %38,8 iken bu ifadeye katılmayanların oranı %53,9'dur. Kararsızların oranı ise %7,4 olarak belirlenmiştir.

Aile içinde kadınında erkek gibi çalışabileceği konusunda sorulan soruya verilen cevaplar tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Ailede kadın da erkek gibi çalışabilir

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle katılmıyorum	30	9,2
Katılmıyorum	16	4,9
Kararsızım	39	12,0
Katılıyorum	96	29,5
Kesinlikle katılıyorum	144	44,3
Toplam	325	100

Aile içi bireylerin rol dağılımına yönelik tutumlarının belirlenmesi adına sorulan bir diğer soru da ailede kadının da erkek gibi çalışıp çalışamayacağı sorusudur. Buna göre bu ifadeye katılmayanların oranı %14,1 iken katılanların oranı %73,8 ile çoğunluğu sağlamıştır. Kararsızların oranı ise %12'dir. Üniversite gençlerinin eşlerinin çalışması konusunda tutumlarının olumlu olduğu gözlenmektedir. Bu sonuçta kadının çalışmasına olan tutumun ülkemizde giderek değiştiğini göstermektedir.

Ailede bireylerin rollerine yönelik tutumun belirlenmesi adına sorulan bir diğer soru da ailenin reisinin erkek olup olmadığıdır. Buna göre bu ifadeye katılanların oranı %39,3'ken katılmayanların oranı ise %49,9'dur. Kararsızların oranı ise %10,8'dir. Aile reisliği konusu üniversite öğrencileri arasında bir çekişme alanı olarak durmaktadır. Bu durum geçmişimizle kıyaslandığında aile reisliği konusunda geçlerde bir değer değişimi yaşandığı söylenebilir.

Katılımcıların aile yapılarına karşı olan tutum ve değerlerini ölçmek adına, katılımcıların ailenin kuruluşuna ilişkin görüşlerini de ele almak gerekmektedir. Bu bakımdan "Aile kurumu için evlilik gerekli midir?" sorusuna verilen cevaplardan %88,6'sı olumlu yöndedir. Katılımcıların %9,8'i bu ifadeye katılmadığını belirtmiştir. Kararsızların oranı ise %1,5'tir. Bu sonuçlara göre üniversite gençlerinin büyük çoğunluğunun muhafazakâr değerlere sahip oldukları gözlenmektedir.

Yine ailenin kuruluşuna yönelik bir değerlendirme yapmak adına, katılımcıların "nikâh" üzerine olan görüşleri sorulmuştur. Buna göre katılımcıların %12,3'ü nikâhsız da birlikte yaşanabileceğini düşünürken %83,7'si bu ifadeye olumsuz yaklaşmaktadır. %4 oranında ise kararsız katılımcı mevcuttur.

Ailenin kuruluşuna ve aile değerlerine yönelik bir başka ifade olan "Evlenmeden çocuk sahibi olunmamalıdır" ifadesine katılanların oranı %70,2 iken, katılmayanların oranı ise %28,9'dur. Kararsızların oranı ise 3 kişi ile %0,9'dur.

Aile kurumunun en tutucu davrandığı olgulardan birisi, boşanma halidir. Bu sebeple katılımcıların "boşanma" üzerine olan tutumlarının da bilinmesi önem arz etmektedir. Bu sebeple ele alınan "Anlaşamayan eşler boşanmalıdır" ifadesine katılımcıların %51,1'i onaylamaktadır. Buna karşılık olarak %21,3 oranında katılımcı bu fikre olumsuz yaklaşmaktadır. %27,7 oran

ile katılımcıların önemli bir bölümü bu ifadeye karşı kararsız kalmışlardır. Bu sonuçlar üniversite gençleri arasında boşanmanın pek hoş karşılanmadığının delili olarak anlaşılabilir.

Boşanma olgusuna yönelik tutumları ortaya koyma amaçlı olarak verilen bir diğer ifade de, boşanan çiftlerin çocuk gelişimi üzerindeki etkisidir. Buna göre katılımcıların %80,6'sı boşanmanın çocuk gelişimini olumsuz etkileyeceğini belirtirken, %12,6'sı olumsuz etkilemeyeceğini düşünmektedir. Kararsızların oranı ise %6,8'dir.

Aile, sadece anne baba ve çocuklardan oluşan bir yapı olarak görülebilse bile, geleneksel anlamda geniş aile yapılarının tamamen çözüldüğünü söyleyebilmek adına, katılımcıların aile değerlerine karşı tutumlarından yola çıkmak gereklidir. Bu bakımdan aile bireylerinin, çekirdek aile dışındaki otorite figürlerinin görüşlerine karşı verdikleri önemi ölçmek bakımından aile büyüklerinin aile içi sorunlara müdahil olup olmamalarına karşı tutumları sorulmuştur. Buna göre katılımcıların %55,7'si aile içi sorunlara anne baba dışındaki büyüklerin dâhil olmasını istememektedir. %30,5 oranında katılımcı ise anne baba dışındaki aile büyüklerinin aile içi sorunlara müdahale edebileceğini düşünmektedir. Kararsızların oranı ise %13,8'dir.

Bakıma ihtiyaç duyan aile büyüklerinin durumu ve bu durum karşısında sorumluluk duymak aile kurumunun ne denli tutucu olduğunun bir göstergesi olarak görülebilir. Dolayısıyla katılımcıların aileye yönelik tutumlarının ne derece sıkı olduğunun ortaya konması adına, aile içi yaşlıların bakımının aile içinde gerçekleştirilmesinin gerekip gerekmediği sorulmuştur. Buna göre katılımcıların %7,1'i bakım ihtiyacı bulunan yaşlıların bakımının aile bireylerince yapılmasının gerekliliğine katılmazken, %88,3 oranında katılımcı, bakımın aile bireylerince yapılmasının gerekli olduğunu belirtmişlerdir. %4,6 oranında katılımcı ise kararsız durumdadır.

Aile bireylerinin bir arada bulunması gerekliliği, dolayısıyla ailenin ne denli sıkı bir ilişki ağına sahip olduğunun belirlenmesi adına, bir önceki soruya paralel olarak, yaşlıların bakımının bakımevlerinde gerçekleştirilmesine karşı olan tutum önemlidir. Buna göre katılımcıların %12,3'ü, bakımevlerine olumlu yaklaşırken, %72'si bakımevlerine karşı olumsuz yaklaşmaktadır. %15,7'si ise kararsızdır.

Gençlere "ailenin manevi değerlere sıkı biçimde bağlı olması gerekir mi" sorusu yöneltilmiştir. Aile kurumunu bir arada derleyip toparlayan değerlerin başında manevi değerlere bağlılık gelmektedir. Aile kurumu sadece rasyonalite üzerine kurulan bir kurum olmayıp fedakârlık temelli bir kurumdur. Üniversite öğrencilerinin bu konudaki yaklaşımları tablo 5.'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Aile manevi değerlere sıkı biçimde bağlı olmalıdır

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle katılmıyorum	16	4,9
Katılmıyorum	17	5,2
Kararsızım	19	5,8
Katılıyorum	115	35,4
Kesinlikle katılıyorum	158	48,6
Toplam	325	100

Aile, bir bireyin hayatı öğrendiği en temel eğitim- öğretim kurumu niteliğindedir. Bu nedenle de din, örf, adet, gelenekler gibi manevi değerlerin benimsenme derecesi, aile yapılarını ve değerlerini belirlemeye yarayan en karakteristik özelliklerdir. Bu doğrultuda sorulan “Aile, manevi değerlere sıkı biçimde bağlı olmalıdır” sorusuna katılımcıların %84’ü katılırken %10,1’ i olumsuz yaklaşmaktadır. Katılımcıların %5,8’ i ise kararsızdır.

B. Cinsiyet Değişkenine Göre Kadın ve Erkeklerin Aile Kurumuna Bakışlarının Karşılaştırılması

Hayatta başarılmak istenen en önemli şey olarak, kadınlar ve erkekler, çoğunlukla okulu bitirip bir meslek sahibi olmak seçeneğini tercih etmişlerdir. Genel olarak uyumlu bir aile kurmak, öğrenciler tarafından hayattaki en önemli amaç olarak görülmemekle birlikte, aile kurmayı erkeklerin kadınlardan daha fazla önemsedikleri görülmektedir ($p:0,000 < 0,05$). Cinsiyetle hayatta başarılmak istenen en önemli şey arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık vardır.

Katılımcılara sorulan “Size göre insanlar niçin evlenir?” sorusuna kadınların %54,1’i erkeklerin %45,9’u yalnızlığı gidermek için cevabını vermişlerdir. Ancak cinsiyete göre farklılaşan nokta, evlilikte aranan mutluluğun, kadınların erkeklerden daha fazla önemsemesi olarak gösterilebilir ($p:0,016 < 0,05$). Kadınların %68’i mutlu olmak için evlenecekleri cevabını verirken Erkeklerin %32’si mutlu olmak için evleneceklerini belirtmişlerdir. Evlenmenin ve dolayısıyla bir aile kurmanın mutlulukla ilişkilendirilmemesi, öğrencilerin, aile değerlerine ve aile kurumundan beklentilerine yönelik bir gösterge niteliğindedir. Cinsiyete göre kadın ve erkeklerin ne için evlenmek istedikleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

“Evleneceğiniz kişinin en çok hangi özelliği ile ilgilenirsiniz?” sorusuna verilen cevapların, cinsiyet farklılıklarına göre değiştiği tespit edilmiştir. Buna göre kadınların %63,8 evlenecekleri kişinin daha çok eğitimli olmasıyla ilgilenmekteyken, erkeklerin %61,3 ise daha çok evlenecekleri kişinin aile yapısı ve ailesinin geçmişiyle ilgilenmektedir ($p: 0,000 < 0,05$). Bu sonuca göre cinsiyete göre kişilerin evlenecekleri kişilerde hangi özellikleri aradıkları bakımından farklılıkları söylenebilir.

Ankete katılan öğrencilerin en uygun evlenme yaşı düşünceleri, cinsiyete göre de farklılık göstermektedir. Buna göre kadınların %76,1'i 25-29 yaş arasını en uygun evlenme yaşı olarak görürken, erkeklerin %62,5'i 30-34 yaş arasını en uygun evlenme yaşı olarak gördükleri tespit edilmiştir. Bu anlamlılık seviyesine göre ($p:0,016 < 0,05$) en uygun evlenme yaşı konusunda cinsiyete göre istatistiki olarak anlamlı farklılık söz konusudur.

Ailede kadının da erkek gibi çalışması düşüncesine üniversite öğrencilerinin vermiş olduğu cevapların farklılaşıp farklılaşmadığı test edebilmek için ki-kare testi yapılmıştır. Ki-kare sonucu tablo 6. da görülmektedir.

Tablo 6. Ailede kadın da erkek gibi çalışabilir

	Ailede kadın da erkek gibi çalışabilir					Toplam
	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
Cinsiyet Bayan Frekans	7	7	7	41	101	163
Cinsiyet %	4,3%	4,3%	4,3%	25,2%	62,0%	100,0%
Kadın da çalışabilir %	23,3%	43,8%	17,9%	42,7%	70,1%	50,2%
Toplam %	2,2%	2,2%	2,2%	12,6%	31,1%	50,2%
Erkek Frekans	23	9	32	55	43	162
Cinsiyet %	14,2%	5,6%	19,8%	34,0%	26,5%	100,0%
Kadın da çalışabilir %	76,7%	56,2%	82,1%	57,3%	29,9%	49,8%
Toplam %	7,1%	2,8%	9,8%	16,9%	13,2%	49,8%
Toplam Frekans	30	16	39	96	144	325
Cinsiyet %	9,2%	4,9%	12,0%	29,5%	44,3%	100,0%
Kadın da çalışabilir %	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Toplam %	9,2%	4,9%	12,0%	29,5%	44,3%	100,0%

Ailede kadın da erkekler gibi çalışabilir düşüncesine kadınların %70,1'i kesinlikle katılıyorum cevabını verirken, bu oran erkeklerde %29,1'dir. Kadınlar bu ifadeye daha olumlu yaklaşırken erkeklerde kararsızların fazlalığı göze çarpmaktadır. Cinsiyet değişkenine bağlı olarak kadın ve erkeklerin; kadınların ailede çalışma fikri açısından aralarında anlamlı fark olduğu ki-kare testi anlamlılık ($p:0,000 < 0,05$) sonucundan da açıkça anlaşılmaktadır.

Aile reisi erkektir, son sözü erkek söyler düşüncesi üniversite öğrencilerine sorulduğunda kadınların %24,3'ü kesinlikle katılıyorum derken, erkeklerin kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı %75,7'dir. Yine kadınların bu fikre kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı %72,4'iken erkeklerde bu oran %27,6'dır. Açıkça kadınlar "ailede reis erkektir" düşüncesini paylaşmadıklarını belirtmektedirler. Cinsiyete göre erkek ve kadınların ailede kimin reis olacağı konusunda farklılaştıkları ve istatistiki olarak ki-kare ilişkisinin ($p:0,000 < 0,05$) anlamlı çıktığı görülmüştür.

Ana baba dışında aile büyüklerinin ailevi sorunlara müdahil olup olamayacağı sorulduğunda; kadınların %32,2'si kesinlikle bu fikre katılıyorum müdahil olabilirler derken, erkeklerin %67,4'ü kesinlikle bu görüşü onayladıklarını belirtmişlerdir. Bu görüşe kesinlikle katılmıyorum diyen kadınların oranı %61,5'ken erkeklerin oranı %38,5'dir. Ana baba dışında aile büyüklerinin ailenin sorunlarına müdahil olup olamayacağı konusunda kadın ve erkeklerin görüşleri bakımından aralarında istatistiki olarak anlamlı farklılık olduğu ($p:0,000 < 0,05$) tespit edilmiştir.

V. Sonuç

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nde 325 katılımcı ile gerçekleştirilen anket uygulamasından elde edilen bulgulara dayanarak şu sonuçlara ulaşılabilir. Tanzimat'tan bu yana Türk toplumu belli bir değişim ve dönüşüm süreci yaşamaktadır. Zaman zaman basın yayın organlarında toplumsal yapının temel kurumu olan ailenin değişimi ve nereye gittiği konusunda endişelerin olduğunu gözlemlemek mümkündür. Bu çalışmada Gaziosmanpaşa Üniversitesi öğrencilerinin aile kurumuna bakışını belirleyerek ileride bu gençlerin nasıl aileler kuracağını, Türk aile yapısının nasıl bir değişim içerisine girebileceğinin kestirimini yapmak amaçlanmıştır. Öncelikli olarak çalışmanın verileri ile kavramsal yaklaşımı karşılaştırıldığında; (öğrencilerin aile kurumuna bakışlarının) muhafazakâr yaklaşımın fiili gerçeklikle daha uyumlu olduğu söylenebilir. Çalışmaya katılan öğrencilerin büyük bir kısmı aile kurumunu önemli ve değerli gördüklerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin aile yapılarına yönelik olarak; çalışmaya katılan öğrencilerin ailelerinin sosyo-ekonomik olarak toplumun alt orta veya alt kesiminden oldukları gözlenmiştir.

Katılımcıların ailelerinin eğitim durumları, gelirlerini belirleyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların annelerinin %61,2'si, babalarının ise %60,6'sı ilköğretim mezunudur. Dolayısıyla öğrencilerin ailelerinin eğitim profili, büyük oranda ilköğretim düzeyindedir.

Katılımcıların ailelerinin hane halkı nüfusuna yönelik olarak kardeş sayılarına ait veriler kullanılabilir. Buna göre katılımcıların büyük çoğunluğu, kendileri dâhil en az üç kardeş olduklarını belirtmişlerdir. Bu halde hane halkı nüfusu, Türkiye Aile Yapısı Araştırması'nda yer alan ortalama hane halkı büyüklüğü olan 3,6'nın üzerinde yer almaktadır.

Araştırma bulgularına göre öğrencilerin, aile kurumuna karşı nasıl bir bakış açısına sahip oldukları önemli bir soru olarak görülebilir. Örneğin katılımcıların yarıya yakını, evleneceği kişinin aile yapısıyla yakından ilgilenmektedir. Ayrıca evlenme sebeplerinden en önemlisi olarak "yalnızlığı gidermek" ifadesini belirtmişlerdir. Buna karşılık "uyumlu bir aile kurmak, hayattaki en önemli amacımdır" diyen katılımcıların oranı ise %8'dir. Şu halde öğrencilerin tümü için aile kurmak başlıca amaç olarak görülmemektedir; Öğrenciler için öncelikli amaç okulu bitirmektir.

Katılımcıların %67,7'lik kısmıyla çoğunluğu en uygun evlenme yaşı olarak 25 ile 29 yaş aralığını tercih etmektedirler. Bir yükseköğretim kurumunda eğitim görmeleri sebebiyle mezun olduktan sonra evlenme düşüncesi, bu yaş aralığının belirginleşmesine yol açmaktadır.

Katılımcıların yarıdan fazlası, aile içinde ara sıra, nadiren ortak faaliyette bulduklarını ya da hiçbir zaman faaliyette bulunmadıklarını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda katılımcıların aile değerlerinin ve aile yapılarının çok sıkı olmadığı biçiminde bir yorum yapılabilir de, pek çok öğrencinin kendi ailelerinden uzakta eğitim görüyor olmaları, ortak faaliyette bulunmalarını engelleyici bir faktördür. Yine de katılımcıların en çok güvendikleri kişiler olarak anne- babalarını göstermeleri, aileden kopuk olmadıklarının bir göstergesi konumundadır.

Aileye verilen değerlerin bir başka göstergesi, katılımcıların yaklaşık %85'i, maddi ve manevi sıkıntılarda öncelikle aileye başvurulması gerektiğini belirtmektedirler. Yine katılımcıların büyük çoğunluğu, ailenin iyiliği için aile bireylerinin hiçbir fedakârlıktan kaçınmamak gerektiğini belirtmişlerdir.

Aile içi rollere bakışta yaklaşık %40'lık bir kesim, kadın ve erkeğin eşit olmadığını belirtirken, %54'lük bir kesim ise aile içinde kadın ve erkeğin eşit olduğunu belirtmişlerdir. Ancak kadının çalışmasına olumlu bakanların %74 gibi bir orana sahip olması, geleneksel tutumun ötesinde yer almaktadır. Ancak yine "aile içinde son söz erkeğindir" ifadesine katılanların %40, katılmayanların %50 gibi birbirine yakın sayılabilecek orana sahip olması yine de gençler arasında ailede kimin reis olacağı tartışmasının bittiğini göstermemektedir. Çünkü aile reisinin kim olacağı konusunda kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkiye bakıldığında ilişkinin istatistiki olarak farklılaştığı görülmektedir. Yani Üniversite gençleri arasında aile reisliği tartışmalı konulardan birisidir.

Aile birliğine yönelik olarak elde edilen bulgular, geleneksel bir bakış açısına göre değerlendirilebilir. Öncelikle katılımcıların çok büyük kısmı, aile kurumunun oluşması için evliliğin gerekli olduğunu savunmaktadır. Yine, nikâhsız bir arada yaşamaya olan olumsuz bakış ile evliliğin gerekliliği ifadelerine verilen cevaplar birbirine paralel biçimde ailenin kurulması için meşru bir sözleşmenin olması gereği üzerinde uzlaşmaktadır. Aile bütünlüğünü gösterebilecek olan bir başka değişken olarak, çocuğun evlilik sonrası dünyaya getirilmesi ifadesine olan yüksek katılımıdır.

Evliliğin kuruluşunda olduğu üzere, bu kurumun çözülüşü sürecine yönelik olarak verilen cevaplar da, aile kurumuna olan bakışı göstermesi açısından önemlidir. Anlaşamayan eşlerin boşanması gereğine katılımcıların hemen yarısı olumlu bakmaktadır. Ancak %21 oranında olumsuz görüş ile birlikte %27 oranında yüksek derecede kararsız bir kesimin bulunması, aileye karşı üniversite gençleri arasında muhafazakâr tutumun devam ettiğini göstermektedir. Yine, boşanan çiftlerin çocukların gelişimini olumsuz yönde etkileyeceklerinin düşünülmesi, aile kurumuna karşı geleneksel bir bakışı sergilemektedir.

Aile kurumuna yönelik geleneksel bakışın bir göstergesi de ailenin temel bir yapı olarak “mahrem” görülmesi ve içe kapalılığıdır. Bu bakımdan katılımcıların yarısından fazlası, kendi ailevi sorunlarına, ebeveynlerinin bile karışmasına olumsuz yaklaşmaktadır. Yine aile içinde bakıma muhtaç yaşlıların ihtiyaçlarının aile bireylerince giderilmesi ve bakımevlerine olan tutumun daha düşük düzeylerde kalması, aile içi sıkı ilişkilerin bir göstergesi konumundadır. Son olarak katılımcıların, aile kurumunun çeşitli manevi değerlere sıkı biçimde bağlı olması gerektiğini belirtmeleri, geleneksel aile yapısının ve değerlerinin karakteristik bir özelliği olarak yansımaktadır.

Genel olarak araştırma bulguları değerlendirildiğinde, Gaziosmanpaşa Üniversitesi öğrencilerinin aile yapıları ve aile değerlerine yönelik tutumları geleneksel Türk aile yapısının temel özelliklerini taşıyor durumdadır. Ancak değişen sosyo-ekonomik faktörler, öğrencilerin aile kurumuna karşı olan tutumlarını da etkilemiştir. Özellikle günümüzde meslek edinebilme, öğrenciler tarafından en önemli amaç olarak görüldüğü için yaşam alanlarının bütünü de kariyer tercihleri doğrultusunda şekillenmektedir. Bu doğrultuda bir fakülte mezunu olabilmek, kadın veya erkek tüm öğrenciler için iş bulabilmenin bir gerekliliği halindedir. Dolayısıyla, en başta aile kurabilmenin temel gereği olarak görülen evlilik, mezuniyet sonrası yaş dönemine denk gelmektedir. Buna ilaveten sadece meslek sahibi olmak da günümüzde yeterli görülmemekte, kariyer, kişiler için oldukça önemli bir nitelik haline gelmektedir. Tüm bu sebepler dolayısıyla ilerleyen yaş, ekonomik özgürlük, mesleğin gerektirdiği niteliklere sahip olmak için harcanan zaman, emek, maliyet gibi unsurlar bir arada düşünüldüğünde, geleneksel aile motifinin belirli bir dönüşüme uğradığı da gözden kaçmamaktadır. Bu durumun belki de en belirgin göstergesi, öğrencilerin temel hayat amacı olarak meslek edinmeyi önemsemeleri, aile

kurumunun temel sebebi olarak da mutlu olmaktan çok yalnızlığı gidermeyi önemsemeleridir.

Sonuçta üniversite öğrencilerinin geleneksel aile değerlerini taşıdıkları bu veriler ışığında söylenebilir. Gençlerin aile kurmayı önemsedikleri, aileyi önemli gördükleri, ailelerine en yüksek oranda güven duyduklarından kuşku yoktur. Ancak çalışmanın verilerinden anlaşıldığı kadarıyla öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre; ailede kimin reis olacağı, aile büyüklerinin aile içi sorunlara müdahalesi, aile üyelerinin bakıma ihtiyacı olan kişilerin bakımı konusu ve kadınların çalışması konusunda düşüncelerinin farklılaştığı görülmektedir. Yapılan istatistikî analizlerde cinsiyet değişkenine göre aradaki görüş farkının anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bu da bu konularda gençlerin görüşlerinde önemli farklılıklar olduğunun göstergesidir. Aile uygulamaları ve gençlerin aile konusunda sosyalleşmeleri sürecinde bu konular mütalaa edilerek gençlerin düşüncelerinde yakınlaşma sağlanamadığı zaman bu konuların ileride kuracakları aile gruplarında ciddi çatışma alanları oluşturabileceği öngörebilir.

Kaynaklar

- Aile Araştırma Kurumu (1991), **Türk Aile Ansiklopedisi**, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54293dab369dc32358ee2b0f/kutuphane_10_turk_aile_ansiklopedisi_1.pdf (Erişim Tarihi: 30.03.2015).
- Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2010), **Aile Yapısı Araştırması 2006**, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Genel Yayın No: 16, Ankara.
- Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2014), **Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler Öneriler**, Araştırma ve Sosyal Politika Serisi No: 07, Ankara, <http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54293ea2369dc32358ee2b25/taya2013trk.pdf> (Erişim Tarihi: 28.09.2015).
- Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2014), **Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2011**, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Araştırma ve Sosyal Politika Serisi No: 04, Ankara. <http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54293ea2369dc32358ee2b25/taya2011.pdf> (Erişim Tarihi: 28.09.2015).
- Altun, F. (2011), **Modernleşme Kuramı**, 2. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul.
- Aytaç, A. M. (2014), “Türkiye’de Ailenin Tarihsel Dönüşümü: 1925-2010”, Alpkaya, F. ve Duru, B. (der.), **1920’den Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim** içinde, 3. Baskı, Phoenix Yayınevi, Ankara, ss. 299-320.
- Aytaç, A. M. (2007), **Ailenin Serencamı: Türkiye’de Modern Aile Fikrinin Oluşması**, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Canatan, K. (2011), “Aile Kavramının Tanımı”, Canatan, K. ve Yıldırım, E. (ed.) **Aile Sosyolojisi** içinde, Genişletilmiş 2. Baskı, Açılımkitap, İstanbul, ss. 53- 64.

- Canatan, K. (2011), “Türk Ailesinin Tarihsel Gelişimi”, Canatan, K. ve Yıldırım, E. (ed.) **Aile Sosyolojisi** içinde, Genişletilmiş 2. Baskı, Açılımkitap, İstanbul, ss. 97-119.
- Demirel, Ö. ve diğerleri (1992), “Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi-I**, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54293dab369dc32358ee2b0f/kutuphane_11_sosyokulturel_degisme_surecin_de_turk_ailesi_i.pdf (Erişim tarihi: 30.03.2015), ss. 89-153.
- Doğan, İ. (2009), **Dünden Bugüne Türk Ailesi**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- Engels, F. (2002), **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, (Kenan Somer, Çev.), 12. Baskı, Sol Yayınları, Ankara.
- Giddens, A. (2008), **Sosyoloji**, Cemal Güzel (haz.), Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Goody, J. (2004), **Avrupa’ da Aile**, (Serpil Arısoy, Çev.), Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Kandiyoti, D. (1984), “Aile Yapısında Değişme ve Süreklilik: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım”, **Türkiye’ de Ailenin Değişimi, Toplumbilimsel İncelemeler**, Türköz, E. (der.), Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yay. ss. 15- 33.
- Kongar, E. (1996), **Türkiye Üzerine Araştırmalar**, 2. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kurt, A. (2011), “Dünden Bugüne Türk Ailesi”, **Türkiye’nin Toplumsal Yapısı** içinde, Memet Zencirkıran (ed.), 2. Baskı, Dora Yayıncılık, Bursa, ss. 397-427.
- Laslett, P. (1972), “The History of the Family”, **Household and Family in Past Time**, P. Laslett ve R. Wall (ed.), Cambridge University Press, New York, ss. 1-89. (Elektronik Sürüm).
- Ortaylı, İ. (2006), **Osmanlı Toplumunda Aile**, 6. Baskı, Pan Yayıncılık, İstanbul.
- Özbay, F. (1984), “Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişmelerinin Aile İşlevlerine Yansıması”, **Türkiye’ de Ailenin Değişimi, Toplumbilimsel İncelemeler**, Türköz, E. (der.), Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yay. ss. 35- 68.
- Poster, M. (1988), **Critical Theory of the Family**, The Continuum Publishing Corporation, New York.
- Tabakoğlu, A. (1992), “Osmanlı Toplumunda Aile”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi-I**, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54293dab369dc32358ee2b0f/kutuphane_11_sosyokulturel_degisme_surecinde_turk_ailesi_i.pdf (Erişim tarihi: 30.03.2015), ss. 84-88.
- Tezcan, M. (2000), **Türk Ailesi Antropolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara.
- Yıldırım, E. (2011), “Aile ve Evlilik Türleri”, Canatan, K. ve Yıldırım, E. (ed.) **Aile Sosyolojisi** içinde, Genişletilmiş 2. Baskı, Açılımkitap, İstanbul, ss.65-81.

BOX-JENKINS VE YAPAY SİNİR AĞI MODELLERİ İLE ENFLASYON TAHMİNİ*

*Murat AKDAĞ**
Vecihi YİĞİT****

Alınış Tarihi: 30 Nisan 2015

Kabul Tarihi: 06 Mart 2016

Öz: Enflasyon tahmini ülkeler için büyük bir önem arz etmektedir ve yatırımlar bu verilere göre yapılmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler açısından enflasyon oranının düşük seyretmesi önemli hedeflerden birisidir. Bu nedenle geçmiş verilere bakarak geleceğe yönelik doğru tahminlerde bulunulması önemlidir. Kısa dönemli tahmin çalışmalarında en uygun yöntemlerden birisi zaman serileridir. Bu çalışmada zaman serileri analizinde kullanılan Box-Jenkins ve Yapay Sinir Ağları olarak bilinen yöntemlerle enflasyon verisine ait zaman serisi analizi kullanılmış ve sonuçlar karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Yapılan çalışmada, ARIMA modelinin Yapay Sinir Ağı modeline göre bir miktar daha iyi performans sergilediği gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zaman Serileri, Yapay Sinir Ağları, Enflasyon Tahmini, ARIMA, Box-Jenkins, TCMB.

FORECASTING INFLATION WITH BOX-JENKINS AND ARTIFICIAL NEURAL NETWORK MODELS

Abstract: Inflation forecasting is significantly important for the countries and investments are made according to this data. Slow inflation rate is one of the most important target for developing countries. Thus, accurate forecasting with past data is significant. Time series analysis is one of the most suitable methods for the short period forecasting works. In this study, time series analysis methods known as Box-Jenkins and Artificial Neural Network which are used for inflation rate time series and the results has been served comparative. In this study, ARIMA model shows slightly better performance than Artificial Neural Network model.

Keywords: Time series, Artificial Neural Networks, Inflation Forecasting, ARIMA, Box-Jenkins, CBRT.

I. Giriş

Enflasyon yalnızca firmalar ya da bireyler açısından değil, toplumun tamamı açısından önem taşımaktadır. Enflasyonun maliyetini, karar alma aşamasındaki yatırımcılar ve tüketiciler daha kolay görmektedir. Bireyleri yatırım ve tüketim açısından kararsızlığa iten yüksek enflasyon durumu,

* Bu çalışma, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Endüstri Mühendisliği Yüksek Lisans programında tamamlanan aynı isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Çalışmada yer alan görüşler yazarlara aittir ve kurumlarının resmi görüşü olarak değerlendirilemez

** Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Erzurum Şubesi

*** Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü

üreticilerin ve tüketicilerin kararlarını etkilemektedir. Yatırımlar, kârların kısa zamanda elde edileceği, giderlerin ise uzun vadede ödeneceği varsayımıyla yapıldığından, bu yatırımların faydalı olup olmayacağı konusunu tespit etmek zorlaşmaktadır. Örneğin, üretim aşamasında kullanılacak olan makine veya malzemenin yatırıma başlanmasından sonra alınacak olması durumunda, o dönemdeki maliyetlerin ne olacağını hesaplamak kolay olmayacaktır. Aynı şekilde, yatırımın bitmesiyle tüketiciye ulaştırılacak mal veya hizmetin satış fiyatının ne olacağını belirlemek güçleşmektedir.

Ekonomik faaliyetlerin devamı için önemli olan; bir ekonomideki insanların içinde buldukları ekonomiye güvenidir. Bu güvenin sağlanması için fiyat istikrarı da önemli başlıklardan birisidir. Merkez bankalarının öncelikle görevi olan fiyat istikrarının sağlanması ile üretim ve tüketimin devamlılığı sağlanmaktadır (TCMB, 2016). Ekonomi dinamik bir seyir izlediğinden sürekli değişiklikler görülebilmektedir. Bu gibi değişikliklerin minimum düzeyde tutulması, sert dalgalanmalara izin verilmemesi ekonominin güvenilirliğinin işareti olmaktadır. Öngörülebilir ekonomik şartlara göre ayarlamalar yapılması gerekmektedir. Merkez bankaları enflasyon oranı konusunda geleceğe yönelik açıklamalar yaparak beklenti yönetimini de planlamaktadır (Kara ve Orak, 2008). Merkez bankaları yetkililerinin açıklamaları ile öngörüler oluşturulduğunda daha başarılı tahminlere ulaşılabilir. Başarılı tahminler merkez bankalarının ve ülkenin kredibilitesini ve saygınlığını artırmaktadır.

Bununla birlikte enflasyon tahmini konusunda temel hedefte tutarsızlık bulunmaktadır. Enflasyon hedeflemesi için sayısal bir oran belirlenmekte ve merkez bankasının bu hedefe ulaşması görevi verilmektedir. Bunun yanı sıra söz konusu hedefe ulaşabilmesi için bağımsızlığının ve şeffaflığının da artırılması gerekmektedir. Ancak Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) enflasyon hedefini TÜFE olarak belirlemektedir. Tüketici Fiyat Endeksi olarak bilinen TÜFE endeksinde TCMB'nin para politikası araçları ile etkileyemeyeceği koşullar bulunmaktadır. Örneğin enerji fiyatları yurtdışında belirlenmekte ancak TÜFE içerisinde değerlendirilmektedir. Alkol ve tütün fiyatları kamu otoriteleri tarafından ayarlanmaktadır. Maliye Bakanlığı tarafından, bütçe için gerekli gördüğü takdirde tütün ve alkol fiyatlarında yukarı yönlü oynama yapılması, TÜFE'nin yukarı yönlü sapmasına neden olmakta, bu da enflasyon hedeflerine ulaşmayı geciktirici etki yapmaktadır. Bunların önüne geçmek ve tahminlerin doğruluğunu artırmak için yapılması gereken; çekirdek enflasyonu temel enflasyon göstergesi olarak almaktır. Doğru hedeflemenin, bu büyüklük üzerine hedef konularak yapılabileceği değerlendirilmektedir.

Zaman serileri son dönemde geleceğe yönelik tahminlerde sıklıkla kullanılmaktadır. Bir zaman serisi, belirli bir zaman aralığındaki gözlem değerlerinden oluşmaktadır. Bu gözlem değerlerinin zaman içerisinde birbirlerine bağımlı olduğunu göstermektedir (Sevüktekin ve Nargeleşkenler, 2010). Zaman serileri kısa dönem tahminlerinde kullanıldıklarında tutarlı

sonuçlar vermektedir. Bir zaman serisinin en önemli noktası durağan olup olmamasıdır. Bir zaman serisinin varyansı, kovaryansı ve ortalaması, zaman içinde değişmiyorsa ya da seri periyodik dalgalanmalardan arındırılmışsa bu seri durağandır denilebilir. Durağanlığa ulaştıktan sonra model kurulmakta ve tahmin yapılmaktadır. Ancak çoğu zaman serisi, doğrusal ilişki ile birlikte doğrusal olmayan ilişkiyi de içermektedir. Farklı yöntemlerle doğrusal olmayan ilişki modellenebilmektedir. Son yıllarda zaman serilerinin analizinde kullanılan alternatif yöntemlerden biri haline gelen Yapay Sinir Ağları (YSA), karşılaştığı yeni olaylara hızlı adapte olabilmesi sayesinde doğrusal ya da doğrusal olmayan ilişkilerin modellenebileceğini göstermektedir. Yapay sinir ağları ile yapılan analizlerin; ağa sunulan verilerden öğrenme, ilişkilendirme, sınıflandırma, genelleme, optimizasyon gibi faydaları sayesinde, ekonomik zaman serileri gibi doğrusal olmayan serilerin öngörüsünde başarılı olduğu görülmektedir (Öztemel, 2003).

Bu çalışmada yıllık yüzde değişim yöntemine göre hesaplanan Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) verileri kullanılarak ARIMA ve Yapay Sinir Ağı modelleri oluşturulmuş ve her iki modelin performansı karşılaştırılmıştır.

II. Literatür Özeti

Yapay sinir ağları veya ARIMA modelleri ile geleceğe yönelik tahminlerde bulunulmasına yönelik literatürde birçok çalışma vardır. Bunlardan bazıları; Tang ve diğ. (1991), aylık iş verilerinin kullanarak yaptıkları çalışmada, uzun dönemli serilerde YSA ve ARIMA modellerinin yaklaşık olarak benzer sonuçlar verdiğini, kısa dönemli serilerde ise YSA'nın daha iyi sonuçlar verdiği belirlemişlerdir.

Caire ve diğ. (1992), günlük elektrik tüketim verilerini kullanarak YSA ve ARIMA öngörü sonuçlarını karşılaştırmışlardır. Bu çalışmanın sonucunda YSA, ARIMA'dan daha iyi sonuçlar verirken, uzun dönemli tahminlerde elde edilen sonuçların çok daha iyi olduğu görülmüştür.

Refenes (1993), saatlik döviz kuru zaman serisi verileri ile yaptığı çalışmada, YSA'nın, üssel düzeltme ve ARIMA modellerinden daha iyi öngörü değerleri verdiği sonucuna ulaşmıştır.

Beş farklı konuda derlediği zaman serileri ile yaptığı çalışmada Shabri (2001), mevsimsel zaman serilerinde YSA ve ARIMA modellerinin birbirlerine yakın sonuçlar verdiğini, düzensiz yapıdaki zaman serilerinde ARIMA'nın daha iyi öngörü sonuçları verdiği bulgularını elde etmiştir.

Montanes ve diğ. (2002), nükleer enerji verileri ile yaptıkları analiz sonucunda, YSA'nın daha iyi öngörü performansına sahip olduğu ve ARIMA modellerinin zaman serisindeki sistematik değişiklikleri öngöremediği sonucuna varmışlardır.

Kamruzzaman ve Sarker (2003), Avusturya Doları'na ilişkin altı farklı çapraz kur ile oluşturulan yapay sinir ağları modelleri ve ARIMA kullanılarak tahmin edildiği bir çalışma yapmışlardır. Bu çalışma sonucunda YSA ile

yapılan tahminlerin ARIMA ile yapılan tahminlere göre daha iyi sonuç verdiğini belirlemişlerdir.

Domaç (2004), Türkiye için enflasyonun öngörüsünü ve tanımlanmasını amaçladığı çalışmasında Kar Marjı (Mark-Up) Modelleri, Parasal Açık (Money Gap) Modelleri, Phillips Eğrisi (Phillips Curve) Modeli ve ARIMA Modeli arasında en iyi modelin Phillips Eğrisi Modeli olduğunu ifade etmiştir.

Binner ve diğ. (2005), GSMH ve deflatörü, Divisia Euro M3 verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada; VAR, ARIMA ve YSA'lar ile yapılan analizlerde YSA'nın çok daha isabetli öngörüler yaptığı sonucunu elde etmişlerdir.

Zou ve diğ. (2007); ARIMA, YSA ve bu iki modelin birleşimi ile elde ettikleri modeller ile Çin ekonomisindeki buğday fiyatlarının öngörüsünü yaparak bu modellerin öngörü performanslarını karşılaştırmışlardır. Karşılaştırma sonuçları, çalışmada kullanılan modeller arasında YSA'nın en iyi öngörü performansına sahip olduğunu göstermektedir.

Abdelmouez ve diğ. (2007), Amerika hisse senedi piyasasından derlenen 3429 gözlemden oluşan veri setini kullanarak ARIMA, çoklu regresyon ve YSA yöntemlerini karşılaştırmıştır. Yapılan analizler sonucunda, YSA'nın çok daha iyi öngörü sonuçları verdiği gözlemlenmiştir.

İnsel ve diğ. (2010), 1987-2007 yılları arasında Türkiye ekonomisindeki nominal dolar döviz kuru indeksindeki yıllık değişim, yıllık enflasyon oranı, on iki aylık depozitolar üzerindeki nominal faiz oranı ve reel GSMH'nin logaritmasına ait aylık verileri kullanarak ARMA ve YSA modellerinin öngörü performansını karşılaştırmışlardır. Çalışmada yapılan öngörüler sonucunda, enflasyon oranı, faiz oranı ve döviz kuru için YSA ve reel GSMH için ARMA modelinin daha iyi öngörü değerleri verdiği anlaşılmaktadır.

Meçik ve Karabacak (2011), Türkiye'de 2003-2011 yıllarına ait enflasyon zaman serisine ait veri seti kullanarak ARIMA modelleri ile yaptığı enflasyon tahmini çalışmasının, literatürdeki yaygın kanaate paralel şekilde başarılı olduğunu ifade etmişlerdir.

Erilli ve diğ. (2011), ileri ve geri beslemeli yapay sinir ağlarının tahmin sonuçlarının yine yapay sinir ağları kullanılarak birleştirildiği melez yaklaşımın, Türkiye enflasyon oranı tahmininde uygun olacağını değerlendirmektedirler.

Choudhary ve Haider (2012), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'ne (OECD) üye 28 ülke için yaptıkları çalışmada, yapay sinir ağlarının enflasyon tahmini için kısa dönem öngörülerde uygun olacağını belirtmişlerdir.

Uğurlu ve Saraçoğlu (2013), Türkiye'de enflasyon öngörüsü için naive model, üssel düzeltme modeli ve ARIMA modeli kullanmış, ARIMA modelinin uygulama döneminde en iyi başarıya sahip olduğunu belirtmişlerdir.

Türkiye enflasyon verileri kullanılarak yapılan çalışmaların genellikle enflasyon belirsizliği üzerine kurgulanmış olması, tahmin çalışmalarının sınırlı sayıda olması nedeniyle bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

III. Box-Jenkins Metodolojisi ve Yapay Sinir Ağları

Box-Jenkins olarak bilinen zaman serisi analiz yöntemi; tek değişkenli zaman serilerinde kullanılan, ileriye yönelik tahminleri istatistiksel yöntemlerle yapan tekniklerden biridir. Bu yöntemin uygulanabilmesi için zaman serisinin; kesikli, durağan ve eşit aralıklı gözlem değerlerinden oluşması gerekmektedir. Bununla birlikte zaman serilerinin varyansında ve ortalamasında zamana bağlı olarak değişim olmaktadır. Durağan olmayan zaman serilerinde görülen bu değişimin oluşmasında; düzenli veya düzensiz dalgalanmalar, trend etkisi veya tesadüfi dalgalanmaların etkisi büyüktür. Durağan olmayan zaman serilerinin geleceğe yönelik tahmini için bazı dönüşüm yöntemleri kullanılarak seri durağan hale getirilmelidir. Box-Jenkins Yöntemi ile öngörüsü yapılan zaman serisi modelleri; Otoregresif Modeli (AR), Hareketli Ortalama Modeli (MA), Otoregresif Hareketli Ortalama Modeli (ARMA) ve Otoregresif Bütünleşik Hareketli Ortalama (ARIMA) Modeli olarak adlandırılır. Durağan olmayan ancak fark alma işlemiyle durağan hale dönüştürülmüş serilere uygulanan modellere ARIMA modelleri adı verilir. Bu modellerin genel gösterimi ARIMA (p, d, q) şeklindedir. Burada “p”; Otoregresif (AR) Modelin, “q” ise Hareketli Ortalama (MA) Modelinin derecesi, “d” ise fark alma derecesidir (Günay vd., 2007) (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010)

Yapay sinir ağları, biyolojik sinir ağlarına benzemektedir ve bu ağlara benzer bazı performans özellikleri içeren bir bilgi işleme sistemidir (Fausett, 1994). Yapay sinir ağları, insan beyninin çalışma şeklinde işlem yapar ve aynı zamanda sınırsız sayıda değişkenle çalışabilme, veriden öğrenebilme, genelleme yapabilme gibi birçok önemli özelliğe sahiptir. YSA'nın en küçük birimlerine yapay sinir hücresi veya işlem elemanı adı verilir. Yapay sinir ağı modeli, birbirleriyle ilişkili olan nöronların bulunduğu katmanlardan oluşmaktadır. Ağın kaç katmandan oluştuğu ve bu katmanlarda yer alacak nöron sayıları, ağın mimarisi olarak adlandırılmaktadır. Yapay sinir ağının mimarisi, ağın performansını etkilemektedir (Elmas, 2003) (Öztemel, 2003).

Bir yapay sinir ağının en temel görevi, veri setindeki şablonu öğrenerek istenilen görevi yerine getirecek şekilde genellemeler yapmasıdır. Bunun yapılabilmesi için ağa ilgili olayla ilgili örnekler verilerek eğitilmesi gerekmektedir. YSA'nın öğrenmesi, yapay sinir hücrelerinin sahip olduğu ağırlıkların, belirli eğitim fonksiyonlarıyla değiştirilmesi ile yapılmaktadır. Anlaşılması kolay ve matematiksel olarak ispatlanabilir olmasından dolayı ağın eğitiminde geri yayılım algoritması kullanılmaktadır. Geri yayılım algoritması birçok uygulamada kullanılmış, danışmanlı öğrenme yapısına sahip olan en yaygın öğrenme algoritmasıdır. Danışmanlı öğrenme algoritmalarında ağın eğitimi için, ağa örnek olarak girdi ve çıktı değerlerden oluşan bir örnek veri seti verilmektedir. Verilen hedef çıktı değerleri, YSA literatüründe danışman ya da öğretmen olarak adlandırılmaktadır. Danışmanlı öğrenme algoritmalarında öğrenme aşamasında ağırlıklar, hata fonksiyonunun minimize edilmesiyle düzenlenmektedir (Hamzaçebi, 2011) (Öztemel, 2003).

IV. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmada, geçmiş enflasyon verisine ait zaman serisi kullanılarak ARIMA yöntemi ve yapay sinir ağları yöntemi ile söz konusu zaman serisinin geleceğe yönelik tahmin başarısının ölçülmesi amaçlanmıştır. ARIMA ve YSA yöntemleri ile bulunan uygun modellerin, takip eden yıldaki enflasyon zaman serisi ile farklılığı incelenmiştir. Bu farklılıklar literatürde sıklıkla kullanılan; Ortalama Mutlak Hata Yüzdesi (MAPE), Ortalama Mutlak Hata (MAE), Hata Kareler Ortalaması (MSE) ve Ortalama Yüzde Hata (MPE) gibi istatistiksel yöntemlerle değerlendirilmiştir (Zhang ve Hu, 1998) (Cho, 2003) (De Lurgio, 1998). Bu ölçümler sonucuna göre Witt ve Witt (2000) MAPE değerleri %10'un altında olan tahmin modellerinin yüksek doğruluk derecesine sahip olduğunu, %10 ile %20 arasında olan değerlerin ise doğru tahminler olduğunu değerlendirmiştir (Çuhadar ve Kayacan, 2005)

Çalışmada kullanılan veriler, T.C. Merkez Bankası'nın elektronik veri dağıtım sisteminden (<http://evds.tcmb.gov.tr/>) alınmıştır. Ocak 2004 ile Aralık 2013 arasındaki yıllık yüzde değişim yöntemine göre hesaplanan Tüketici Fiyat Endeksi kullanılmıştır. YSA ve ARIMA modelleri için 2013 yılına ait 12 veri örneklem için test için kullanılmıştır. 2014 yılı verileri ise örneklem dışı testi için kullanılmıştır. YSA modelinde ise veri setinin %70'i eğitim, %15'i test, %15'i ise doğrulama verisi şeklinde rassal olarak kullanılmıştır. Çalışmanın analizinde Matlab (ver. 2013a) ve Eviews 7 programı kullanılmıştır. Serilerin durağanlığı incelenmiş ve sonuçlar Tablo 1'de verilmiştir. Durağanlık testi sonuçlarına göre durağan olmayan seriler fark alma yöntemiyle durağan hale getirilmiştir.

V. Bulgular

Seride durağanlık olmadığından durağanlığın sağlanması için öncelikle mevsimsel farkı alınmış (sTÜFE), ardından korelogram ve durağanlığı incelenmiştir. Sonuç olarak seride hala durağanlık bulunmadığına ulaşılmış, ardından birinci derece farkı alınmıştır (dsTÜFE). Bu işlemler sonrasında serinin durağanlığı için yapılan ADF birim kök testi sonucu Tablo 2'de gösterilmiştir.

ARIMA modellerinin AR terimlerinin belirlenmesi için kısmi otokorelasyon, MA terimlerinin belirlenmesi içinse otokorelasyon fonksiyonları kullanılmıştır. MAPE, MSE ve AIC ölçütleri karşılaştırılarak oluşturulan modeller içerisinde veri setine en uygun olan model belirlenmiştir. Sonuç olarak bu modeller içerisinde ARIMA (2,1,1)(1,1,1) modelinin kullanılması uygun görülmüştür. Modele ilişkin parametre tahminleri ve istatistikler Tablo 3 ve Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 1: TÜFE Serisi İçin Durağanlık Testi Sonuçları

Augmented Dickey-Fuller Birim Kök Testi Sonuçları				
TÜFE		Sabit	Sabit ve Trend	Sabitsiz ve Trendsiz
Prob.		0,0414	0,1403	0,3181
ADF Test İstatistiği		-2,962580	-2,986922	-0,914852
MacKinnon Kritik Değeri	%1	-3,486064	-4,036983	-2,584539
	%5	-2,885863	-3,448021	-1,943540
	%10	-2,579818	-3,149135	-1,614941

Tablo 2: dsTÜFE Serisi İçin Durağanlık Testi Sonuçları

Augmented Dickey-Fuller Birim Kök Testi Sonuçları				
dsTÜFE		Sabit	Sabit ve Trend	Sabitsiz ve Trendsiz
Prob.		0	0	0
ADF Test İstatistiği		-8,933555	-8,953171	-8,988706
MacKinnon Kritik Değeri	%1	-3,500669	-4,057528	-2,589531
	%5	-2,892200	-3,457808	-1,944248
	%10	-2,583192	-3,154859	-1,614510

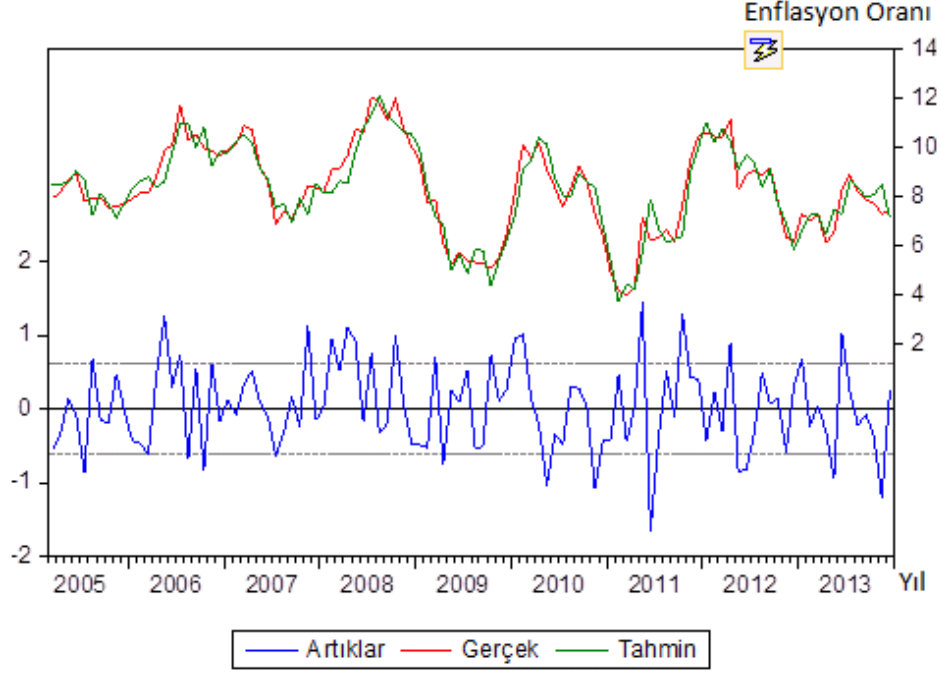
Tablo 3: ARIMA Modeline İlişkin Parametre Tahminleri

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	p
AR(1)	0.408049	0.170467	2.393710	0.0185
AR(2)	0.475304	0.162818	2.919234	0.0043
SAR(12)	-0.222963	0.108140	-2.061807	0.0418
MA(1)	0.616542	0.137419	4.486598	0.0000
SMA(12)	-0.880405	0.047439	-18.55863	0.0000

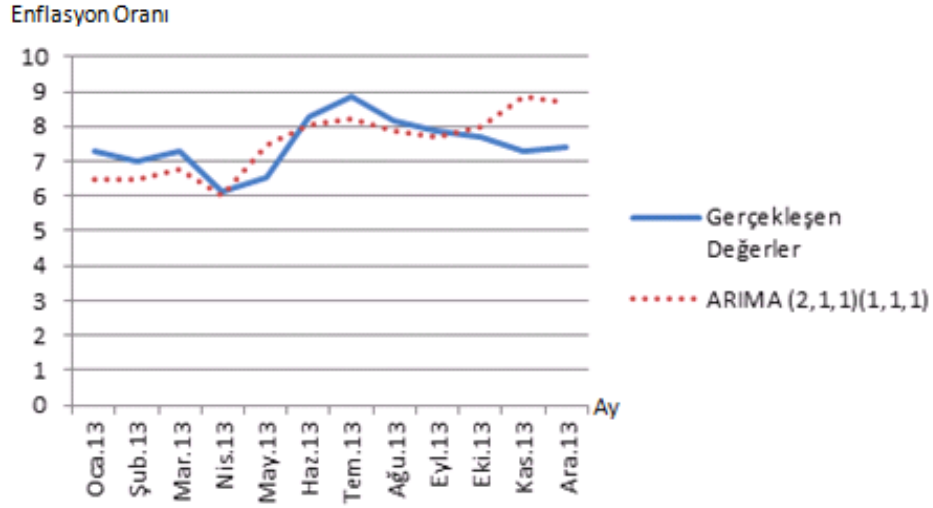
Tablo 4: ARIMA Modeline İlişkin İstatistikler

	ARIMA (2,1,1)(1,1,1)
Düzeltilmiş R^2	0.886453
Regresyonun Standart Hatası	0.616473
Akaike Bilgi Kriteri (AIC)	1.925335
Schwarz Kriteri (SBC)	2.076096

Grafik 1'de ARIMA modelinin gerçek verilerle uyum sağlamış olduğu aynı zamanda kalıntı grafiğinin de büyük ölçüde modelin güven aralığı içerisinde kaldığı görülmektedir. Artıkların güven aralığı içerisinde kalması modelin güvenilirliğini artırmaktadır.

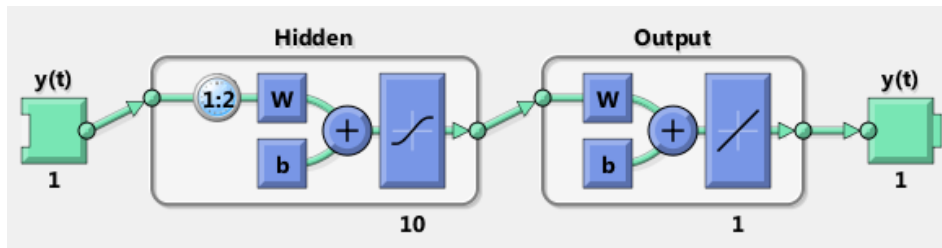
Grafik 1: $ARIMA(2,1,1)(1,1,1)$ modeline ait hataların ACF ve PACF grafiği

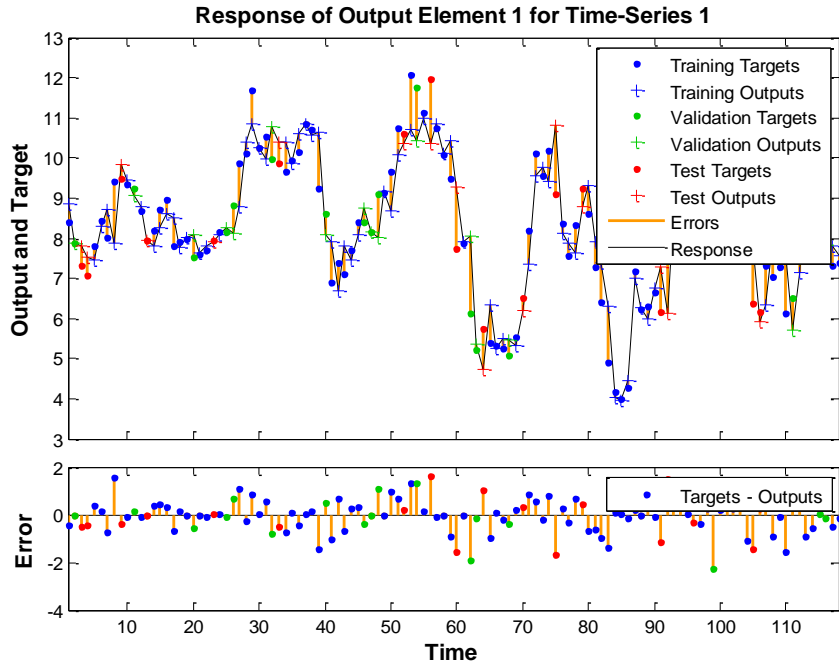
Grafik 2: 2013 yılı TÜFE gerçekleşen değerler ile ARIMA modeli grafiği

2013 yılı gerçekleşen TÜFE verileri ile ARIMA model grafiği Grafik 2’de verilmiştir. Buradan görüleceği üzere ARIMA modeli gerçekleşen değerlere önemli ölçüde yakınsamıştır.

Yapay Sinir Ağı modelinin kurulması sırasında 2004:1-2013:12 dönemi arasındaki 120 adet veriden 84 tanesi eğitim, 18 tanesi test ve 18 tanesi doğrulama aşamasında kullanılmıştır. Veri seti; yapay sinir ağlarının eğitiminde sağlanan kararlılık ve hız nedeniyle sıklıkla tercih edilen Levenberg-Marquardt geri yayılım algoritması ile eğitilmiştir (Önder vd., 2013). Gizli katman sayısı 10, gecikme sayısı 2 olarak alınan modelde, kullanılan algoritma Grafik 3’te verilmiştir.

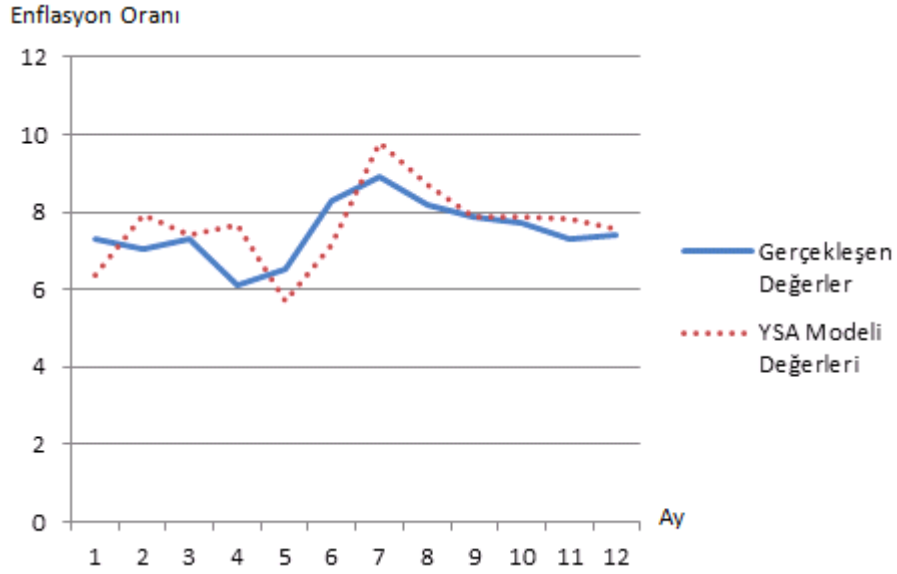

Grafik 3: Modelde Kullanılan Yapay Sinir Ağı Algoritması

Grafik 4: Ağın eğitilmesi sonucundaki zaman serisi tepkisi grafiği

Grafik 4'te ağın eğitilmesi sonucunda eğitim, doğrulama ve test hedefleri ile çıktıları arasındaki hatalar gösterilmektedir. Eğitim kısmındaki hedef ve çıktılar arasındaki fark biraz fazla iken sonrasında eğitim ve test aşamasında bu hataların daha da azaldığı görülebilir. Hataların toplamının gösterildiği kısım incelendiğinde, modele ait hatalar gerekli güven aralığı sınırları içerisinde kaldığından ağın istenilen performansa ulaştığı söylenebilir.

Grafik 5: 2013 yılı TÜFE gerçekleşen değerler ile YSA model grafiği

Çalışma sonucunda ilgili veri seti için elde edilen sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir. Her iki veri seti içinde ARIMA ve YSA modelleri MAPE ve MSE performans ölçülerine göre karşılaştırıldığında ARIMA modelinin daha iyi sonuç verdiği görülebilir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi, eğitimde kullanılan veri sayısının modelin tutarlılığını doğrudan etkilemesinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 5: TÜFE serisi için gerçekleşen ve tahmin edilen değerler

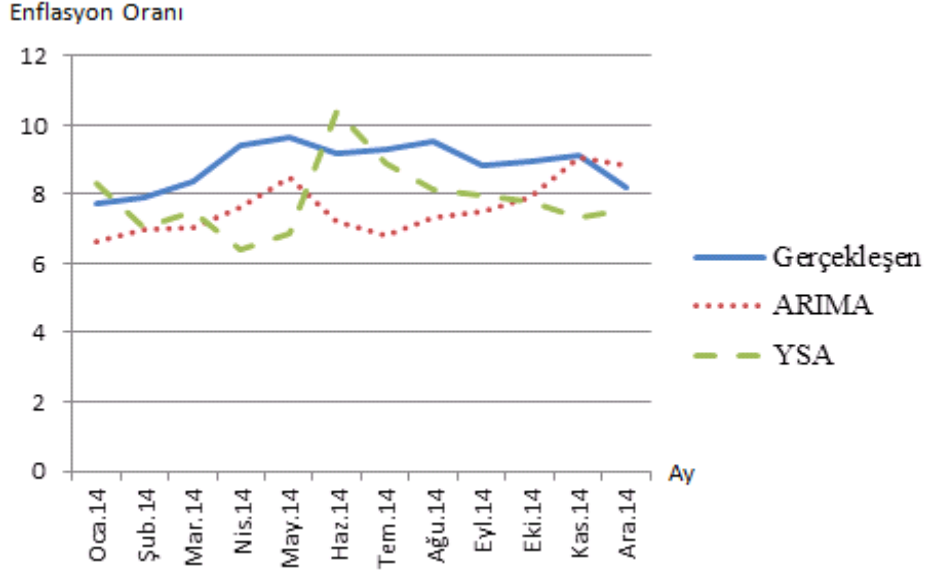
	Gerçekleşen	ARIMA	YSA
Oca.13	7.30765	6.489069	6.3503
Şub.13	7.0254	6.475188	7.9482
Mar.13	7.29065	6.771937	7.389
Nis.13	6.13378	6.03778	7.6667
May.13	6.51469	7.456199	5.697
Haz.13	8.29752	8.034325	7.1551
Tem.13	8.88443	8.192773	9.7687
Ağu.13	8.16823	7.866593	8.7202
Eyl.13	7.88244	7.696822	7.8654
Eki.13	7.71194	7.960228	7.8547
Kas.13	7.3157	8.850747	7.7969
Ara.13	7.40046	8.657813	7.55
	MAPE	0.083636	0.088565
	MAE	0.617318	0.641562
	MSE	0.567465	0.621951
	MPE	-0.00911	-0.02251

Grafik 6: 2013 yılı TÜFE serisi için gerçekleşen ve tahmin edilen değerlerin grafiği

Grafik 6'da 2013 yılında gerçekleşen TÜFE verileri ile ARIMA ve YSA modelleri arasındaki ilişkiyi gösterilmektedir. Burada görüleceği üzere YSA modeli gerçekleşen verileri daha keskin biçimde tahmin etmeye çalışmakta buna rağmen ARIMA modeli daha yavaş biçimde gerçekleşen değerleri yakalamaya çalışmaktadır.

Tablo 6: 2014 yılı TÜFE Tahmin Sonuçları

2014 YILI TÜFE TAHMİNİ	ARIMA	YSA
MAPE	0.15071	0.144158
MAE	1.347533	1.306314
MSE	2.23562	2.35173
MPE	0.136659	0.109766

Grafik 7: 2014 yılı TÜFE serisi için gerçekleşen ve tahmin edilen değerlerin grafiği

2014 yılında gerçekleşen TÜFE verileri kullanılarak, ARIMA ve YSA modelleri ile yapılan tahminleri gösteren yukarıdaki Grafik 7 incelendiğinde, YSA modelinin yine keskin bir biçimde modeli tahmin etmeye çalışması dikkat çekmekle birlikte ARIMA modeli gerçekleşen verileri yakalamakta yavaş kalmıştır. Her iki modelde birbirine yakın sonuçlar vermekle birlikte ARIMA modeli bir miktar daha iyi performans sergilemiştir.

VI. Sonuç

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın temel amacı fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmektir. Bu amaca ulaşmak için Ocak 2006 itibarıyla enflasyon hedeflemesi rejimine geçilmiştir. Bununla birlikte temel enflasyon göstergesi olarak anılan veri setinde TCMB'nin kullandığı para politikası araçları ile etkileyemeyeceği kalemler çoğunluktadır. Temel enflasyon göstergesi olan Tüketici Fiyat Endeksi'nin içerisinde 426 adet madde bulunmaktadır (TÜİK, 2015). Bu maddeler içerisinde, tahminlerin sapmasına neden olan en önemli iki kalemden birisi dışa bağlı olunan enerji fiyatları ve Maliye Bakanlığı tarafından kontrol edilen alkol ve tütün fiyatlarıdır. Devlet bütçesine fayda sağlamak adına alkol ve tütün fiyatlarındaki yukarı veya aşağı yönlü hareket, enflasyon göstergesine aynı şekilde ters yönde yansımaktadır. Bu da enflasyonun doğru tahmin edilememesi sonucunu doğurmaktadır. Merkez Bankası'nın enflasyon tahmin göstergelerinde, enflasyonun tahmin aralığı

içinde kalma olasılığının yüzde 70 olarak belirtilmesi de bunun bir göstergesidir (TCMB, 2015). Bu nedenle, tahminlerin daha doğru sonuç vermesi adına, temel enflasyon göstergesi olarak alınan TÜFE veri setinin kullanılmaması gerekmektedir. Aksi takdirde hangi yöntem kullanılırsa kullanılsın, veri setindeki mevsimsel veya konjonktürel hareketlerin olumsuz etkisi nedeniyle, tahmin için kullanılan modellerin ilerleyen dönemlerde kullanıldığında faydalı olmayacağı sonucuna ulaşılmaktadır.

Bu çalışmada, tahmin yöntemlerinin işleyişleri ve tahmin performanslarının karşılaştırılmasına yönelik genel bir bakış açısı sunmak amaçlanmıştır. Bunun için Yapay Sinir Ağları ve Box-Jenkins modelinin başarı performansları karşılaştırılmıştır. YSA modelinin kısa dönemde değişen varyans sorunun çözmede başarılı olmaması durumunda ARIMA modelinin durağan yapısı ile başarılı performans göstermesinden dolayı modeller birbirine yakın performans gösterebilmektedir. Bu nedenle öngörü aşamasında farklı modeller deneyerek veri setine en uygun modelin araştırılması gerekmekte, aynı zamanda veri seti değişikçe modelin gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Çalışmadan elde edilen model yardımıyla geleceğe yönelik tahminlerde bulunulabilir. Tahmin aşamasında dikkat edilmesi gereken nokta tahminlerin kısa vadeli (12 aylık) dönemler için yapılması gerektiğidir. Çünkü enflasyona ait zaman serileri ile çalışma yaparken kısa dönemli tahminler verimli sonuçlar verirken, uzun dönemli tahminlerde hata payı ciddi biçimde yükselebilmektedir.

Kaynaklar

- Abdelmouez, G., Hashem, S. R., Atiya, A. F. ve El-Gamal, M. A. (2007) "Neural network vs. linear models for stock market sectors forecasting", *Neural Networks 2007. IJCNN., International Joint Conference on*, Florida, USA, ss.1365 1369.
- Binner, J. M., Bissoondeal, R. K., Elger, T., Gazely, A. M., & Mullineux, A. W. (2005) "A comparison of linear forecasting models and neural networks: an application to Euro inflation and Euro Divisia", *Applied Economics*, 37(6), ss.665 680.
- Caire, P., Hatabian, G. ve Muller, C. (1992) "Progress in forecasting by neural networks", *Neural Networks, 1992. IJCNN., International Joint Conference on*, Baltimore, USA, ss.540 545.
- Cho, V. (2003). A comparison of three different approaches to tourist arrival forecasting. *Tourism Management*, 24(3), 323-330.
- Choudhary, M. A., & Haider, A. (2012). Neural network models for inflation forecasting: an appraisal. *Applied Economics*, 44(20), 2631-2635.
- Çuhadar, M., & Kayacan, C. (2005). Yapay Sinir Ağları Kullanılarak Konaklama İşletmelerinde Doluluk Oranı Tahmini: Türkiye'deki Konaklama İşletmeleri Üzerine Bir Deneme. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 16(1), 121-126.
- DeLurgio, S. A. (1998). *Forecasting principles and applications*.

- Domaç, İ. (2004). Explaining and forecasting inflation in Turkey. *World Bank Policy Research Working Paper*, (3287).
- Elmas, Ç. (2003). **Yapay Sinir Ağları** (Kuram, Mimari, Eğitim, Uygulama), Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Erilli, N. A., Eğrioğlu, E., Yolcu, U., Aladağ, Ç. H., & Uslu, V. R. (2011). Türkiye’de enflasyonun ileri ve geri beslemeli yapay sinir ağlarının melez yaklaşımı ile öngörüsü. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11(1), 42-55.
- Fausett, L. (1994), **Fundamentals of Neural Networks: Architectures, Algorithms and Applications**, Prentice Hall, USA.
- Günay, S., Eğrioğlu, E., Aladağ, Ç. (2007). **Tek Değişkenli Zaman Serileri Analizine Giriş**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Hamzaçebi, C. (2011), **Yapay Sinir Ağları**, Ekin Yayınları, Bursa.
- İnsel, A., Karakas, M. ve Süalp, M. N. (2010) “A Comparative Analysis Of The Arma And Neural Networks Models: A Case Of Turkish Economy”, *İktisat İşletme ve Finans*, 25 (290), ss.35-64
- Kamruzzamman, J. ve Sarker, R. A. (2003) “Forecasting of Currency Exchange Rates using ANN: A Case Study”, *Neural Networks & Signal Processing (ICNNSP03)*, Nanjing, China, ss.793 797.
- Kara, H., & Orak, M. (2008). **Enflasyon Hedeflemesi. Krizler, Para ve İktisatçılar**, Ed. Ercan Kumcu, İstanbul: Remzi Kitabevi, 81-157.
- Meçik, O., & Karabacak, M. (2011). ARIMA Modelleri ile Enflasyon Tahminlemesi: Türkiye Uygulaması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 22, 177-198.
- Montañés, E., Quevedo, J. R., Prieto, M. M., ve Menéndez, C. O. (2002) “Forecasting time series combining machine learning and Box-Jenkins time series Advances in Artificial Intelligence”, *Advances in Artificial Intelligence*, Springer, ss.491 499.
- Önder, E., Bayır, F., & Hepsen, A. (2013). Forecasting Macroeconomic Variables Using Artificial Neural Network and Traditional Smoothing Techniques. *Journal of Applied Finance and Banking*, 3(4), 73-104.
- Öztemel, E. (2003), **Yapay Sinir Ağları**, Papatya Yayıncılık, İstanbul.
- Refenes, A. N., Azema-Barac, M., Chen, L. ve Karoussos, S. (1993) “Currency exchange rate prediction and neural network design strategies”, *Neural Computing & Applications*, Springer, 1(1), ss.46 58.
- Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler, M. (2010), **Ekonometrik Zaman Serileri Analizi**, Geliştirilmiş Üçüncü Baskı, Nobel Yayın, Ankara.
- Shabri, A. (2001) “Comparison of time series forecasting methods using neural networks and Box-Jenkins model”, *Matematika*, 17(1), ss.1 6.
- Tang, Z., de Almeida, C. ve Fishwick, P. A. (1991) “Time series forecasting using neural networks vs. Box-Jenkins methodology”, *Simulation*, 57(5), ss.303 310.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, www.tcmb.gov.tr (Erişim Tarihi: 10.01.2016)

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
<http://evds.tcmb.gov.tr> (Erişim Tarihi: 10.12.2015)
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Enflasyon Raporu 2015-IV
www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/7d5801dd-86ad-42e7-8c63-9c36ed201861/enf-ekim2015_tam.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE7d5801dd-86ad-42e7-8c63-9c36ed201861
(Erişim Tarihi: 10.12.2015)
- Türkiye İstatistik Kurumu, www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1345 (Erişim Tarihi: 12.12.2015)
- Uğurlu, E., & Saraçoğlu, B. (2013). Türkiye’de Enflasyon Hedeflemesi ve Enflasyonun Öngörüsü. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(2).
- Zhang, G., & Hu, M. Y. (1998). Neural network forecasting of the British pound/US dollar exchange rate. *Omega*, 26(4), 495-506.
- Zou, H., Xia, G., Yang, F. ve Wang, H. (2007) “An investigation and comparison of artificial neural network and time series models for Chinese food grain price forecasting”, *Neurocomputing*, 70(16), ss.2913-2923.

MUHASEBE STAJYERLERİNİN STAJ EĞİTİMİNDE KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE BEKLENTİLERİ: TR90 BÖLGESİNDE BİR UYGULAMA

*Hakan YAZARKAN**
*Züleyha YILMAZ***

Alınış Tarihi: 11 Haziran 2015

Kabul Tarihi: 14 Mart 2016

Öz: Muhasebecilik mesleği her ülkede hemen hemen aynı faaliyetleri kapsamakla birlikte, meslek mensubu olma koşulları ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Ülkemizde bu mesleğe mensup olmak için gerekli eğitim koşullarını sağlamış olmanın yanı sıra staj zorunluluğu mevcuttur. Araştırmanın amacı, SMMM (Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik) stajı yapmakta olan meslek mensubu adaylarının staj eğitimleri süresince karşılaştıkları sorunları ve yetkili kişi ve kuruluşlardan beklentilerini ortaya koymak ve staj sürecinin kalitesini artırmaya yönelik öneriler üretmektir. Bu doğrultuda TR90 Bölgesi'nde staj yapmakta olan 92 katılımcıdan anket yöntemiyle toplanan veriler SPSS 18.0 paket programı kullanılarak frekans, faktör, t testi ve ANOVA analizlerine tabi tutulmuştur. Çalışmada stajyerlerin başlıca staj ücretleri, staj süresi, yoğun çalışma temposu, SMMM'lerin stajyer çalıştırmada isteksiz olması gibi konulardan kaynaklanan çeşitli sorunlar yaşadıkları tespit edilmiş ve çözüm önerilerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: SMMM, SMMM Stajı, Stajyer, TR90 Bölgesi

PROBLEMS AND EXPECTATIONS OF ACCOUNTING TRAINEES ENCOUNTERED DURING THE TRAINING PERIOD: AN APPLICATION IN THE TR90 REGION

Abstract: Although the accountancy profession includes almost the same activities in every country, specifications for being a member of the profession vary from country to country. In our country, being a trainee is also one of the requirements besides have an appropriate education. The aim of the study is revealing problems that encountered during the training period of CPA (Certified Public Accountant) trainees and their expectations from authorized persons and organizations and, developing suggestions to improve the quality of training process. With this aim, data collected by a questionnaire from 92 participants who are trainees in the TR90 region and analyzed with frequency, factor, t-test and ANOVA by using SPSS 18.0 software package program. It has determined that trainees have problems arising from issues like wages, working time, busy schedule and reluctance of CPAs to employ trainees and, some solutions have included.

Keywords: CPA, CPA Training, Trainee, TR90 Region

I. Giriş

Günümüzde işletmelerin rolünün yalnız ticaret hayatında değil, sosyal hayatın tüm aşamalarında artması, işletme dili olan muhasebe ve dolayısıyla

* Yrd. Doç. Dr. Ordu Üniversitesi, Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

** Arş. Gör. Ordu Üniversitesi, Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

muhasebecilerin toplum içindeki rolünü de oldukça önemli hale getirmiştir. Bu anlamda, muhasebe bilgi sisteminden elde edilen bilgiler yöneticiler, yatırımcılar, kredi verenler, kamu kuruluşları gibi çeşitli bilgi kullanıcıları tarafından dikkatle takip edilmektedir. Ayrıca, finansal yönetim, raporlama ve vergilendirme konularında muhasebe bilgi sistemine ve dolayısıyla uzman tavsiyesi için muhasebecilere gereksinim duyulmaktadır. Muhasebecilerin bu hizmeti verirken sergiledikleri tutum ve davranışlar da en az doğru bilgi kadar toplumun sosyal ve ekonomik refahı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Paksoy vd., 2005: 74). Bu açıdan, muhasebenin en önemli görevlerinden biri ilgililere doğru ve güvenilir bilgiler sunmaktır. Sunulan muhasebe bilgisi doğru ve güvenilir değilse bu bilgileri kullananlar sağlıklı kararlar alamazlar ve muhasebe bilgi sisteminden beklenen fayda sağlanamamış olur. İşte bu noktada muhasebecilik mesleğinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Muhasebecilik mesleğinin önemine ve uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen, bir örgüt çatısı altında toplanması hem ülkemizde hem de dünya genelinde geç olmuştur. Muhasebe meslek mensuplarının ulusal meslek örgütü, Amerika Birleşik Devletleri'nde Amerikan Ruhsatlı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü (American Institute of Certified Public Accountants – AICPA) olarak 1887 yılında kurulmuştur. Ruhsatlı Kamu Muhasebecileri (CPA) ve Kamu Muhasebecileri (PA) olarak tanımlanan muhasebe meslek mensuplarına ilişkin tüm düzenlemeler bu kuruluş tarafından yapılmaktadır (Uçma ve Erserim, 2009: 184).

Ülkemizde ise muhasebecilik mesleği ilk olarak 1 Haziran 1989 tarihinde kabul edilmiş olup, 13.06.1989 tarih ve 20194 Sayılı Resmi Gazete'de 3568 sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu ile gelişmiş ülkelere nazaran gecikmeli olarak da olsa yürürlüğe konulmuştur (Güvemli, 2009: 6). Bu kanunla daha önceleri düzenlenmemiş olan mesleğin konusu, meslek unvanları ve meslek mensubu olabilmek için genel şartlar, meslek kuralları ve ilkeleri gibi konular bir araya getirilmiştir. Zamanla meslekle ilgili bazı sorunlar ortaya çıkmış ve bu sorunlarla ilgili olarak yeni düzenleme ve yönetmelik gibi çeşitli hükümlerin getirilmesi zorunlu olmuştur. Bu bağlamda 19 Ekim 2007 tarihli ve 26675 sayılı Serbest Muhasebeciler, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Meslek Ahlâk Kuralları Hakkında Yönetmelik çıkarılmıştır. Bu yönetmelikle muhasebe meslek mensuplarının uymaları gereken kurallar ortaya konulmuştur. Ardından 26.07.2008 tarih ve 26948 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 5786 sayılı Kanun ile 3568 sayılı Kanundan “Serbest Muhasebeci” ibaresi çıkarılarak Kanun'un adı “Serbest muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu” şeklinde değiştirilmiştir. Çalışmada, bu kanunda anlatılan SMMM mesleği ve bu mesleğe mensup olabilmek için şart koşulan staj eğitimi süreci hakkında bilgi vermek ve SMMM stajları devam etmekte olan stajyerlerin staj eğitimi hakkındaki düşüncelerini ve stajları süresince karşılaştıkları problemleri ampirik

bir araştırmaya dayalı olarak ortaya koymak hedeflenmektedir. Bu hedef doğrultusunda öncelikle SMMM staj eğitiminden genel hatlarıyla bahsedilecek daha sonra SMMM stajyerleri üzerinde gerçekleştirilen anket çalışmasının metodolojisi ve bulgularına değinilecektir.

II. SMMM Mesleği ve Staj Eğitimi

Türkiye’de meslek mensuplarının örgütlenmesi 1883’de Mekteb-i Âlî ile başlamış daha sonra 1936’da Yüksek Ticaretliler Derneği kurulmuştur. Sermaye Piyasası Kanunu’nda değişiklik tasarısına ve Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı’nın banka denetimleri ile ilgili tebliğlerinde denetimin 3568 sayılı yasaya göre denetim yetkisi almış kişilerce yapılacağı yönünde hüküm konulmuştur (Arıkan, 2006: 16). Amacı işletmelerde faaliyetlerin ve işlemlerin sağlıklı ve güvenilir bir şekilde işleyişini sağlamak, faaliyet sonuçlarını ilgili mevzuat çerçevesinde denetlemeye, değerlendirmeye tabi tutarak gerçek durumu ilgililerin ve resmi mercilerin istifadesine tarafsız bir şekilde sunmak ve yüksek mesleki standartları gerçekleştirmek olan 3568 sayılı Kanun’da, SMMM ve YMM’lere verilen yetkiler daha çok vergisel açıdan mali tablo ve beyannamelerin incelenmesi ve denetimi olmuştur (Özşahin, 2000: 67).

26675 sayılı yönetmeliğe göre tüm meslek mensupları dürüstlük, tarafsızlık, mesleki yeterlilik ve özen, gizlilik ve mesleki davranış gibi meslek ilkelerini benimsemekle yükümlüdürler. Buna göre, aşağıda meslek tanımları ve meslek mensubu olma koşulları sıralanmaktadır.

3568 sayılı Kanun’a göre muhasebecilik ve malî müşavirlik mesleğinin konusu gerçek ve tüzel kişilere ait teşebbüs ve işletmeler için aşağıdaki şekilde sıralanmakta ve bu işleri bir işyerine bağlı olmaksızın yapan kişiler Serbest Muhasebeci Malî Müşavir olarak adlandırılmaktadır (Yayla ve Cengiz; 2005: 149; Uçma ve Erserim, 2009: 186, 3568 sayılı Kanun).

▪ Gerçek ve tüzel kişilere ait teşebbüs ve işletmelerin, genel kabul görmüş muhasebe prensipleri ve ilgili mevzuat hükümleri gereğince defterlerini tutmak, malî tablolar ve beyannameleri ile diğer belgelerini düzenlemek ve benzeri işlerini yapmak,

▪ Muhasebe sistemlerini kurmak, geliştirmek, işletmecilik, muhasebe, finans, malî mevzuat ve bunların uygulamaları ile ilgili işlerini düzenlemek veya bu konularda müşavirlik yapmak,

▪ Yukarıdaki konularda, belgelerine dayanılarak, inceleme, tahlil, denetim yapmak, malî tablo ve beyannamelerle ilgili konularda yazılı görüş vermek, rapor ve benzerlerini düzenlemek, tahkim, bilirkişilik, değerlendirme, derecelendirme ve benzeri işleri yapmak,

▪ İlgili mevzuatın öngördüğü işler ile resmî mercilerce belirlenecek işleri yapmak.

3568 Sayılı Kanun’un dördüncü maddesine göre Serbest Muhasebeci Malî Müşavir olmanın genel koşulları; T.C. vatandaşı olmak, medeni hakları kullanma ehliyetine sahip bulunmak, kamu haklarından mahrum bulunmamak,

kasten işlenen bir suçtan dolayı bir yıl veya daha fazla süreyle hapis cezasına ya da affa uğramış olsa da kanunda sıralanan suçlardan dolayı mahkûm edilmiş olmamak, ceza veya disiplin soruşturması sonucunda memuriyetten çıkarılmış olmamak ve son olarak meslek şeref ve haysiyetine uymayan durumları bulunmamak şeklinde sıralanmaktadır.

Diğer taraftan yine aynı Kanun'un beşinci maddesine göre Serbest Muhasebeci Malî Müşavir olabilmenin özel şartları ise; hukuk, iktisat, maliye, işletme, muhasebe, bankacılık, kamu yönetimi ve siyasal bilimler dallarında eğitim veren fakülte ve yüksekokullardan veya denkliği Yüksek Öğretim Kurumu'nca onaylanmış yabancı yükseköğretim kurumlarından en az lisans seviyesinde mezun olmak veya diğer alanlardan lisans seviyesinde mezun olmakla beraber kanunda belirtilen bilim dallarından lisansüstü seviyesinde diploma almış olmak, en az üç yıl staj yapmış olmak, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik sınavını kazanmış olmak ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ruhsatını almış olmak şeklinde sıralanmaktadır.

Yeminli Mali Müşavirler ise kamu hizmeti niteliğindeki görevlerini mesleğin genel ve özel şartlarına uygun olarak yapan ve şirketlerin mali tablolarının doğru ve güvenilir olduğunu tasdik eden meslek mensuplarıdır.

3568 Sayılı Kanun'a göre SMMM olabilmek için yukarıda anılan yükseköğretim programlarından mezun olan kişilerin staj yapması şarttır. Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik stajı, bağımsız çalışan Serbest Muhasebeci Mali Müşavir veya Yeminli Mali Müşavir yanında veya şirketlerinde yapılır. Stajın başlatılabilmesi için öncelikle yılda üç defa yapılan staja giriş sınavını kazanmak ve ardından Temel Eğitim ve Staj Merkezi'nin (TESMER) eğitim programını başarıyla tamamlamak gereklidir (Uçma ve Erserim, 2009: 186). Temel Eğitim ve Staj Merkezinin kurs ve seminerlerinde geçen ve altı ayı aşmayan süreler ile aynı Kanun'un altıncı maddesinde belirtilen hizmet süreleri staj süresinden sayılır. Staj süresinin tamamlanmasının ardından Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TURMOB) tarafından yazılı olarak Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik sınavı düzenlenir. Sınav Komisyonu üyelerinin 2'si Maliye Bakanlığı'ndan, 3'ü Yüksek Öğretim Kurulunca teklif edilecek 5 aday arasından ve diğer 2'si ise Birlik tarafından teklif edilecek 4 üye arasından Maliye Bakanı tarafından seçilir.

Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik stajına başlama sınavının konuları; genel kültür ve yetenek ve alan bilgisi olmak üzere iki ayrı kısımdan oluşmaktadır. Genel kültür ve yetenek soruları Türkçe, Matematik ve Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi derslerinden oluşurken, alan bilgisi soruları Muhasebe, Ekonomi, Maliye ve Hukuk derslerini kapsamaktadır (<http://www.tesmer.org.tr>, e.t. 18.11.2014). Staj yönetmeliği TESMER tarafından hazırlanan programa göre yürütülmekte olup, staj programları, staj süreleri, stajlarda uygulanacak değerlendirme yöntemleri ve ilgili diğer tüm hususlar bu yönetmelikte düzenlenmiştir.

SMMM stajına başlayarak aday meslek mensubu olmak için yukarıda sıralanan genel şartlar ile kanunda belirtilen öğrenim koşullarını karşılamak, test şeklinde gerçekleştirilen staja başlama sınavından en az 60 puan almış olmak ve Birlik tarafından belirlenen staj giderlerini yatırmış olmak gerekmektedir. SMMM adayları için staj süresi 3 yıl olup, stajdan sayılan süreler yine aynı kanununda belirtilmektedir. Serbest Muhasebeci adayları Staj Ara Dönem Değerlendirmeleri ve stajın sonunda Staj Bitirme Değerlendirmesine alınırlar. Staj Ara Dönem Değerlendirmesi A ve B grubu, Staj Bitirme Değerlendirmesi ise C grubu olmak üzere toplam üç grup halinde yapılır. Yanında veya gözetim ve denetiminde staj yapılan meslek mensupları adaylar için 100 puan üzerinden bir not değerlendirilerek staja başlayanlar için elektronik ortamda aday meslek mensubu kütüğü tutan ilgili Oda'ya gizli tezkiye olarak gönderirler. Yeterlilik sınavında başarısız olan bir aday 2 yıl içinde 4 kez daha sınava girebilir (Uçma ve Erserim, 2009: 187). Tüm bunları başarıyla tamamlayarak meslek mensubu olmaya hak kazanan adayların, elektronik kayıtları kapatılır ve yine elektronik ortamda tutulan meslek kütüğüne kaydı yapılır.

Görüldüğü üzere bir adayın stajını tamamlayıp ilgili sınavlardan başarılı olarak prosedürleri yerine getirmesi mesleğe ciddi manada gönül vermesini ve yoğun bir mesai harcamasını gerektirmektedir. Bir SMMM stajyerinin staj eğitiminin onun meslek hayatında önemli bir yeri olacağı açıktır. Bununla beraber stajı süresince karşı karşıya kaldığı durumların da dikkatle incelenmesi ve karşılaştığı problemlere çözüm önerileri getirilmesi SMMM stajının kalitesini artırmak bakımından önem arz etmektedir. Bu doğrultuda ülkemizde yapılmış akademik çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

III. Literatür Taraması

Muhasebecilik mesleğinin günümüz iş dünyasında öneminin giderek artması, muhasebe meslek mensuplarının ve stajyerlerinin bilimsel çalışmalarına konu edilmesini sağlamıştır. Birçok yabancı (Sadler ve Erasmus, 2003; Sweeney ve Boyle, 2005; Strbac ve Roodt, 2005; Pierce ve Sweeney, 2010; Kelly ve Barrett, 2011; Ştefan vd., 2013) ve yerli (Pekdemir, 2000; Uçma ve Erserim, 2009; Gürdal ve Doğan, 2014; Erol Fidan ve Subaşı, 2014; Yiğit ve Yazarkan, 2014; Demir ve Çiçekay, 2015) çalışmada muhasebe stajyerlerinin çeşitli parametreler karşısındaki konumu sorgulanmıştır. Bununla birlikte yapılan literatür taramasında bu araştırmanın konusu ile doğrudan benzerlik gösteren ve muhasebe stajyerlerinin staj eğitimleri sırasında karşılaştıkları problemleri ele alan sadece iki çalışmaya rastlanmıştır olup bunlar aşağıda kısaca özetlenmiştir.

Uzay (2005), çalışmasında muhasebe meslek stajyerlerinin sorunları ve beklentilerini incelemiş ve Kayseri'de muhasebe bürolarında çalışan 85 stajyer ile yüz yüze görüşme yapmıştır. Çalışmada ilk olarak staj, staj yerinin önemi, staj koşulları, staj süreleri ve değerlendirme gibi konular hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra stajyerlerin staja başlama aşamasındaki sorunları, staj

yerlerinde yapmakta oldukları işler, staja başladıktan sonra karşılaştıkları sorunlar ve stajyerlerin meslek mensupları ve meslek odalarından beklentileri gibi konular irdelenmiştir. Araştırma sonucunda, stajyerlerin meslek mensuplarından ilgi ve takdir beklemedikleri, basit büro faaliyetleri ötesinde işler yapmak istedikleri, mali tatil talep ettikleri ve mevzuatın basitleştirilmesini beklemedikleri tespit edilmiştir.

Kaplanoğlu (2014), muhasebe stajyerlerinin meslek mensuplarından ve meslek örgütlerinden beklentilerini ortaya koymak üzere Manisa ilinde SMMM stajı yapmakta olan 72 stajyer üzerinde anket çalışması yapmıştır. Yazar, stajyerlerin meslek odalarından staj başlatma ve bitirme sınavları için eğitim programı düzenlemelerini beklemedikleri ve staj yeri bulmakta ve kendilerine ödenen ücretlerin yetersiz olması konularında sorunlar yaşadıklarını tespit etmiştir.

IV. Araştırmanın Metodolojisi

A. Araştırmanın Önemi ve Amacı

İçinde bulunduğumuz bilgi çağında muhasebenin ve dolayısıyla muhasebecinin önemi ve buna paralel olarak da sorumlulukları artmıştır. Özellikle de Türkiye Muhasebe Standartları ile birlikte muhasebe mesleği ekonomik yaşam içinde ciddi manada önem ve prestij kazanmıştır. Bu bağlamda SMMM stajyerlerinin gelecekteki muhtemel SMMM'ler olacağı düşüncesi, SMMM stajında öğrenilen ve yaşananların mesleğin gelecekteki konumunu etkileyeceğinin açık bir delilidir. Mesleğin daha kaliteli ve verimli sürdürülebilmesi üç yıllık SMMM stajının kalitesiyle yakından ilgilidir. Dolayısıyla SMMM stajyerlerinin staj eğitimlerinin ayrıntılı olarak incelenmesi hem mesleğin geleceği hem de meslekten yararlanan işletmeler ve diğer ilişkili taraflar açısından gerekli ve önemlidir. Bu doğrultuda araştırmanın temel amacı, SMMM stajı hakkında bilgi vermek ve stajyerlerin staj eğitimleri süresince karşılaştıkları problemleri ve beklentilerini ortaya koyarak staj eğitiminin etkinliğini ve kalitesini artırmaya katkıda bulunacak öneriler geliştirmektir.

B. Araştırmanın Yöntemi ve Anketlerin Hazırlanması

Araştırmada veri edinme aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Katılımcılara toplamda 56 soru / ifade yöneltilmiştir. Bu sorular katılımcıların demografik özelliklerini, staj eğitiminde karşılaştıkları sorunları ve beklentilerini belirlemeye yönelik olarak hazırlanmıştır. Anket sorularının hazırlanmasının ilk adımında konuyla ilgili literatürden (Uzay, 2005; Kaplanoğlu, 2014; Erol Fidan ve Subaşı, 2014; Sweeney ve Boyle, 2005) ve ilgili mevzuattan yararlanılmış, ikinci adımda ise hazırlanan sorular hedef kitle içerisinde gönüllülük esasına göre seçilen 7 kişilik odak grup üzerinde test edilerek son haline getirilmiştir.

C. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın çalışma evrenini SMMM staj başlatma sınavını kazanmış ve TR90 Bölgesinde yer alan Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Rize ve Artvin illerinden birindeki bir SMMM bürosunda staj eğitimlerine devam eden stajyerler oluşturmaktadır. 01.01.2015 tarihi itibarıyla Ordu'da 45, Giresun'da 20, Trabzon'da 45, Gümüşhane'de 4, Rize'de 27 ve Artvin'de 3 olmak üzere toplamda 144 stajyer bir SMMM bürosunda staj yapmaktadır. Bu bilgiye belirtilen illerin SMMM Odalarından ulaşılmıştır.

Ana kütle büyüklüğü (N) 144 ve %95 güvenilirlik aralığında örneklem sayısı 91 olarak hesaplanmaktadır (Baş, 2010: 40). Anket soruları Ordu ilinde faaliyet gösteren bir staj bitirme dershanesine giderek 20'sine yüz yüze ve 72'sine mail yoluyla olmak üzere toplamda 92 stajyere uygulanmıştır.

D. Araştırmanın Güvenilirliği ve Analizinde Kullanılan Teknikler

Bu çalışmada verilerinin analizinde SPSS 18.0 (Statistic Package for Social Science) istatistik programı kullanılmıştır. Bulgular kısmının ilk bölümünde katılımcıların demografik özellikleri tanımlayıcı analizlerden frekans dağılımları ve yüzde analizi ile değerlendirilmiştir. Daha sonra anket sonuçlarının geçerliliği ve güvenilirliği iç tutarlılık Cronbach's Alpha istatistiği ile analiz edilmiştir. Yapılan bu çalışmada güvenilirlik değeri likert tipi soruların yer aldığı stajyerlerin problemlerine ve beklentilerine dair olan ifadelerden oluşan kısım için 0,918 olarak hesaplanmış ve ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu görülmüştür.

Araştırmada öncelikle yapı geçerliliğinin test edilmesi için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett testleri uygulanmış ve veri setinin faktör analizine uygun olduğu görülmüştür. Hipotez testlerinde ise faktör analizi ile normalleştirilmiş faktör skorları kullanılarak parametrik testlerden bağımsız iki örnek t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır.

E. Araştırmanın Kapsam ve Kısıtları

Çalışma TR90 Bölgesi'nde yer alan illerde faaliyet gösteren SMMM bürolarında staj yapmakta olan stajyerleri kapsamaktadır. Bu nedenle araştırmanın sonuçları Türkiye genelini yansıtmaz. Gelecek çalışmaların daha geniş çapta ve daha fazla il genelinde yapılması, daha fazla katılımcıya ulaşılmasının ve dolayısıyla daha genel sonuçların elde edilmesinin sağlanmasına katkı sağlayabilir.

F. Verilerin Analizi Ve Bulgular

1. Tanımlayıcı İstatistikler

Katılımcılara ait cinsiyet, yaş, lisans bölümleri, staj ücreti, günlük ortalama çalışma saati ve staj yılına dair tanımlayıcı veriler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Katılımcılara Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Cinsiyet	F	%	Staj Ücreti	F	%
Kadın	42	45,70	Hiç	4	4,30
Erkek	50	54,30	Asgari ücretin altında	21	22,80
Yaş	F	%	Asgari ücret	40	43,50
20-25	13	14,10	Asgari ücretin üzerinde	27	29,30
26-30	42	45,70	Ortalama Çalışma Saati	F	%
31-35	29	31,50	8 saatten az	18	19,60
36 ve üzeri	8	8,70	8 saat	40	43,50
Lisans Bölümleri	F	%	9 ve üzeri	34	37,00
İşletme	51	55,40	Staj Yılı	F	%
İktisat	16	17,40	1. Yıl	26	28,30
Muhasebe	17	18,50	2. Yıl	34	37,00
Maliye	4	4,30	3. Yıl	32	34,80
Diğer	4	4,30			

Buna göre araştırmaya katılan stajyerlerin genel olarak daha çok 26 yaş ve üzeri, stajının ikinci veya üçüncü yılında olan, günlük sekiz saat veya daha fazla çalışan, asgari ücret alan, işletme bölümü mezunu erkek bireyler oldukları söylenebilir. Tablo 2’de ise katılımcıların stajla ilgili bazı genel görüşleri yer almaktadır.

Tablo 2: Katılımcıların SMMM Stajıyla İlgili Görüşleri

Dosya Açtırma Masrafı	F	%	Staj Süresinin 3 yıl olması	F	%
Aşırı yüksek	49	53,30	Fazla	69	75,00
Yüksek	35	38,00	Az	2	2,20
Normal	8	8,70	Normal	21	22,80
Büro Hakkındaki Düşünceler	F	%	Staj Süresince Mesleği Yapma İsteği	F	%
Kendi bürommuş gibi	35	38,00	Arttı	24	26,10
Bu büroda çalışan değerli biri gibi	45	48,90	Azaldı	20	21,70
Bu büroda çalışan önemsiz biri gibi	12	13,00	Değişmedi	48	52,20
Büro Bulmakta Zorluk	F	%	Staj Yeri Değişikliği İsteği	F	%
Evet	43	46,70	Evet	16	17,40
Hayır	49	53,30	Hayır	76	82,60

Tablo 2’de görüldüğü üzere stajyerlerin büyük çoğunluğu dosya açtırma masraflarının yüksek ve staj süresinin üç yıl olmasının fazla olduğunu düşünmektedirler. Uygulamada staj başlatma sınavını kazanan bir aday staj yapacağı büroyu kendi imkanları dahilinde bulmak durumundadır. Bu konuda stajyerlerin %53’ü zorluk çekmediğini, %47’si ise staj bürosu bulmakta bazı

zorluklarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Bununla beraber stajyerlerin büyük çoğunluğu staj yaptıkları büroyu değiştirmeyi düşünmemektedir. Ayrıca stajyerlerin bağlı buldukları büro hakkındaki düşünceleri genel olarak olumlu olmakla birlikte sadece %26'sı staj eğitimlerinin bu mesleği yapma isteklerini artırdığını belirtmişlerdir. Bu sonuç stajyerin mesleğe olan ilgilerinde daha başka faktörlerin etkin olduğunu düşündürmektedir.

Anket formunun ikinci kısmında stajyerlerin staj eğitimleri süresince karşılaştıkları problemleri ve bu bağlamdaki beklentilerini belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır. Tablo 3'de stajyerlerin problemleri en yüksek ortalamaya sahip olandan başlamak üzere sıralanmıştır.

Tablo 3: Stajyerlerin Karşılaştıkları Problemlerin Ortalamalarına Göre Sıralanışı

PROBLEMLER	\bar{X}	σ
28. Staj süresinin 3 yıl olması birçok problemin temel kaynağıdır.	4,04	1,15
23. Staj yerindeki yoğun çalışma temposu staj bitirme sınavına hazırlanmamı olumsuz etkiliyor.	3,98	1,15
17. Staj başlatma sınavının Ankara dışında yapılmaması maliyet, zaman, yorgunluk vb. gibi problemler yaratıyor.	3,91	1,30
27. Staj sürelerinin 3 yıl olması bu mesleğin gerektiği gibi öğrenilip icra edilebilmesi için çok uzundur.	3,89	1,31
18. Zorunlu eğitim CD'lerinin fiyatları çok yüksek	3,87	1,18
26. Stajyer ücretleri, sigortaları, staj süreleri gibi sebeplerle SMMM'ler stajyer almakta isteksiz davranıyorlar.	3,82	1,26
20. Stajım bittiğinde bu bürodan olumlu duygularla ayrılacağım.	3,60	1,21
37. Stajyerler işveren tarafından ucuz işgücü olarak görülmektedir.	3,59	1,38
19. Okulda aldığım eğitimin eksikliklerinden dolayı staj eğitimimde daha fazla çalışıyorum.	3,17	1,13
25. İşyerinde çalışanlar ile stajyerler arasında ayırım yapılıyor.	3,16	1,40
29. İzin alırken zorluk çekiyorum.	3,16	1,30
24. Aynı işyerinde fazla sayıda stajyer çalışması yığılmaya sebep oluyor ve öğrenmemi olumsuz yönde etkiliyor.	3,11	1,31
33. Sürekli olarak aynı işleri yapmak beni staj eğitimimden soğutuyor.	3,05	1,39
40. Yapmış olduğum staj mesleğe dair güzel duygularımı yok etti.	3,04	1,38
21. Seviyemin üzerinde iş yapmam bekleniyor.	3,00	1,27
22. Öğretilmeyen işler yaptırılıyor ve bu hata yapmama neden oluyor.	2,96	1,35
35. Staj ücreti alamamam veya çok az almam staj eğitimimi olumsuz etkiliyor.	2,93	1,37
36. Stajım süresince meslek alanımdan başka iş yapmak durumunda kalmadım.	2,89	1,20
38. Staj eğitimimde okulda almış olduğum teorik bilgileri uygulama imkânı bulamadım.	2,88	1,18
13. Staj sınavı hazırlık CD'leri ve araç-gereçleri gereksiz ve yetersiz geliyor.	2,80	1,44
42. Tatil günlerinde de çalışmak zorunda kalıyorum.	2,80	1,31
16. İşyerinde stajyerlerle fazla ilgilenilmiyor, gerekli bilgiler yeterince verilmiyor.	2,77	1,23
32. İşyerinin sosyal olanaklarından yararlandırılmamam staj eğitimimi olumsuz etkiliyor.	2,74	1,29
14. Fazla ve alan dışı konularda çalıştırılıyorum.	2,73	1,38
39. Yapmış olduğum staj, kendime olan güven duygumun kırılmasına sebep oldu.	2,54	1,23
41. Staj yaptığım bürodaki günlük ortalama çalışma saatim çok fazla.	2,51	1,39
30. İşyerinde temizlik, çay vb. gibi angarya işlerde kullanılıyorum.	2,48	1,26
34. İşyeri çalışanları ile sorunlar yaşıyorum.	2,36	1,21
15. İşyerinde fazla önemsenmiyorum ve fikirlerime değer verilmiyor.	2,23	1,13
31. İşyerinde sözlü hakarete uğruyorum.	1,75	1,08

Buna göre SMMM stajyerlerinin başta gelen sorunları; staj süresinin 3 yıl olması, staj yerindeki yoğun çalışma temposu, staj başlatma sınavının sadece Ankara’da yapılması, zorunlu eğitim CD’lerinin fiyatları ve çeşitli nedenlerle SMMM’lerin stajyer çalıştırmakta isteksiz olmasıdır. Bunun yanında stajyerler; büroda sözlü hakarete uğrama ve önemsenmeme, diğer çalışanlar ile sorunlar yaşama ve çeşitli angarya işlerde çalıştırılma konularında önemli problemler yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Stajyerlerin staj eğitiminden beklentileri ise en yüksek ortalamaya sahip olandan başlamak üzere Tablo 4’te sıralanmıştır.

Tablo 4: *Stajyerlerin Beklentilerinin Ortalamalarına Göre Sıralanışı*

BEKLENTİLER	\bar{X}	σ
47. Staj süresi kesinlikle kısaltılmalıdır.	4,47	1,06
51. SMMM'lerin stajyerlere olumlu yaklaşması için stajyer çalıştıran bürolara yasal avantajlar sağlanmalıdır.	4,41	0,81
45. SMMM bürolarında stajyer çalıştırma zorunluluğu getirilmeli ve bunun için yaptırım uygulanmalıdır.	4,37	0,95
43. İlgili meslek kuruluşları (odalar gibi) tarafından staj eğitimi başlamadan önce stajyer adaylarına meslek hakkında ön eğitim vermelidir.	4,36	0,92
44. Staja başlama sınavı Ankara dışındaki şehirlerde de yapılmalıdır.	4,26	0,91
52. Stajyer ücretlerini tam olarak ödemeyen ve sigorta primlerini yatırmayan SMMM'ler denetlenmeli ve cezai yaptırım uygulanmalıdır.	4,24	0,92
54. Staj eğitimi süresince mesleğin tüm incelikleri stajyerlere öğretilmelidir.	4,24	1,07
49. SMMM'lere çalıştırdıkları stajyerlere daha fazla yararlı olabilmeleri için bu konuda eğitim seminerleri verilmelidir.	4,24	0,88
55. İşyerindeki personele stajyerlerin yetiştirilme amacı ile orada bulunduğu, personel olmadıkları bildirilmelidir.	4,21	1,08
53. İşyerinde çalışan personele stajyerlere nasıl davranılacağına ilişkin seminerler verilmelidir.	4,21	0,87
56. Stajyerler ve staj yaptıran bürolar yaptırım gücüne sahip kurumlar tarafından sürekli denetlenmelidir.	4,16	0,98
46. Stajyerler bürolarda konumlarının dışında işlerde çalıştırılmamalıdır.	4,15	0,99
50. Bürolardaki stajyer sayısı belli bir sayıyı geçmemelidir.	4,08	1,06
48. Staj süresinin 3 yıl olması yerine bir SMMM Fakültesi kurulup bitirenler doğrudan SMMM olmalıdır.	3,65	1,44

Tablo 4’te görüldüğü üzere stajyerlerin staj eğitimi ile ilgili olarak ortalamaları en yüksek olan beklentileri yaşadıkları problemlere de paralel olarak; staj süresinin kısaltılması, SMMM’lerin stajyer çalıştırma isteğinin artırılması, kendilerine staja başlamadan önce mesleği tanıtıcı bir eğitim verilmesi, staja başlama sınavının yapıldığı şehir ve staj ücretleri ile ilgilidir.

2. Faktör Analizi

Araştırmanın bu aşamasında faktör analizine geçilmeden önce yapı geçerliliğinin test edilmesi için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett testleri yapılmıştır. Analiz sonucunda ilgili veri setinin KMO değeri %794 olarak hesaplanmış, Barlett Testi ise 1244,831 ki-kare ve 378 serbestlik derecesinde

Sig. 0,000 < 0,05 olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre, değişkenler arasında ilişki olduğu tespit edilmiş ve veri setinin faktör analizi için iyi olduğuna karar verilmiştir. Döndürülmüş faktör matrisinden elde edilen sonuçlara göre ise stajyerlere yöneltilen likert tipi anket sorularının 6 faktör altında toplanabileceği ve toplam varyansın ölçeğin %63,027'sini açıklayacağı görülmüştür. Araştırmada 0,50 ve üzeri ağırlığa sahip olan değişkenler faktör gruplarına alınmış diğer ifadeler ise faktör gruplarından çıkarılmıştır. Her bir faktör altında yer alan ifadelerin içerikleri doğrultusunda faktörler isimlendirilmiş ve sonuçlar Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: *Stajyerlere Yöneltilen İfadelerin Faktörlere Göre Dağılımları*

Sıra	Faktörler	İfadeler	Güvenilirlik Değerleri	Varyans Açıklama
1	Beklentiler	56, 53, 47, 45, 46, 44, 52, 51, 54, 49, 43	0,901	20,259
2	Çalışanlarla İlgili Sorunlar	25, 24, 34	0,795	11,178
3	Staj Süresinin Uzunluğu	28, 27, 26	0,828	10,532
4	Maddi Sorunlar	35, 36, 18, 17	0,726	7,990
5	İş Yoğunluğu	24, 19, 14	0,627	6,955
6	Bilgi Düzeyi	21, 22	0,722	6,112

Tablo 5'te faktörler, faktör grubunda yer alan soruların güvenilirlik analizi sonuçları ve varyans açıklama değerleri yer almaktadır. Bu tabloda faktörlere ait ifadelerin yalnız numaralarına yer verilmiş olup, bu numaralara karşılık gelen ifadeler Tablo 3 ve Tablo 4'te belirtilmiştir.

3. Hipotez Analizleri

Faktör analizi sonucu elde edilen faktör skorlarının, özellik olarak normal dağılım şartını sağlıyor ve çoklu bağlantı sorunu taşıyor olmaları (Kalaycı, 2010: 331) nedeniyle hipotez analizlerinde parametrik testlerden bağımsız iki örnek t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmasına karar verilmiştir. Araştırmada test edilen hipotezler şöyledir:

H₁: SMMM Stajyerlerinin faktörlere verdiği yanıtlar stajyerlerin büro değişikliği tercihine göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H₂: SMMM Stajyerlerinin faktörlere verdiği yanıtlar stajyerlerin yaşlarına göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H₃: SMMM Stajyerlerinin faktörlere verdiği yanıtlar stajyerlerin günlük ortalama çalışma saatlerine göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H₄: SMMM Stajyerlerinin faktörlere verdiği yanıtlar stajyerlerin staj sonrası mesleği yapma isteklerine göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H₅: SMMM Stajyerlerinin faktörlere verdiği yanıtlar staj süresinin üç yıl olması hakkındaki görüşlerine göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H₆: SMMM Stajyerlerinin ücretleri stajyerlerin stajlarının kaçınıcı yılında olduklarına göre anlamlı bir farklılık gösterir.

Araştırmaya katılan stajyerlerin %17'sinin staj yaptıkları büroyu değiştirmek istediği, %83'ünün ise böyle bir düşünceye sahip olmadığı Tablo 2'de gösterilmiştir. Stajyerlerin bu düşünceleri ile Tablo 5'deki faktörlere verdikleri yanıtlar arasında anlamlı farklılık olup olmadığı test edilmiş ve sadece aralarında anlamlı fark olan sonuçlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: SMMM Stajyerlerinin Büro Değişikliği Tercihini Açısından Bağımsız İki Örnek T-Testi Analiz Sonuçları

Faktörler	Büro Değişikliği Tercihini	N	Ort.	Varyans Homojenliği	Levene's Test		Bağımsız İki Örnek t-testi			
					F	Sig.	t	df	P	Ort. Farkı
F-2	Evet	16	,821	Eşit	1,704	,195	3,884	90	,000	,994
	Hayır	76	-,173	Eşit Değil			4,668	27,448	,000	,994
F-5	Evet	16	,483	Eşit	4,260	,042	2,168	90	,033	,585
	Hayır	76	-,102	Eşit Değil			2,968	34,834	,005	,585

Tablo 6'da görüldüğü üzere, H₁ hipotezi faktör-2 (p=0,000) ve faktör-5 (p=0,005) için kabul edilmiştir. Diğer faktörler için p>0,05 olarak gerçekleşmiş ve H₁ hipotezi reddedilmiştir. Burada tespit edilen anlamlı farklılığın hangi gruptan kaynaklandığına ortalama değerlerine bakılarak karar verilmiştir. Buna göre, staj yaptığı büroyu değiştirmeyi düşünen stajyerlerin faktör-2 ve faktör-5 altında yer alan ifadelerine verdikleri yanıtların ortalamaları staj yaptığı büroyu değiştirmeyi düşünmeyenlere göre daha yüksektir. Başka bir ifadeyle bürodaki çalışanlarla bireysel sorunlar yaşama ve bürodaki iş yoğunluğunun fazla olması SMMM stajyerlerini staj yaptıkları büroyu değiştirme isteğine sevk etmektedir.

Araştırmanın diğer hipotezleri tek yönlü varyans analizi ile test edilmiş ve sadece aralarında anlamlı bir farklılık olan sonuçlar Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7: Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Hipotezler	Faktörler	Levene S.	Sig.		df	R ²	F	P
H2	F-5	1,016	,390	Gruplar Arası	3	3,591	3,939	,011
				Gruplar İçi	88	,912		
				Toplam	91			
H3	F-5	,220	,803	Gruplar Arası	2	5,835	6,547	,002
				Gruplar İçi	89	,891		
				Toplam	91			
H4	F-2	,396	,674	Gruplar Arası	2	5,232	5,782	,004
				Gruplar İçi	89	,905		
				Toplam	91			
	F-4	1,722	,185	Gruplar Arası	2	3,420	3,616	,031
				Gruplar İçi	89	,946		
				Toplam	91			
H5	F-3	1,413	,249	Gruplar Arası	2	13,930	19,635	,000
				Gruplar İçi	89	,709		
				Toplam	91			
H6	Ücret	0,310	,735	Gruplar Arası	2	2,523	3,811	,026
				Gruplar İçi	89	,662		
				Toplam	91			

Tablo 7’de hangi hipotezin hangi faktör açısından kabul edildiği görülmektedir. Örneğin H2 hipotezi sadece faktör-5 açısından kabul edilmiş diğer faktörler açısından reddedilmiştir. Varyans analizi sonucunda gruplar arasında gözlemlenen farklılıkların hangi gruplardan kaynaklandığını görmek için Post Hoc testlerinden Tukey testi yapılmıştır. Buna göre kabul edilen her bir hipotez için elde edilen sonuçlar şöyledir:

- 20-25 yaş aralığındaki stajyerlerin ortalama farkı 1,369’dur ve anlamlılık düzeyi 0,05’in altındadır. Bu durum, 20-25 yaş aralığındaki stajyerlerin faktör-5 ile ifade edilen iş yoğunluğuna daha çok maruz kaldıklarını göstermektedir. 20-25 yaş aralığındaki stajyerler 36 ve üzeri yaş aralığındaki stajyerlere oranla staj yaptıkları büroda daha yoğun çalıştıklarını belirtmişlerdir.

- Staj yaptıkları büroda 8 saatten daha az çalışan stajyerlerin 8 saat çalışan stajyerlere göre 0,697 ve 8 saatten daha fazla çalışan stajyerlere göre ise 0,994’lük bir ortalama farkına sahip oldukları görülmüştür. Bu durum beklenen bir sonuç olup, iş yerinde 8 saatten az çalışan stajyerlerin iş yeri yoğunluğundan

8 saat çalışan stajyerlere göre daha az, 8 saatten fazla çalışan stajyerlere göre ise çok daha az şikayet etiklerini göstermektedir.

▪ Staja başladıktan sonra bu mesleği yapma isteği arttı diyen stajyerlerle azaldı diyen stajyerler arasında çalışanlarla ilgili sorunlar faktörü açısından 0,938'lik, değişmedi diyen stajyerler arasında ise 0,621'lik ortalama farkı bulunmaktadır. Bu sonuç, çalışanlarla yaşanan sorunların stajyerlerin mesleği yapma isteğinde olumsuz yönde etkili olduğu anlamına gelmektedir. Yani staja başladıktan sonra bu mesleği yapma isteği azaldı ve değişmedi diyenler staj süresince diğerlerine göre daha çok çalışanlarla ilgili sorunlar yaşamaktadır. Mesleği yapma isteği maddi sorunlar faktörü açısından değerlendirildiğinde ise staja başladıktan sonra bu mesleği yapma isteği azaldı diyenler ile değişmedi diyenler arasında 0,692'lik ortalama farkı olduğu görülmüştür. Buna göre bu soruya azaldı şeklinde yanıt veren stajyerler değişmedi şeklinde yanıt veren stajyerlere oranla maddi sorunlarla daha fazla karşılaşmaktadır.

▪ Staj süresinin 3 yıl olması fazla diyenlerle normal diyen stajyerler arasında 1,275'lik bir ortalama farkı görülmektedir. Buna göre, staj süresinin 3 yıl olmasını fazla bulan stajyerler normal bulan stajyerlere göre staj süresinin uzunluğu ile ilgili ifadeler (problemlere) daha çok katıldıklarını belirtmişlerdir.

▪ Staj süresinin birinci yılında olan stajyerlerle staj süresinin üçüncü yılında olan stajyerler arasında staj ücretleri açısından 0,572'lik bir ortalama farkı bulunmaktadır. Bu sonuç beklenen bir sonuç olup, staj süresinin son yılında olan stajyerlerin staj süresinin ilk yılında olan stajyerlere oranla daha fazla ücret aldıkları anlamına gelmektedir. Bunun nedeni ise staj süresinin sonlarına gelmiş stajyerlerin SMMM meslek mensubu olmaya daha yakın olmaları ve daha deneyimli olmalarından kaynaklanmaktadır.

V. Sonuç

3568 Sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu ülkemizde SMMM mesleğini icra edecek kişilerin haiz olması gereken şartları açıklamıştır. Kanunda belirtilen genel şartların yanında eğitimle ilgili olarak iki özel şart ön plana çıkmaktadır. Bunlar yükseköğretim kurumlarının kanunda belirtilen bölümlerinden mezun olmak ve yine kanunda belirtilen sürelerde ve yerlerde SMMM stajı yapmaktır. Buradan anlaşıldığı üzere, muhasebe meslek mensuplarının mesleki kariyerleri süresince yürütecekleri faaliyetlerin kalitesi ve yeterliliğinde staj eğitimi en az üniversite eğitimi kadar önemlidir. Bu hareket noktasından yola çıkarak çalışmada SMMM stajyerlerinin staj eğitimleri hakkındaki düşüncelerini belirleyerek memnuniyetsiz oldukları konular hakkında çözüm önerileri geliştirmek ve stajyerlerin yetkili meslek kuruluşlarından beklentilerini ortaya koymak amaçlanmıştır. TR90 Bölgesinde yer alan illerdeki 92 stajyer ile gerçekleştirilen

anket çalışmasında ulaşılan sonuçlar literatürdeki benzer çalışmalarla da ilişkilendirilerek aşağıda özetlenmiştir.

Stajyer ücreti, günlük çalışma süreleri ve staj yeri değişikliği konularında araştırmada elde edilen sonuçlar, Kaplanoğlu (2014)'ün bulgularıyla aynı yöndedir. Buna göre stajyerlerin büyük bir çoğunluğu; staj ücretlerin düşük olduğunu, normal sürelerle çalıştıklarını (ortalama 8 saat) ve staj yaptıkları büroyu değiştirmeyi düşünmediklerini belirtmişlerdir. Yani bu konulardan sadece stajyer ücreti noktasında yeni bir düzenlemeye gidilmesi yeterli görülmektedir. Kanunen SMMM'lerin yanlarında bir stajyer yetiştirme/çalıştırma zorunlulukları bulunmaması staj sınavını kazanmış adayları SMMM'lere staj süresince kendilerini çalıştırmaları noktasında bir nevi mecbur bırakmaktadır. Bu da stajyerlerin ücret konusunda taviz vermesine yol açmaktadır. Düzenleyici kurumlar tarafından SMMM bürolarında stajyer çalıştırma zorunluluğu getirilmesi ve stajyerler için öngörülen ücretlerin (tıpkı sigorta bedelleri gibi) tam olarak ödendiğinin denetlenmesi sorunun çözümüne yardımcı olabilir. Bu noktada SMMM'lerin tepkileri ölçüldüğünde ihtiyaç dışı elemana gereksiz yere ücret ödendiğine yönelik bir tepki alınabilir. Bu durumu ortadan kaldırmak için de staj ücretlerinin belli bir kısmının bir kamu kuruluşu bünyesinde oluşturulacak fon ile desteklenmesinin SMMM'leri ve stajyerleri rahatlatacağı düşünülebilir.

Araştırma kapsamında SMMM stajyerlerine staj eğitimleri süresince hangi problemlerle karşılaştıkları sorulmuş ve staj süresinin 3 yıl gibi uzun bir süre olmasının birçok problemin temel kaynağı olduğu, staj yerindeki yoğun çalışma temposunun staj bitirme sınavına hazırlanmada olumsuz etkiler doğurduğu, staj başlatma sınavının sadece Ankara'da yapılmasının özellikle maliyet ve zaman açısından sorun teşkil ettiği, zorunlu eğitim CD'lerinin fiyatlarının çok yüksek olduğu ve çeşitli nedenlerle SMMM'lerin stajyer çalıştırmakta isteksiz olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu sonuçlar Uzay (2005)'in bulguları ile aynı doğrultudadır. Bu bağlamda stajyerlerin çeşitli meslek kuruluşlarından başlıca beklentileri ise; staj süresinin kısaltılması, SMMM'lerin stajyerlere olumlu yaklaşması için stajyer çalıştıran bürolara yasal avantajlar sağlanması, SMMM bürolarında stajyer çalıştırma zorunluluğu getirilmesi, ilgili meslek kuruluşları tarafından staj eğitimi başlamadan önce stajyer adaylarına meslek hakkında ön eğitim verilmesi ve staja başlama sınavının Ankara dışındaki seçilmiş bazı şehirlerde de yapılması yönündedir. Stajyerlerin yetkili kuruluşlardan beklentileri mevzuatta birkaç küçük değişiklikle yerine getirilebilecek niteliktedir. Bu şekilde SMMM stajyerlerinin motivasyonlarının ve mesleğe karşı olan ilgilerinin artırılacağı ve staj eğitiminin kişinin mesleki gelişimine daha fazla katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Araştırmada ayrıca stajyerlerin staj eğitiminde karşılaştıkları sorunlar ve beklentilerine ilişkin ifadeler faktör analizine tabi tutulmuş ve bu ifadeler *beklentiler, çalışanlarla yaşanan sorunlar, staj süresinin uzunluğu, maddi*

sorunlar, iş yoğunluğu ve stajyer bilgi düzeyi olarak isimlendirilen 6 faktör altında toplanmışlardır. Stajyerlerin bazı demografik özellikleri ve staj eğitimi ile ilgili bazı düşünceleri ile bu faktörlere verdikleri yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına bakıldığında ise ilk olarak bürodaki çalışanlarla bireysel sorunlar yaşama ve bürodaki iş yoğunluğunun fazla olmasının SMMM stajyerlerini staj yaptıkları büroyu değiştirme düşüncesine sevk ettiği görülmüştür. Bu sonuç, hipotezlerin kurulması sırasında beklenen sonuçlardan biridir. Ancak gruplar arasında maddi sorunlar faktörü için anlamlı bir farklılık çıkmaması şaşırtıcıdır. Bu durumun sebebi stajyerlerin staj yerini değiştirmeleri durumunda yeni staj yerinde eskisinden daha fazla ücret alamayacaklarını düşünüyor olmaları olabilir. Çünkü Tablo 1'den de görüleceği üzere SMMM'lerin çalıştırdıkları stajyerlere ödedikleri ücret çoğunlukla asgari ücret düzeyindedir. Yukarıda belirtilen staj ücretleri ile ilgili önerinin hayata geçirilmesi stajyerlerin staj yaptıkları büroyu maddi sorunlar sebebiyle değiştirmesi konusunda onlara bir özgürlük sağlayabilecektir. Bunun dışında araştırmada genç stajyerlerin (20-25 yaş), daha yaşlı stajyere (36 yaş ve üzeri) göre daha fazla iş yoğunluğuna maruz kaldıkları yani SMMM'ler tarafından kendilerine daha fazla iş yüklendiği tespit edilmiştir. Stajyerlerin yaşları ile staj eğitiminde yapmaları gereken işler arasında bir ilişki olmadığı açıktır. Bu konuda staj koordinatörü konumundaki SMMM'lerin yanlarında çalıştırdıkları stajyerlere kişisel veya demografik özelliklerine bakmaksızın staj eğitiminin gerektirdiği standartlarda eşit davranması hem stajyerlerin motivasyonu hem de etik algılar bakımından önemli ve gereklidir. Hipotez testleri ile ulaşılan bir başka sonuç ise stajyerin diğer çalışanlarla yaşadığı sorunların ve yine maddi problemlerin onların mesleği yapma isteğinde olumsuz yönde etkili olduğudur. Bu durum yukarıda bahsedilen maddi problemlerin çözümüne ilişkin girişimlerin stajyerin gelecekte bu mesleği yapma isteği üzerinde de olumlu etkiler sağlayacağını göstergesidir. Ayrıca SMMM'lerin stajyerler ile diğer çalışanlar arasında bir köprü görevi üstlenerek karşılıklı yaşanan küçük problemleri elimine etmesi stajyerin mesleği yapma isteği üzerinde olumlu sonuçlar doğuracaktır. Özetle geleceğin SMMM'leri olacak stajyerin hem staj eğitiminde yaşadıkları ve öğrendikleri hem de muhasebecilik mesleğine karşı ilgili ve istekli olmaları konusunda başta staj koordinatörlerine ve sonrasında meslek odaları, TURMOB ve TESMER gibi düzenleyici otoritelere önemli görevler düşmektedir. Bu kişi ve kuruluşların SMMM stajyerinin sorunlarını önemsemesi ve imkanlar dairesinde stajyerlerin sorunlarına çözüm olacak girişimlerde bulunmaları hem stajyerlere daha kaliteli staj imkanları hem de muhasebecilik mesleğinin gelişimine olumlu katkılar sağlayacaktır.

Son olarak gelecek çalışmalarda SMMM staj süresi ile ilgili olarak akademisyenler tarafından bir stajyerin staj eğitiminde edinmesi gereken bilgi ve tecrübe düzeyi ve bu özellikleri ortalama bir bireyin ne kadarlık bir çalışmayla ne kadar sürede kazanacağını test eden bir çalışma yapılması staj süresiyle ilgili tartışmalara ve uygulamaya önemli katkılar sağlayabilir.

Kaynaklar

- Arıkan, Y. (2006) “Meslekte Vizyon ve Dünya Muhasebe Kongresi”, *Mali Çözüm Dergisi*, (77), ss.11-19.
- Baş, T. (2010), **Anket**, 6. Basım, Seçkin Kitabevi, Ankara.
- Demir, M. ve Çiçekay, H. (2015) “Serbest Muhasebeci Mali Müşavir Stajyerlerinde Mobbing Algısına Yönelik Van İlinde Bir Araştırma: 2009 Ve 2014 Yılları Karşılaştırması”, *Muhasebe ve Denetime Bakış*, (44), ss.15-36.
- Erol Fidan, M. ve Subaşı, Ş. (2014) “Muhasebe Meslek Mensubu Adaylarının Etik Algıları: İstanbul İli Örneği”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (64), ss.111-129.
- Gürdal, K. ve Doğan, M. (2014) “Muhasebe Stajyerinin Profili Üzerine Bir Araştırma”, *Muhasebe ve Denetime Bakış*, (41), ss.1-16.
- Güvemli, O. (2009) “Türkiye’de Muhasebe Meslek Örgütünün 20. Yılı - Bir Değerlendirme”, *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*, (44), ss.6-16.
- Kalaycı, Ş. (2010), **SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri**, 5.Baskı, Asil Yayınları, Ankara.
- Kaplanoğlu, E. (2014) “Muhasebe Stajyerlerinin Meslek Mensuplarından Ve Meslek Örgütlerinden Beklentileri: Manisa İli Araştırması”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28 (4), ss.265-284.
- Kelly, T. ve Barrett, M. (2011) “The Leading Causes And Potential Consequences Of Occupational Stress: A Study Of Irish Trainee Accountants”, *The Irish Accounting Review*, 18 (2), ss.31-55.
- Özşahin, G. (2000), **Bağımsız Denetçinin Hata ve Hilelere İlişkin Sorumluluğu**, SPK Muhasebe Standartları Dairesi, Ankara.
- Paksoy, H. M., Akbulut, R. ve Aydın, V. (2005) “Meslek Yüksek Okullarında Muhasebe Eğitiminin Yeterliliğinin Harran Üniversitesi Özelinde İncelenmesi ve Geleceğe İlişkin Bir Değerlendirme”, *Muhasebe ve Denetime Bakış*, (15), ss.73-105.
- Pekdemir, I. (2000) “Profesyonel Muhasebecilikte Meslek Öncesi Staj Uygulaması: Bir Araştırma”, *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, ss. 43-63.
- Pierce, B. ve Sweeney, B. (2010) “The Relationship Between Demographic Variables And Ethical Decision Making Of Trainee Accountants”, *International Journal of Auditing*, 14 (1), ss.79-99.
- Sadler, E. ve Erasmus, B.J. (2003) “Views Of Black Trainee Accountants In South Africa On Matters Related To A Career As A Chartered Accountant”, *Meditarian Accountancy Research*, (11), ss.129-149.
- Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu, Kanun No:3568, R.Gazete No: 20194, Tarih: 13.06.1989, (26/07/2008 Tarih ve 26948 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 5786 Sayılı Kanun ile güncellenmiştir).

- Strbac, E. ve Roodt, G. (2005) "Psychological Attributes Of Successful Trainee Accountants", *SA Journal of Industrial Psychology*, 31 (1), ss.9-17.
- Sweeney, B. ve Boyle, B. (2005) "Supervisory Actions, Job Satisfaction And Turnover Intentions Of Irish Trainee Accountants", *The Irish Accounting Review*, 12 (2), ss.47-73.
- Ştefan, B., Sacarin, M. ve Girbina, M. M. (2013) "An Analysis Of The Perception Of Chartered Accountant Trainees Regarding Access To The Accounting Profession And Professional Training Needs", *Annals of the University of Oradea, Economic Science Series*, 22 (1), ss.1154-1164.
- Uçma, T. ve Erserim, A. (2009) "Serbest Muhasebeci Mali Müşavir Olabilme Sürecinin Türkiye ve Amerika'daki Yasal Düzenlemeler Açısından Karşılaştırılması", *Muhasebe ve Bilim Dünyası Dergisi*, 11 (4), ss.183-210.
- Uzay, Ş. (2005) "Muhasebe Meslek Stajyerlerinin Sorunları ve Beklentileri: Bir Araştırma", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (25), ss.70-78.
- Yayla, H. E. ve Cengiz, E. (2005) "Muhasebe Mesleğinin Tercih Edilmesinde Etkili Olan Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Çalışması: Karadeniz Teknik Üniversitesi Örneği", *Muhasebe ve Denetim Bakış*, (16), ss.146-168.
- Yiğit, S. ve Yazarkan, H. (2014) "Liderlik Tarzı İle Mesleki Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (41), ss.71-84.
- <http://www.tesmer.org.tr>, (e.t.18.11.2014).

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE BİR ANALİZ: ÜST ORTA GELİRLİ ÜLKELER GRUBU İLE OECD KARŞILAŞTIRMASI*

Ali Eren ALPER**
Gürçem ORANSAY***

Alınış Tarihi: 14 Temmuz 2015

Kabul Tarihi: 22 Ocak 2016

Öz: 1980'lerden sonra hızla birbirlerine entegre olan finans piyasaları, uluslararası sermaye hareketlerinin yönünün değişmesine neden olmuştur. Gelişmekte olan ülkeler, yabancı yatırımları çekebilmek için, çeşitli uygulamalarla ülkelerini cazip hale getirme rekabeti içindeyken, gelişmiş ekonomiler ise bir yandan sermaye ihraç edip, bir yandan da DYY'yi en çok cazibeden ülkeler olmuşlardır. Bu çalışmanın amacı; DYY'nin belirleyicilerinin 12 üst orta gelirli ülke grubu ve 22 yüksek gelirli OECD ülke grubu için ayrı ayrı analizinin yapılması ve bu iki gelişmişlik düzeyindeki ülke grubunun DYY belirleyicilerinin arasındaki farklılıkların ortaya konmasıdır. Bu amaçla çalışmada; 2005-2013 arası yıllık verilerle öncelikle Faktör Analizi (FA) yapılarak elde edilen sonuçlar, panel veri analizi (uygun genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi- FGLS) çerçevesinde incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; üst orta gelirli ülkeler grubunda cari denge ve kamu yatırımları birbirini destekler nitelikte olup, DYY üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Bunun yanı sıra DYY üzerinde GSYİH'nin pozitif, finansal gelişmişliğin ise negatif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Yüksek gelirli OECD ülke grubunda ise altyapı sistemleri, cari denge ve inovasyon değişimleri kendi aralarında; enformasyon teknolojileri, inovasyon değişimleri ve kamu yatırımları da kendi aralarında olmak üzere birbirini destekler nitelikte olup DYY üzerinde pozitif bir etki yaratmaktadır. Ayrıca bu ülke grubunda GSYİH ve nüfus artışının DYY üzerinde pozitif, ücretlerin ise negatif ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan yabancı yatırımlar, İtici ve Çekici Faktörler, Faktör Analizi, Panel Veri Analizi.

AN ANALYSIS ON THE DETERMINANTS OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT: COMPARISON OF UPPER MIDDLE INCOME COUNTRIES GROUP AND OECD

Abstract: The financial markets which had been integrated with each other rapidly after 1980s, has led the capital movements to change directions. While developing countries were trying to make them attractive for getting foreign investments, the developed economies were both exporting capital and attracting FDI. The aim of this study is to separately analyze FDI determinants for 12 upper middle income countries and 22 high income OECD country groups and identify differences between FDI determinants of these two development level country groups. For this aim in this study the results acquired

* Bu çalışmanın ilk hali 10-12 Haziran 2015 tarihleri arasında düzenlenen EconAnadolu 2015 Anadolu Uluslararası Ekonomi Konferansı'nda sunulmuştur

** Yrd. Doç. Dr. Niğde Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü

*** Arş. Gör. Çukurova Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

by realizing Factor Analysis (FA) with the annual data between 2005-2013 have been examined within the panel data analysis (feasible generalized least squares method-FGLS). The results showed that, in the upper middle income countries, current account balance and public investments support each other and have positive effect on FDI. On the other hand, GDP has positive and financial development has negative effect on FDI. In the high income OECD countries, infrastructure systems, current account balance, innovation changes, information Technologies, innovation changes and public investments have positive effect on FDI. Also in this country group it has been determined that GDP and population growth have positive and wages have negative effect on FDI.

Key Words: Foreign Direct Investment, Push and Pull Factors, Factor Analysis, Panel Data Analysis.

I. Giriş

Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY); ekonomik kalkınma ve büyüme hedeflerinin gerçekleştirilmesi için önemli araçlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca küresel üretimin yeniden yapılanmasında ve uluslararası gelir dağılımının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında şekillenmesinde de rol üstlenmektedir. Bu nedenle hükümetler, hem daha uygun siyasi ve ekonomik çevre koşulları sağlayarak, hem de türlü teşvik tedbirleri uygulayarak, DYY'yi kendi topraklarına çekme çabası içindedirler. Bu çabanın; ek dış kaynak, yeni teknoloji, know-how, yeni yönetim becerisi, pazarlama katkısı, pazar erişimi gibi nedenlerin yanı sıra, sermaye birikiminde, üretimde, ihracatta ve istihdamda artışı sağlamak gibi fırsatlardan kaynaklandığı söylenebilir.

Bu çalışma; ülkelerin doğrudan yabancı yatırım kararlarının ekonomik, altyapısal ve politik açıdan birçok değişkenle ilişkili olduğu noktasından hareket etmekte ve değişkenler arasında belirli bir gruplandırma yapılarak, ölçülebilen dolayısıyla ekonometrik analize dahil edilebilen değişkenlerle, daha sağlıklı sonuçlara ulaşma amacındadır. Bunu yaparken de hem üst orta gelirli ülke grubunu, hem de yüksek gelirli OECD ülkelerini ayrı ayrı değerlendirerek, değişkenlerin gelişmişlik düzeylerinde farklı çalışıp çalışmadığını ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışmanın ilk bölümünde, ev sahibi ülke özelliklerinin DYY üzerindeki etkisi bağlamında belirlenen değişkenlerin, DYY ile ilişkisi daha ayrıntılı biçimde ortaya konmaya çalışılacaktır. Daha sonraki bölümlerde ise konuya ekonometrik olarak yaklaşımın ne olacağı ve model hakkında bilgiler ve analiz sonuçlarına yer verilecektir.

II. DYY'nin Belirleyicilerinin Kuramsal Altyapısı

Yabancı yatırımlardan biri olan DYY; çok uluslu şirketlerin, üretimini ana merkezin bulunduğu ülke sınırları dışına yayarak, yabancı ülkelerde yeni bir şirket kurması veya var olan yerli bir firmayı satın alarak, ya da onun sermayesini artırarak kendine bağlı duruma getirmesi şeklinde ifade edilebilir (Kurtaran, 2007: 367). DYY'nin ülke ekonomileri üzerindeki rolü arttıkça, ülkeler DYY çekme potansiyelini arttıracak unsurlar üzerinde daha fazla

yoğunlaşmaya başlamış, bu nedenle de literatürde çeşitlilik gösteren DYY belirleyicilerinin hangilerinin daha etkili olduğu konusunda çalışmalara daha fazla yer verilmiş, yine de bu belirleyiciler üzerinde ortak bir görüş birliğine varılamamıştır. Bunun nedeni ise ülkelerin gelişmişlik seviyeleri başta olmak üzere birçok açıdan farklı ekonomik yapılar içermeleridir (Chakrabarti, 2001: 90). Çalışmada ele alınan değişkenler de göz önüne alınacak olursa, DYY'nin belirleyicilerinin sırasıyla DYY ile olan kuramsal ilişkisine aşağıda yer vermeye çalışılmıştır.

Pazar Büyüklüğü: DYY'nin yer seçim kararlarını etkilediği düşünülen faktörlerden ilki pazar büyüklüğüdür. Literatürde DYY ile pazar büyüklüğü arasında güçlü bir ilişki olduğu düşünülmektedir. Çünkü pazar büyüklüğü ne kadar artarsa, firmaların satış düzeyi o kadar artacak ve dolayısıyla da firma, yatırımlarını artırma yoluna gidecektir (Asiedu, 2002: 110). Birçok ülke örneğinde yapılan analizler sonucu pazar büyüklüğünün, talep artışı ve ölçek ekonomisinden faydalanma imkanı sağlaması nedeniyle DYY girişi üzerinde pozitif bir etki sağladığı sonucuna varılmıştır (Bouoiyour, 2003; Faeth, 2005).

Piyasa Potansiyeli: Piyasa büyüklüğüne yakınlığı ile incelemeye değer bir diğer faktör de piyasa potansiyelidir. Genel olarak piyasa potansiyelindeki artışın, DYY girişlerini artırdığı görüşü yaygındır. Çünkü büyüme potansiyeli fazla olan bir yer, gelecekte yatırımların getirisini arttıracaktır. Bu yüzden DYY ile piyasa büyüme hızı arasındaki ilişki pozitif olmalıdır. Berköz ve Türk (2007), sektörlere ve bölgelere göre yaptığı çalışmasında nüfus büyümesini yabancı yatırımları arttıran faktörler arasında değerlendirmektedir.

İşçilik Maliyetleri: Yapılacak olan DYY'den en yüksek karı elde edebilmek amacı ile firmaların, öncelikle doğal kaynak bakımından zengin ülkelere yönelerek, ucuz hammadde ihtiyacını karşılamaya çalıştığı görülmektedir. Bu nedenle DYY, daha çok hammadde ve işgücünün ucuz olduğu bölgelere yayılmıştır. Yatırım yapılacak ülkenin, firmanın merkezinin bulunduğu ülkeye göre düşük ücret maliyetleri, daha ucuz enerji, daha ucuz hammadde gibi bazı yerel avantajlara sahip olması gerekir (Dunning, 1995: 476). Böylece yüksek kar sağlamaya çalışan firmalar için, ucuz işgücü DYY yatırımlarında önemli bir belirleyici durumuna gelmektedir. Dolayısıyla düşük ücret düzeyine sahip ülkeler, yabancı firmaların yatırım kararlarını olumlu yönde etkilemektedir (Balasubramanya-Salisu, 1991: 193-195). Daha yüksek ücret seviyesi, daha düşük doğrudan yabancı yatırım anlamına gelmekte olup, ücret seviyesinin yüksek olması, bu bölgede üretilen tüm ürün fiyatlarının daha yüksek olması demektir. Ürünlerin yüksek fiyatlardan pazara sunulması da, hem yurtiçi piyasada hem de uluslararası piyasalarda daha az rekabetçi olunmasına yol açmaktadır (Açıkalm, Gül ve Yaşar, 2006: 273).

Altyapı Sistemleri: Literatürde altyapı sistemlerinin, yatırımların verimliliğini artırdığı ve buna bağlı olarak da doğrudan yabancı yatırım akışlarını canlandırdığı görüşü yaygındır. DYY ile altyapı arasındaki ilişkinin varlığını inceleyen birçok ampirik çalışma, altyapının DYY'yi çoğunlukla

pozitif yönde etkilediği görüşünü desteklemektedir (Asiedu, 2002; Kumar, 1994; Li ve Park, 2006). Moosa ve Çardak (2006), DYY belirleyicilerini ele aldığı çalışmalarında ise dışa açıklık ve politik risk gibi faktörlerin, altyapı sistemlerine göre daha yüksek derecede etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu bulguların yanı sıra altyapının, yabancı yatırımlar üzerindeki etkisine rastlamayan ampirik çalışmalar da mevcuttur (Akhtar, 2000; Aqeel ve Nishat, 2004).

Ekonomik Bağımsızlık ve Finansal Gelişmişlik: Bir başka belirleyici ise ekonomik bağımsızlığın göstergesi olan cari açığı ve DYY'yi kaçırarak bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanında finansal gelişmişlik ise yabancı yatırımcıları ülkeye çeken unsurlar arasındadır (Karluk, 2009: 698). Literatürde genel olarak cari açık ekonomik bağımsızlığın bir göstergesi olarak değerlendirilirken, bazı çalışmalarda ekonomik istikrar göstergesi olarak da ele alınmış, ancak DYY ile ilişkisinin benzer şekilde negatif olduğu sonucu elde edilmiştir. Bunun nedeni cari açığın ülkedeki ekonomik kriz riskini artırması korkusuyla, krizlere açık bir ekonomide yatırım yapmanın cazip olmayışıdır. Bu durum karları olumsuz etkileyebileceği gibi, yatırımcıların uzun vadeli planlarında korkak davranmalarına da neden olmaktadır.

Enformasyon Teknolojileri: Enformasyon ve telekomünikasyon teknolojilerinin etkileri de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını artırıcı nitelikte olup, artan telekomünikasyon ile arama ve yabancı piyasalara giriş maliyetleri düşmekte ve birçok aracının ortadan kalkmasını sağlayarak, tüketicilere doğrudan ulaşılabilir. Özellikle internet sayesinde yatırım yapılacak ülke şeffaflaşarak iş ilişkileri kurabilmek kolaylaşmaktadır (Aytun, Akın ve Uçan, 2015: 207).

İnovasyon Değişimleri: Bir ülkenin inovasyon değişiminin göstergesi olan patent başvuru sayısı, yeni ürün ve üretim yöntemi geliştirme, mevcut ve ithal edilen teknolojinin etkin kullanılması ve uyarlanması süreçlerinin her aşamasında büyük önem taşıdığından dolayı, o ülkenin doğrudan yabancı yatırımları için rekabetçi avantajına yüksek derecede katkıda bulunmaktadır. Ülkenin inovasyon çabaları, sadece yeni bilimsel ve teknolojik bilgi ortaya koyma veya mevcut bilgilerin mal ve hizmet üretimine yönelik olarak uygulanması açısından değil, aynı zamanda teknoloji yeteneğini kazanma sürecinde bilgi birikimi ve deneyim kazanması açısından da en temel araçlarından biridir (Saygılı, 2003: 70-89). Schumpeter (1942); ekonomik büyüme modelinde firmalardaki ve tüketicilerdeki yenilik talebinin, üretim ve tüketimi teşvik edeceğini ve böylece sektörü cazip hale getirerek, girişimci miktarındaki artışın da bu yolla sağlanacağını belirtmiştir.

Kamu Yatırımları: Son olarak DYY üzerinde etkili olduğu düşünülen belirleyicilerden kamu yatırımlarını ele alacak olursak; bir ülkede kamu yatırımlarının fazla olması tüketimin de fazla olacağı ve ileride ekonominin büyüyeceği anlamına gelmekte ve dolayısıyla yabancı firmaların satış potansiyelleri artmaktadır (Demirel, 2006: 126).

İktisat literatüründe DYY'nin belirleyicilerinin incelendiği çalışmalardan Özcan ve Arı (2010); 27 OECD ülkesinde 1994–2006 döneminde DYY belirleyicisi olarak ele aldığı büyüme oranının, altyapı düzeyinin ve enflasyonun DYY ile pozitif, açıklık ve cari denge değişkenlerinin ise teoride beklenenin aksine negatif ilişkili olduğunu saptamıştır. Schneider ve Frey'in (1985) 54 gelişmekte olan ülke örneği ile 1976, 1979 ve 1980 yılları için yaptığı çalışmada, doğrudan yabancı yatırımlarının en önemli belirleyicisinin kişi başına GSMH ve ödemeler dengesi değişkeni olduğunu göstermiştir. Ang (2008), Malezya için 1960–2005 dönemi verileri ile yaptığı analizde DYY'nin en önemli belirleyicilerinin reel GSYİH, finansal gelişme, ticari açıklık ve altyapının gelişmiş düzeyi olduğunu tespit etmiştir. Özağ (1994), Türkiye için yaptığı çalışmada yatırım ve ihracat teşvikleri, ithalat liberalizasyonu, ücret maliyeti, reel döviz kuru ve GSMH değişkenlerini DYY'nin belirleyicisi olarak kullanmış ve sonucunda bu belirleyicilerden en etkili faktörlerin GSMH ve teşvikler olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kar ve Tatlısöz (2008) ise DYY'yi belirleyen faktörleri açıklamak üzere, uluslararası net rezervler, reel döviz kuru, gayrisafi milli hasıla, grevlerle kaybolan işgünü sayısı, dışa açıklık oranı, elektrik enerjisi üretim endeksi, işgücü maliyetleri ve yatırım teşvikleri olmak üzere sekiz ekonomik değişken kullanılmıştır ve tahmin sonuçlarına göre; uluslararası net rezervler, gayrisafi milli hasıla, dışa açıklık oranı, elektrik enerjisi üretim endeksi ve yatırım teşvikleriyle doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif bir ilişki bulunurken, reel döviz kuru ve işgücü maliyetleri ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında negatif bir ilişki gözlenmiştir. Koyuncu (2010), Türkiye'de DYY girişlerinde etkili olan faktörleri belirlemek amacıyla 1990-2009 dönemi için yaptığı çalışmada dışa açıklık oranı, faiz oranı, reel döviz kuru, net uluslararası rezervler, enflasyon oranı ve GSYİH gibi makroekonomik değişkenlerin DYY üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Bu çalışmada da farklı ülke grupları ele alınmış olmakla birlikte, literatür ve veri derleme imkanları gözetilerek, bu ülkelerde DYY kararlarını en çok etkilediği düşünülen değişkenlere yer verilmiştir. Buna göre; GSYİH'nin büyüme oranı pazar büyüklüğünün, nüfus artışı piyasa potansiyelinin, çalışanların ücretleri işçilik maliyetlerinin, telefon hattı altyapı sistemlerinin, cari işlemler dengesi ekonomik bağımsızlığının, finansal sektör tarafından sağlanan yurtiçi krediler finansal gelişmişliğin, internet kullanımı enformasyon teknolojilerinin, patent başvuru sayısı inovasyon değişimlerinin ve kamu yatırımları ekonomik potansiyelin göstergesi olarak alınmıştır.

III. Ekonometrik Yaklaşım

Faktör analizi: Bir ölçme aracında yer alan tüm uyaranlara cevaplayıcıların verdiği tepkiler arasında belli bir düzen sağlamak amacıyla kullanılmakta olup, birbirleriyle orta düzeyde ya da oldukça ilişkili değişkenleri birleştirerek az sayıda ancak bağımsız değişken kümeleri elde etmede ampirik

temel sağlama tekniğidir. Borg ve Gall (1989)'a göre bu yöntem yardımıyla çok sayıda değişken, birkaç kümeye indirilebilmektedir ve bu kümelerin her birine de "faktör" adı verilir. Faktör analizi bir faktörleşme ya da ortak faktör adı verilen yeni değişkenleri ortaya çıkarma ya da maddelerin faktör yük değerlerini kullanarak kavramların işlevsel tanımlarını elde etmesi olarak da açıklanabilir (Büyüköztürk, 2002: 474).

İyi bir faktörleştirmede öncelikle değişken azaltma olmalı, üretilen yeni değişken ya da faktörler arasında ilişki olmamalı ve son olarak da elde edilen faktörler anlamlı olmalıdır. Tavşancıl (2006) faktörlerin hesaplanmasında, öz değer (eigen value) önemli bir kavram olduğuna vurgu yaparak, faktör sayısı kadar öz değer hesaplandığını ve öz değeri yüksek olan faktörlerin kullanıldığını belirtmiştir. Çünkü bu değer yükseldikçe faktörün açıkladığı varyans da yükselir. Öz değerler faktör yüklerinin karelerinin toplamı olup, iki değişken arasındaki korelasyonu göstermeye yarar. Çalışmalarda genellikle sağlıklı sonuçlar alınabilmesi için öz değerlerin birden büyük olduğu faktörler analize dahil edilmektedir.

Faktör yük değeri (factor loading) ise; maddelerin faktörlerle olan ilişkisini açıklayan bir katsayı olup, bu değer de yüksek olması beklenir. Çünkü bir faktör ile yüksek düzeyde ilişki veren madde kümesinin varlığı o maddelerin birlikte bir kavramı veya yapıyı ölçebildiği anlamına gelmektedir (Büyüköztürk, 2002: 473-474). Değişken gruplarının faktör grubu oluşturması için ise faktör yük değerlerinin mutlak değer olarak 0.3 değerinden büyük olması koşulunu sağlaması gerekmektedir. Büyüköztürk (2009)'e göre veri setinin faktör analizine uygunluğunun değerlendirilmesi için farklı yaklaşımlar mevcut olmakla birlikte, bunlardan biri "Kaiser- Meyer-Olkin (KMO) Uygunluk Testi"dir. Faktörleşebilirlik için KMO'nun 0.5 değerinden yüksek çıkması beklenir. Analiz sonucunda yorumlanması güç, çok sayıda ilişkili orijinal değişkenden bağımsız, kavramsal olarak anlamlı az sayıda faktörün bulunması amaçlanmaktadır.

FGLS Yöntemi: Panel veri modellerinde, değişen varyans sorunu yanında dönemsel ve uzamsal korelasyonu dikkate alan ilk çalışma Parks (1967) tarafından yapılmıştır. Parks daha sonra Kmenta (1986) tarafından tanımlanan uygun genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi temelli bir algoritma önermiştir. Bu yaklaşımda önce incelenen model en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilmekte, sonra elde edilen kalıntılar oto korelasyon ve değişen varyansı hesaplamak için kullanılmaktadır ve tekrar genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi ile tahmin yapılmaktadır (Tatoğlu, 2013: 253).

IV. Model ve Tahmini

Bu çalışmada 2005-2013 arası yıllık verileri kullanılmış ve kullanılan tüm veriler Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. Yapılan analizlerde, Dünya Bankası'nın kişi başına gelire göre ülke sınıflandırması esasına dayalı iki

farklı ülke grubu ele alınmış olup, aşağıdaki tabloda sunulmuştur: (Bu ülke gruplarına dâhil olmasına karşın verilerine ulaşılamayan ülkeler çalışmadan çıkarılmıştır).

Tablo 1: Dünya Bankası Ülke Sınıflandırmasına Göre Seçili Ülkeler

Üst-orta gelirli ülkeler – 12 Ülke	Yüksek gelirli OECD ülkeleri – 24 Ülke
Arjantin, Bosna-Hersek, Brezilya, Bulgaristan, Kolombiya, Macaristan, Makedonya, Peru, Romanya, Güney Afrika, Tayland, Türkiye	Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, Polonya, Portekiz, Slovenya, İspanya, İsveç, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri

Çalışmada, literatür ve veri derleme imkanları gözetilerek bu ülke gruplarında DYY kararlarını en çok etkilediği düşünülen değişkenler aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

Y: açıklanan değişken olup, doğrudan yabancı yatırımları temsil etmektedir. Modelin açıklayıcı değişkenleri ise:

X1: GSYİH'nin büyüme oranı (yıllık, %)

X2: Nüfus artışı (yıllık, %)

X3: Çalışanların ücretleri (toplam çalışanlardaki yüzde payı)

X4: Telefon hattı

X5: Cari işlemler dengesi (GSYİH'nin yüzdesi olarak)

X6: Finansal sektör tarafından sağlanan yurtiçi krediler

X7: İnternet kullanıcı sayısı

X8: Patent başvuru sayısı

X9: Kamu yatırımları (GSYİH'nin yüzdesi olarak)

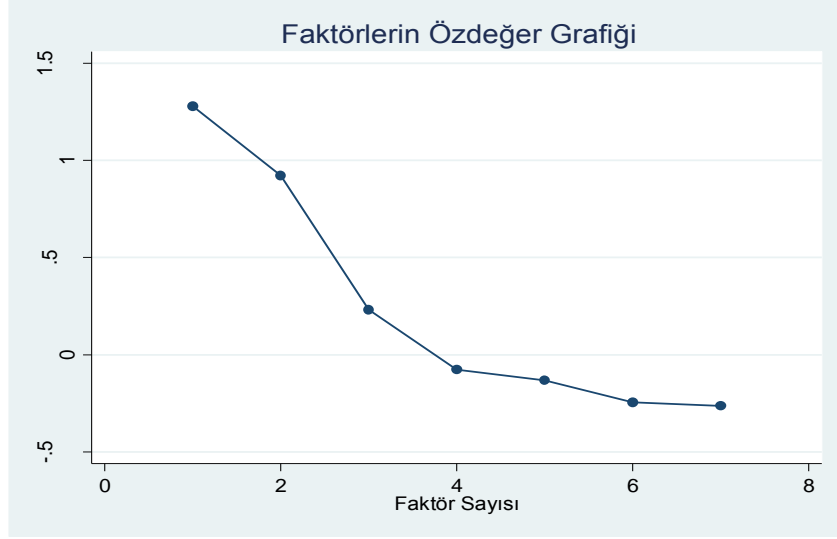
A. Üst-Orta Gelirli Ülke Grubu İçin Ampirik Bulgular

Mevcut değişkenler doğrultusunda üst orta gelir ülke grubu için yapılan faktör analizi sonuçlarında, KMO değeri baz alınarak bu ülke grubu için en uygun olan değişken grubu ve KMO değerleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır;

Tablo 2: Üst-Orta Gelirli Ülke Grubu Faktör Analizi İçin KMO Uygunluk Testi

Değişken	KMO Değeri
X1	0.5977
X3	0.6234
X4	0.5063
X5	0,5990
X6	0.6441
X9	0.5767
Genel Değer	0.6038

Ekonometrik yaklaşım başlığı altında belirtildiği üzere KMO test sonuçlarının genel değerinin 0.5 değerinden büyük çıkması, X1, X3, X4, X5, X6, X9 değişkenleri ile bu veri grubunda faktör analizi çalışmasının yapılabileceğini göstermektedir. Tablo 2’de görüldüğü üzere KMO değeri kritik değerden büyüktür.

Şekil 1: Üst-Orta Gelirli Ülke Grubu İçin Faktör Öz değeri Grafiği

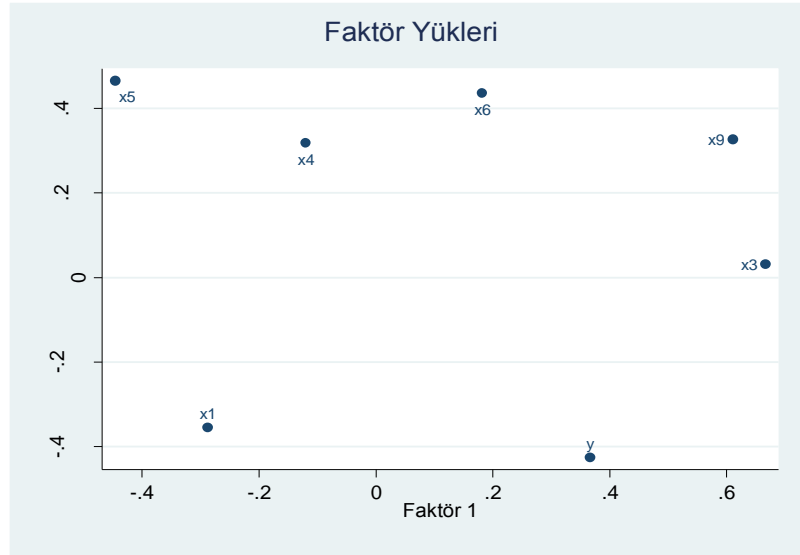
Şekil 1’deki öz değeri grafiğinde de görüldüğü üzere sadece Faktör 1’in öz değeri 1’den büyük olduğu için, analizin ileriki aşamalarında yalnızca bu faktör hesaplamalarda kullanılacaktır.

Tablo 3: Üst-Orta Gelirli Ülke Grubu İçin Temel Bileşenler Faktör Analizi

Faktör	Öz değeri	Fark	Oran	Kümülatif Toplam
Faktör 1	1.28020	1.35855	0.7461	0.7461
Faktör 2	0.92165	0.68973	0.5371	1.2832
Faktör 3	0.23192	0.30754	0.1352	1.4183
Faktör 4	-0.07562	0.05708	-0.0441	1.3743
Faktör 5	-0.13270	0.11258	-0.0773	1.2969
Faktör 6	-0.24528	0.1894	-0.1429	1.1540
Faktör 7	-0.26421	.	-0.1540	1.0000

Tablo 3 göstermektedir ki; öz değeri grafiği sonucu almayı uygun gördüğümüz Faktör 1, bağımlı değişkenimizdeki varyansın % 75’ini açıklama

gücüne sahiptir. Bu durum bu değişken grubunun analiz için yeterli olduğuna işaret etmektedir.

Şekil 2: Üst-Orta Gelirli Ülke Grubu İçin Faktör Yük Değer Grafiği

Ele aldığımız üst-orta gelirli ülke grubu için faktör analizinin son aşaması olarak Şekil 2’de de görüleceği üzere, Faktör 1; X5 - Cari işlemler dengesi ve X9 – Kamu yatırımları değişkenlerinden oluşmaktadır. Bu sonuç; değişken sayısını azaltarak X5 ve X9 yerine F1 değişkeninin alınabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla model aşağıda belirtildiği şekli almıştır;

$$Y_{i,t} = \alpha_i + \beta_1 F_1 + \beta_2 X_1 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \beta_5 X_6 + \epsilon_t \quad (1)$$

Çalışmanın bundan sonraki kısmında yukarı yer alan 1 numaralı model için önce Yatay Kesit Bağımlılığı Testi, Değişen Varyans Testi daha sonrasında Oto-Korelasyon Testi uygulanacaktır. Bu testler doğrultusunda son aşamada ise FGLS regresyon sonuçları üst-orta gelir grubu ülkeleri için elde edilecektir.

Tablo 4: Üst-Orta Gelirli Ülke Grubu İçin Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Kritik Değer	t İstatistiği	Olasılık Değeri
Pesaran	2.550	0.010*
Friedman	16.544	0.112
Frees	1.093	Q Dağılımı Kritik Değerleri 0,10 için 0.2828 0,05 için 0.3826* 0,01 için 0.5811

Bu ülke grubunda Yatay Kesit Bağımlılığı test sonuçları için temel ve alternatif hipotez; “ H_0 = Yatay kesit bağımlılığı yoktur ve H_a = Yatay kesit bağımlılığı vardır” şeklindedir. Tablo 4’de belirtildiği üzere Pesaran ve Frees Yatay Kesit Bağımlılığı testlerine göre bu örneklem grubunda yatay kesit bağımlılığı tespit edilmiştir.

Yapılan Wooldridge Oto-Korelasyon testi sonucu için temel ve alternatif hipotez; “ H_0 =Birinci derece oto-korelasyon sorunu yoktur ve H_a = Birinci derece oto-korelasyon sorunu vardır” şeklindedir. Test sonucuna göre; hesaplanan t istatistiği 85.352 ve olasılık değeri 0.000 elde edildiğinden dolayı, temel hipotez reddedilmiş ve birinci derece oto-korelasyon sorunu olduğu tespit edilmiştir.

Son olarak ise örneklem grubundaki değişen varyans sorunu tespiti için En Çok Olabilirlik Oranı Yöntemi (Likelihood-Ratio Test) kullanılmıştır. Test sonuçları için temel ve alternatif hipotez; “ H_0 = Değişen varyans sorunu yoktur ve H_a = Değişen varyans sorunu vardır” şeklindedir. Test sonucuna göre; hesaplanan t istatistiği 248.14 ve olasılık değeri 0.000 elde edildiğinden dolayı, temel hipotez reddedilmiş ve değişen varyans sorunu olduğu tespit edilmiştir.

Bu bulgular doğrultusunda, FGLS tahmincisi ile yatay kesit bağımlılığına, oto korelasyona ve değişen varyansa dirençli tahminci ile katsayılara tahmin edilmiş ve sonuçlarına Tablo 5’de yer verilmiştir.

Tablo 5: Üst-Orta Gelirli Ülke Grubu İçin FGLS Regresyon Test Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	Z	P >	z
F1	1.310909	0.0990686	13.23	0.000*	
X1	0.2858644	0.0252487	11.32	0.000*	
X3	-0.0065154	0.0046506	-1.40	0.161	
X4	-6.47e-08	4.00e-08	-1.62	0.106	
X6	-0.0350247	0.0102828	-3.41	0.001*	
Sabit	7.969485	0.5180855	15.38	0.000*	

FGLS analizi sonucunda modelin genelinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. FGLS sonuçlarına bakacak olursak; Cari denge ve kamu yatırımlarını temsil eden Faktör 1 değişken grubundaki % 1 birimlik artış, DYY’yi % 1.31, GSYİH’daki % 1 birimlik artış ise DYY’yi %0.28 arttırmaktadır. Bunun yanı sıra finansal gelişmişlik DYY’yi % 0.03 oranında azaltmaktadır.

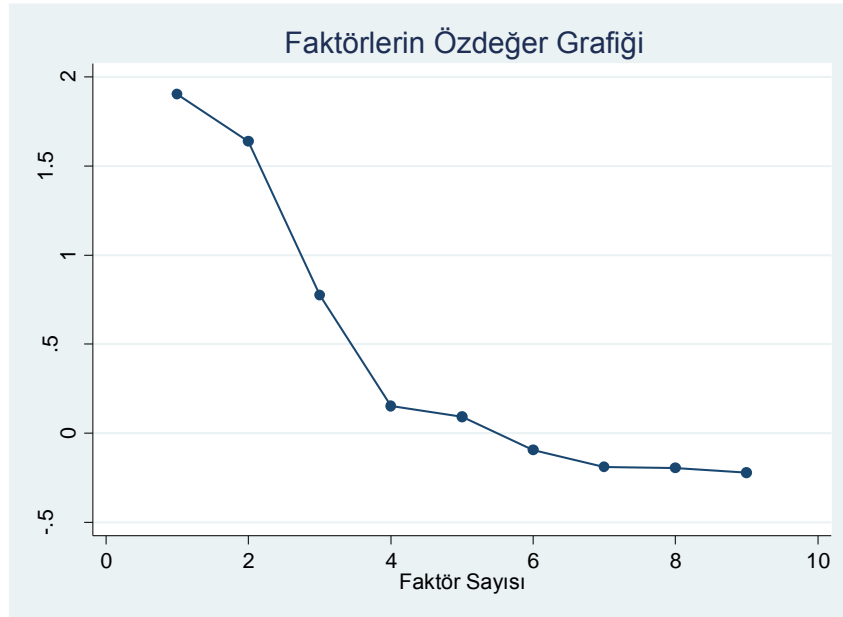
B. Yüksek Gelirli OECD Ülkeleri İçin Ampirik Bulgular

Mevcut değişkenler doğrultusunda yüksek gelirli OECD ülke grubu için yapılan faktör analizi sonuçlarında, KMO değeri baz alınarak bu ülke grubu için en uygun olan değişken grubu ve KMO değerleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır;

Tablo 6: OECD Ülke Grubu Faktör Analizi İçin Kaiser- Meyer-Olkin (KMO) Uygunluk Testi

Değişken	KMO Değeri
X1	0.4441
X2	0.5505
X3	0.5762
X4	0.5480
X5	0.7237
X7	0.5640
X8	0.5716
X9	0.5812
Genel Değer	0.5740

KMO test sonuçlarının 0.5 değerinden büyük çıkması, X1, X2, X3, X4, X5, X7, X8, X9 değişkenleri ile bu veri grubunda faktör analizi çalışmasının yapılabileceğini göstermektedir.

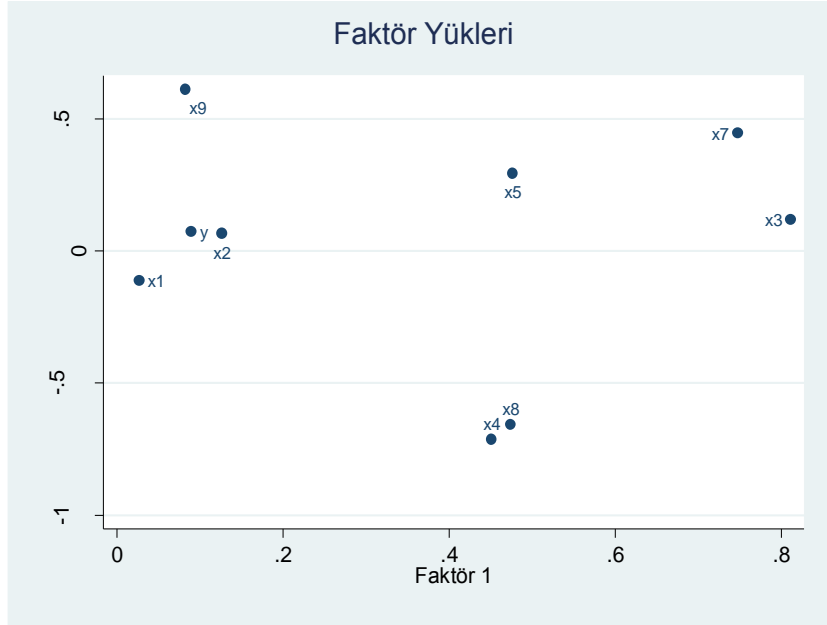
Şekil 3: OECD Ülke Grubu İçin Faktör Öz değeri Grafiği

Şekil 3'deki öz değeri grafiğinde de görüldüğü üzere Faktör 1 ve Faktör 2'nin öz değeri birden büyük olduğu için analizin ileriki aşamalarında bu faktörler hesaplamalarda kullanılacaktır.

Tablo 7: OECD Ülke Grubu İçin Temel Bileşenler Faktör Analizi

Faktör	Öz değer	Fark	Oran	Kümülatif Toplam
Faktör 1	1.90321	0.26539	0.4927	0.4927
Faktör 2	1.63782	0.86337	0.4240	0.9168
Faktör 3	0.77445	0.62176	0.2005	1.1173
Faktör 4	0.15268	0.06114	0.0395	1.1568
Faktör 5	0.09154	0.18556	0.0237	1.1805
Faktör 6	-0.09402	0.09395	-0.0243	1.1562
Faktör 7	-0.18797	0.00578	-0.0487	1.1075
Faktör 8	-0.019375	0.02772	-0.0502	1.0573
Faktör 9	-0.22147	.	-0.0573	1.0000

Tablo 7 göstermektedir ki; öz değer grafiği sonucu almayı uygun gördüğümüz Faktör 1 ve Faktör 2, bağımlı değişkenimizdeki varyansın % 92'sini açıklama gücüne sahiptir. Bu durum bu değişken grubunun analiz için yeterli olduğuna işaret etmektedir.

Şekil 4: OECD Ülke Grubu İçin Faktör Yük Değer Grafiği

Ele aldığımız yüksek gelirli OECD ülke grubu için faktör analizinin son aşaması olarak Şekil 4'de de görüleceği üzere Faktör 1; X4 - Telefon hattı, X5 -

Cari işlemler dengesi ve X8 – Patent başvuru sayısı değişkenlerinden, Faktör 2 ise; X7 - İnternet kullanıcı sayısı, X8 – Patent başvuru sayısı ve X9 – Kamu yatırımları değişkenlerinden oluşmaktadır. Bu sonuç; değişken sayısını azaltarak X4, X5 ve X8 yerine F1 değişkeninin, X7, X8 ve X9 yerine de F2 değişkeninin alınabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla model aşağıda belirtildiği şekli almıştır;

$$Y_{i,t} = \alpha_i + \beta_1 F_1 + \beta_2 F_2 + \beta_3 X_1 + \beta_4 X_2 + \beta_5 X_3 + \epsilon_t \quad (2)$$

Çalışmanın bundan sonraki kısmında yukarıda yer alan 2 numaralı model için önce Yatay Kesit Bağımlılığı Testi, Değişen Varyans Testi daha sonrasında Oto-Korelasyon Testi uygulanacaktır. Bu testler doğrultusunda son aşamada ise FGLS regresyon sonuçları yüksek gelirli OECD ülke grubu için elde edilecektir.

Tablo 8: OECD Ülke Grubu İçin Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Kritik Değer	t İstatistiği	Olasılık Değeri
Pesaran	8.472	0.000*
Friedman	33.091	0.045*
Frees	2.523	Q Dağılımı Kritik Değerleri 0,10 için 0.2828 0,05 için 0.3826* 0,01 için 0.5811

Bu ülke grubunda Yatay Kesit Bağımlılığı test sonuçları için temel ve alternatif hipotez; “H₀ = Yatay kesit bağımlılığı yoktur ve H_a = Yatay kesit bağımlılığı vardır” şeklindedir. Tablo 8’de belirtildiği üzere Pesaran, Friedman ve Frees Yatay Kesit Bağımlılığı testlerine göre bu örneklem grubunda yatay kesit bağımlılığı tespit edilmiştir.

Yapılan Wooldridge Oto-Korelasyon testi sonucu için temel ve alternatif hipotez; “H₀=Birinci derece oto-korelasyon sorunu yoktur ve H_a = Birinci derece oto-korelasyon sorunu vardır” şeklindedir. Test sonucuna göre; hesaplanan t istatistiği 10.599 ve olasılık değeri 0.003 elde edildiğinden dolayı, temel hipotez reddedilmiş ve birinci derece oto-korelasyon sorunu olduğu tespit edilmiştir.

Son olarak ise örneklem grubundaki değişen varyans sorunu tespiti için En Çok Olabilirlik Oranı Yöntemi (Likelihood-Ratio Test) kullanılmıştır. Test sonuçları için temel ve alternatif hipotez; “H₀ = Değişen varyans sorunu yoktur ve H_a = Değişen varyans sorunu vardır” şeklindedir. Test sonucuna göre; hesaplanan t istatistiği 908.96 ve olasılık değeri 0.000 elde edildiğinden dolayı, temel hipotez reddedilmiş ve değişen varyans sorunu olduğu tespit edilmiştir.

Bu bulgular doğrultusunda, FGLS tahmincisi ile yatay kesit bağımlılığına, oto korelasyona ve değişen varyansa dirençli tahminci ile katsayılara tahmin edilmiş ve sonuçlarına Tablo 9’da yer verilmiştir.

Tablo 9: OECD Ülke Grubu İçin FGLS Regresyon Test Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	Z	P >	z
F1	0.61493	0.1521338	-4.04	0.000*	
F2	1.1917	0.745015	-0.80	0.025*	
X1	0.660459	0.325887	2.03	0.043*	
X2	0.72058	1.516348	7.07	0.000*	
X3	-0.83866	0.1604304	5.23	0.000*	
Sabit	-64.67	14.04906	-4.60	0.000*	

FGLS analizi sonucunda modelin genelinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. FGLS sonuçlarına bakacak olursak:

Telefon hattı, cari denge ve patent başvurularını temsil eden Faktör 1 değişken grubundaki % 1 birimlik artış DYY’yi % 0.62; internet kullanıcı sayısı, patent başvuruları ve kamu yatırımlarını temsil eden Faktör 2 değişken grubundaki %1 birimlik artış ise DYY’yi % 1.19 oranında arttırmaktadır. Bunun yanı sıra GSYİH’deki % 1 birimlik artış, DYY’yi %0.66 ve nüfus artış oranında yaşanacak % 1 birimlik artış da DYY’yi % 0.72 oranında arttırmaktadır. Ücretlerdeki bir değişim %1 birimlik artış ise DYY’yi % 0.83 oranında azaltmaktadır.

V. Sonuç

Çalışmada 2005-2013 dönemindeki yıllık veriler kullanılarak, 12 üst orta gelirli ülke grubu ve 22 yüksek gelirli OECD ülke grubu için ayrı ayrı analiz yapılmış ve bu iki farklı gelişmişlik düzeyindeki ülke gruplarının doğrudan yabancı yatırım belirleyicileri ve etkilerinin dereceleri arasındaki farklılıkların da ortaya konması hedeflenmiştir.

Analiz sonuçları göstermektedir ki; her iki ülke grubunda da pazar büyüklüğünü temsil eden GSYİH ve ekonominin potansiyelini temsil eden kamu yatırımları, DYY’yi olumlu yönde etkileyen belirleyiciler arasındadır. Ülke grupları arasındaki temel farklardan biri; üst orta gelir grubu ülkelerde ekonomik bağımsızlığı ve ekonomik potansiyeli gösteren cari denge ve kamu yatırımları, birbirlerini destekleyen değişkenler olarak öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra üst orta gelir grubu ülkelerde finansal gelişmişliğin göstergesi olarak alınan, finansal sektör tarafından sağlanan yurtiçi kredilerin, DYY’yi olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bu durumun yurtiçi tasarruf eğiliminin yüksekliği ve bu tasarrufları piyasaya aktaracak olan finansal mekanizmaların derinliğinin ve genişliğinin fazla olmasının, ülkede DYY’ye olan ihtiyacı azaltabilmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Yüksek gelirli OECD ülkelerinde ise altyapı sistemlerinin göstergesi olan telefon hattı, ekonomik bağımsızlığın göstergesi olan cari denge ve inovasyon değişimlerinin göstergesi olan patent sayısı birbirlerini destekler nitelikte olup, DYY'yi olumlu yönde etkilemektedir. Ayrıca enformasyon teknolojilerinin göstergesi olan internet ağı, inovasyon değişimlerinin göstergesi olan patent sayısı ve ekonominin potansiyelini gösteren kamu yatırımları da birbirini destekler niteliktedir ve bu değişken grubu da DYY'ye olumlu yönde katkı sağlamaktadır. Bu ülke grubunda piyasa potansiyeli artıştı, DYY üzerinde olumlu etki yaratırken, işçilik maliyetlerindeki artışlar DYY'yi azaltıcı yönde etki yaratmaktadır.

Kaynaklar

- Açıkalın, S., Gül, E., ve Yaşar, E. (2006) “Ücretler ve Büyüme ile Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, ss.271-282.
- Akhtar, M. H. (2000) “The Determinants of Foreign Direct Investment in Pakistan: An Econometric Analysis”, *The Lahore Journal of Economics*, 5(1), ss.1-22.
- Ang, J. B. (2008) “Determinants of foreign direct investment in Malaysia”, *Journal of Policy Modeling*, 30, ss.185–189.
- Aqeel, A., Nishat, M. ve Bilquees, F. (2004) “The Determinants of Foreign Direct Investment in Pakistan”, *The Pakistan Development Review*, ss.651-664.
- Asiedu, E. (2002) “On the determinants of foreign direct investment to developing countries: Is Africa different?”, *World Development*, 30 (1), ss.107-118.
- Aytun, C., Akin, C. S. ve Uçan, O. (2015) “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Telekomünikasyon Yatırımları ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları İlişkisi”, *Ege Akademik Bakış*, 15 (2), ss.207.
- Balasubramany A,V.N. ve Salisu, M. A. (1991), **Export Promotion Import Substitution and Direct Foreign Investment in Less Developed Countries**, International Trade and Global Development, London.
- Berkoz, L. ve Türk, Ş. S. (2009) “Locational Preferences of FDI Firms in Turkey: A Detailed Examination of Regional Determinants”, *European Planning Studies*, 17(8), ss.1243- 1256.
- Borg, W. R. ve Gall, M. D. (1989), **Educational research: An introduction**, Longman, New York.
- Bouoiyour, J. (2003) “The Determining Factors of Foreign Direct Investment in Morocco”, *10th Economic Research Forum, Annual Congress, The World Bank*, Marrakech.
- Büyüköztürk, Ş. (2002) “Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 8 (32).
- Büyüköztürk, Ş. (2009), **Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı**, Pegem Akademi, Ankara.

- Chakrabarti, A. (2001) "The determinants of foreign direct investment: Sensitivity analyses of cross-country regressions" *Kyklos*, 54, ss.89-113.
- Demirel, O. (2006) "Doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyümeye etkileri ve Türkiye uygulaması", Doctoral dissertation, *Sosyal Bilimler*.
- Dunning, J. H. (1995) " Re-appraising the Eklectic Paradigm in an Age of Alliance Capitalism", *Journal of International Business Studies*, 26(3), ss.461-491.
- Faeth, I. (2005) "Foreign Direct Investment in Australia: Determinants and Consequences", PhD. Thesis, *The University of Melbourne*.
- Kar, M. ve Tatlısöz, F. (2008) "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi", *KMU İİBF Dergisi*, 10(14).
- Karluk, R. (2009), **Uluslararası Ekonomi: Teori ve Uygulama**, Beta Yayınları, İstanbul.
- Koyuncu, F. T. (2010) "Türkiye'de Seçilmiş Makroekonomik Değişkenlerin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisinin Yapısal VAR Analizi: 1990-2009 Dönemi", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1).
- Kumar, N. (1994) "Determinants of export orientation of foreign production by US multinationals: An inter-country analysis", *Journal of International Business*, 25(1), ss.141-156.
- Kurtaran, A. (2007) "Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları ve Belirleyicileri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2).
- Li, S. ve Park, S. H. (2006) "Determinants of locations of foreign direct investment in China", *Management and Organization Review*, 2(1), ss.95-119.
- Moosa, I. A. ve Cardak, B. (2006) "The Determinants of Foreign Direct Investment: An Extreme Bounds Analysis", *Journal of Multinational Financial Management*, 16 (2), ss.199-211.
- Özağ, F. E. (1994) "Ev Sahibi Ülke Açısından Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 5 (12), ss.63-77.
- Özcan, B. ve Arı, A. (2010) "Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz: OECD Örneği", *Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi*, (12), ss.65-88.
- Saygılı, Ş. (2003) "Bilgi Ekonomisine Geçiş Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dünyadaki Konumu", *Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Stratejik Araştırmalar Dairesi Başkanlığı*, 2675.
- Schumpeter, J. A. (1942), **Capitalism, Socialism and Democracy**, Harper and Row, New York.
- Schneider, F. ve Frey, B. S. (1985) "Economic and Political Determinants of Foreign Direct Investment", *World Development*, 13 (2), ss.161-175.
- Tatoğlu, F. Y. (2013), **Panel Veri Ekonometrisi**, Beta Yayınları, İstanbul.
- Tavşancıl, E. (2006), **Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

VERGİ CENNETLERİ VE POSTA KUTUSU ŞİRKETLERİN KAMU MALİYESİNE ETKİLERİ

*Biol KARAKURT**

Alınış Tarihi: 05 Ağustos 2015

Kabul Tarihi: 21 Ocak 2016

Öz: Küreselleşme ve teknolojik gelişmeyle birlikte sermayenin rahatlıkla yer değiştirebilir olması, vergi cennetlerini kullanarak vergiden kaçınmayı daha kolay hale getirmiştir. Vergi cennetlerini kullanarak vergiden kaçınmanın son ürünü ise posta kutusu şirketlerdir. Genel olarak vergi cennetlerinde bulunan ve dünyanın çeşitli ülkelerindeki mükelleflerin daha az vergi ödemesine neden olan posta kutusu şirketler, sadece isimden ve posta kutusundan ibaret olmakla birlikte mükellefler için vergi cennetlerinde bulunan bu şirketlere paralarını aktarmakta ve vergi yükünü azaltma imkanı vermektedir. Bu nedenle ülkelerden posta kutusu şirketler aracılığıyla vergi cennetlerine akan sermaye vergilendirilememekte ve ülkelerin vergi gelirleri azalmaktadır. Bunun sonucunda, ücretler gibi diğer vergi kaynaklarından alınan vergi artarken daha az kamu hizmeti sunulabilmektedir. Bu durumu önlemeye yönelik uygulamalar diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de yürürlüğe konulmuştur. Ancak posta kutusu şirketler ve vergi cennetleriyle mücadele gerek dünyada ve gerekse de Türkiye’de yetersiz düzeydedir.

Anahtar Kelimeler: Vergi Cenneti, Posta Kutusu Şirketi, Vergi Kaçakçılığı, Türkiye.

THE IMPACT OF TAX HAVENS AND MAILBOX COMPANIES ON PUBLIC FINANCE

Abstract: With globalization and technological development, capital has become more mobile. And therefore, tax evasion has become easier using tax havens. The last example of tax evasion by help of tax havens is po-box companies. Generally, Po-box companies are established in tax havens and help taxpayers to evade tax. Po-box companies just have name and po-box but, taxpayer transfer their capital to po-box in tax havens and decrease their tax burden. For that reason, capital which is transferred to tax havens by po-box companies isn't imposed tax and so countries in which capital transfers, tax revenue decreases. So, taxes levied on wage and other source of taxation increase and less public service can be provided. Anti-evasion measures have been taken in Turkey along with other countries in the world. But measures are sufficient neither in Turkey nor other countries in the world.

Keywords: Tax Haven, Po-box Company, Tax Evasion, Turkey.

I. Giriş

Son yıllarda uluslararası vergi kaçakçılığı politikacıların en temel gündem maddelerinden biri olmuştur. Vergi skandalları, birçok ülkeyi etkilemekte ve küresel finansal krizle birlikte ilginin uluslararası vergi kaçakçılığına yönelmesine yol açmıştır. Politikacıların beyanatları ve medya raporları da vergi cennetleri ile küresel finansal krizler arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir (Loomer ve Maffini, 2009). Hatta offshore finansal merkezlerin 2007’de kendini gösteren krize katkı yaptığına

* Doç. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü

inanılmaktadır (European Parliament, 2013:9). Ne yazık ki, bu bağlantı bugüne kadar çok nadiren açıklanmıştır. Yine de, 2008'deki kriz, vergi cennetlerinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sosyal tercihleri ve ekonomileri üzerindeki giderek artan zararlı etkilerini görme fırsatı vermiştir (Díaz-Berrio, 2011:5). Bu sorun Londra'daki G20 zirvesinin (2009) ana gündem konularından birini oluşturmuştur. Liderler, vergi cennetleri ile mücadele için bir dizi tedbir açıklamışlardır. Fakat başlangıçtaki bu ivmenin zamanla hızını kaybettiği ve kabul edilen önlemlerin de yetersiz kaldığı ifade edilebilir. Çünkü liderler takip eden G20 zirvelerinde önlemlere odaklanmaktan ziyade daha çok iyi niyet gösterisinde bulunmuşlardır. Diğer taraftan, İspanya ve Belçika başbakanları ise, uluslararası finansal sistemin ve çokuluslu şirketlerin uygulamalarında şeffaflığı sağlayacak bir dizi tedbirin vergi cennetleri ile mücadelede G20 ülkelerinin ortaya koyduğu önlemlerden daha büyük etkiye sahip olduğunu belirtmişlerdir (Díaz-Berrio, 2011:5).

2008 küresel krizi sonrasında, OECD de vergi cennetleri ve finansal krizler arasındaki ilişkiye dikkat çekmiş “vergi kaçırmayı kolaylaştıran pratikleri elemine etmek için daha geniş perspektifte küreselleşen ekonominin ihtilafli alanlarını ortadan kaldırmak gerektiğine” işaret etmiştir (Loomer ve Maffini, 2009). Fakat bu açıklamaların, vergi cennetlerinin krizler üzerindeki rolünü tam olarak açıkladığını söylemek mümkün değildir.

Kamu otoritesi/vergi idareleri açısından amaç yalnızca hizmetlerin finansmanı için yeterli miktarda gelir sağlamak değil, aynı zamanda kalkınmanın finansmanı için de tasarruf birikimine katkıda bulunmaktır. Mükellefler açısından gizlenme imkanı sağlayan vergi cennetleri ve offshore merkezlerin varlığı, idareleri güçlüklerle karşı karşıya bırakmakta ve amaçlarda aşınmaya sebebiyet vermektedir. Bu çerçevede OECD, AB ve ülke idarelerinin vergi gizliliği sağlayan imkanların azaltılması için çalışmaları önem kazanmaktadır. Buna karşın mükellefler ise hileli yollara başvurarak matrahı saklama imkanı veren vergi cennetlerini artan ölçüde kullanma yoluna gitmektedirler. Bu amaçla, “posta kutusu şirketleri” (Literatürde, posta kutusu şirketler (mailbox veya po-box companies) kavramı daha az yoğunlukta kullanılmaktadır. Bu kavram yerine geçebilecek şekilde, paravan şirketler (shell companies) veya ‘düzmece’, ‘kurmaca’, ‘hibrid’ şirketler gibi kullanımlara rastlamak mümkündür. Çalışmanın bundan sonraki kısmında, *posta kutusu* veya *paravan şirket* kavramları kullanılacaktır.) olarak adlandırılan yapılanmalar aracılığıyla vergi kaçırma ve vergiden kaçınmanın yollarını aramaktadırlar.

Bu çalışmanın amacı, vergi cennetleri ve posta kutusu şirketlerin ülke kamu maliyeleri üzerindeki zararlı etkilerini ortaya koymaktır. Bu amaç çerçevesinde, çalışmanın iki hipotezi söz konusudur. Birinci hipotez, posta kutusu veya paravan şirketlerin vergi cennetleri üzerinden işlediğidir. İkinci hipotez ise mükelleflerin vergi kaçırmak için artan ölçüde “posta kutusu/paravan şirket” kurduğu ve bu şekilde vergi kaçırmaya giriştikleridir. Çalışmanın hipotezlerini test etmek ve amacını gerçekleştirmek için öncelikle “posta kutusu şirketi” kavramı ve bunların vergi cennetleri ile ilişkisi ortaya konulmuştur. Daha sonra bu şirketlerin vergi kaçırmanın aracı olarak kullanılıp kullanılmadığı açıklanmıştır. Son olarak ise, vergi cennetlerinin ve posta kutusu şirketlerin Türk kamu maliyesi üzerindeki etkileri konusunda bir değerlendirme yapılmıştır.

II. Vergi Cenneti Kavramı

Vergi cennetlerinin evrensel bir tanımı söz konusu değildir. Avrupa Birliği içinde dahi tanımlama konusunda önemli farklılıklar söz konusudur.

Avrupa Parlamentosu'nun Nisan 2012'de yaptığı tanımlama ile Avrupa Komisyonu'nun Aralık 2012'de yaptığı tanımlamalarda bu farklılığı görmek mümkündür (European Parliament, 2013: 10). OECD (1998: 23) raporunda, bir ülkenin vergi cenneti olarak ifade edilebilmesi için taşıması gereken ölçütleri belirlemiştir. Buna göre; (i) sıfır ya da çok düşük vergi uygulaması, (ii) bilgi değişimini önleyen idari ve yasal sınırlamaların varlığı, (iii) şeffaflık yoksunluğu ve (iv) o ülkede bulunmanın yalnızca vergisel gerekçelere dayanması ölçütlerini taşıyan ülkeler vergi cenneti olarak değerlendirilmektedir. OECD başlangıçta nitelendirme için gerekli ölçütleri saymakla birlikte, hala kavramı bütün yönleriyle ortaya koyacak üzerinde anlaşılmış evrensel bir tanım da bulunmamaktadır.

Küreselleşme ve teknolojik gelişmelerin üretim faktörlerinin özellikle de sermayenin mobilitesini arttırması, üretim faktörlerinin getiri farklılıklarına ve vergisel düzenlemelere tepki verebilme gücünü de arttırmıştır. Bu nedenle üretim faktörleri, özellikle de sermaye, bir dizi vergisel avantaj sağlayan güvenli limanlara yönelme ve bu ülkelerde yatırımlar için uygun mali ortamı arama yoluna gitmiştir. Vergi cennetleri ise bu çerçevede varlık bulmakta ve kullanılmaktadır. Bu yüzden, Bilici'nin (2004:1) ifadesiyle, vergi cennetleri, her ülkenin kendi vergi sistemlerini dilediğince kurma hak ve yetkisine sahip olma kuralı çerçevesinde varlık bulmaktadır. Bunun neticesinde ise, ülkeler, karların düşük vergili ülkelere transferinden dolayı hem kişisel hem de kurumlar vergisi geliri kaybı yaşamaktadırlar (Gravelle, 2015:5).

Yatırımcılara vergiden kaçınma için bir dizi fırsat sağlayan düşük verginin olduğu vergi cennetlerinin sayısı konusunda bir kesinlik yoktur, tanımlamayı yapan kurum ve dikkate alınan ölçütlere göre bu sayı değişkenlik göstermektedir. İlk olarak, OECD 1998 raporunda 41 olarak verilen vergi cenneti sayısı, daha sonra işbirliği çağrılarında olumlu yanıt verenler listeden düşüldükten sonra (OECD ölçütlerine göre), 5'e kadar düşmüştür. Fakat başka kurumlara göre (TJN, IMF-FSF) vergi cenneti (veya ilgili kavram) sayısı çok daha fazladır (Ulusoy ve Karakurt, 2009: 90-92). Bazı kaynaklarda, Avrupa'da İrlanda ve Lüksemburg, Asya'da Hong Kong ve Singapur, Amerika'da ise Karayipler'deki bazı adalar vergi cenneti olarak sayılmaktadır. Eleştiriler, vergi cenneti özelliği taşıyan veya vergi cenneti olmanın bazı ölçütlerini barındıran ülkelerin göz ardı edilmesi üzerinedir. Ülke içinde düşük vergi uygulanan bölgeler (tercihli vergi rejimi), düşük vergi uygulanan özel ekonomik bölgeler (Çin) ve yatırım bölgeleri (Amerika) ve vergi ayrıcalığı sağlayan alt bölgeler (Doğu Almanya, Güney İtalya, Doğu Kanada) vergi cenneti olarak ele alınabilir. Bu çerçevede, eleştiriler, Amerika, İngiltere, Hollanda, Danimarka, Macaristan, İzlanda, Portekiz gibi ülkelerinde vergi cenneti olarak ifade edilmesi gerektiği üzerine yoğunlaşmaktadır (Desai ve diğerleri, 2006: 514; Gravelle, 2015:5). Hatta Díaz-Berrio (2011:7)'e göre ise, 1970'de 25 olan vergi cenneti sayısı bugün 72'dir.

Tablo 1: Vergi Cennetleri ve İlgili Terimler (çeşitli kurumlar tarafından)*

	OECD ^a 2000	IMF ^b 2008	ABD ^c Senato	TJN ^d 2007		OEC 2000	IMF 2008	ABD Senato	TJN 2007
Karayıpler ve Amerika					Avrupa				
Anguilla	x	x	x	x	Alderney ^e	x	x		x
Antigua&Barbuda	x	x	x	x	Andora	x		x	x
Aruba	x	x	x	x	Belçika				x
Bahamalar	x	x	x	x	Campione d'Italia				x
Barbados	x	x	x	x	Londra				x
Belize	x	x	x	x	Kıbrıs	x	x	x	x
İngiliz Virgin Adaları	x	x	x	x	Frankfurt				x
Cayman Adaları	x	x	x	x	Gibraltar	x	x	x	x
Kosta Rika		x	x	x	Guernsey ^e	x	x	x	x
Dominik	x	x	x	x	Macaristan				x
Grenada	x	x	x	x	İzlanda				x
Montserrat	x	x		x	İrlanda		x		x
Hollanda Antilleri	x	x	x	x	İnguşetya				x
New York				x	Isle of Man	x	x	x	x
Panama	x	x	x	x	Jersey	x	x	x	x
Saint Lucia	x	x	x	x	Litvanya			x	
Saint Kitts&Nevis	x	x	x	x	Lihtenştayn	x	x	x	x
Saint Vincent&Grenadies	x	x	x	x	Lüksemburg		x	x	x
Turks&Caicos Adaları	x	x	x	x	Madeira (Portekiz)				x
Uruguay				x	Malta	x	x	x	x
US Virgin Adaları	x			x	Monaco	x	x		x
Afrika					Hollanda				x
Liberya	x			x	San Marino				
Mauritius	x	x		x	Sark ^e	x		x	x
Melilla (İspanya)				x	İsviçre		x	x	x
Seychelles	x	x		x	Trieste				x
São Tome é Principe				x	KKTC				x
Somali				x	Hint ve Pasifik Okyanusu				
Güney Afrika				x	Cook Adaları	x		x	x
Ortadoğu ve Asya					Maldivler				x
Bahreyn	x	x		x	Marianas				x
Dubai				x	Marshall Adaları	x	x		x
Hong Kong		x	x	x	Nauru	x	x	x	x
Malezya (Labuan)		x		x	Niue	x	x		x
Lübnan		x		x	Palau		x		
Macau		x		x	Samoa	x	x	x	x
Singapur		x	x	x	Tonga	x			
Tel Aviv				x	Vanuatu	x	x	x	x
Taipei				x					
Toplam	40	46	35	72					

*; Vergi cenneti kavramı ne kesin ne de çok iyi tanımlanmış bir kavramdır. Bu kavram, genellikle offshore merkezler veya gizlilik sağlayan idarelerle eş anlamlı kullanılmaktadır. a; OECD'nin 1998 raporunda ortaya koyduğu kriterler çerçevesinde doğrudan vergi cenneti olarak tanımladığı idareleri listelemektedir. b; IMF vergi cennetleri kavramı yerine offshore finansal merkezler kavramını esas almaktadır (Offshore finansal merkezlerin özellikleri için bkz. Ulusoy ve Karakurt, 2009:91). c; ABD Senatosu kurumlar, iş, banka ve vergi konusunda gizlilik kuralları getiren veya bu yönde uygulamalara izin veren ve Amerikan idaresinin bu yöndeki bilgilere erişimini kısıtlayan/zorluk çıkaran idareleri vergi cennetleri veya ilgili kavramlar çerçevesinde değerlendirmektedir. d; TJN, OECD listesinin yanında potansiyel olarak zararlı vergi rejimlerini de esas alarak sınıflandırma yapmaktadır. 1998 yılından bu yana vergi cennetleri ve tercihli vergi rejimleri üzerine çalışan OECD doğrudan vergi cenneti kavramını kullanmaktadır. e; bu üç idare bazı kaynaklarda tek sayıldığından OECD'nin 2000 yılında tanımladığı vergi cenneti sayısı 38 olarak da ifade edilmektedir.

Kaynak: (Commission on Capital Flight from Developing Countries: Tax Havens and Development, 2009)

Tablo 1’de görüldüğü üzere, dört kurumun listesindeki ülkeler oldukça küçük ya da kısmen otonom bölgeleri ifade etmektedir. İlave olarak, TJN’nin listesi İsviçre, Hollanda, Güney Afrika ve Singapur gibi nüfusu fazla olan (diğerlerine kıyasla) ülkeleri ve Londra, New York ve Frankfurt gibi dünyanın en büyük finans merkezlerini de içermektedir.

Nisan 2009’da Londra’da toplanan G20 zirvesinde vergi cennetleri için bir *kara liste* oluşturulması ve bu ülkelerin uluslararası olarak kabul edilmiş vergi uygulamaları ile gösterdikleri uyuma göre kategorilendirilmeleri gündeme gelmiştir. Bu çerçevede, işbirliğine taraf olan, bilgi değişimine yanaşan ve şeffaflık anlaşmasını imzalayan (Karayipler bölgesindeki bazı cennetler) ülkeler OECD’nin gri listesinden çıkarılmışlardır. Sonuçta, OECD standartlarında vergi anlaşmalarına imza atan Andorra, Bahamalar, Liechtenstein, Monaco, İngiliz Virgin Adaları ve Cayman Adaları gibi vergi cennetleri OECD’nin beyaz ülkeler listesine katılmış, kara listede olan hiçbir ülke kalmamıştır (OECD, 2015).

OECD Mali İşler Komitesinin değerlendirmesine göre ise, vergi cenneti olarak kabul edilen ülkeler; işbirliği çağrılarında olumlu yanıt verdikleri, şeffaflık standartlarına uymayı ve etkin ve zamanlı bilgi değişimini kabul etikleri için *işbirliğine yanaşmayan vergi cenneti* listesinden çıkarılmışlardır. Dolayısıyla, bugün için işbirliğine yanaşmayan hiçbir vergi cenneti ülke söz konusu değildir (OECD, 2015). Bunların çoğu da dünyanın en önemli finans merkezleri ile ilgilidir (Calich, 2011: 51-52).

III. Vergi Cennetleri ve Vergilendirme

Küresel finansal kriz; vergi kaçakçılığı, vergiden kaçınma ve sermaye kaçışının tüm dünyaya uzanan etkileri olan küresel bir sorun olduğunu göstermiştir. Küreselleşme ve özelde ise vergi cennetleri bu sorunu büyüten önemli bir unsurdur. Zaten, 1996 yılında Lyon da yapılan G7 zirvesinde, “küreselleşmenin vergi politikası için yeni sorunlar oluşturduğu, vergi sisteminin finansal aktiviteleri ve diğer coğrafi bölgelerdeki mobil aktiviteleri çekmek için zararlı vergi rekabetinin aracı olarak ve ticaret ve yatırımları saptırmak için kullanıldığı” tespitine yer verildikten sonra “vergi cennetlerinin küreselleşmenin karanlık yüzü” olduğu ifade edilmiştir (Díaz-Berrio, 2011: 18). Gerçekten de, vergi cennetlerindeki zayıf düzenlemeler, bu merkezlerin gelişimini dolayısıyla şeffaf olmayan ve riskli finansal ürünlerin tüm dünyada yaygınlaşmasını kolaylaştırmıştır. Bu durum ise, bu merkezlerde varlıkları ve faaliyetleri olan finansal kurumların sağlığını değerlendirmeyi güçleştirmiştir. Birçok finansal kurum, var olan gizlilik ve düşük vergi avantajını kullanarak hesaplarını bu ülkelerde tescil ettirip bilanço dışı yükümlülüklerini arttırmış, bu ise şirketler arasındaki güvensizliği artırarak bilgi asimetrisini teşvik etmiştir. Ayrıca, kötü düzenlenmiş küresel mali sistem ve artan karmaşıklık (ve yüksek hız) vergi cennetlerine para akışını kolaylaştırmıştır (Díaz-Berrio, 2011: 18).

Vergi cennetleri kesinlikle şüpheli uluslararası finansal sistemle ilgilidir ve vergi kaybının en önemli nedenlerinden biridir. Fakat bütün olarak vergi sisteminin kalitesi gözardı edildiğinde onun rolü abartılı ve yanlış anlaşılmalara da neden olabilir. Vergi cennetleri; vergi kaçırma, vergiden kaçınma veya düzenlemelerden kaçınmak gibi birçok amaç için kullanılmaktadır (Loomer ve Maffini, 2009). Fakat vergiden kaçınmak için vergi cennetlerinin kullanımı yalnızca bugüne ilişkin bir sorun değildir, 1920'lerin başları, 1930'larda ve iki savaş arası dönemde varlıklı aileler vergiden kaçınmak için bu ülkeleri kullanmışlardır. Örneğin, İngiliz aileler Channel Islands ve Isle of Man adalarını, Amerikalılar Bahamalar ve Panama'yı, Kıta Avrupalılar ise Liechtenstein, Monaco, İsviçre ve Lüksemburg gibi vergi cennetlerini yabancı kaynak gelirini vergi dışı bıraktıkları için tercih etmişlerdir (Calich, 2011: 51). Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik gelişme için yararlı olduğu fikri, gelişmekte olan ülkelerin onu çekmek için birbirleriyle rekabet etmesi sonucunu getirmiştir. 1990'lı yıllar ve 2000'li yılların başlarında ise gelişmekte olan ülkeler doğrudan yabancı sermaye çekmek için sermayeye *vergi tatili*, *ihracatta vergi iadesi* gibi bir takım vergisel ayrıcalıklar sağlamışlardır. Literatürde, gelişmiş ülkeler ile vergi cennetleri arasındaki ilişki çok açıkken, gelişmekte olan ülkeler ile vergi cennetleri arasındaki ilişki ise o kadar açık değildir (Calich, 2011: 57-58).

Vergi cennetleri ile vergi oranlarının en alt seviyede olduğu küçük ülkeler ya da bölgeler kastedilmektedir. OECD'nin "Global Bir Sorun: Vergi Cennetleri" isimli 1998 raporuna göre vergi cennetleri; sadece vergi oranlarının alt/en düşük seviyede olmasından dolayı değil, banka hesaplarına ilişkin gizlilik ilkesinin çok iyi korunması ve finans piyasaları (mali) denetiminin de minimal düzeyde olması nedeniyle tercih edilmekte ve cazibe merkezi haline gelmektedir. Yani, vergi cenneti olarak nitelendirilen ülkeler, vergi kaçırma veya vergiden kaçınmak isteyen mükellefler için bir sığınak oluşturmaktadır (Pehlivan ve Öz, 2011:105). Çokuluslu şirketler, bankalar, suç örgütleri; bankacılık gizlilik hukuku, yerleşik olmayanlara yönelik çok düşük veya hiç vergi olmaması, diğer ülkelerle (idarelerle) işbirliği olmayışı ve düzenleme eksikliği gibi avantajları nedeniyle vergi cennetlerini kullanmaktadırlar (Díaz-Berrio, 2011:7).

Vergi cennetlerindeki zayıf düzenlemeler, riskli finansal araçların geliştirilmesini ve tüm dünyaya yayılmasını kolaylaştırmış ve finansal kurumların sağlığını ve bu merkezlerdeki varlıkların değerlendirilmesini güçleştirmiştir. Ayrıca, sermaye veya diğer mobil aktiviteleri çekmeyi amaçlayan vergi cennetleri, zararlı vergi rekabetine neden olarak ülkelerin özellikle de yüksek gelirli ülkelerin vergi kapasitesinde aşınma meydana getirerek vergi gelirlerinin azalmasına neden olmuştur (Díaz-Berrio, 2011:7). Vergi cennetleri, sıfır veya düşük oran sayesinde yalnızca diğer ülke vergi matrahlarını aşındırmamaktadır. İlave olarak, vergi cennetleri, yabancı bireysel ya da kurumsal yatırımcılara ait bilgileri bu yatırımcıların yerleştiği olduğu ülkenin

vergi idarelerinden saklayan yasal düzenlemelere sahiptirler (Ulusoy ve Karakurt, 2009:90). Bu nedenle, yüksek vergi oranlarının geçerli olduğu Avrupa'da/Amerika'da yaşayan özel kişiler ya da işletmeler, ikamet ettikleri yeri ya da firmanın adresini değiştirmek suretiyle vergi cennetlerinden yararlanmaktadırlar. Bu ise, Amerika'da şirketlerin offshore vergi cennetlerini kullanarak, kamuyu on milyarlarca dolar dolandırma kabiliyetinin devam etmesi anlamına gelmektedir (Huffington, 2010).

Vergi cennetlerinde saklanan ya da vergi cennetleri ülkeler üzerinden transfer edilen para miktarını hesaplamak oldukça güçtür. Vergi Adalet Ağı (TJN), bu merkezlerdeki toplam parayı 21 ila 32 trilyon dolar arasında tahmin etmektedir (TJN, 2012). Küresel Finansal Dürüstlük (GFI) organizasyonuna göre de, 'suç, yolsuzluk ve vergi kaçakçılığı nedeniyle her yıl gelişmekte olan ülkelerden 1 trilyon dolar kaçmakta/çıkmakta, -her bir kişi 10 dolar kaybederken, onlara 1 dolar yardım gelmektedir. Bu çerçevede, 2003-2012 döneminde gelişmekte olan ülkelerden çıkan toplam rakam 6.6 trilyon dolardır (GFI, 2014). Ayrıca, Christian Aid, zararlı vergi pratiklerinin gelişmekte olan ülkelere her yıl 160 milyon dolar maliyeti olduğunu tahmin etmekte ve daha şeffaf uluslararası bir vergi sisteminden bu ülkelerin daha çok kazanacağını ifade etmektedir (Christian Aid, 2014). Amerika'da ise, offshore vergi cennetleri aracılığıyla, şirketler ve yüksek refaha sahip bireyler bir yılda yaklaşık 100 milyar dolar vergi kaçırmaktadır. Bu durum, bütün ülkede nakit sıkıntısı çeken eyaletlerin, hayati öneme sahip kamusal hizmetleri azaltmasına neden olmaktadır. Beyaz Saray'a göre, çokuluslu Amerikan şirketleri 2004 yılında 700 milyar dolar yurtdışı kazançları üzerinden yaklaşık 16 milyar dolar vergi ödemişlerdir. Bu onların vergi oranının yaklaşık %2,3 olduğu anlamına geliyor. Pekçok orta sınıf Amerikalı da vergiden kolaylıkla kurtulmayı öğrenmiştir (Huffington, 2010). Şirketlerin/veya varlıklı bireylerin vergi cennetlerini kullanılması ülkedeki tüm bireyleri etkilemekte ve onların ödeyecekleri kişisel vergiyi de artırmaktadır. Amerika'da 2014 yılında offshore vergi cennetlerinin kullanılmasından kaynaklanan vergi geliri kaybı her bir mükellefin fazladan 1.259 dolar vergi ödemesine neden olmaktadır (Zhao, 2014).

Vergi cennetlerinin neden olduğu bir diğer sorun da, Warren Buffett tarafından 2007 yılında gündeme getirilmiştir, Buffett, resepsiyonistinin gelirinin %30'unu vergi olarak ödediğini, buna karşın vergiye tabi geliri 46 milyar dolar olan kendisinin sadece %17,7 oranında vergi ödediğini belirtmiştir. Bu konudaki bir diğer örnek ise, Robert Reich'in de işaret ettiği gibi, her biri 1 milyar dolar kazanan en başarılı 25 hedge fon yöneticisinin. Buffett'ın resepsiyonistinin yaklaşık yarısı oranında vergi ödemeleridir (Huffington, 2010).

Bu bilgiler ışığında, vergi cennetlerinin tercih edilmesinin en önemli nedeninin sağladıkları vergisel avantajlar olduğu söylenebilir. Yani, vergi motivasyonu ile bu ülkelerin kullanıldığı belirtilebilir. İlave olarak, vergi

cennetlerinde müşterilerle ilgili bilgilerin gizliliği bu ülkelerin en çekici yönlerinden biridir. Vergi cennetleri, bilgilerin gizliliği ve ulusal vergi idarelerin bu bilgilere erişimini önleyerek avantajlar sağlamaktadırlar (Öz, 2005:132).

IV. Posta Kutusu ve Paravan Şirketler

Hukukun gözünde tüm şirketlerin yasal bir kimliği (kişiliği) vardır, gerçek kişiler gibi dava açabilir, dava edilebilir, hesap açabilir, mal edinebilir ve her türlü varlığı alıp satabilirler. Ticaret veya iş yapan şirketler; çalışanları aracılığıyla bir ürün veya hizmet üretmekte, buna karşın bu yasal tanımların çok azına sahip şirketler ise bu nedenle ‘paravan’ adını almaktadırlar. Posta kutusu şirketler ise, bir mail adresi üzerinden yapılandırılmış şirketlerdir. Yasal olarak bir şirketin kurulmasına izin veren ülke veya idareler, neredeyse bir paravan şirketin kurulması için de aynı izinleri vermektedirler. Kurulma izinleri ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, paravan şirketler, birkaç yüz dolar veya birkaç bin dolar arasında değişen maliyeti olan birkaç saat ya da birkaç gün içinde hızlı ve çabucak kurulan şirketlerdir. Paravan şirketlerin büyük çoğunluğu yasal ve meşru amaçlar için kullanılırken, ancak küçük bir kısmı suç şebekelerinin bir parçası olarak kullanılmaktadır (Findley vd., 2012:7). Hollanda’da kurulan yasal paravan şirketler, saydamlıktan ve bilgi paylaşımından uzak yapısıyla, diğer ülkelerdeki gelirlerin kendi ülkelerine akışını sağlamakta ve diğer ülkelerin gelirlerini azaltmaktadırlar (Os vd., 2013:14). Diğer bir ifadeyle, paravan şirketlerin izi sürülmediğin de bir tehdit unsuru olabilmektedirler (Findley vd., 2012:7).

Paravan şirket sayısı ile ilgili kesin bir sayı söz konusu değildir, fakat Google Search’den yapılan bir araştırmada 3.773 şirket olduğu ve bunların 1.785’inin Amerika’da, 444’ünün OECD ülkelerinde, 505 tanesinin vergi cennetlerinde ve geriye kalan 1.039 tanesinin de vergi cenneti dışı ülkelerde olduğu tespit edilmiştir (Findley vd., 2012:11). Bu şirketlerden, Amerika örneğinde uluslararası olanlarının sayısının 63 olduğu, geri kalan 1.722 tanesinin ise Amerika içinde olduğu tespit edilmiştir (Findley vd., 2012:11).

Vergi cennetleri için tipik olan husus ise, varlığı sadece kağıt üzerinde olan, dolandırıcı firma sayısının buralarda oldukça yüksek olmasıdır. Firma tabelasının asılı olduğu yerde sadece bir posta kutusu bulunmakta, ancak işlerin yürütüldüğü, asıl idari merkez başka bir yerde bulunmaktadır (Arbutina, 2009). Bu sebeple, “*Posta kutusu şirketi*”; ya vergiden kaçmak ya da kara para aklamak için yurtdışındaki vergi cenneti adalarda kurulan şirketlere verilen isimdir. Mükellefler (özellikle de tüzel kişilikler) para transferlerini bu şirketler üzerinden yapmakta ve bu şekilde bir transfere ilişkin herhangi bir soru sorulmamaktadır. Dolayısıyla, kazançların yurtdışında depolanması için kurulan “posta kutusu” şirketleri vergi planlamasının (Uluslararası vergi planlaması; düşük vergileme rejimine sahip ülkelerde kurulacak yapılar (örneğin, şirketler) aracılığıyla vergi yükünün azaltılması veyahut ötelenmesidir) önemli bir araçlarıdır.

Posta kutusu veya paravan şirketlerin genel olarak kullanıldığı işler ise, kara para aklama, sahte fatura, hayali işlemler hizmeti, sahte iflas, *vergi kaçakçılığı* ve piyasa manipülasyonudur (Kinner ve Vona, t.y.)

Bir şirketin “posta kutusu” olup olmadığını değerlendirmek için uygulamada **“gerçek varlık”** ve **“ekonomik değeri olan-gerçek ekonomik faaliyet”** kavramlarından yararlanılmaktadır. Fakat ekonomik değeri olan gerçek ekonomik faaliyetin ne olduğunu ve bir şirketin gerçek bir varlığının olup olmadığını belirleyebilmek ise kolay değildir. Bir uluslararası standart bulunmadığı gibi mükelleflerin yanına küçük bir işaret koyarak kullanabilecekleri bir kontrol listesi de söz konusu değildir. Fakat, bu konuda Federal Alman Vergi Usul Kanunu’nda 2007 yılında yapılan bir değişiklik ile somut ölçütler getirilmiştir. Buna göre; eğer (a) yurtdışında bir şirket kurulmasının ekonomik veya diğer makul sebepleri yoksa veya (b) yurtdışındaki şirketin brüt gelirlerinin %10’undan daha az bir kısmı kendi ekonomik faaliyetlerinden kaynaklanıyor ise veya (c) yurtdışındaki şirket faaliyetleri ile uyumlu bir ticari organizasyona sahip değilse, vergi uygulamaları açısından böyle bir şirket posta kutusu şirketi olarak kabul edilmektedir. Almanya’nın kabul ettiği bu kuralın diğer ülkeler açısından da emsal oluşturması gerektiği uygulamada genel kabul görmektedir (Gago, 2008). İlave olarak, pratikte bir şirketin posta kutusu veya paravan şirket olduğunu anlamaya yönelik belirli temel noktalar vardır. Bu şirketlerde; telefon numarası, önemli bir fiziki malvarlığı, devam eden bir üretim faaliyeti, bir mail adresinden başka fiziksel mevcudiyet, maddi varlık, bir yazıhane, istihdam edilen bir kişi veya iletişime geçilecek kişi, şirket logosu ve tüzel kimlik numarası genellikle yoktur (Kinner ve Vona, t.y; Financial Crimes Enforcement Network, 2006:4; OECD, 2013:13).

V. Vergi Cennetleri ve Posta Kutusu Şirketler

Genel olarak vergi cennetleri ve posta kutusu şirketler birbirini tamamlayan iki unsurdur. Vergi rekabeti tüm dünyada kurumlar vergisi oranlarının düşmesine neden olurken, çokuluslu şirketler ve posta kutusu şirketler, uluslararası düzeyde genel kabul görmüş bir vergi politikası olmamasından dolayı yerel vergi yasasındaki açıkları kullanmışlardır. Diğer yandan vergi cennetleri de zararlı vergi rejimleri ile posta kutusu şirketlerinin işini kolaylaştırmış ve vergi rekabetinin daha da yıkıcı olmasına neden olmuşlardır (Os ve diğerleri, 2013: 45-46).

Vergi kanunları, şirketlerin küreselleşmesi ve digital ekonominin hızına yetişemediğinden çokuluslu şirketler vergi sistemindeki yapay (yasal) boşlukları vergi yüklerini düşürmek için istismar edilebilmektedir (OECD, 2013). Vergi cennetleri ise, tüm ekonomi ya da yabancıların sahibi oldukları paravan şirketler için düşük vergileme ve gizlenme imkanını sağlamaktadırlar. Özellikle çokuluslu şirketler ve varlıklı bireyler posta kutusu şirketleri kullanarak bu merkezleri vergi planlaması stratejisinin bir parçası olarak kullanmaktadırlar.

Yani, bazı şirketler daha hafif vergi rejimlerinin bulunduğu ülkelerde “posta kutusu şubeleri” açmakta ve böylelikle hukuku ihlal etmeden bağluları üzerinden düşük vergi ödeme veya vergi kaçırmaya neden olabilmektedirler (Os vd, 2012:19).

Vergi cennetlerinde işlemler küçük avukatlık bürosu benzeri yerlerde ya da bir mail adresi üzerinde yapılmaktadır. Bir büroda bulunan her kamera ya da posta kutusu bir şirketi temsil etmektedir. Şirketler sadece isim olarak kurulup varlık gösterirken para da buradaki merkezden çıkar gibi gösterilerek başka ülkelerde işlem görmektedir (Kinner ve Vona, t.y.; Eriksson, 2009; Findley vd., 2012). Böylece, vergi yükümlülüğünde kaçılmakta ve vergi idareleri açısından gelir kaybı oluşmaktadır. Bu çerçevede, the *Boston Globe's* dan Farah Stockman'ın, 2008 yılında iki Amerikan şirketinin istihdam ettiği 10.500 kişinin Karabiber'de bir adrese bulunan bir bilgisayar dosyasında kayıtlı olduğunun tespitine ilişkin haberi oldukça önemlidir. Stockman, sadece vergi avantajlarından dolayı değil yerleşim yeri avantajı dolayısıyla da bu merkezlerin tercih edildiğini belirtmektedir. Fakat en önemli avantajın vergi avantajı olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Şirket yönetim merkezi olarak bir bilgisayar dosyasının olduğu Cayman Adaları'ndaki bir şirkette çalışan bir Amerikalı'nın “işlerini kaybettiklerinde işsizlik sigortası veya herhangi bir yükümlülük ödemesi söz konusu değildir” (Huffington, 2010) şeklindeki bilgi de vergi cennetlerinde yapılan şirketlerin niçin oralarda iş tuttıklarını anlamak açısından oldukça kıymetlidir.

Aralık 2008'de Amerikan Devlet Muhasebe Ofisi, içlerinde, AT & T, Chevron, IBM, American Express, GE, Boeing, Dow ve AIG gibi şirketlerin dahil olduğu ülkenin en büyük halka açık 100 şirketinden 83'ünün vergi cennetlerinde iştirakleri olduğunu rapor etmiştir. Bu şirketlere yapılan çağrılar ise, *finansal gizlilikten* dolayı komik olarak değerlendirmiştir. Daha da ilginç, bu 83 şirketin 74'ünün 2007 yılında hükümetle iş yapmış olmalarıdır. Örneğin, GM hükümetten 517 milyon doların üzerinde bir ihale almıştır. Yani, bu mükellefler, vergiden saklanma imkanı veren Bermuda ve Cayman Adaları gibi ülkelerde iken hükümetten ihale almışlardır. 38'tane iştiraki vergi cennetlerinde olan (bunların altı tanesi Bermuda'da) Boeing firması ise, devletle 23 milyar dolardan daha fazla ekonomik değeri olan bir anlaşma yapmıştır (Haffington, 2010). Genel merkezi Amerika'da bulunan fakat 2002'den 2012'ye kadar geçerli kurumsal vergi oranı ortalama % 2'den daha az olan dolayısıyla neredeyse hiç vergi ödemeyen General Electric, vergi cennetlerini kullanan çok uluslu şirketlerin bir sembolü haline gelmiştir (Stiglitz, 2013).

Bir posta kutusu hesabı açmak çok kolay olmasına karşın, her büyük şirket vergi cennetlerine yerleşmeyi (posta kutusu almayı) düşünmemiştir. Örneğin, Boeing'in rakibi Lockheed Martin'in denizaşırı iştiraki bulunmamaktadır. Fakat şirketlerin çoğu bunu yapmıştır. Amerikan Devlet Muhasebe Ofisi'nin bir başka çalışmasında, yaklaşık 18.000 (18.857) şirketin kurumlar vergisi veya sermaye kazancı vergisinin olmadığı Cayman

Adaları'nda tek bir adreste kayıtlı olduğu tespit edilmiştir (TJN, 2011; Haffinton, 2010). Bu durum posta kutusu/veya paravan şirket kullanımının vergiden kaçınmak amacıyla yaygın olduğunu göstermektedir. Amerikanın büyük bankaları da mudilerden topladıkları milyarlarca doları daha az verginin olduğu vergi cennetlerine (Cayman Adaları) aktararak büyük vergisel kazançlar elde etmişlerdir. Devlet Muhasebe Ofisi'nin raporu, aynı zamanda, Morgan Stanley'in vergi cennetlerindeki 273 iştirakinden 158'inin, Citigroup'un 427 iştirakinden 90'nunun, Bank of America'nın 115 iştirakinden 59'unun, Goldman Sachs'ın 29 iştirakinden 15'inin, JPMorgan'nın 7 iştirakinin tamamının ve Wells Fargo'nun 18 iştirakinden 9'unun Cayman Adaları'nda olduğunu ortaya koymaktadır (Haffington, 2010).

Bütün bu veriler, şirketlerin, vergi cennetlerindeki varlık nedeninin vergi minimizasyonu olduğunu desteklemektedir. Hiçbir vergi kanununun çığnmeden bu derece düşük vergi ödenmesi bu şirketlerin vergi cennetlerini kullanmasının sonucudur. İstatistikler, daha yüksek vergi ödemelerine işaret edebilir. Fakat onlar incelenirken dikkatli olmakta fayda vardır. Onlar genellikle, bildirilen gelirin yüzdesi olarak vergiyi yansıtmaktadırlar. Fakat vergi kanunları her türlü gelirin bildirilmesini gerektirmemektedir. Bu nedenle, zenginler için varlıklarını (servetlerini) saklamak seçkin bir spor haline gelmiştir (Stiglitz, 2013). Birçoğu vergiden kaçınmak için Cayman Adaları ya da deniz aşırı vergi korunaklarından faydalanmışlardır (Stiglitz, 2013).

Bu nedenle, OECD, çok uluslu şirketlerin; satış hasılatını düşük göstermek ve şirket karını, vergi oranlarının yüksek olduğu ülkelerden verginin düşük olduğu ülkelere kaydırmalarını yani çokuluslu şirketlerin vergi hilesi yapmasını önlemek amacıyla "Action Plan on Base Erosion and Profit Shifting" isimli planı açıklamıştır. Vergi matrahındaki aşınmayı ve kar transferini önlemeyi hedefleyen plan, vergi cennetlerinin elverişli uygulamalarla rekabet yaratmalarının önüne geçmek istemektedir. Bu çerçevede OECD büyük şirketleri nasıl daha fazla şeffaflaştırmayı amaçladığını: "kar ve zarar hesaplarındaki lisans ücreti, faiz, idari giderler, yönetim masrafları ve benzeri maliyet kalemlerinin ayrıntılı dökümünün çıkarılmasını şart koşan kurallar koymuştur" (OECD, 2013: 4,15,16). İlave olarak, OECD'nin şirketlere satın alma, pazarlama ya da üretim gibi herhangi bir faaliyeti belgeleme mecburiyeti getirmesi ve bu şartı yerine getirmeyen şirketin *paravan* sayılması yeterli olmaktadır. Bu durum vergi kaçacağını ve vergi kaybını da önleyebilir.

Vergi cennetlerine ilişkin genel kabul, özellikle de paravan şirketler söz konusu olduğunda vergi cennetlerinin sıkı gizlilik ve gevşek mali düzenlemeler sağladığı şeklindedir. Bu sonuç, tamamen doğru değildir. Şöyle ki, geleneksel politika aklının dışında, vergi cennetlerine gelen paravan şirketler, Amerika ve İngiltere gibi OECD ülkelerinde bulunan paravan şirketlere kıyasla kurallara daha fazla uymaktadırlar. Bu şaşırtıcı bir durumdur, ilave olarak, yoksul ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerdeki hizmet sağlayıcılar/şirketlerde gelişmiş ülkelerdekilere kıyasla uluslararası standartlara daha fazla uymaktadırlar

(Findley vd., 2012:1). Bu durum, özellikle gelişmiş ülkelerdeki ve bu ülkelerle bağlantılı paravan şirketlerin ve onlarla bağlantılı posta kutusu şirketlerin uluslararası standartların dışında kaldığını ve vergi idareleri için güçlükler meydana getirdiğini göstermektedir.

Vergi cennetleri, sadece saklanma imkanı sağlayan değil (sermaye kaçı) aynı zamanda riskli (illegal ve suç unsuru teşkil eden, terör ve uyuşturucu vb.) işlemler içinde gelirin transferi imkanı vermektedir. Bu nedenle vergi cennetleri için riskli işlem sayısı gelişmiş ülkelerle (7.8) kıyaslandığında yaklaşık üç katı (25.2) kadardır. Bu nedendir ki Jersey, Cayman Adaları ve Bahamalar gibi ülkeler vergi cenneti listesinin üst sıralarında yer alırken, buna karşın İngiltere, Avustralya, Kanada ve Amerika gibi ülkeler ise listenin son sıralarında yer almaktadır. Bu nedenle, izlenmesi güç olan paravan şirketlerin işlemlerini takip edebilmek Kenya gibi ülkelere kıyaslandığında daha kolaydır (Findley vd., 2012:1). Fakat gelişmekte olan ülkelerde yapılan paravan şirketlerin büyük bir kısmı da bu gelişmiş ülkelerle bağlantılıdır. Örneğin, ABD’de Delawera, Wyoming ve Nevada gibi eyaletlerde şirketin kurulması için minimal bilgi gerekmektedir. Bu nedenle suçluluğun (şirket kurma sonucu işlenecek suçun) belirtilerini izlemek zordur. Ancak, Alaska, Arizona ve Maine gibi eyaletlerde şirketlerin kurulmasıyla ilgili düzenlemeler sıklıdır. Bu nedenle, bu eyaletlerde paravan şirket daha azdır (Kiner ve Vona, t.y), dolayısıyla bu idareler açısından vergi kaybı daha düşüktür.

VI. Posta Kutusu ve Kamu Maliyesine Etkileri

Vergiler uygar bir toplum için ödenen bir fiyattır, ancak hiç kimsenin vergi ödemediği bir toplumda vergi adaleti duygusunun zedelenmesi kaçınılmazdır. Bu durum, yalnızca adaletin aşınmasına değil aynı zamanda vergiye gönüllü uyumun gelecekte kaybolmasına daha geniş anlamda ise sosyal korumada, altyapı yatırımlarında, teknolojiye, eğitim ve sağlıkta hükümetin oynayacağı rolün azalmasına dolayısıyla ekonominin daha zayıflayarak ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden olacaktır (Stiglitz, 2013).

Vergi cennetlerini ve offshore finansal merkezleri kullananlar, ister vergi kaçırma (yasadı) ister transfer fiyatlama isterse de diğer vergiden kaçınma stratejilerini (yasal) kullansınlar, kamu hizmetlerinden fayda elde etmelerine karşın (kamusal kolaylıklar, altyapı gibi) hizmetin devamına (sunumuna) elde ettikleri fayda ile kıyaslanmayacak derecede çok küçük katkı sağlamaktadırlar veya katkı vermemektedirler. Buna karşın, diğer mükellefler ise kamu hizmetlerinin devamına çok büyük katkı sağlamaktadırlar. Bu ise adaletsizliği ve bedavacılığı körüklemektedir. Zaten vergi cennetlerinin özelliklerinden biri de vergi mükellefleri ile idare arasında minimum bağın olmasıdır (Commission on Capital Flight ..., 2009:71,78). Böylelikle, mükellefler, varlıklarını vergi cennetlerine transfer ederek vergi yükünden kurtulurken, yerleşik olduğu ülkenin sunduğu kamu hizmetlerinden yararlandığı halde finansmanına katılmamakta, bu ise vergilemede adalet ilkesini

aşındırmaktadır. 2012 yılında ABD Senatosu'nun yaptığı bir araştırmada da, vergi cennetlerini kullanan finansal kurumların sosyal güvenlik riskine katkısının çok düşük olduğu ve diğer vergi mükelleflerinin maliyetini artırdığını tespit edilmiştir (European Parliament, 2013:9).

Vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınma tüm dünyada kamu gelirlerinin azalmasına neden olmaktadır. Vergi cennetleri ise, vergi kaçırıcılara ve suç örgütlerine kolaylık sağlamaktadır (European Parliament, 2013: 10). Vergi cennetleri üzerinden yükselen posta kutusu şirketler ise buna aracılık etmektedirler. Yolsuzluğa bulaşmış Rus vergi yetkilileri, Kıbrıs ve İngiliz Virgin Adaları gibi vergi cennetlerini kullanan paravan şirketleri kullanarak vergi idaresinin yüz milyarlarca dolarını çalmışlardır. Amerikalı mükelleflerin eğilimi ise, vergi yükümlülüklerinden kaçınmak için paravan şirketler aracılığıyla paralarını İsviçre bankalarına (UBS, Wegelin) transfer etmektir (Findley vd., 2012:8).

ABD Senatosu, gelir kaybını yıllık yaklaşık 100-110 milyar dolar olarak tahmin etmektedir. Avrupa da ise kaybın toplamı milyarlarca eurodur. Bu kayıp gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki tüm insanların yaşam kalitesini olumsuz etkilemekte ve altyapı yatırımlarına daha az kaynak ayrılması anlamına gelmektedir (OECD, 2010; Woo ve Smith, 2015). Amerika'nın büyük şirketlerinin çoğu, vergi yükümlülüklerinden kaçmak için vergi cennetlerini kullanmaktadır. 2013 yılı itibarıyla, Fortune 500'de yer alan şirketlerin en az 362'si yani %72'si bu yola başvurmuştur (Woo ve Smith, 2015; Phillips ve diğerleri, 2014). Bu ise, onların hizmetlerin maliyetine tam olarak katılmaması ve vergi yükümlülüklerini tam olarak yerine getiren küçük işletmelerin ortalama olarak fazladan 3,244 dolar vergi ödemesi anlamındadır (Woo ve Smith, 2015). Vergiden kaçınmak amacıyla vergi cennetlerinin kullanımı, küçük işletmeler açısından rekabeti olumsuz etkilemekte ve küçük işletmelerin cezalandırılması anlamına gelmektedir. Amerikan Bütçe ve Yönetim Ofisi ve Bloomberg'in derlediği verilere göre ise 2015 yılında tüm dünyada offshore hesaplarda tutulan para 2.1 trilyon dolardır. Bu paranın önemli bir kısmı ise vergi cenneti ülkelerdedir (Woo ve Smith, 2015:6).

Avrupa Komisyonu bilgi notuna göre de, Avrupa Birliğinde kayıtdışı ekonominin hacmi 2 trilyon euro'dur ve vergi kaçakçılığının boyutu yıllık yaklaşık 1 trilyon eurodur. Rapor edilmeyen ve vergilendirilmeyen milyarlarca euro offshore merkezlerde tutulmaktadır (European Parliament, 2013:9, 31). Avrupa Konseyi Parlemlenterler Meclisi'de, Avrupa Konseyi üye devletlerinin her yıl vergi cennetleri ve vergi (gelir) konusunda gizlilik hükümlerinin bulunduğu idareler nedeniyle vergiden kaçınma, vergi kaçakçılığı ve vergi hileleri nedeniyle milyarlarca euro kaybettiğini açıklamıştır (European Parliament, 2013:9). Örneğin, İspanya da hiçbir resmi çalışma olmasa da, bazı çalışmalar veya raporlar, vergi kaçakçılığının (ödenmeyen vergilerin) yaklaşık 280 milyon euro olduğunu tahmin etmektedir, bu rakam oransal olarak yaklaşık %20-%25 arasındadır ve Avrupa ortalamasının iki katı kadardır. İspanya'da

Kurumsal Sosyal Sorumluluk Gözlemevi tarafından yayınlanan çalışmaya göre, 35 IBEX firmasının %80'ni varlıklarını bir yatırımcı firma aracılığıyla vergi cennetlerinde değerlendirdiğini ve buradaki faaliyetleriyle ilgili bilgi vermediğini rapor etmektedir. Rapor, aynı şekilde, bu 35 firmanın vergi cennetlerindeki varlıklarının tüm 2009 yılına kıyasla sadece Temmuz-Eylül 2010 döneminde iki kat daha fazla ve daha hızlı büyüdüğünü de ortaya koymaktadır. Bu dönemde İspanya vergi idaresinin elde ettiği kurumlar vergisi geliri %55 düşerken, büyük şirketlerin karlarındaki düşüş sadece %14'tür (Díaz-Berrio, 2011: 17).

Vergi cennetlerinin transfer fiyatlama ve vergi kaçakçılığı için kullanılması, üye ülkelerin GSMH'nı düşürerek Avrupa Birliği gelirleri üzerinde negatif etkilere sahiptir. Üstelik düşük vergi gelirleri, üye ülkelerin Avrupa Birliğine katkılarını artırma (ödeme) veya katkılarının bugünkü seviyesini koruma konusunda da isteksizliğe neden olmaktadır (European Parliament, 2013: 10).

Vergi cennetleri ve onlar üzerinden yapılan posta kutusu şirketler ve paravan şirketler daha çok gelişmekte olan ülkeleri etkilemektedir. Birleşmiş Milletler Bağımsız Uzmanı Lumina, raporunda yasadışı sermaye akımları sonucu özellikle yoksul ülkelerin kalkınma için kullanacakları kaynaklardan yoksun kaldığını ve bu nedenle büyüme için gerekli temel hizmetleri sunmaktan yoksun kaldıklarını belirtmiştir (Os ve diğerleri, 2013: 47). İlave olarak, vergi kaçakçılığı yoluyla ne kadar para aktarıldığı tam olarak bilinmemesine rağmen Birleşmiş Milletler kalkınma Programı tahminlerine göre, gelişmiş ülkelerden vergi kaçırma amacıyla çıkan yasadışı sermaye akımı en az GSYH'larının %4,8'idir (Os ve diğerleri, 2013: 15). Vergi cennetleri ve offshore finansal merkezlerin, şeffaflık eksikliği ve gelir akışlarına sağladıkları korumalar ve oralarda tutulan gelir ve varlıkların değeri konusunda bilgi değişimine yanaşmamaları da gelişmekte olan ülkelerin kullanılabilir gelirlerini azaltmaktadır. Offshore merkezlerin, uluslararası standartlara uymamaları nedeniyle gelişmekte olan ülkelerin vergi geliri kaybı onların aldığı yardım miktarını aşmakta ve yıllık yaklaşık 100 milyar dolar kadardır (OECD, 2010:6).

Vergi cennetlerinin neden olduğu kaçakçılık sebebiyle ortaya çıkan gelir kaybı, ücretler üzerine daha büyük bir vergi yükü yüklenmesine neden olmaktadır. İlave olarak, vergi rekabetinin yerel küçük ve orta boy ölçekli işletmeler aleyhine işlemesine neden olmaktadır. Buna karşın, vergi kaçırma ve bankacılık karlarını elde etme açısından çok daha kapasiteli olan çok uluslu şirketler ise bundan kazanç elde etmektedirler. Bu nedenle, bu tür örnekler, var olan sosyal eşitsizlikleri öne çıkarmakta ve toplumda ekonomik ve sosyal dayanışmayı zayıflatıcı niteliktedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından ise büyümenin kesintiye uğraması ve kamu hizmetlerinin nicelik ve nitelik olarak aşınmasına neden olmaktadır. Yani, vergi cennetlerinin zararlı etkileri gelişmekte olan ülkeler için daha büyüktür. Özellikle özel ekonomik birimler vergi cennetlerinden yararlandığı ölçüde vergi gelirleri azalmaktadır. Düşük

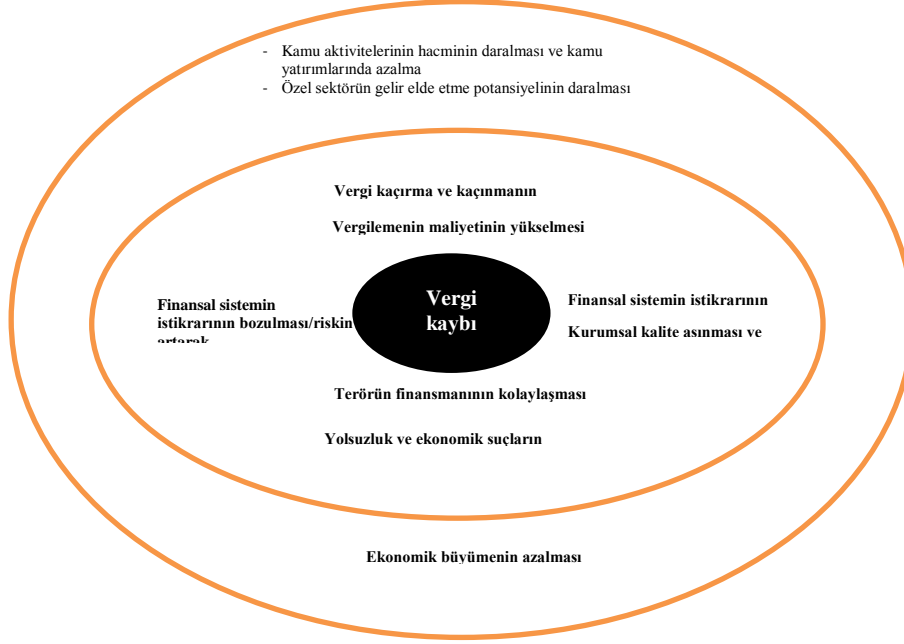
kamu gelirleri ise, kamu aktivitelerinin daralmasına ve diğer aktiviteler üzerindeki vergi yükünün artmasına sebebiyet vermektedir. Gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında, gelişmekte olan ülkeler alternatif vergiler oluşturmakta daha büyük güçlüklerle karşı karşıyadırlar. Ekonomik aktivitelerin seviyesindeki daralma (zaten yetersiz olan) ise, alternatif vergi matrahı için daha az imkanın varlığı anlamındadır. Kurumsal kapasiteye ilişkin yetersizlikler ve büyük bir kayıtdışılığın varlığı da vergi toplamayı güçleştirmektedir. Sonuçta, alternatif vergi gelirleri için sınırlı bir potansiyel söz konusudur (Commission on Capital Flight ..., 2009: 66, 79; Tovrik, 2009:160).

Vergi cennetlerinin tarafından neden olunan gelir kaybı, kamu ekonomik aktivitelerindeki daralma üzerinden denkleşmektedir (Tovrik, 2009:160). Bununla beraber, gelişmekte olan ülkelerin kamu yatırımı ve kamu hizmeti ihtiyacı da o kadar büyüktür. Bu ülkelerde, yoksulluk ve hastalıklarla (sağlık) mücadele ve eğitim için var olan sınırlı kapasite nedeniyle kamu hizmetine yönelik büyük bir ihtiyaç söz konusudur. Zayıf ve yetersiz altyapı kamu yatırımlarını gerekli kılmaktadır. Sonuç olarak, vergi cennetleri kamu aktivitelerini daralmaktadır. Oysaki kamu yatırımlarına çok büyük ihtiyaç söz konusudur (Tovrik, 2009:160). Vergi cennetlerinin gelişmekte olan ülkeler açısından neden olduğu tek sonuç kamu sektörü için gelir kaybı değildir, aynı zamanda özel sektör gelirlerinde de azalmaya neden olmaktadır (Commission on Capital Flight ..., 2009:79).

Bu sorunun önüne geçmek için son yıllarda gelirleri arttırma konusunda bazı gelişmeler olmasına karşın, gelişmekte olan ülkeler genellikle etkili (effektif) vergi idaresi oluşturmada hem kaynak hem de kapasite yetersizliği içerisinde dirler. OECD ülkeleri GSYH'lerinin yaklaşık %35'ini bu iş için kullanırken, bu oran Sahra-altı Afrika ülkelerinde %17'den daha azdır. İlave olarak, dış ortam başka sorunlar doğurmaktadır. Bu noktada, kamu harcamalarının gerekli kıldığı gelirin temin edilmesi ve yatırım ile büyüme için teşvik edici bir vergi rejiminin oluşturulması için tarifeler ile kamu gelirleri arasındaki dengenin doğru kurulması kadar küresel kaynakların yönlendirilmesi de önemlidir (OECD, 2010:6).

Vergi cennetleri ve ortaya çıkardığı yeni şirket yapılanmaları sorunları daha da arttırmakta, mobil sermayeyi vergilendirmeyi güçleştirmekte ve bu durum ise, idarenin geliri temin etmesini güçleştirmektedir. Vergi cennetlerinin zararlı etkileri neden olduğu vergi geliri kaybından daha büyüktür. Bu etkiler; doğrudan vergi cennetleri üzerinden ortaya çıkabildiği gibi, vergi cennetlerinde yapılanan posta kutusu şirketler ve buralarda yapılanan paravan şirketler üzerinden de dolaylı olarak ortaya çıkabilmektedir. Çünkü çokuluslu şirketler arasında vergi cennetlerinin kullanımı oldukça yaygındır. 1999 yılında Amerikan firmalarının %59'u dış operasyonlarının önemli bir kısmını (uluslararası vergiden kaçınma stratejisinin bir parçası olarak) vergi cennetlerindeki iştirakleri üzerinden gerçekleştirmişlerdir (Desai ve diğerleri, 2006:514). Bu durum yalnızca vergi matrahında aşınmaya sebebiyet

vermemekte, aynı zamanda kamu mallarının sunumunu güçleştirmekte ve yerleşiklerin refahında azalmaya sebebiyet vermektedir.

Şekil 1: Vergi Cennetlerinin Etkileri

Kaynak: (Commission on Capital Flight ..., 2009; Eriksson, 2009)'den esinlenilerek tarafımızdan çizilmiştir.

Şekil 1 ve yukarıdaki açıklamalar ışığında, vergi cennetlerinin diğer ülkelerin egemenlik hakkına tecavüz olduğu ifade edilebilir. Vergi cennetleri, uluslararası finansal piyasalarda risk primini yükselterek piyasaların etkinliğinin azalmasına ve gizlilik kuralları ve sıfır vergi gibi uygulamalarla da kamu maliyesi ve vergi sisteminin çalışma mekanizmasını aşınmasına yol açar. Dolayısıyla, vergi cennetleri, ulusal vergi sistemlerini zayıflatarak ve vergilemenin maliyetini yükseltir. İlave olarak, vergi cennetleri kaynak tahsisi etkinliğini bozar, daha yüksek kar sağlayan daha az riskli ekonomik aktivitelere ve suç unsuru taşıyan aktivitelere yönelmeyi getirerek vergi gelirlerinin eşitsiz bir şekilde dağılımını arttırır. Vergi cennetleri, rant kollama faaliyetlerini teşvik eder ve özel kesimin gelir elde etme potansiyelini aşındırır ve uzun vadede ve demokratik gelişimi olumsuz etkileyerek kurumsal kaliteyi aşındırır ve böylelikle ekonomik büyümeyi olumsuz etkiler (Commission on Capital Flight ..., 2009:11-13; Eriksson, 2009). Sonuç olarak, vergi cennetleri, verginin

tarafsızlığı ilkesini ve rekabet kurallarını ihlal ettiği (Kılıç, 2010:388) için onlarla mücadele etmek gerekir.

VII. Türk Vergi Sistemi, Vergi Cennetleri ve Posta Kutusu Şirketler

Küreselleşme, onunla birlikte yükselen vergi rekabeti, transfer fiyatlama ve giderek artan ölçüde vergi cenneti kullanımı gibi bir dizi problem Türk vergi idaresi açısından da gelir toplamayı güçleştirmiştir. Küreselleşme, Türk kamu maliyesinin amaç ve araç bileşiminde değişimi zorlayarak bu güçlüğü açma konusunda alan oluşturmuştur (Saraç, 2006:387). Dolayısıyla, küresel rekabet ortamına uygun politikaların geliştirilmesi önem kazanmıştır. Bu çerçevede, vergi cennetlerinin neden olduğu sorunların önüne geçmek için bu ülkelerle işbirliğinin geliştirilmesi önemlidir. Bu bağlamda Kılıç (2010), bilgi değişimi anlaşmalarının vergi cennetlerinin hazmedilmesi ve ülke vergi matrahları üzerindeki aşındırıcı etkilerinin bertaraf edilmesi için gerekli araç olduğuna işaret etmektedir. İlave olarak, ulusal vergi idareleri arasında bilgi değişimini öngören bir anlaşma ile bu durumun yasal bir nitelik kazanacağını ve dolayısıyla vergi kaybını önleyici bir mekanizmanın işlevsel olacağını ifade etmiştir.

Türk vergi sisteminde, vergi cennetleri ile mücadele konusunda 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun da bazı düzenlemelere yer verilmiştir. Vergi cennetleriyle mücadele için KVK'da yer alan belli başlı düzenlemeler; KVK'nun 30/7'nci maddesi, Kontrol Edilen Yabancı Kurum Kazancı (KEYK) ve Transfer Fiyatlandırması müesseseleridir.

5520 Sayılı KVK, vergi cennetlerinde transfer edilen paraların da vergiye tabi tutulmasına dönük hükümler öngörmüştür. Kanunun dar mükellefiyete vergi kesintisini içeren 30/7'nci maddesi: "Kazancın elde edildiği ülke vergi sisteminin, Türk vergi sisteminin yarattığı vergilendirme kapasitesi ile aynı düzeyde bir vergilendirme imkanı sağlayıp sağlamadığı ve bilgi değişimi hususunun göz önünde bulundurulması suretiyle, Bakanlar Kurulu'nca ilan edilen ülkelere yerleşik olan veya faaliyette bulunan kurumlara nakden veya hesaben yapılan veya tahakkuk ettirilen her türlü ödemeler üzerinden, bu ödemelerin verginin konusuna girip girmediğine veya ödeme yapılan kurumun mükellef olup olmadığına bakılmaksızın yüzde 30 oranında vergi kesintisi yapılır" şeklinde bir hüküm içermektedir.

Bu hüküm ile Kanunun, gerek vergi cennetlerine yapılan ödemeler gerekse yurtdışında kurulu 'posta kutusu şirketler' olarak adlandırılan şirketlerle ilgili önemli düzenlemeler getirdiği belirtilebilir. Kanunla, vergi cennetlerine ticari gereklik dışında kalan mal bedeli ödemeleri için %30 oranında stopaj yükümlülüğü getirilmektedir. Bunun anlamı, bir Türk şirketi, vergi cennetindeki bir şirkete ödeme yapıyorsa, devlet bu tutarın %30'unu kesecektir. Benzer şekilde, yurtdışında kurulu ortaklıkların faaliyet ve işlemleri belirli kriterlere erişemediği takdirde, buralarda oluşan karlar Türkiye'deki şirketin kurumlar

vergisi matrahına dahil edilmektedir. Yani vergi cennetiyle ticaret yapmanın bir bedeli olacaktır.

Türkiye, Gelir ve Kurumlar Vergisi kanunlarında vergi cenneti tanımını doğru yapmakta ve bu bölgelerdeki kişi ve kurumlara yapılacak ödemelerde %30 stopaj yapılmasını öngörmektedir. Bu noktada, Bakanlar Kurulu'nun kesinti yapılacak vergi cenneti listesini yayımlaması gerekiyor ki, vergi kesintisinin hangi ülkelerde uygulanacağı belirlenmiş olsun. 2005'ten bugüne kadar Bakanlar Kurulu vergi cenneti listesi yayınlamamıştır. Stopaj uygulaması için gerekli ülkeler listesinin yayınlanmaması, vergi cennetlerine her yıl milyonlarca doların kaçırılmasını kolaylaştırmanın yanında offshore hesaplarla insanların bir kuruş vergi ödemediği yüksek faiz gelirleri elde etmesine de neden olmaktadır. Bu ise, idareyi vergi gelirinden mahrum bırakmaktadır. Dolayısıyla yasa yürürlükte olduğu halde, Maliye, vergi cennetleriyle çalışan şirketlerden bu kesintiyi yapamamakta, vergisini alamamaktadır. Bilgi değişimi anlaşmaları ile uluslararası vergilemede şeffaflık benimseneceğinden vergi cenneti listesi açıklık kazanacak ve vergileme yapılabilecektir (Kılıç, 2010).

Türkiye 24 Kasım 2010 tarihinde OECD'nin, zararlı vergi rekabetine yol açan 'vergi cennetleri' listesinde yer alan ülkelere biri olan Jersey ile 'Bilgi Değişimi Anlaşması' imzalamıştır. Bu anlaşma ile Maliye müfettişleri; sahipleri ve yöneticileri Türkiye'de olduğu halde, vergiden kaçmak ya da komik vergiler ödemek için o adalarda 'tabela' ya da 'posta kutusu' şeklinde kurulan şirketler hakkında Jersey makamlarından bilgi isteyebileceklerdir. Yetkililer, e-mail' üzerinden bilgi değişimi yapabilecekleri gibi, bu yolla, devletin her yıl uğradığı milyonlarca liralık vergi kaybının da önüne geçilebilir. Bu anlaşma, aynı zamanda kara para aklama ve vergi kaçakçılığıyla mücadele açısından da önemlidir. Bu tarihten sonra Bermuda, Guernsey ve Isle of Man gibi vergi cennetleri ile de vergi konularında bilgi değişimi anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmalar, hukuki ve cezai vergi konularında Türkiye ve diğer ülkeler arasında tam bir bilgi değişimini öngörmektedir (Konca ve Çelebi, 2013; Batirel, 2014:46).

İşbirliğinin önemini anlamak açısından, Türkiye'de 2010'da faaliyet gösterdikten sonra kapatılan iki şirketin banka hesaplarına, birçoğu offshore cenneti olarak bilinen ülkelere kayıtlı 350 tabela firmasından (sadece posta kutusu adresi bulunan offshore şirketlerinden) 10 ayda 6.2 milyar TL'ye denk gelen dolar ve euro gönderildiği ve bunun neden olabileceği vergi kaybı miktarını ortaya koymak önemlidir. 6.2 milyar TL'ye rağmen zarar açıklayan bu iki şirkete Maliye vergi kaçağı olup olmadığı noktasında inceleme başlatmıştır. Para takasçısı firmaların 6.2 milyar TL'nin transferine aracılık ederken %1 civarında komisyon aldıkları varsayıldığında, incelemeye konu olan satış hasılatı tutarının 62 milyon TL olacağı, bunun da yaklaşık %20'sinin vergi olması halinde yaklaşık 12.4 milyon TL'lik bir vergi kaçağı söz konusu olmaktadır (Sabah Gazetesi, 2013). Bu nedenle, bu ülkelerde, posta kutusu veya paravan şirket olarak yapılan şirketlerin neden olduğu vergi kayıp ve

kaçığının önlenmesi ve zararlı vergi rekabeti ile mücadele için bu işbirliği anlaşmaları önemlidir.

Türkiye, küresel kriz sonrasında yürüyen tartışmalarla birlikte vergi konusunda ki işbirliği çalışmalarına ağırlık vermiş ve OECD Global Forum bünyesinde vergi cennetleri ve gizlilik sağlayan idarelerle mücadele çalışmalarına aktif katılmış ve yeni standartlara uyum konusunda gerekli tedbirleri alacağını ifade etmiştir. Bu çalışmalara taraf olma, vergi cennetleri kaynaklı vergi kayıplarını önlemede etkili olabileceği gibi, vergi cennetlerindeki posta kutusu veya paravan şirket olarak yapılan yapıların neden olduğu gelir transferlerini önleyici bir işlev de görebilir.

VIII. Sonuç

Teknolojinin gelişmesi ve özellikle de internet; ekonomik aktivitelerin muhteviyatının değişmesine ve şirketlerin vergi yükünden kaçmak veya düşük vergi yüküne maruz kalmak için vergi cennetlerini daha sık kullanmalarına neden olmuştur. Bu durum, üretim faaliyetinin buralara taşınması şeklinde değil, daha çok yasal boşluklardan yararlanacak bir yapılanma şeklinde olmuştur. Vergiden kaçınmak isteyen şirketlerin bu merkezlerde bir mail adresi üzerinden varlık göstermeye başlaması posta kutusu şirketlerin gündeme gelmesine ve vergi idarelerinin ilgi alanına girmesine neden olmuştur.

Vergi cennetleri ve offshore merkezler, sadece varlıklı bireyler ve şirketlerin büyük bir vergi hırsızlığı (aldatmacası) yapmasına izin vermemekte aynı zamanda alelade vergi mükelleflerinin cezalandırılması, kamu maliyesinin aşınması, sosyal harcamaların azalması, iyi yönetim, makroekonomik istikrar ve sosyal dayanışmanın aşınması sonucunu getirmektedir.

Küresel krizde vergi cennetlerinin rolüne ilişkin tartışmalar üzerine de, 2009'daki G20 zirvesinde, bankacılık gizlilik çağının üzerine gidileceği söylemi ve bu söylemin ardında dünyanın en güçlü hükümetlerinin irade beyanı olması vergi cennetleri ve onunla ilgili bir takım belirsizlikler ve pek çok şirketle ilgili gizliliğin ortadan kaldırılacağı konusunda büyük beklenti oluşturmuştur. Zirve üzerinden yıllar geçmesine rağmen, şeffaflığın artırılması ve yasadışı sermaye akışlarının önlenmesi konusunda biraz ilerleme olsa da vergi cennetleri varlığını sürdürmeye devam etmektedirler. Çünkü gelişmiş ve gelişen ekonomilerin (büyük) vergi cennetlerini kullanma sıklığındaki artış, hem uluslararası düzeyde hem de Avrupa Birliği içinde vergi cennetleriyle mücadeleyi güçleştiren bir durumdur. Birlik üyesi bazı ülkelerin zararlı uygulamaları ve vergi cennetleri ile dün ve bugün olan bağlantıları da mücadele çabalarının başarısını olumsuz etkilemektedir. Bu çabalar, vergi cennetlerine sızıntıyı önlememiş ve bugüne kadar sınırlı etkiler doğurmuştur. Önleyici çalışmalar, bilgi değişimi anlaşmaları ve ilgili direktifler, ülke vergi sistemlerinde var olan boşluklar nedeniyle beklenen vergi geliri artışını sağlamamıştır. Ortaya konulan diğer öneriler de bir dizi zorlukla karşı karşıyadır. Yine Komisyonun önerileri (Genaral Anti Abuse Rule) bir dizi meydan okuma ile karşı karşıyadır. (European Parliment, 2013:

11). İşbirliği için önerilen Ortak Konsolide Kurumlar Vergisi Matrahı sistemi, vergi cennetleri ve offshore finansal merkezlerin neden olduğu vergi kaybını azaltabilir. Fakat işbirliği, offshore paravan şirketlerin varlığı nedeniyle Birlik üyesi ülkelerin vergi yükümlülüklerini azaltmayı garanti etmemektedir (European Parliament, 2013: 11).

Posta kutusu/veya paravan şirketler, vergi idareleri açısından vergi kaybına yol açan yapılardır. Vergi cennetleri ile mücadele de bu yapıları önleyici tedbirlerin alınması zorunluluk arz etmektedir. Bu yapılar, vergi sisteminde adaletsizliklere neden olmakta ve bu durum ekonomide geniş bozulmalarla sonuçlanmaktadır. Posta-kutusu girişimlerin yasal girişimler olarak tanımlanması bunlar kaynaklı gelir kaybını azaltabilir. Bu çerçevede bir diğer öneride paravan şirketleri dönüştürerek kamu yararına kullanılabilir hale getirmektir. Fakat bütünüyle vergi cennetlerini ortadan kaldırmak mümkün değildir. Bunun yerine, bu uygulamaların zararlı etkilerine yoğunlaşmak kişi ve kurumların davranışlarını etkileyebilir ve vergi cennetlerinin neden olduğu zararları bütünüyle ortadan kaldırmaya da hafifletebilir.

Kamu maliyesini ve finansal sistemi korumak için içerisinde vergi cennetlerinin de bulunduğu yapılarla mücadele etmek açısından işbirliği ve bilgi değişimi önemlidir. Bu işbirliğini güçlendirecek ve destekleyecek şekilde bankacılık gizlilik hukukunun sonlandırılacağı bir yapının tasarlanması gerekir. İlave olarak, idarelerin (vergi cennetleri dahil) uyacağı uluslararası standartlar açıkça tanımlanmalı ve esnek uygulamalara da izin verilmemelidir. Bu konuda, OECD gibi kuruluşlar öncü ve zorlayıcı bir rol üstelenmeli hatta bu yapıların yaptırım gücü sağlanarak uluslararası standartlara uyum güçlendirilmelidir.

Küresel vergi kaçırana karşı eyleme geçmek ve küresel finansal düzenlemeler için standartlar geliştirmek önemlidir. Standartlar ve diğer uygulamalar, vergi kaçırana için saklanacak herhangi bir güvenli yerin varlığını bırakmamalıdır. Hatta uluslararası anlaşmaların daha ilerisine geçecek, dostça uluslararası bir altyapı oluşturulmalıdır. Liderlerin küresel krizden bu yana bu konuya olan ilgileri, posta kutusu şirketlerin veya benzeri yapıların neden olduğu vergi kaybı riskini azaltıcı niteliktedir. Bu çerçevede, küresel kriz sonrası, vergi kaçakçılığı ile mücadele için işbirliği ve etkin bilgi değişiminin teşvik edilmesi vergi cennetleri kaynaklı kaybı önleyebilir. İlave olarak, finansal düzenlemelerin geliştirilmesi finansal kriz ve illegal transferler önleyerek vergi cennetleri ile mücadeleyi destekleyebilir.

Kaynaklar

- Arbutina, Z. (Çeviri: Çelik Akpınar) (2009), “Vergi Cennetlerine Takip”, <http://www.dw.de/vergi-cennetlerine-takip/a-4416937> (11.08.2014).
- Batirel, Ö. F. (2014), “Vergi Bilgi Değişim Anlaşmaları ve Vergi Cennetleri”, *Journal of Life Economics*, 2, 43-50.
- Bilici, N. (2004), “Vergi Cennetleri ile Mücadele”, **19. Türkiye Maliye Sempozyumu**, Belek-Antalya, 10-14 Mayıs, 1-12.

- Calich, I. (2011), **The Impact of Globalisation on the Position of Developing Countries in the International Tax System**, A thesis submitted to the Department of Law of the London School of Economics for the degree of Doctor of Philosophy, London.
- Christian Aid (2014), We still haven't found what we're looking for: why global efforts to tackle tax avoidance will not work for developing countries, *Christian Aid Briefing Report*, <http://www.christianaid.org.uk/Images/we-still-havent-found-what-were-looking-for-november-2014.pdf> (30.09.2015).
- Commission on Capital Flight (2009), **Tax Havens and Development**, Report from the Government Commission on Capital Flight from Poor Countries. Appointed by Royal Decree of 27 June 2008. Submitted to Erik Solheim, Minister of the Environment and International Development, on 18 June 2009, https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/UD/Vedlegg/Utvikling/tax_report.pdf (24.06.2015).
- Desai M. A., Foley, F. C. ve James, R. H. Jr. (2009), "The Demand for Tax Haven Operations", *Journal of Public Economics* 90 (2006) 513-531.
- Díaz-Berrio, J. L. E. (2011), **The Fight Against Tax Havens and Tax Evasion Progress since the London G20 Summit and the Challenges Ahead**, Opex (Opervatorio De Política Exterior Espanola), http://www.fundacionalternativas.org/public/storage/opex_oumentos_archivos/e6bf4cecc9006abb8c528869ce93e9e2.pdf (24.01.2015).
- Eriksson, F. (2009), Tax Havens and Development Report by the Independent Norwegian Commission on Capital Flight from Developing Countries, The Anti-Corruption Project Norwegian Agency for Development (NORAD) <http://www.oecd.org/site/devaeo10/44276169.pdf> (16.12.2014).
- European Parliament-Budgetary Affairs (2013), **European Initiatives on Eliminating Tax Havens and Offshore Financial Transactions and the Impact of these Constructions on the Union's Own Resources and Budget**, IP/D/CONT/IC/2012-071, http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/cont/dv/staes_study/staes_studyen.pdf (08.02.2015).
- Financial Crimes Enforcement Network, (2006), **The Roll of Domestic Shell Companies in Financial Crime and Money Laundering: Limited Liability Companies**, http://www.fincen.gov/news_room/rp/files/LLCAssessment_FINAL.pdf (08.05.2015).
- Findley, M., Nielson, D. ve Sharman J. (2012), "Global Shell Games: Testing Money Launderers' and Terrorist Financiers' Access to Shell Companies", *Political Economy and Development Lab Policy Report*, http://scholar.byu.edu/sites/default/files/danielnielson/files/pedl_report.pdf (11.02.2014).

- Gago, U. (2008), “Uluslararası vergi planlamasının sonu mu geldi?”, *Dünya Gazetesi*, <https://www.vergiportali.com/Popup/Yazdir.aspx?Type=content&Id=262> (21.06.2015).
- Gravelle, J. G. (2015), “Tax Havens: International Tax Avoidance and Evasion”, **Congressional Research Service Report for Congress** (Washington: Congressional Research Service), <http://www.globaltaxjustice.org/wp-content/uploads/2014/11/Tax-Havens-Jane-Gravelle.pdf> (20.05.2015).
- Huffington, A. (2010), Offshore Corporate Tax Havens: Why Are They Still Allowed?, *Huffington Post*, http://www.huffingtonpost.com/arianna-huffington/offshore-corporate-tax-ha_b_596753.html (18.12.2014).
- Kar, D. ve Spanjers, J. (2014), Illicit Financial Flows from Developing Countries: 2003-2012, *Global Financial Integrity*, <http://www.gfintegrity.org/wpcontent/uploads/2014/12/IllicitFinancialFlows-from-Developing-Countries-2003-2012.pdf> (30.09.2015).
- Kılıç, R. (2010), “Vergi Cennetleri İle Mücadelede Bilgi Değişimi Anlaşmaları”, **25. Türkiye Maliye Sempozyumu**, Belek-Antalya, 24-28 Mayıs, 387-406.
- Kinner, M. ve Vona, L. W. (t.y). **Shell Companies**, <http://www.fraudauditing.net/ShellCompanies.pdf> (08.03.2015).
- Konca, A. ve Çelebi, E. (2013), “Bilgi Değişimi Anlaşmaları ve Vergi Cennetleri”, *Vergide Gündem Dergisi*, 1-5. http://www.vergidegundem.com/documents/10156/1333698/tmmz2013_makale3.pdf (03.04.2015).
- Loomer, G. ve Maffini, G. (2009), “Tax Havens and the Financial Crisis”, https://www.sbs.ox.ac.uk/sites/default/files/Business_Taxation/Docs/Publications/Policy_Papers/TaxHavensandtheFinancialCrisis.pdf (04.03.2015).
- OECD (1998), **Harmful Tax Competition: An Emerging Global Issues**, 82p. <http://www.oecd.org/tax/transparency/44430243.pdf> (08.01.2015).
- OECD (2010), Promoting Transparency and Exchange of Information for Tax Purposes, A Background Information Brief 19 January, 1-16. <http://www.oecd.org/eco/public-finance/Debt-and-macroeconomic-stability.pdf> (12.01.2015).
- OECD (2013), “Action Plan on Base Erosion and Profit Shifting”, 19 July 2013, <http://www.oecd.org/ctp/BEPSActionPlan.pdf> (21.11.2014).
- OECD (2015), **List of Unco-operative Tax Havens**, <http://www.oecd.org/countries/monaco/listofunco-operativetaxhavens.htm> (12.05.2015).
- Os, R., McGauran, K. ve Römgen, I. (2013), **Private Gain-Public Loss. Mailbox Companies, Tax Avoidance and Human Rights**, SOMO Publishing.
- Öz, S.(2005), **Uluslararası Vergi Rekabeti ve Vergi Cennetleri**, Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.

- Pehlivan, O. ve Öz, E. (2011), **Uluslararası Vergilendirme**, Trabzon: Derya Kitapevi.
- Phillips, R., Wamhoff, S. ve Smith, D. (2014), **Offshore Shell Games 2014 The Use of Offshore Tax Havens by Fortune 500 Companies**, U.S. PIRG, Citizens for Tax Justice (CTJ), <http://ctj.org/pdf/offshoreshell2014.pdf> (22.07.2015).
- Sabah Gazetesi (13.10.2013), “Maliyeden dev operasyon”, <http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2013/10/13/maliyeden-dev-operasyon> (09.05.2015).
- Saraç, Ö. (2006), **Küresel Vergi Rekabeti ve Ulusal Vergi Politikaları**, Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.
- Stiglitz, J. (2013), “A Tax System Stacked Against the 99 Percent”, *The New York Times*, April 15, 2013. <http://opinionator.blogs.nytimes.com/2013/04/14/a-tax-system-stacked-against-the-99-percent/> (05.04.2015).
- Tax Justice Network (TJN) (2012), **The Price of Offshore Revisited**, <http://www.taxjustice.net/2014/01/17/price-offshore-revisited/> (30.09.2015).
- Torvik, R. (2009), “Why Are Tax Havens More Harmful to Developing Countries Than to Other Countries?”, in (155-194), *Report from the Government Commission on Capital Flight from Poor Countries*. https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/UD/Vedlegg/Utvikling/tax_report.pdf (24.06.2015).
- Ulusoy, A. ve Karakurt, B. (2009), “Vergi Politikasının Mali Amacının Karşılanamamasında Vergi Cennetleri ve Offshore Finansal Merkezlerin Rolü”, *Tisk Akademi*, II, 81-105.
- Woo, J. ve Smith, D. (2015), **Picking Up the Tab 2015 Small Businesses Pay the Price for Offshore Tax Havens**, U.S. PIRG Education Fund, http://www.uspirg.org/sites/pirg/files/reports/U.S.%20PIRG%20Ed%20Fund%20-%20Picking%20Up%20The%20Tab%202015_0.pdf (22.07.2015).
- Zhao, G. (2014), “Why Offshore Tax Havens Should Matter to Everyone”, *Global Financial Integrity*. June 6, <http://www.gfintegrity.org/offshore-tax-havens-matter/> (11.08.2014).

DIŞ YARDIMLARDA DESTEKLEYİCİ BİR UNSUR OLARAK KÜLTÜREL DİPLOMASİ VE YUNUS EMRE ENSTİTÜSÜ ÖRNEĞİ

*Süleyman Çağrı GÜZEL**

Alınış Tarihi: 05 Ekim 2015

Kabul Tarihi: 09 Mart 2016

Öz: Soğuk Savaş konjonktüründe askeri ve ekonomik yaptırımlardan müteşekkil olan “sert güç” kavramı ön plana çıkmışken, Soğuk Savaş sonrası konjonktürde ülkelerin sahip olduğu tarihi, kültürel ve evrensel değerlerden oluşan “yumuşak güç” kavramı önemini artırmıştır. Bir silahlanma ve ideoloji savaşı olan iki kutuplu sistemin sona ermesinden sonra aidiyet, kimlik ve kültür gibi unsurların uluslararası sistemdeki önemi anlaşılmış, uluslararası ilişkiler disiplininde sosyal inşacı teoriler ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda ülkeler; dilleri, kültürleri, değerleri ve politikaları aracılığıyla, diğer ülkeler üzerinde zora dayanmayan bir etki oluşturmak üzere dış politika perspektiflerini yeniden dizayn etmişlerdir. Türkiye de bu yeni düzen doğrultusunda dış politika yaklaşımını değiştirmiş ve uluslararası politikada dış yardımlar ile birlikte kültürel diplomasiyi de içine alan bir perspektifi benimsemiştir. Kültürel diplomasinin etkin bir şekilde uygulanması, az gelişmiş ülkelerin dış yardımlarla ilgili ön yargılarını ve bu yardımları adeta birer istihbarat aracı olarak görmelerini engelleyebilir. Bu bağlamda dış yardımların daha etkin olması ve içten kabulü noktasında kültürel diplomasinin son derece önemli bir rolü bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Diplomasi, Soğuk Savaş Sonrası Dönem, Yumuşak Güç, Yunus Emre Enstitüsü.

CULTURAL DIPLOMACY AS A SUPPORTIVE COMPONENT IN FOREIGN AIDS AND THE YUNUS EMRE INSTITUTE EXAMPLE

Abstract: Although in the conjuncture of the Cold War, “hard power” term which was composed of military and economic sanctions were stand out, in post-Cold War period “soft power” term consisting of values that countries have like historical, cultural and universal have come into prominence. After the conclusion of bi-polar system basically could be characterized as a war of armament and ideology; importance of components as belonging, identity and culture has been understood and social constructivist theories in international relations discipline has been risen to prominence. In this context, countries has begun to re-design their perspective of foreign policies on influence which its core based on consent via their languages, cultures, values and politics. In line with the new perspective, effective implementation of the cultural diplomacy could restrain prejudices of less developed countries and their perception concerning foreign aids as a part of intelligence activities. In this framework, the cultural diplomacy has an important role in effectiveness and cordial reception of the foreign aids. In parallel with the new diplomacy way, Turkey has changed its approach to its foreign policy and adopted a perspective including cultural diplomacy alongside foreign aids in international politics.

Keywords: Cultural Diplomacy, Post-Cold War, Soft Power, Yunus Emre Institute.

* Doktora Öğrencisi, Turgut Özal Üniversitesi, SBE, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

I. Giriş

Kalkınma yardımlarının kapsamı son 50 yıllık süreç içerisinde genişlemiş ve özellikle ülkelerin yumuşak güç kapasitelerini geliştirmeleri bağlamında önemli bir yer edinmiştir. Yumuşak güç kavramı içerisinde en aktif olan unsurlardan biri ise kültürel diplomasıdır. Kültürel diplomasi, kökleri çok eskiye uzanan ancak özellikle Soğuk Savaş döneminde kavramsal olarak açıklanmaya çalışılan, gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülke tarafından kullanılan bir dış politika aracı olarak görülmektedir. Türkiye de son 10 yılda ekonomik gelişmesine paralel olarak aktif dış politika uygulamalarıyla kalkınma yardımlarını artırmıştır. 1990'lerden sonra Joseph Nye'in yumuşak güç kavramını ortaya atmasıyla ve özellikle son 10 yılda kavramın çokça tartışılmasının, öneminin artmasının ve Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının sıkça vurgulamasının neticesinde, Türkiye'nin yumuşak gücü akademik çevrelerde tartışılmaya başlanmıştır. (Çavuş, 2012: 24) Bu noktada çalışmamızı şekillendiren temel argüman dış yardımlar bağlamında kültürel diplomasi faaliyetlerinin yeri ve önemidir. Çalışmamızda öncelikle yumuşak güç ve kültürel diplomasi kavramları incelenecek, daha sonra ise söz konusu kavramların dünyadaki uygulamaları ve Türkiye'de 5653 sayılı kanunla kurulan Yunus Emre Enstitüsü'nün bu alandaki yeri, önemi ve faaliyetleri ele alınacaktır.

II. Kavramsal Çerçeve

A. Yumuşak Güç

Joseph Nye'nin tanımına göre güç, başkalarının davranışlarını, istediğimiz sonuçları elde edebilmek üzere etkileyebilme kapasitesidir. (Nye 2008: 94) Bir aktör diğer aktörlerin davranışlarını üç temel yöntemle etkileyebilir. Birincisi tehdit ve zorlama yöntemi, (sopa), ikincisi ise teşvik yöntemidir (havuç). Her iki yaklaşımda da uluslararası sistemdeki aktör, hedeflerine ulaşabilmek için askeri ve ekonomik gücünü kullanır. Askeri ve ekonomik güç ülkelerin sert güç kapasitelerini belirler. Sert güçte en uygun kaynaklar olarak baskı, yaptırımlar, ödemeler ve rüşvet önemli iken, sert gücün davranış spektrumları da emir, zorlama ve ikna etmedir. (Çavuş, 2012: 25) Üçüncü bir yol ise aktörün istediği sonuçları elde edebilmek için, askeri ve ekonomik yöntemlere dayanan "sert güç" unsurlarını kullanmadan kendisine has kültürü, değerleri ve imajıyla diğerlerini etkileyebilmesidir. Nitekim bu yöntem Joseph Nye'nin ortaya koyduğu "yumuşak güç" kavramına karşılık gelmektedir. Yumuşak güç, ülkenin kültürünün, politik ideallerinin ve dış politikasının cazibesinden doğmaktadır. (Nye, 2004: 256) Yumuşak güç vasıtasıyla uluslararası sistemde aktör, diğer aktörleri zorlamak ve tehdit etmek yerine karşı tarafın rızası ile hedefine ulaşır. Yumuşak gücün en uygun kaynakları ise, değerler, kültür, politikalar ve kurumlar olarak gösterilirken davranış spektrumu, gündemi yaratma, yanına çekme ve cazibedir. (Çavuş, 2012: 25)

Yumuşak güç, kavramsal olarak ilk kez Joseph Nye tarafından ortaya konulmuşsa da bu kavramın daha önceleri uygulamada birçok devlet tarafından kullanıldığı görülmektedir. Örneğin 17. ve 18. yüzyıllarda Fransa, dilini ve devrim ideolojisini diğer devletlere yaymak suretiyle o devletlerin vatandaşlarını etkilemeye ve yöneticilerini kontrol etmeye çalışmıştır. Bunun sonucunda Fransız Devrimi'nin ortaya koyduğu milliyetçilik, eşitlik, özgürlük, kardeşlik gibi değerler tüm dünyaya yayılmış; Fransızca da dünya genelinde diplomasi dili haline gelmiştir. Hatta öyle ki Fransız dili Prusya'da ve Rusya'da olduğu gibi bazı yabancı mahkemelerde dahi kullanmıştır. (Yılmaz, 2011: 32) Bu noktada Yumuşak gücü etkin bir şekilde kullanma bağlamında en önemli unsurlardan bir tanesinin meşruiyet olduğu görülmektedir. Nitekim Fransız devriminin evrensel idealleri ve politik hedefleri dünya çapında kabul görmüş ve dolayısıyla uluslararası bir aktör olan Fransız devletinin etki alanını genişletmiştir. Neticede Bir ülke, politikalarını veya hedeflerini diğer ülkelerin ya da o ülkelerin vatandaşlarının gözünde meşrulaştırabilirse en az direnç ile karşılaşır ve hedeflerini gerçekleştirmesi kolaylaşır.

Yumuşak güç unsurları Soğuk Savaş döneminde de yoğun olarak kullanılmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği, sosyalist ideolojinin devrimci ve anti-kolonyal ideallerini Avrupa'ya ve özellikle sömürge ülkelerin bulunduğu Afrika ve Asya kıtalarına yaymış, buradaki halklara kendi politik değerler manzumesini benimseterek onları etkilemiştir. ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası uygulamaya koyduğu Marshall Yardımları da içerisinde yumuşak güç unsurlarını taşımaktadır. Söz konusu plan çerçevesinde, 1962-1972 yılları arasında, dünyanın yetmiş ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de yapılan anlaşma gereğince yüzlerce barış gönüllüsü görevlendirmiş ve bu barış gönüllüleri, birçok ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkıda bulunmakla birlikte Amerikan kültürünü yaymaya çalışmışlardır. (Yılmaz, 2011: 32)

Ülkelerin yumuşak güç kullanma kapasitelerini artırmaları aynı zamanda askeri ve ekonomik unsurlardan oluşan sert güçlerini daha az kullanmaları anlamına gelmektedir. Çoğu zaman daha maliyetli olduğu düşünülen askeri ve ekonomik opsiyonlardansa kültürel ve politik etki alanını genişletmek ve çatışmaya girmeksizin amaçları gerçekleştirmek çok daha cazip gözükmektedir. Bu bağlamda yumuşak güç, geleneksel güç dengesinin çok üzerinde etki ve kontrol imkânı vermektedir (Yılmaz, 2008: 53) Bununla birlikte yumuşak güç ve sert gücün birbiriyle ilişkili olduğunu da belirtmek gerekir. Söz konusu unsurlar, uluslararası ilişkilerde diğer devletleri etkilemek için kullanılan ve birbirini tamamlayan iki ayrı yaklaşımdır. Askeri ve ekonomik gücü yüksek olan bir ülke aynı zamanda cazibe kaynağı da olabilir. Nitekim dış politikada sert ve yumuşak gücün bir arada kullanılması "akıllı güç" (*smart power*) olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda sert güç ile yumuşak güç arasındaki davranış çeşitliliği ve farklılığı zor kullanmaktan,

ekonomik baskıya, gündem oluşturmaktan salt cazibeye kadar uzanan geniş bir spektrumda sıralanabilir. (Şener, 2014)

Soğuk Savaş boyunca askeri güç ön plana çıkmış, sonraki dönemde ise teknolojinin gelişmesi ve kitle iletişim imkânlarının artması ile birlikte kamuoyunu yönlendirebilme noktasında ikna ve pazarlık yeteneği önem kazanmıştır. Bu bağlamda, uluslararası sistemin çok kutuplu yapısı, uluslararası örgütler ve medyanın artan etkisi sonucu askeri kapasitenin geri planda kalması ile birlikte asimetrik savaş yöntemlerinin üretilmesi ve klasik orduların etkinliğinin azalması “sert/kaba güç”ün önemini nispi olarak azaltmıştır. (Şener, 2014) İletişim imkânlarının son derece çeşitlendiği ve karmaşık hale geldiği günümüz dünyasında ülkeler; medyayı, üniversiteleri, şirketleri ve sivil toplum kuruluşlarını yumuşak güç aracı olarak kullanmaktadırlar. Medyanın, insanlara ulaşmanın ve onların fikirlerini etkileyebilmenin en önemli kanallarından biri olması dolayısıyla bir yumuşak güç aracı olarak önemi her geçen gün artmakta ve medya üzerinden yapılan savaşlar ön plana çıkmaktadır. Tarihten bu yana kültür aktarımının en temel yollarından birisi olan ticaret de; küreselleşen dünya, çok uluslu şirketler ve devasa finans network’u sayesinde yumuşak gücün önde gelen araçlarından biri haline gelmiştir. Yumuşak güç bağlamında üniversitelerin oynadığı rol de son derece önemlidir. Eğitimin yaygınlaşması ile birlikte dünyanın her tarafından öğrencilerin kendi ülkeleri dışındaki üniversitelere gitmesi ve böylece gittikleri ülkenin dilini, kültürünü ve değerlerini öğrenmesi, üniversiteleri bir tanıtım ve kültür aktarımı merkezi haline getirmiştir. Yumuşak güç kaynaklarının en önemlilerinden biri de kuşkusuz devlet dışı aktörlerdir. Özellikle sivil toplum kuruluşları (STK) ulusal sınırların ötesinde her türlü iletişim vasıtalarından yararlanarak devletlere ve önde gelen iş adamlarına doğrudan baskı yapabilmekte ve politikalarını değiştirmelerini isteyebilmektedir. (Yılmaz, 2011: 36)

B. Kültürel Diplomasi

Kültürel diplomasi, yabancı ülkelerle ilişkilerin kültür, sanat ve eğitim yoluyla tesis edilmesi, geliştirilmesi ve sürdürülmesi ile ilgili bir diplomasi alanıdır; ayrıca ülkelerin kurumlarının, değer sistemlerinin ve özgün kültürlerinin etkileşimini ve ilerlemesini içeren ileriye dönük bir dışsal projeksiyondur. (Ivey, 2008: 1) Kültür diplomasisi toplumların birbirlerini daha yakından ve özünden tanımaları için fırsatlar sunan bir iletişim ve yakınlaşma biçimi olmakla birlikte bu iletişim biçiminde yönetimler, kamu ve kültür diplomalarını birbirleriyle paralel bir biçimde hareket ettirdikleri oranda başarılı olabilmektedirler. (Bayraktar, 2012: 184-185)

Eski Yunan’dan bu yana devletlerin birbirine geçici elçiler gönderdiği bilinmekle birlikte, devletlerarası ilişkilerin atanan daimi elçiler aracılığı ile yürütüldüğü modern diplomasi ilk olarak 15. yüzyılda İtalyan şehir devletlerinde ortaya çıkmıştır. Diplomasi kurallarının ve teamüllerinin yerleşmesi ise büyük ölçüde 1815 Viyana Kongresi’nde gerçekleşmiştir. Çoğu

zaman gizli pazarlıklar olarak algılanan diplomasi kavramının niteliği ve yöntemi 20. yüzyılın başlarından itibaren değişmeye başlamıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan UNESCO, uluslararası ilişkilere yeni bir boyut kazandırmış ve kültürel diplomasi anlayışını getirmiştir. Üye ülkeler UNESCO nezdinde tayin ettikleri daimi temsilciler aracılığıyla, kültürel etkinliklerle birbirlerini tanıtmaya, karşılıklı etkileşim ve işbirliğini artırmaya çalışmışlardır. (Purtaş, 2013: 3)

Kültürel diplomasi Soğuk Savaş döneminde de nükleer savaş riski ve ideolojik propagandanın gölgesinde kullanılmaya devam edilmiştir. 1970'li yılların ortalarına kadar blok içi dayanışmayı güçlendirmek için etkin olarak kullanılan kültürel diplomasi, Helsinki Nihai Senedi'nin 1975 yılında imzalanmasından sonra ise yumuşamanın devam ettirilmesinin ve bloklar arası temasın aracı olmuştur. (Purtaş, 2013: 3) Soğuk Savaş sonunda Batı bloğunun galip gelmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasında Batı'nın yürüttüğü kültürel diplomasi'nin önemi belirtilmelidir. İki kutup arasındaki mücadeleden İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra üçüncü defa yeniden yıkım ve felaketlere sebebiyet verecek fiili bir savaşa dönüşmemesinde rekabetin kültürel diplomasi üzerinden yürütülmesinin önemi büyüktür.

Son çeyrek yüzyılda ise küreselleşme olarak adlandırılan olgu ile birlikte kültürel diplomasi'nin önemi daha da artmıştır. Genel hatlarıyla ulaşım ve iletişim olanaklarının gelişen teknoloji sayesinde artması ile birlikte kişilerin, finansal araçların ve fikirlerin sınırları aşması olarak tanımlayabileceğimiz küreselleşme olgusu küresel siyaseti de etkilemiş, geleneksel diplomasi kanallarının yerini farklı diplomasi kanalları almıştır. Bu yeni diplomasi şekli, hükümetler arası iletişimin yanı sıra, hükümetlerin diğer ülkelerin kamuoylarıyla ve farklı ülkelerin kamuoylarının birbirleriyle kurduğu iletişim ve etkileşim biçimlerinden oluşmaktadır. (Bayraktar, 2012: 184) Günümüz dünyasında uluslararası ilişkileri karmaşık hale getiren küreselleşme ile birlikte, geleneksel diplomasi'nin yanı sıra kültürel diplomasi de giderek artan önemine uygun olarak uluslararası toplumu etkileyebilmekte ve yönlendirebilmektedir. (Kahn, 2011: 8)

Kültürel diplomasi birey ve toplum üzerinden yürütülen bir faaliyettir. Dolayısıyla Kültürel diplomasi ve geleneksel diplomasi arasındaki en önemli farklardan birisi de devlet tarafından organize edilip plânlanan ve uygulamaya konulan bir süreç olmaktan daha çok sivil toplumun öncülük ettiği ve insana dokunan bir faaliyet olmasıdır. Devletin buradaki temel işlevi sivil toplumun önünü açma ve yönlendirme olmalıdır. Ancak kültürel diplomasi'nin başarılı olabilmesi için sivil toplum ve devletin ortak çalışmasının önemli olduğu da belirtilmelidir. Kamu ve özel sektörün kültürel mübadele ve kültürel diplomasiye ilişkin bütüncül bir strateji geliştirmeleri ve ihtiyaç duyulan fonların sağlanmasıyla kültürel diplomasi'nin başarısının daha da artacağı ifade edilmektedir. (Purtaş, 2013: 5)

Kültür diplomasisinde kullanılan kültürel değerlerin tümü bir ülkenin yumuşak gücünü oluşturmaktadır. Söz konusu yumuşak güç, uluslararası aktörler için giderek önem kazanan ve yatırım yapılan bir unsur haline gelmiştir. Uluslararası ilişkilerde hedefe ulaşmak için karşı tarafı etkileme kapasitesinin belirleyici olduğu düşünüldüğünde, yumuşak gücün ve onun en etkin araçlarından biri olan kültürel diplomasinin ülkeler için ne kadar önemli bir enstrüman olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Özellikle içinde bulunduğumuz bilgi çağında kültürel değerleriyle saygınlık kazanmış devletlerin yaptırım gücünün daha fazla olduğu açıktır.

III. Kültürel Diplomasi Dnyadaki Örnekleri

Yukarıda kavramsal olarak açıklanan kültürel diplomasi faaliyetleri çok geniş bir çerçeveyi kapsamaktadır. Bunlar genel olarak; sanatsal faaliyetlere finansal destek verme, kişilerin değişimi (öğretim üyesi, gazeteci, öğrenci v.b.), burslar, kültür merkezleri açma, dil eğitimi gibi uygulamalardan oluşmaktadır. Bununla birlikte her ülkenin kültürel diplomasi anlayışı ve bunun uygulanmasında önem verdiği faaliyet alanları değişebilmektedir. Bazı ülkeler dil öğretimine önem verirken, bazı ülkeler daha çok kültürel faaliyetleri ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca ulusal hükümetlerin bu faaliyetlerde oynadığı roller de ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Devletler açısından kültürel diplomasi faaliyetlerinin ciddi bir güç unsuru olarak kullanılması arttıkça ulusal hükümetlerin bu faaliyetlere verdiği önem ve destek de artmaktadır. Genel olarak kültürel diplomasi faaliyetlerinin özellikleri şu şekilde sıralanabilir;

- Ülkeye ait; kültürel çeşitlilik, fırsat toplumu olma ve bireysel özgürlükler gibi çağımızda ön plana çıkan değerlerin anlatılması
- Yapılan faaliyetlerde kültürel değişime ve etkileşime karşılıklı saygı çerçevesi içerisinde yer verilmesi
- Faaliyetlerin hedef aldığı ülke ile kültürel köprülerin inşa edilmesi
- Faaliyetlerin yapıldığı ülkede iki ülke arasındaki resmi ilişkilerin ötesine geçildiği algısının yaratılması
- Ülkeler arasında yaşanabilecek krizlerin etkilerini hafifletecek şekilde kültür faaliyetleri yoluyla diğer ülke vatandaşlarının algısını olumlu yönde etkilemek
- Yapılan faaliyetlerde yaratıcı, esnek ve fırsatları değerlendiren bir yaklaşım sergilemek (Schneider, 2003: 3)

A. İngiltere'nin Kültürel Diplomasi Perspektifi

İngiltere'nin dış politika uygulamalarında kültürel diplomasi önemli bir yer tutmaktadır. Wales prensi 1995'te yaptığı bir konuşmasında kültürel diplomasinin önemini şöyle açıklamaktadır: *"kültürel diplomasi işliyor. İngiltere için çok önemli olan kültürel diplomasinin bize sunduğu değeri asla küçümsememeliyiz. İngiliz dili ve kültürü British Council'in ve aynı zamanda*

BBC'nin çalışmalarında kendini küresel bir değer olarak ortaya koymuştur.” (Wyszomirski ve Burgess, 2003: 3)

İngiltere'nin kültürel diplomasi uygulama yolu diğer ülkelerden farklılaşmaktadır. Söz konusu ülke kültürel diplomasi faaliyetlerini doğrudan devlet kontrolündeki bir kuruluş ile yürütmek yerine, uygulamaya yönelik bakanlık dışı bir kamu kuruluşu olan British Council (BC) aracılığı ile yürütmektedir. Buna karşın BC, her ne kadar bağımsız bir kuruluş olsa da Foreign & Commonwealth Office (FCO) and Overseas Development Administration tarafından 1934 yılında özel bir kuruluş olarak kurulmuştur.

BC önemli bir mali büyüklüğe sahip olup İngiliz hükümetinden, diğer İngiliz kuruluşlarından ve özel sektörden önemli miktarda hibe almaktadır. Bunun haricinde gelirinin yüzde 40'ına yaklaşık bir kısmını dünya genelinde verdiği hizmet, uyguladığı proje ve sınav gelirlerinden elde etmektedir. BC'in üç temel amacı aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- İngiltere'nin deniz aşırı ülkelerin halkları nezdinde yaratıcı ve yenilikçi değerini inşa etmek ve onların İngiliz kültürüne olan ilgilerini artırmak

- İngiltere'deki öğrenim fırsatlarının kalitesinin önemini uluslararası arenada bilinir hale getirmek, İngilizce öğrenimini yaygınlaştırmak ve İngiltere ile diğer ülkeler arasındaki eğitim bağlarını kuvvetlendirmek

- İngiltere'nin demokratik değerlere olan saygısının bilinirliğini güçlendirmek ve diğer ülke hükümetleriyle insan hakları ve iyi yönetim konusunda ortaklaşa çalışmak (britishcouncil, 2015)

BC'nin 2013-2014 faaliyet raporunun performans bölümünün “nüfuz ve çekicilik” alt başlığında yumuşak gücün kullanımı ve yumuşak güce verilen önem şu şekilde anlatılmaktadır; *“Tayland, Güney Kore, Çin ve Brezilya artan şekilde yumuşak güce yatırım yapmakta ve İngiltere bu alandaki konumunu kaybetmemek için yatırımlarını artırmalıdır... İngiltere'nin çekiciliği, İngiliz dili, İngiltere'nin güçlü kültürel sektörü, önemli üniversiteleri, aktif ve açık sivil toplumundan kaynaklanmaktadır... yeni teknoloji ve küreselleşmenin yarattığı dünya çapındaki hızlı etkileşim resmi diplomasi ve kurumlar arası geleneksel ilişkilere göre daha etkilidir... Etkin bir yumuşak güç, bir sonraki genç neslin uluslararası bir öngörü ve kültürel anlamdaki güvene sahip olmasını gerektirecek artan bir çabayı gerektirmektedir.”(British Council Annual Report, 2013: 15)*

B. Fransa'nın Kültürel Diplomasi Perspektifi

Fransa kültürel diplomasiye tarihsel gelenekleri çerçevesinde güçlü bir bağlılık sergilemektedir. Fransız ulusunun dış politikasının güçlü bir ögesi olarak Fransız kültürünü yurt dışında tanıtmaya 19. yüzyıla kadar gitmektedir ve Fransız kültürü İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde de Fransız ulusal prestiji için hayati öneme haiz bir aktör olagelmıştır. Fransa genel olarak aktif dış kültür politikasını, siyasi otoritesini ve ulusal ekonomisinin eski gücünü

yeniden tesis etmek için bir araç olarak kullanılmaktadır. 1945'te Dışişleri Bakanlığı çatısı altında Kültürel İşler Genel Direktörlüğü kurulmuştur. Bu direktörlüğün çalışanları genel olarak diplomatlar ve akademisyenlerden oluşmaktadır; bununla birlikte Bakanlığın bütçesinin yüzde 30'u söz konusu faaliyete ayrılmıştır. (Jin, 2008: 38) 1969'da bilimsel ve teknolojik iş birliği programı için Bakanlığa yetki verilmiş ve söz konusu program Bakanlık bütçesinde önemli bir bütçe kalemi haline gelmiştir. Görüldüğü üzere günümüzde Fransız kültürel diplomasisi, Fransız Dışişleri Bakanlığı çatısı altında Alliance Française ve Institute Française gibi kuruluşlar ağı aracılığı ile yürütülmektedir. Fransa'nın kültürel diplomasideki öncelikleri şu şekilde sıralanabilir.

- Çağdaş yaratıcılığı bütün formlarıyla yaymak
- Fransız kültürünü tanıtmak ve Fransız kültürel çeşitliliğini uygulamak
- Farklı sanatsal sektörlerin profesyonel kapasitelerine katkıda bulunmak (Diplomatie, 2013)

Geleneksel olarak yurtdışı Fransız kültürel ağının genel özellikleri, Yurt dışındaki Fransız kültür ağı diyalogunu artırmak ve üst düzey sanatsal değişimi teşvik etmek; yurtdışındaki Fransız kültürel ağının canlılığını ve koordinasyonunu temin etmek; Fransız yazılı ve görsel ürünlerini yaymak ve bunu desteklemek; kültürel kurumlar ve üniversitelerle beraber hareket ederek Fransız sinemasını tanıtmak; küresel fikir tartışmalarına Fransız katılımını sağlamak şeklinde sıralanabilir. (Culturaldiplomacy, 2012)

Söz konusu gelenekselliğin ötesinde 27 Temmuz 2010 yılında Fransız kültürel diplomasisini yeniden organize eden kanun aracılığıyla Fransız kültürel diplomasisine yeni misyonlar yüklenmiştir. Bunlar Fransız kültürel ve sanatsal tecrübesini tanıtmak ve satmak; Fransız kültür endüstrilerinin varlığını dinamik ve gelişmekte olan pazarlarda dijital ağlar aracılığıyla yaymak olarak özetlenebilir.

Fransız kültürel diplomasisinin uygulama alanları; sahne sanatları, müzik, görsel sanatlar, sinema, kitap, medya ve yayıncılık, kültürel-yaratıcı endüstrilerin desteklenmesi, kültürel değişim programları olarak ifade edilebilir. (Diplomatie, 2013)

C. Çin'in Kültürel Diplomasi Perspektifi

Çin'in yumuşak güç aracılığı ile yurtdışındaki imajını kuvvetlendirme çalışmaları 1960'lara kadar geriye götürülebilir. Bununla birlikte Çin gibi derin ve köklü kültüre sahip olan bir ülkenin kültürel anlamdaki etki kurma çabaları çok eskilere dayandırılabilir. Günümüzde özellikle Afrika ve üçüncü dünya ülkelerini hedef alan faaliyetler bu bölgelerdeki altyapı yatırımlarına yönelik hibeler olarak karşılıklı güveni tesis etme çerçevesinde ortaya çıkmıştır. (Jin, 2008: 16) 2004 yılında Konfüçyüs Enstitüsü'nün kurulmasıyla birlikte Çin'in kültürel diplomasi alanındaki faaliyetleri, bu ülkenin yükselen ekonomik ve

siyasi gücüne paralel olarak ciddi biçimde artmıştır. Çin, uluslararası arenada Çin dilini ve kültürünü, yumuşak gücünü artırmak için bir araç olarak kullanmaktadır. Öte yandan Konfüçyüs Enstitüsü, Çin'in dünya genelindeki "baskıcı ve antidemokratik" algısını değiştirmeye yönelik politikalar uygulamakta ve bu da kültürel diplomasi alanında çalışan kişi ve kurumlar tarafından eleştirilmektedir. (Zaharna v.d., 2014: 9) Ayrıca Konfüçyüs Enstitüsü'nün temsilcilikleri, açıldığı ülkelerde, Çin hükümetinin gizli siyasi gündemini gerçekleştirmek amacıyla çalışan kuruluşlar olarak algılanmakta ve bu yönden eleştirilmektedirler. Ancak Enstitülerin başındaki yönetim, hükümetin Enstitü'nün faaliyetlerine ciddi anlamda müdahil olduğu eleştirilerini reddetmektedir. (Benavides, 2012)

"Konfüçyüs" isminin seçilmesindeki neden, Çin'in köklü tarihinin ve kültürünün sembolize edilmesi ve Konfüçyüs'ün Çin kültürünün özünü temsil etmesi bağlamında düşünülebilir. Nitekim Konfüçyüs'ün ahlak felsefesinde insan ilişkileri özü teşkil etmektedir. Çin felsefesi ve Konfüçyüs Enstitüsü geliştirdiği uluslararası kültürel ilişkilerde söz konusu özü dayanak noktası olarak almaktadır. Daha sonra inceleyeceğimiz Türkiye örneğinde de bir tarihsel figür olarak Yunus Emre isminin seçilmesi aynı kapsamda değerlendirilebilir.

Konfüçyüs Enstitüleri Çin devleti tarafından finanse edilmekte ve uluslararası dil ve kültür programı olarak Avrupa'daki muadillerini örnek almaktadır. Bununla birlikte bağımsız merkezler yerine özellikle okul ve üniversitelerde teşkilatlanmakta ve doğrudan Çin merkezi hükümetinin birer şubesi olarak çalışmaktadır. Yapılan programlar, öğretmenlerin maaşları, öğrenciler için hazırlanan öğretim materyalleri, kütüphaneler, Çin hakkındaki referans kaynaklar ve kültürel değişim programları Çin hükümeti tarafından doğrudan desteklenmektedir. (Zaharna v.d., 2014: 33)

Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 18 Ekim 2011'de gerçekleştirdiği ve hafta boyunca süren toplantısında, Çin'in politik, sosyal ve ekonomik önceliklerinin Çin'in gelişimindeki önemi tartışılmış, hem ülkede hem de yurtdışında Çin kültürel sisteminin tanıtılması temel öncelik olarak belirlenmiştir. (Benavides, 2012) Komünist Parti kontrolündeki bir gazete olan People's Daily'de editör değerlendirmesi olarak "*ulusal güç mücadelesinde kültürün etkisi ve statüsü daha önemli bir hale gelmiştir. Bu yüzden ulusal kültürel güvenliğin korunması, ulusal yumuşak gücün kuvvetlendirilmesi ve Çin'in uluslararası kültürel etkisinin artması çok önemli bir hale gelmiştir*" (Benavides, 2012) ifadelerine yer verilmiş olması Çin'in, kültürün uluslararası ilişkilerdeki gücüne verdiği önemin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Gazetede yapılan yorumda yer verilen ulusal kültür güvenliği kavramı incelendiğinde, Çin'in kendi kültürünü, kültürel emperyalizmden korunmak ve değerlerini dünya üzerinde yayarak Çin'in gelişen ekonomisine ve ticari bağlantılarına canlılık katmak için kullandığı da iddia edilebilir. Ayrıca, Konfüçyüs Enstitülerinin Çin'in yumuşak güç arenasındaki en önemli aracı olduğu göz önüne alındığında bu Enstitülerin

dünya üzerindeki sayısal artışı ve Çin hükümetinin artan oranda verdiği destek daha net bir şekilde anlaşılabilir.

Konfüçyüs Enstitüsü, Hanban olarak bilinen Çin Uluslararası Dil Konseyi Ofisi altında faaliyet göstermekte olup bu kuruluş aynı zamanda Çin Milli Eğitim Bakanlığı'nın bir parçasıdır. Özellikle Kuzey Amerika'da üniversiteler bünyesinde faaliyet gösteren Konfüçyüs Enstitüleri bu üniversiteler içerisinde dil ve kültürü birbirine bağlayan derslerle faaliyetlerine devam etmektedir.

D. Japonya'nın Kültürel Diplomasi Perspektifi

İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden süreçte, Japon Devleti kültürel tanıtımını yeteri kadar gerçekleştirememiştir. Bunun temelinde yatan en önemli neden ise, savaş dönemindeki Japon yayılcılığının özellikle Asya'da yarattığı algının son derece olumsuz olması ve Japon yayılcılığının yeniden canlanması korkusudur. Bir diğer faktör ise, savaş sonrası dönemde ekonomik kalkınmayı birincil öncelik haline getiren Japon ulusunun kültür sektörünü ekonomik açıdan kârlı bir alan olarak görmemesidir. Ancak özellikle 1990'dan itibaren Japon popüler kültürünün anime, pop müzik ve moda gibi öğelerle dünya tarafından istekli kabulü Japon Devletinin dikkatinden kaçmamıştır. Japonya bu durumu hem ekonomik avantaj elde etmek hem de ülkenin imajını düzeltmek ve istenilen yumuşak güce ulaşmak için kullanmaya başlamıştır. (Otmazgin, 2012: 37-38)

Manga ve anime'nin üretimi, yaygınlaştırılması ve küresel tüketimi Japon devleti tarafından değil pazar güçleri aracılığıyla yürütülmektedir. Ancak, küresel tüketim noktasında Japonya, Asyalı büyük komşusu Çin ile mücadele etmektedir. Kültürel hareketliliğin Japon ekonomisini 90'larda girdiği durgunluk sürecinde canlandırması göz önüne alınırsa Japonya'nın Çin ile bu mücadelede oransal olarak önde olduğu ifade edilebilir. (Mcgray, 2009)

Japonya'nın kültürel diplomasi perspektifi geçtiğimiz yüz yıl içerisinde ciddi değişimler geçirmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden hemen sonra Japonya'nın kültür aracılığı ile ulaşmaya çalıştığı yumuşak gücün ana nüvesi, imparatorluk döneminden kalan ve Japon kültürünü cebren empoze etmeye çalışan Japonya algısını yıkmaktır. Bunu yaparken aynı zamanda çağdaş Japon kültürünü, yumuşak gücünü arttırmak için ihraç etmeye çalışan bir algı yaratmaktan da uzak durmaya çabalamaktadır. Japon çıkarlarını gerçekleştirmek ve imajını kuvvetlendirmek amacıyla, Japonya Dışişleri Bakanlığı deniz aşırı ülkelerde dışişleri teşkilatı, Japon özel sektörü ve Japan Foundation (JF) ile çalışmalara başlamıştır. (Lam, 2007: 350)

Japonya'nın dış politikada kültürden yararlanmasının kurumsal bir zemine oturtulması 1972 yılında JF yasasının çıkarılmasıyla olmuştur. Bu tarihle birlikte Japon devleti dış politikanın kültürel boyutuna daha fazla ağırlık vermeye başlamıştır. JF, Japon Devletinin resmi ve yarı-resmi kuruluşlarıyla bu amaç doğrultusunda yakından çalışmaya başlamıştır.

Japonya'nın 1960'ların sonu ve 70'ler boyunca değişen kültür politikaları, kültürel değişim programları aracılığı ile Çin ve Kore haricindeki diğer Doğu Asya ülkelerine yönelik izledikleri diplomatik ilişkilerin sağlam zemine oturtulması politikası, kültürün yumuşak güç kavramında dış politika amaçları için nasıl kullanıldığının bir göstergesi olmuştur.

1977'de Japon Başbakan Takeo Fukuda'nın doktrininde Japonya'nın "kültürel değişim" ile Doğu Asya milletleriyle daha geniş bir diyalog oluşturmayı istediğini ve bununla birlikte yeniden bir askeri güç unsuru olmayı amaçlamadığını belirtmesi ve kültürün yeni Doğu Asya açılımı ile birlikte Çin ve Kore'ye yönelik olarak geliştirilen güvenlik politikasında etkin bir unsur olarak kullanılması, Japon kültür politikasının bahsedilen değişiminin jeopolitik amaçları gerçekleştirme bağlamında geldiği noktayı göstermektedir. Daha geniş anlamda, Japon tecrübesi ülkenin dünyadaki amaçlarını gerçekleştirme muvacehesinde, kültür politikalarının jeopolitik amaçları da gözettiğini göstermektedir. (Otmazgin, 2012: 49)

Günümüzde, JF'nın ve doğal olarak Japon kültür diplomasisinin misyonu, Japon imajının olumlu bir noktaya çekilmesi ve Japonya'nın diplomatik amaçlarına destek verilmesi olarak tanımlanmaktadır. (Otmazgin, 2012: 50) 2020 hedefi olarak Japonların kültürel açıdan yaratıcı bir ulus olarak adlandırılması hedeflenmiş olup ABD'de faaliyetlerin geliştirilmesi ise bu ana hedefe yardımcı ara hedef olarak seçilmiştir.

IV. Türkiye'de Kültürel Diplomasi ve Yunus Emre Enstitüsü Örneği

Sovyetler Birliğinin dağılması ve Berlin duvarının yıkılmasıyla birlikte ortaya çıkan yeni dünya düzeni, ülkelerin dış politika perspektiflerini dönüştürmüştür. Soğuk Savaş döneminde iki kutup arasındaki rekabetin şekillendirdiği uluslararası sistemde Türkiye, tarihi ve kültürel bağlarının güçlü olduğu coğrafyalarla aktif ilişki kuramamıştır. Buna karşın Türkiye, Sovyet etkisinin azalmasıyla özellikle Orta Asya ve Balkanlar-Doğu Avrupa mücavir alanında yeni oluşumlarla karşı karşıya kalmış, bu yeni durumla gelişen işbirliği ve yardımlaşma süreci, bir anlamda Türkiye'nin eski Osmanlı coğrafyası ile yeniden yakınlaşmasının ve ikili ilişkilerin tazelenmesinin de yolunu açmıştır. (Akçay, 2012: 68)

Soğuk Savaş sonrasında Türkiye, dış politika alanındaki statik yaklaşımını tedricen değiştirerek "aktif dış politika" anlayışını benimsemiştir. Özellikle 1992 yılında Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nın (TİKA) kuruluşu ile birlikte Türkiye, dış yardımlarını ve yumuşak gücünü kurumsal hale getirmeye çalışmıştır. Bu yeni dış politik vizyon doğrultusunda proje ve faaliyetlerini artıran TİKA, Türk dış politikasının uygulayıcısı olarak uluslararası alanda Türkiye'nin pozisyonunu güçlendiren önemli bir aktör olarak ortaya çıkmıştır. (Kardaş ve Erdağ, 2012: 169) TİKA'nın kuruluşu ve süreç içerisinde dış yardımlarını artırıp çeşitlendirmesiyle birlikte Türkiye, dış yardım alan bir ülke pozisyonundan dış yardım veren bir ülke konumuna

gelmiştir. TİKA süreç içerisinde, faaliyet gösterilen ülkelerdeki ihtiyaçlara binaen kültürel faaliyetlerden daha çok teknik yardım faaliyetlerine ağırlık vermiştir. Kültürel yönden ziyade ekonomik temelli gelişen bu yapıya karşı, özellikle 2000'li yıllara gelindiğinde, gerek Türki cumhuriyetlerde gerekse diğer coğrafyalarda Türk kültürünü yayma hedefi doğrultusunda kültür merkezlerinin açılması bir ihtiyaç olarak algılanmaya başlanmıştır. (Göktolga ve Gündoğmuş, 2015: 324) Bu çerçevede Yunus Emre Vakfı, 5653 sayılı Kanun'la 5 Mayıs 2007 tarihinde kurulmuş, faaliyetlerine ise 7 Mayıs 2009'da Ulus'taki tarihi binasındaki açılışla resmen başlamıştır.

Yunus Emre Vakfı Türkiye'yi, Türk dilini, tarihini, kültürünü ve sanatını tanıtmak; bununla ilgili bilgi ve belgeleri dünyanın istifadesine sunmak; Türk dili, kültürü ve sanatı alanlarında eğitim almak isteyenlere yurt dışında hizmet vermek; Türkiye'nin diğer ülkeler ile kültürel alışverişini artırıp dostluğunu geliştirmek amacıyla kurulmuştur. (Yunus Emre Bülteni, 2010: 1) Söz konusu Vakfın kurduğu Yunus Emre Enstitüsü ilk olarak Yunus Emre Enstitüsü Türk Kültür Merkezleri (YETKM) adı altında Saray Bosna, Tiran, Kahire, Üsküp ve Astana'da açılmıştır. YETKM'ler kısa sürede hızla yayılmış ve Londra'dan Roma'ya; Kahire'den Beyrut'a; Kazan'dan Tokyo'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada halen faaliyetlerini sürdürmektedir. 2015'in Eylül ayı itibariyle YETKM'lerin yurtdışında faaliyet gösterdiği şehir sayısı 41'dir. YETKM'ler Türk dilinin öğretilmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla akademisyen ve araştırmacıların yetişmesine katkı sağlamakta; çeşitli eğitim-öğretim ve sertifika programlarıyla Türk kültürünü, sanatını, müziğini tanıtmak adına çalışmalarını sürdürmektedirler. YETKM'lerin bünyesinde yürütülmekte olan Türkçe dil kursları aracılığı ile yabancı dil olarak Türkçe öğrenmek isteyenlere imkân sağlanmakta, ayrıca ilgili ülkelerdeki Türk vatandaşlarının dillerini daha yakından tanımaları temin edilerek Türkiye ile kültürel bağlarının devamı sağlanmaktadır. (Yunus Emre Enstitüsü, 2013: 14) Söz konusu dil kurslarının standartlarının belirlenmesi ve Türkçenin bir dünya dili olarak yurt dışında öğretilmesi hususunda faaliyetlerde bulunmak üzere, Enstitü bünyesinde Yunus Emre Türkçe Eğitim ve Öğretim Merkezi (YETEM) kurulmuştur. Okutmanların eğitimine yönelik Türkiye'de ve yurt dışında ihtiyaca göre aylık ve haftalık eğitim programlarının düzenlenmesi, her yaz gerçekleştirilen Türkçe Yaz Okulu programının organize edilmesi, öğrenci seviyeleri ve ülke gerçeklerine göre ders ve çalışma kitapları ile yardımcı ders materyallerinin hazırlanması, yurt dışındaki devlet okullarında Türkçenin seçmeli yabancı dil olarak resmî müfredatlara dâhil edilmesi hususlarında çalışmalar yürüten YETEM, söz konusu faaliyetlerde üniversiteler ve diğer kamu kurumları ile birlikte çalışmaktadır. (yee, 2013)

Türkçe, yurtdışındaki bazı ülkelerde seçmeli ders olarak resmi müfredatlara girişi için yapılan çalışmalar sonucunda, Bosna-Hersek ve Gürcistan'da seçmeli yabancı dil olarak okutulmaya başlamıştır. Bosna Hersek'in Zencia-Doboj, Hersek-Neretva ve Bosansko-Posavinski

Kantonlarında Türkçenin 6'ncı sınıftan 13'üncü sınıfa kadar ikinci seçmeli yabancı dil olarak okutulması kararı alınmıştır; Gürcistan'da ise Tiflis'teki 2 ilköğretim okulunda 395 öğrenci Türkçe öğrenmektedir. (Yunus Emre Enstitüsü, 2013: 78) Söz konusu ülkelerdeki Türkçe eğitimi için Yunus Emre Enstitüsü tarafından müfredatlar hazırlanmıştır. Ayrıca yine Yunus Emre Enstitüsü tarafından hazırlanan Türkçe öğretim setleri, ülkelerin sosyo-kültürel özellikleri göz önünde bulundurularak hazırlanmaktadır.

Türk dilinin yurtdışında öğretilmesi için gerçekleştirilen çalışmalar kapsamında, Yunus Emre Enstitüsü'nün yürüttüğü ve Türk dili öğreniminin yurtdışında yaygınlaştırılması ile birlikte Türk kültürünü yurt dışında daha iyi tanıtılması amacıyla gerçekleştirilen Türkoloji Projesi'nden de bahsetmek yerinde olacaktır. 1999 yılında TİKA tarafından başlatılan Türkoloji projesi ilk defa 2000-2001 eğitim öğretim yılında uygulamaya konulmuş ve proje 20 Eylül 2011'de imzalanan protokolle Yunus Emre Enstitüsü'ne devredilmiştir. Türkoloji projesi çerçevesinde; Türk dili öğreniminin nitelikli hale getirilmesi, Türkiye ile diğer ülkeler arasındaki bağların kuvvetlendirilmesi, dolayısıyla bu ülkelerde yapılacak eğitim, kültür ve sosyal faaliyetler çerçevesinde Türkçe konuşabilen mevcut bir kitlenin oluşturulması; Türkiye'nin ve Türk kültürünün yurt dışında daha iyi tanıtılması hedeflenmektedir. (Yunus Emre Enstitüsü, 2013: 113) Ayrıca, Yunus Emre Enstitüsü'yle anılan proje kapsamında protokol imzalayan üniversitelerde ve YETKM'lerin bulunduğu ülkelerdeki üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı / Türkoloji bölümlerinde görevli Türkologlara destek verilmektedir. Söz konusu destek; seminer, konferans, sempozyum, panel ve çalıştay gibi akademik faaliyetler için verilmektedir.

Yunus Emre Enstitüsü'nün en önemli projelerinden biri de 100 Türkiye Kütüphanesi projesidir. T.C. Ziraat Bankası işbirliğiyle birçok farklı ülkede, özellikle Türkoloji bölümünün veya Türkiye Araştırma Merkezlerinin bulunduğu üniversitelerde ve dünya genelinde farklı coğrafyalarda faaliyet gösteren YETKM'lerde "Türkiye Kütüphaneleri" adıyla kütüphaneler kurulmaktadır. Söz konusu kütüphaneler Türk dili, sanatı, tarihi, kültürü ve medeniyeti ile ilgili akademik ve entelektüel çalışmalara, anılan konularla ilgili uzmanlaşmak isteyen yabancı öğrenci ve araştırmacılara kaynak sağlayarak, hem Türkiye'nin tanıtımını sağlamakta hem de bilimsel çalışmalara katkıda bulunmaktadır. Türkiye kütüphaneleri projesiyle Türkiye'nin diğer ülkelerle dostluğunun ve kültürel alışverişinin geliştirilmesi; Türkiye'nin elindeki bilgi ve belgelerin yabancı kamuoyu ile paylaşılması amaçlanmaktadır. (Yunus Emre Enstitüsü, 2014: 90) Projenin uygulama yerleri Ortadoğu ve Afrika, Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya, Rusya Federasyonu ve Baltık Ülkeleri, Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika ile birlikte Uzakdoğu ve Çin olarak belirtilmiştir. (yee, 2013)

Bir başka önemli proje ise Balkanlar'da Kültürel Mirasın Yeniden İnşası projesidir. Yunus Emre Enstitüsü ve T.C. Merkez Bankası işbirliği ile gerçekleştirilen bu proje, savaş esnasında tahrip olmuş el yazması eserlerin

onarılması ve bakımı, yanan eserlerin kopyalarının temin edilmesi ve halihazırda var olan eserlerin korunması amacıyla hayata geçirilmiştir. Burada temel çıkış noktası, Balkanlarda gelişen aşırı milliyetçilik ve hoşgörüsüzlüğün neden olduğu savaş ortamında, Balkanlar'daki Türk tarihinin izlerinin silinmesine engel olmak ve Balkan kültürü ile olan tarihi bağların koparılmasına yönelik saldırılar sırasında tahrip edilen yazılı eserlerin ihyasıdır. Bu bağlamda Balkanlar ile Türkiye'nin tarihsel ve kültürel birlikteliğinin, Türk tarih ve medeniyetinin izlerinin korunması yoluyla, yeniden canlandırılmasının hedeflendiği ifade edilebilir. Bu projenin uygulama yerleri Bosna-Hersek, Makedonya, Arnavutluk, Kosova, Sırbistan, Karadağ ve Hırvatistan'dır. Devam eden diğer projeler ise "Balkanlar'da Geleneksel Türk El Sanatlarının İhyası Projesi" ve "Yunus Emre Enstitüsü ve T.C. Merkez Bankası Ortak Resim Sergileri"dir. (yee, 2013)

Yunus Emre Enstitüsü'nün ortaya koyduğu önemli faaliyetlerden bir diğeri de "Türkçenin Sesi Radyosu"nun kurulmasıdır. Türkçenin Sesi Radyosu'nun tanıtım toplantısı 23 Aralık 2015 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Söz konusu radyonun amacının, Türkiye'nin ve Türkçenin sesini daha geniş kitlelere ulaştırmak ve dünyada Türkçe öğretimini güçlendirmek olduğu ifade edilmektedir. (Yunus Emre Enstitüsü, 2015: 17-18) Ayrıca dünyanın her yerinden Türkçe öğrenmek isteyenlerin Türkçenin Sesi Radyosu'na akıllı telefonlar ve sosyal medya aracılığıyla kolayca erişebilecekleri; Radyo'nun içeriğini oluşturan programların Avrupa Dil Portfolyosu'nda belirlenen dil öğretimi sistemine göre hazırlanacağı; 24 saat kesintisiz yayın yapılacağı ve Türkçenin temel, orta ve ileri düzey dil seviyelerinde farklı alanlarda programlar hazırlanacağı belirtilmektedir. (Yunus Emre Enstitüsü, 2015: 19)

V. Sonuç

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra çok daha önemli ve etkin bir diplomasi türü haline gelen kültürel diplomasi, özellikle küreselleşme olarak adlandırılan sürecin hızla yayılması ile birlikte ülkelerin vazgeçemeyecekleri bir yumuşak güç unsuru haline gelmiştir. Nitekim küreselleşme ve teknolojik gelişmeler sayesinde dünya halkları birbirlerini daha yakından tanımaya başlamış; farklı diller, kültürler ve değerler arasındaki mesafeler ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla bir ülkenin kendi değerlerini ve imajını "pazarlayarak" diğer ülke vatandaşları nezdinde itibar ve sempati yaratmasına matuf çabalar dış politikanın temel amaçlarından biri haline gelmiş ve bu bağlamda ülkelerin kültür tanıtımına yaptıkları yatırımlar önemli ölçüde artmıştır. Kültürel diplomasi sayesinde ülkeler bir yandan kendilerine ait tarihi, kültürel, demokratik ve popüler değerleri diğer ülkelere ihraç ederken; diğer yandan dil eğitimi, akademik çalışmalara katkı, sanatsal faaliyetler, tarihi-kültürel varlıkların korunması ve çeşitli sertifika programları açma v.b. uygulamalarla, faaliyet gösterdikleri ülkelerde katma değer yaratarak bir dış yardım faaliyeti

gerçekleştirmektedirler. Bu bağlamda Yunus Emre Enstitüsü, ülkemize ait tarihi, edebi, sanatsal ve kültürel değerlerin dünya genelinde daha bilinir hale gelmesi ve özellikle Türkçe'nin öğretilmesi, yaygınlaştırılması ve bir dünya dili haline gelmesi noktasında son derece önemli bir kuruluştur. Bu doğrultuda Enstitü bünyesinde uygulamaya konulan Türkoloji projesi, 100 Türkiye kütüphanesi, Balkanlar'da kültürel mirasın yeniden inşası gibi önemli projeler yürütülmekle birlikte; Türkçe'nin öğretilmesi için Enstitü dahilinde kurulan Yunus Emre Türkçe Eğitim ve Öğretim Merkezleri aracılığıyla da Türk dilinin öğretilmesi ve yaygınlaştırılması hedeflenmektedir.

Yunus Emre Enstitüsü yeni kurulan bir kültür merkezi olmasına karşın dünyanın birçok yerinde şubeler açmış ve büyümesi halihazırda devam eden bir kuruluştur. Ancak tarihi-kültürel bağlarımızın güçlü olduğu bazı bölgelerde şube sayısı yetersizdir. Örneğin onlarca yıl Osmanlı'nın himayesinde kalmış ve İslam dinine mensup milyonlarca insanın yaşadığı Afrika kıtasında, Konfüçyüs Enstitüsü'nün 46 adet merkezi bulunurken, Yunus Emre Enstitüsü'nün Rabat, Pretoria, Cezayir, Kahire ve İskenderiye merkezleri olmak üzere yalnızca 5 merkezi bulunmaktadır. Yine bölgesel olarak bakıldığında, SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını ilan eden ve Türkiye'nin tarihi kültürel bağlarını kullanarak etkin olmak istediği Türki cumhuriyetlerindeki Yunus Emre Türk Kültür Merkezleri de nicelik olarak yeterli değildir. Nitekim bu bölgede Konfüçyüs Enstitüsü'nün toplam 11 adet merkezi bulunurken Yunus Emre Enstitüsü'nün Kazakistan ve Azerbaycan'da olmak üzere toplam 2 merkezi bulunmaktadır. Bu noktada Yunus Emre Enstitüsü'nün, Türkiye'nin tarihi, kültürel ve coğrafi olarak yakın olduğu bölgelerde, hem niceliksel hem de niteliksel olarak daha etkin çalışması gerekmektedir.

Türkiye'nin tarihsel gücünü ve kültürel potansiyelini uluslararası ilişkilerde daha etkin kullanabilmesi için Türk yumuşak gücünün önemli bir unsuru olan Yunus Emre Enstitüsü'nün proje tabanlı çalışmalara ağırlık vermesi, orta ve uzun vadeli sonuçlar üretecek stratejiler geliştirmesi, yurt dışında yaşayan Türklerle işbirliklerini derinleştirilmesi ve geliştirmesi gerektiği ifade edilebilir.

Kaynakça

- Akçay, Engin (2012) **Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Türk Dış Yardımları, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları**, Ankara.
- Bayraktar, Zülfikar (2012) "Türkiye'nin Balkanlardaki Yumuşak Gücü Türk Kültürü" *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 35, ss. 181-189.
- Benavides, Marissa (2012) "When Soft Power is Too Soft: Confucius Institutes' Nebulous Role in China's Soft Power Initiative" <http://yris.yira.org/essays/644>
Erişim tarihi: 24.04.2015.
- British Council Annual Report (2013),
http://www.britishcouncil.org/sites/britishcouncil.uk2/files/d554_annual_report_final.pdf, Erişim tarihi: 12.03.2015.

- British Council (2015), www.britishcouncil.org/organization/structure Erişim tarihi: 21.03.2015.
- Culturaldiplomacy (2012), Annual Conference on Cultural Diplomacy http://www.culturaldiplomacy.org/academy/content/pdf/participant-papers/2012-12-aaccd/A_brief_outlook_of_the_French_cultural_diplomacy_Richard_Bonfatto.pdf Erişim tarihi: 12.04.2015.
- Çavuş, Tuba (2012) “Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye’nin Yumuşak Güç Kullanımı”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, ss. 23-37.
- Diplomatie (2013), <http://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy-1/cultural-diplomacy/> Erişim tarihi: 16.03.2015.
- Göktolga, Oğuzhan ve Gündoğmuş, Bekir (2015) “Küreselleşmeye Karşı Milli Kültürü Koruma ve Yayma Çabası: Yunus Emre Türk Kültür Merkezleri Örneği”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Spring: I, No: 33, pp 315-328.
- Ivey, B. (2008) “Cultural Diplomacy and The National Interest: In Search of a 21st Century Perspective”. Arts Industries Policy Forum. The Curb Center at Vanderbilt University.
- Jin, Shin Seung (2008) **Strategic Directions for the Activation of Cultural Diplomacy to Enhance the Country Image of the Republic of Korea**, Harvard University.
- Kalın, İbrahim (2011) “Soft Power and Public Diplomacy in Turkey” *Perceptions Journal of International Relations*, Vol: 16, No: 3, pp. 1-5.
- Kardaş, Tuncay ve Erdağ, Ramazan (2012) “Bir Dış Politika Aracı Olarak TİKA” *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, ss. 167-194.
- Lam, Peng Er (2007) “Japan’s Quest for “Soft Power: Attraction and Limitation” *East Asia*, vol. 24, pp. 349-363.
- Mcgray, Douglas (2009) “Japan’s GrossNational Cool” <http://foreignpolicy.com/2009/11/11/japans-gross-national-cool/> Erişim tarihi: 03.05.2015.
- Nye, Joseph (2004) “Soft Power and American Foreign Policy”, *Political Science Quarterly*, Vol. 119, No. 2, pp. 255-270.
- Nye, Joseph (2008) “Public Diplomacy and Soft Power”, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 616: 94, pp. 94-109.
- Otmazgin, Kadosh Nissim (2012) “Geopolitics and Soft Power: Japan’s Cultural Policy and Cultural Diplomacy in Asia”, *Asia-Pacific Review*, Vol: 19, No: 1, pp. 37-61.
- Purtaş, Fırat (2013) “Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi” *Akademik Bakış*, Cilt: 7, Sayı: 13 ss. 1-13.
- Schneider, Cynthia P. (2003) “Diplomacy That Works: Best Practices in Cultural Diplomacy,” Cultural Diplomacy Research Series, Center for Arts and Culture.

- Şener, Bülent (2014), <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/politik-sosyal-kulturel-arastirmalar-merkezi/2014/02/10/7423/dis-politikada-yumusak-guc-olgusu> Erişim tarihi: 09.02.2015.
- Wyszomirski, Margaret J. and Burgess, Christopher. (2003) "International Cultural Relations: A Multi-country Comparison," Cultural Diplomacy Research Series.
- Yılmaz, Sait (2008), **Güç ve Politika**, ALFA Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, Sait (2011), "Yumuşak Güç ve Evrimi", *Turan Stratejik Araştırmalar*, Cilt: 3, Sayı: 12, ss. 31-36.
- Yunus Emre Enstitüsü (2010), Yunus Emre Bülteni, [Ekim Ayı Özel Sayısı], Ankara.
- Yunus Emre Enstitüsü (2013), Faaliyet Raporu 2012, Ankara.
- Yunus Emre Enstitüsü (2014), Faaliyet Raporu 2013, Ankara.
- Yunus Emre Enstitüsü (2015), Yunus Emre Bülteni, Ankara.
- Yunus Emre Enstitüsü (2013), <http://eski.yee.org.tr/bh-saraybosna/tr/yetem/turkce-egitimi-yetem-1> Erişim tarihi: 01.05.2015
- Yunus Emre Enstitüsü (2013), <http://eski.yee.org.tr/Yunus/tr/projeler/devam-eden-projeler> Erişim tarihi: 01.05.2015.
- Yunus Emre Enstitüsü (2013), <http://eski.yee.org.tr/Yunus/tr/projeler/devam-eden-projeler/100-turkiye-kutuphanesi-projesi-1> Erişim tarihi: 04.05.2015.
- Yunus Emre Enstitüsü, (2013) <http://eski.yee.org.tr/Yunus/tr/projeler/devam-eden-projeler/balkanlarda-kulturel-mirasin-yeniden-insasi-projesi-3>, Erişim tarihi: 05.05.2015.
- Zaharna, R.S; Hubbert, Jeniffer and Hartig Falk (2014), **Confucius Institutes and the Globalization of China's Soft Power**, Figueroa Press, Los Angeles.

**BUILDING MANAGEMENT INFORMATION SYSTEMS TO
COORDINATE THE UNIVERSITY BUSINESS PROCESSES: A
PROPOSED MODEL FOR DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY**

Yılmaz GÖKŞEN*
Muhammet DAMAR**
Onur DOĞAN***

Alınış Tarihi: 25 Ekim 2015

Kabul Tarihi: 22 Ocak 2016

Abstract: Management information systems are computer based information systems, which collect and analyse data, and transform this data to the information, which is valuable for the managers who are responsible from the organizational activities. A management information system, established in a university may increase the in-house activity by improving the decision making process of the senior management. Software development life cycle has essential steps. These steps involve planning, analysis, design production and maintenance. In this study, a software application planning, analysis and design processes are implemented in order to create a model management information system for universities. Planning phase include feasibility and requirement specification. Analysis phase include an examination of an existing organizational structure of a university and exposure of the essential problems and requirements. Design phase include the basic software structure in order to meet the requirements. Despite the complexity of the administrative and academic organizational structure, this study is important because it offers a design and implementation model of a management information system for the universities.

Keywords: Management Information Systems (MIS), Organizational Structure Universities, Decision Support Systems (DSS), Software Life Cycle.

**ÜNİVERSİTE İŞ SÜREÇLERİNİN KOORDİNASYONU İÇİN
YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİNİN İNŞAASI: DOKUZ EYLÜL
ÜNİVERSİTESİ İÇİN MODEL ÖNERİSİ**

Öz: Yönetim bilişim sistemleri, örgütsel faaliyetlerle ilgili yöneticilere kararların alınması ve kararların yürütülmesi sürecinde veri toplayarak, analiz eden ve bu veriyi bilgiye dönüştürerek raporlayan işlemler dizisine sahip bilgisayara dayalı bilgi sistemidir. Üniversitelerde kurulabilecek ve üst yönetimin karar almasını kolaylaştıracak bir yönetim bilişim sistemi kurum içi etkinliği artıracaktır. Yazılım süreçleri yaşam döngüsünün temel adımları vardır. Bunlar planlama, analiz, tasarım, üretim ve bakımdır. Çalışmada üniversite örgüt yapısı içinde uygulanabilecek ve üniversitelere örnek teşkil edebilecek yönetim bilişim sistemi kurulması amaçlı yazılım uygulaması için planlama, analiz ve tasarım süreci gerçekleştirilmiştir. Planlama kısmında fizibilite çalışmasının gerçekleştirilmiştir. Analiz aşamasında var olan sistem örnek bir üniversite örgüt yapısı incelenerek örgütün temel sorunları ortaya konulmuş ve gereksinimler açıklanmıştır. Tasarım aşamasında gereksinimleri karşılayacak

* Doç. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri

** Uzman Dokuz Eylül Üniversitesi, Bilgi İşlem Daire Başkanlığı

*** Öğr. Gör. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Meslek Yüksekokulu, İktisadi ve İdari Programlar Bölümü

yazılımın temel yapısı oluşturulmuş, yazılımın içerdiği bileşenlerin tanımlanıp açıklanmıştır. Üniversitelerin idari-akademik organizasyon yapısının karmaşıklığına rağmen gerçekleştirilen çalışma, üniversitelerde yönetim bilişim sistemi süreçlerinin incelenmesi ve bir tasarım modeli önermesi adına önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Yönetim Bilişim Sistemi (YBS), Üniversite Organizasyon Yapısı, Karar Destek Sistemleri (KDS), Yazılım Yaşam Döngüsü.

I. Introduction

Today, management information technologies which have been used to process the data and product and store the knowledge by organizations have become a strategic competitive weapon. It is very critical to make decision by using management information technologies and it may generate structural consequences for the organization. By the aid of management information technologies, organization structures will become more flexible, not only simple ones but also complex ones. In this context, it is very important for the organizations to build the most accurate and appropriate MIS to get effective and efficient results.

In the structure of MIS, business organizational structure, process schematics and data sheets can be listed as the basic variables (Gökşen, 2009:24). According to Şimşek et al. (2010:13), in today's world; knowledge is a strategic source for the organization and, management information systems are hearts of the organizations, in a sense. MIS consistently produces the information which is necessary for the survival of the organization and allows the knowledge to reach the required place (Oğrak, 2010:94). According to Karim (2011:459-460) incomplete or lack of management information systems reduces the efficiency of the decision making process of the organization.

In general, information systems can be divided into technical approaches (computer science, management science, operations research) and behavioral approaches (sociology, economics, and psychology) (Laudon and Laudon, 2006:26-27).

MIS must be established correctly and the structure able to provide accurate information to the all level managers, operational, tactical and strategic. Therefore, MIS should have access to the entire organization. Hence, it should be emphasized that, working with an integrated database to share information with all organization is very critical.

In the context of university, efficient information management provides a framework for keeping, maintaining and providing for the disposition of information for managerial decisions (Momoh and Abdulsalam, 2014:107-108). Although university organization has men, machines, materials and money, yet the characteristics of their participants differ from other organizations and therefore, their decision making processes are unique or different in some respects (Gupta et al., 2010:174). Administrative and academic growth of the

university increases the importance of sharing and managing information. Therefore, the managers should use effective information system and establish the most appropriate MIS to make a difference in favor of the organizations in the sector.

In this study, the proposed model to develop a MIS will be based on waterfall model. Waterfall model which is one of the software development models have been used to design a MIS by considering the organizational structure of the university. Two phases of the software process which are analysis and design have been implemented in this study and also the basic variables that have been told will take part in the model. In the study, based on the waterfall model, Dokuz Eylül University's organizational structure will be examined and analysis and design process stages will be established for the university by considering the existing situation. (Existing situation of the organizational structure of Dokuz Eylül University have been handled from Strategic Plan of TC. Dokuz Eylül University for 2011-2015)

Computer-based information system is the backbone of many organizations, but also is a phenomenon that not created and not recognized of its importance. In this study, we try to resolve the lack of such a concept and we suggest a MIS model for the universities which are center of the science.

II.Study's Object and Scope

Management information systems are the most important part of organizations since they are the strategic resources. MIS continuously produces the information required to the existence of the organization. MIS are systems are fed by the sub systems and supports data for the decision processes. In the study Dokuz Eylül University has been chosen as a case study. In order to develop this MIS software waterfall software methodology and its related analyze and design steps have been implemented. In order to develop this MIS software waterfall software methodology and its related analyze and design steps have been implemented.

Universities, as their nature, host many information systems inside themselves, as well as they need to communicate with the software systems outside the institution. Personnel information system, academic information system or student information systems can be given as an example for the internal systems; and Central Civil Registration System (MERNIS), Council of Higher Education Information System (YÖKSİS) can be given as samples of the outside systems. The purpose of the study is to settle robust and accurate analysis and design steps for the software development processes by the perspective of dynamic factors. By considering this analysis and design steps for the MIS system to be implemented, other software processes would be more accurate and thereby ideal MIS software could be constructed. Accordingly, an accurate information flow for the strategic and tactical managers of the

university can be provided, and various software systems or projects would have the ability to communicate with each other.

III. Methodology

MIS; defined as a system, which collect the data from different sources and processing, storing and reporting the data to get necessary information for decision-makers (Tekin et al., 2000:83). According to Polat (2007:187), the main thing needed in making the right decisions in the organization's processes is accurate and timely information about resources and processes. MIS aims to provide this information to the managers. The management of information which is a strategic power should be complete, accurate and timeable, and it needs managers who are believers of transformation and change. In an organization, it is possible to supply the information needs of management with the establishment of information systems. At this point of view, Table 1 outlines the outputs which MIS will provide the organization.

Table 1. *MIS Descriptions Outlines* (Yılmaz, 2009:5)

- Data Collection, full fills recording and processing functions.	- Is a computerized system that collects and transfers information.
- Provides managers not the raw data for decision making, but selected, processed and edited data, in another words; information.	- Provides its managers with structural information which they can get easily and in time.
- Meets changing information needs of the organization.	- Collects data from various sources, under an integrated database.

MIS, not only provide information to the organization for rational decision-making, but also help to connect the different disciplines of the organization, create a series of systems that perform the flow of information in the organization.

Organizations continue their lives with the decisions made on the process and these decisions determine the location of organization on the market and competitiveness power of the organization. Decision-making; with very simple definition, is selecting one of the options. There are many advantages of Management Information Systems for the organizations, such as to convert the data to the information and to make simple the planning (Heidarkhani et al., 2013:81). If a manager knows how good his organization and can have how much information about it, the management process also works so much healthier and also accessible to corporate goals. It is clear that information using and sharing is very cruel for the organization. Table 2 outlines the information usage in an organization.

Table 2. *Information Systems and Information Usage* (Yılmaz, 2009:25)

Management Information Systems	Information Usage
Data Processing System	Gives information about the organization's routine activities
Office Automation Systems	Digital data for operational level
Management Reporting Systems / MIS	Information aimed for planning, control and decision making of the general management level
Decision Support Systems	Internal and external graphical information for top managers
Top Executive Support Systems	Analytical information consisting of interactive support
Expert Systems	Artificial intelligence aided top level information, consisting of expert advice on specific issues.

MIS supports the data processing function in the organizational processes and by integrating with subsystems -which was configured for processes within the organization especially with its integrated database to generate data from operational level processes reports regarding tactical level processes. To build a good MIS, the subsystems which it was meant to be integrated should be configured properly and also systems need to communicate with each other via web services or other software technologies and the processes should be well-managed even though the systems are located separately around the organization. Involvement of the management in design and development process, disregarding the global improvement of the system, lack of proper selection of hardware and software technologies of the system, lack of management support for the building of the system, stillness against the change can be addressed as the reasons of failure of MIS in organizations (Erdem and Younis, 2014:6-8). At this point, support of the senior management level can be vital for a properly working MIS. Also for an effective organization, the ability of MIS to be fed regularly by the data processing systems which has the records of all the work done in the organization is an important aspect along with its outcome to contribute to decision makers and upper management on information system level.

There are also some studies about MIS in education field. One of them is the study on the Nigerian Colleges of Education which written by Abdulkareem and Fashiku (2008b:143). According to them MIS is positively utilized for organizational effectiveness. According to Adamov et al. (2010:4-5) a right university management information system should have, modular structure, web-based architecture, focusing on the end user and a safety management. MIS provides many contributions to the organization and it increases the organization's efficiency about operational, tactical and strategic level decisions (Oğrak, 2010:94). Regarding another University Management Information System; integrated database is based upon four basic structures which include; profile management of people, objects and security factors; application architectures, smart digital services and information portals (Guard et al., 2004:176).

IV. Building MIS

A. Literature Discussion

Long argues that MIS has two perceptions. MIS has been used as a term for computers and information processing technologies that are related to the process, procedures, systems and human resources; on the other side it is used as the name of the information system in supporting business functions. (Long 1989:3 written: Benshir 2002:79). In the study done by Benshir, it has been stated that the confusions caused by the use of the terms knowledge, information, information technology and informatics have been in use since MIS began to develop in the 1970s (Benshir 2002:100). He thinks that this case has negative effect on the development of the discipline. Abdulkareem ve Fashiku (2008b:135), stated that the MIS developed during the study they did in 65 colleges and with 1670 people had positive effect on organizational efficiency. But at this point, they haven't introduced any solution for MIS in the literature involving the whole organization. At this point Ismail (2008:158)'s study about Public universities in Malaysia, While The University is already enjoying a relatively good IT infrastructure, the main challenge is to harness that infrastructure to meet the needs and expectations of students, lecturers, administrative staff members and university management. For the solution The University should support some main sub systems for university main activities such as research and academic, teaching and learning, and administrative. In Liang ve Lan'in studies (2010:18-20) they analyse the existing problems and the causes of these problems during the process of management information in present local universities of China. The improvement of the traditional management information platform should be in the framework of web services. They stated that such an organization may be in interaction with the structure of the whole organization. Studies carried out at this point, wiev, table authorization, function and procedure will be granted and both internal projects and external projects can be contacted with the help of Web Service tools.

When the literature is studied, it can be seen that these were developed for the different information systems, developed for different sections of the organization. Studies done nationwide are not satisfactory from the point of setting and running and when international studies are done, it can be seen that there are some efforts on technical systems but there is not an MIS which comprises the whole organization. In addition, more stress is given to one aspect of the structure and the whole structure was neglected. It has been understood that waterfall model of software was the best model for the objective conditions of the organization where the study was carried out.

Software's attributions, enhancement and recognition are implemented differently for various models with divergent combinations and forms. Organization's requirements, a pretty good comprehension of the software capabilities and cohesion between necessities and capacities are needed for the

software development process. Software Development Process (SDP) infers to the required strategy needed for software's existence. Every selected model has its own exclusive advantages and disadvantages. The choosing of the appropriate model desired for the resolution is of vital importance.

On the whole, the models are Prototyping Model, Rapid Application Model, Evolutionary Model, Incremental Development Model, Iterative Model, Spiral Model, Information Based Software Engineering Model, Waterfall Development Model (Munassar and Govardhan, 2010:95). In prototyping model, requirements are gathered briskly to begin with and developers and users determine the software processes collectively (Ocak and Yıldıztekin, 2011:339). In spiral model, some portion of the user's exact requirements are designated, then these requirements are achieved, after the emerged product is tested, it is delivered as a version. In evolutionary model, the purpose is to generate a product stage by stage. In incremental development model, the principle is improving a specific product as versions and the process starts with basic requirements (Saridoğan, 2011:73-74). Rapid application model bears a resemblance with prototyping model but it is much more favorable for operating systems. Sommerville (1996:271) argue that, the most appropriate software process model depends on the organization developing the software, the type of software being developed, and the capabilities of the staff. There is no "ideal" model and it makes little sense to try to fit all development into a single approach. Analysis and design processes take a lot of time in the waterfall model and is preferred by the organizations having a regular process. For this reason, this model was chosen as a model in this study.

B. Reference Model

As emphasized in the purpose and scope section the waterfall method is chosen as the application method. Waterfall model consists of the parts by the order of; analyze, devise, achieve, put to test, integrate, maintenance and repair (Mahizharuvi and Alagarsamy, 2011:254) Waterfall Development Model can be considered as the most primal and most widely-used model of all the software development models. In this model, it is possible to move on to another step by accomplishing one. Activities featured at each level of the waterfall are fulfilled thoroughly. It possesses a linear SDP. It is favored for the projects that define their demands appropriately. Demand requirement is performed at the starting point of the process and the process progresses in accordance with those demands. In summary, Waterfall Development Model should be used within the flexible projects where the conditions are recognized well, in which the product definition can be achieved distinctly, that require ambiguous needs. The model should also be preferred under circumstances where the quality of the project is much more essential than its process and cost. If a software project is developed without a direction, it may not meet the deadline, or even it can never be

accomplished. The thought is that in the initial stage of founding MIS at Dokuz Eylül University, compared to the other models, as long as it is adjusted to the establishment's structure, waterfall model is much more advisable.

Even though it is possible to return inside of the models, during the analyzing process user and system requirements must be determined down to the finest detail. Also the designing process needs a detailed study which should meet all the requirements of the software. Therefore, the time which is used for the software processes which realized with waterfall model, most commonly used in the about those two stages. Waterfall method of software development consists of five stages as following: requirements analysis and requirements definition, system and software design, coding and unit testing, integration and system test, operation, maintenance and repair (Bassil, 2012:2). Each stage takes what produced by a preceding stage at the start point. And every stage makes some changes on production to make usable for another stage. Establishing the MIS on Dokuz Eylül University waterfall model will be used. And the proposed model will be shown on real organizational chart of the university.

While establishing the most suitable MIS for university, system owners should not be expecting a sudden change. The implementations should progress step by step and needed performance will be provided. Table 3 outlines the current situation in Dokuz Eylül University.

Table 3. *Current Situation*

<p>Organizational Structure: Two different organizational charts which are classified as academic and administrative, though just one united organization and institution</p> <p>Internal Stake holders of the Organization: Academic Staff, Administrative Staff and Students</p> <p>External Stake holders of the Organization: Service Areas (Domestic and International Universities, Other Public Institutions), Main Partners (Higher Education Council, the Ministry of Industry and Commerce, etc.), Strategic Partners (Higher Education Council, OSYM, Ministry of Finance, etc.)</p> <p>The Information Technologies Used: MySQL, SQL, Oracle Database, Excel Technology</p> <p>Linux and Windows Server Technologies</p> <p>Apache and IIS Server Technology</p> <p>PHP, Java, C # and Python Programming Language</p> <p>Working Environment as Zen Php Framework, Net Framework</p> <p>Constraints: Software projects were created those facilitated business processes of many. These projects are not able to unite the organization under a single roof. So it is a problem that projects cannot provide information to each other and thus there is a communication problem. The cause of this situation is existence of different unit trees and unit descriptions under a Project and regarding each project as independent from each other.</p>	<p>Information Systems Used By The Organization: Oracle Forms Projects with Technology: Student Affairs, Personnel Affairs, Scientific Research Projects, Construction Department, Medical Ethics Committee, Budgeting and strategy development</p> <p>GDB Projects, Data Processing Department, Oracle Forms Software Projects</p> <p>Web Projects: DEBIS (Dokuz Eylül University Information System), Various Website Applications (Content Management Systems and Static Web pages)</p> <p>Smart Card Systems: Cards used by people within DEU to get Access into the facilities or to satisfy nourishment needs at specific dining halls.</p> <p>Document Management System: System that performs the tracking documents within the University.</p>
---	--

The processes in Dokuz Eylül University are similar with other universities. It could be said that, the communication problem between the information systems of university's units is common problem for many universities. Universities live this problem because; people in organization which project implementers or owners couldn't see system completely. Besides, people's perfection on processes sometimes is not enough. It should be thought that MIS is the heart of the organization which collects the data and information from every unit and presents these data and information to the top of organization. MIS should be reaching to all over organization like a bridge. Besides, unit managers and workers should have province about MIS which relevant them.

The place of the MIS in the organization and its way of work are shown in Figure 1.

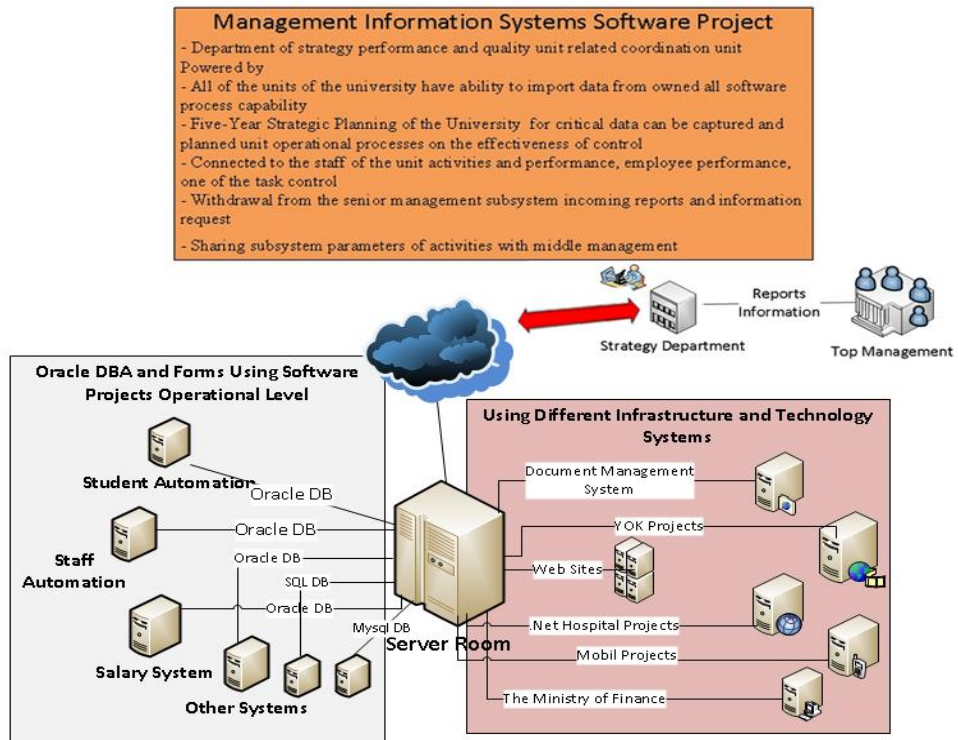

Figure 1. Proposed Position of MIS in Organization

Responsible units of MIS are as follows;

MIS Operators: DEU Strategy Department, DEU Performance and Quality Unit

Reports will be submitted to: Rectorate, The University Senate, University Executive Board, etc.

Data suppliers for MIS: Whole Organization

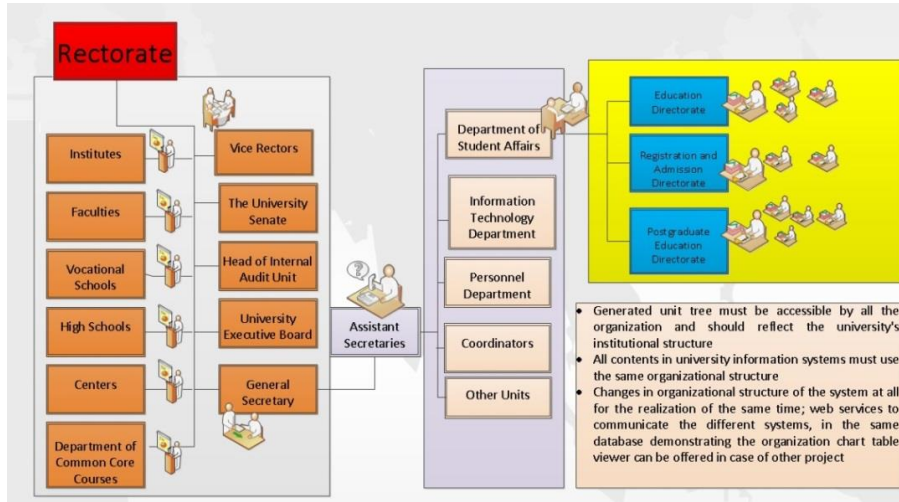

Figure 2. Organization Chart and Process Distributions on Units

The units could be established on different technologies. At this point, to make connection in different technologies, web services should be used. By using web services, a consistent structure within the organization will be provided and touching all internal stake holders (students, academicians and administrative staff) and reaching all units will be possible. A MIS which access the entire system could reveal more realistic and consistent reports.

Communication with web services and how will design processes and the structure of organization chart on database can be seen from Figure 3.

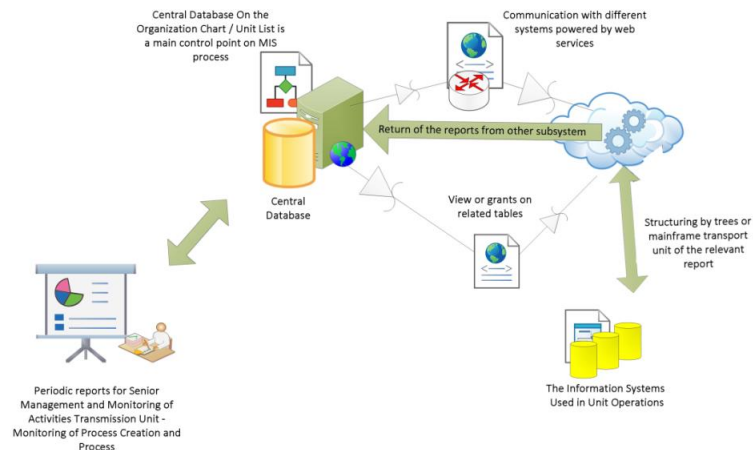

Figure 3. Communication Mechanism of MIS with Other Units

With the aid of XML outputs, the data transfers on web services have an independent structure. Some of the major problems of MIS are taking reports from subsystems, communication and interaction with all the units. By using web services; it is possible to solve these problems. Because working on web services makes not important anymore which software languages were used in subsystems.

V. Result and Conclusion

Knowledge is the basic source for an organization and when it is shared with the establishment, it scales as an information facet. It is the computer grounded systems that maintains the transition from the traditional form to the contemporary association. The right handling of the data which is the source of the knowledge, reviewing and turning them into information and conveying them as a report to the managers who are in need is essential at the point of carrying a rational resolution. The senior management's trust in the transition of information, establishing a fully integrated informatics texture and the appropriate choice of the software that fits the frame of the organization appear to be the key points of the organizational competition.

Feiler and Humphrey (1993:30) state that for the proper definition of the software processes, the integration of many different forms of information is needed. They also note that the various ways of information which people demand to attain, correspond to the responses of questions; what, who, when and where, how and why, to whom. The usage and the benefits of process modeling can be arranged in five titles (Curtis et al., 1992:76): serving as the purpose of the processes' meaning and intercommunication, sustaining the process enhancement, supporting software process management, promoting the automation of process guidance and reinforcing the automation of process operation.

With the decisions passed upon the processes, organizations move on to their existence. And those decisions determine the quality of living and the life span of the operation. In the study, analysis and designing work sections have been performed in order to execute management information system software founded on a model university (Dokuz Eylül University). MIS, when constructed and applied precisely within the public and private establishments, proves useful for the organization's operational, tactical and strategic levels of decisions.

In the study, the organizational structure of Dokuz Eylül University has been discussed and a model has been set as an example for MIS integration. The most significant element in the model is the right formation of the organization structure upon the systems, and thus receiving proper and coherent reports from the systems. Process design is the abstract screening of a process' architecture, within the focal point of this fact, by presenting an example in framing up MIS; the study aims to generate awareness.

It has been emphasized that within the university system, the bedrock servers should explicate the relations and the needs of MIS, and thus by preparing right data for all the users' needs, the related data will supply the system requirements. For the success of the corporate system the need for the data processing center has been made clear. In addition, a coordinator should be assigned for the right coordination of MIS services.

Ultimately, it has been reflected that the subjects explicated in this study can be supportive about the new studies for the application of MIS's in universities.

References

- Abdulkareem, A.Y. and Fashiku, C.O. (2008b), "A Comparative Analysis of Management Information Systems Utilization for Organizational Effectiveness in Colleges of Education in Nigeria", *International Journal of Educational Management* (University of Ilorin, Ilorin, Nigeria), 5(1), p.135-143.
- Adamov, A., Erguvan, M., Durmaz, Ş. (2010), "Towards Good Governance through Implementation of University Management Information System: Qafqaz University's Experience", *Application of Information and Communication Technologies (AICT), 2010 4th International Conference*, Tashkent, Uzbekistan, p.1-7.
- Bassil, Y. (2012), "A Simulation Model for the Waterfall Software Development Life Cycle", *International Journal of Engineering & Technology*, 2(5), p.1-7.
- Bensghir, K.T. (2002), "Türkiye'de Yönetim Bilişim Sistemleri Disiplinin Gelişimi Üzerine Düşünceler", *Amme İdaresi Dergisi*, 35(1), p.77-103.
- Erdem, A.O. and Younis, E.A. (2014), "Yazılım Projelerinin Geliştirme Sürecinde Yönetim", *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 7(1), p.1-9.
- Gökşen, Y. (2009), **İş Süreçlerinin Etkinliğinde ve İnsan Gücünün Planlamasında Bilişim Sistemlerinin Rolü**, Akademik Yayınlar Serisi 3, Altın Nokta BasımYayın Dağıtım, İzmir, Ermat Ofset, p.10-34.
- Guard, J.R., Brueggemann, R.F., Fant, W.K., Hutton, J.J., Kues, J.R., Marine, S.A., Rouan, G.W., Schick, L.C. (2004), "Integrated Advanced Information Management Systems: A Twenty-Year History at The University of Cincinnati", *Journal of the Medical Library Association*, 92(2), p.171-178.
- Gupta, S., Bansal, H., Saini, A. K. (2010), "Management Information System in Indian Universities: A Comparative Study", *BIJIT - BVICAM's International Journal of Information Technology*, 2(1), p.174-181.
- Heidarkhani, A., Khomami, A.A., Jahanbazi, Q., Alipoor, H. (2013), "The Role of Management Information Systems (MIS) in Decision-Making and Problems of Its Implementation", *Universal Journal of Management and Social Sciences*, 3(3), p.78-89.

- Ismail, A.N. (2008), "Information technology governance, funding and structure", *Campus-Wide Information Systems*, 25(3), p.145-160
- Curtis, B., Kellner, M.I., Over, J. (1992), "Process Modeling", *Communications of the ACM*, 35(9), p.75-90.
- Feiler, P.H. and Humphrey, W.S. (1993), "Software Process Development and Enactment: Concepts and Definitions", *Continuous Software Process Improvement, Second International Conference*, p.28-40.
- Karim, A.J. (2011), "The Significance of Management Information Systems for Enhancing Strategic and Tactical Planning", *Journal of Information Systems and Technology Management*, 8(2), p.459-470.
- Laudon, K.C. and Laudon, J.P. (2006), **Management Information Systems: Managing the Digital Firm Upper**, Saddle River, NJ: Prentice Hall, p.10-37.
- Liang, K. and Lan, Z. (2010), "Local Universities of China Management Information System Integration Model Design", *2010 International Symposium on Intelligence Information Processing and Trusted Computing*, p.18-20.
- Long, L. (1989), **Management Information System**, Saddle River, NJ: Prentice Hall, p.3.
- Mahizharuvi, P. and Alagarsamy, K. (2011), "A Security Approach in System Development Life Cycle", *International Journal of Computer Technology and Applications(IJCTA)*, 2(2), p.253-257.
- Momoh, M. and Abdulsalam, D.O. (2014), "Information Management Efficiency in Universities in Northern Nigeria: An Analysis", *World Journal of Social Sciences*, 4(1), p.107-116.
- Munassar, N.M.A. and Govardhan, A. (2010), "A Comparison Between Five Models of Software Engineering". *International Journal of Computer Science Issues*, 7(5), p.94-101.
- Ocak, Ş. and Yıldıztekin, M. (2011), "Comparison of Secured Software Development Process Models Applications", *Elektrik-Elektronik Bilgisayar Sempozyumu*, Fırat Üniversitesi, Elazığ, p.338-342.
- Oğrak, A. (2010), Bilişim Sistemleri, Editor: Çelik, A. and Akgemci, T., **Yönetim Bilişim Sistemleri**, Gazi Kitap Evi, Ankara, p.89-109.
- Polat, N. (2007), "Yönetim Bilgi Sistemi ve Sayıştay'da Yürütülen Çalışmalar", *Sayıştay Dergisi*, 65, p.187-198.
- Sarıdoğan, E., (2011), Rifat Çölkesen(Ed), **Yazılım Mühendisliği Temelleri**, Papatya Yayıncılık, İstanbul, p.67-112.
- Strategic Plan for TC. Dokuz Eylül University (2011-2015). İzmir, p.12-41.
- Sommerville, I. (1996). "Software Process Models", *ACM Computing Surveys*, 28 (1), p.269-271.
- Şimşek, Ş.M., İraz, R., Kalay, F. (2010), Yönetim Bilişim Sistemleri ve Bilişim Teknolojileri İle İlgili Kavramlar. Çelik, A. and Akgemci, T.(Ed), **Yönetim Bilişim Sistemleri**, Gazi Kitap Evi, Ankara, p.1-17.

- Tekin, M., Güleş, H.K., Burgess, T. (2000), **Değişen Dünyada Teknoloji Yönetimi**. Damla Ofset, Konya, p.83.
- Yılmaz, Y.H. (2009), “Yönetim Bilişim Sistemlerinde Fabrikada Uygulama”. Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, p.4-25.

NİCEL VE NİTEL ÖLÇÜTLERİYLE EĞİTİM-İKTİSADI BÜYÜME İLİŞKİSİ*

Recep TARI**
Sinem Gözde BEŞBALLI***

Alınış Tarihi: 08 Kasım 2015

Kabul Tarihi: 21 Ocak 2016

Öz: Bu çalışmada, uluslararası öğrenci başarılarının değerlendirilmesine yönelik sınavların, öğrencilerin bilişsel becerilerindeki gelişmeleri açıkladığı ve öğrenci başarılarını yansıttığı varsayımından hareketle, “eğitimin nicel ölçütlerinden ziyade nitel ölçütlerinin iktisadi büyüme üzerinde etkili olduğu” hipotezi test edilmiştir. Hipotezin test edilmesi amacıyla, uluslararası sınavlar, ilköğretim ve ortaöğretim olarak ikiye ayrılmıştır. İlköğretim matematik ve fen için 64 ülkenin 1995-2011, ilköğretim okuma becerileri için 43 ülkenin 2001-2011, ortaöğretim matematik, fen ve okuma için 53 ülkenin 2000-2009 yıllarına ait yıllık verileri kullanılarak oluşturulan üç farklı model, Panel Veri Regresyon Analizi ile tahmin edilmiştir.

Her üç modele ait sonuçlar, çalışmanın hipotezini desteklemektedir. İlköğretime ve ortaöğretime ilişkin uluslararası matematik, fen ve okuma becerileri sınavlarına ait skorların kişi başına GSYİH'nin yıllık büyüme oranı üzerindeki etkisi hem de istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Modellerde yer alan nicel değişkenlerin yanı sıra nitel değişkenlerin, kişi başına GSYİH'nin yıllık büyüme oranını kesit bazında (ülkeler bazında) ortalamadan ne kadarlık bir sapmayla etkilediği, Dünya Bankası'nın gelir grubu sınıflandırmasına göre analiz edilmiştir. İlköğretime ve ortaöğretime ilişkin uluslararası matematik, fen ve okuma becerileri sınavlarına ait skorların, gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda iktisadi büyümeyi pozitif, gelişmiş ülkelerin birçoğunda ise negatif etkilediği görülmüştür. Bu durum, yakınsama hipotezinin varsayımını bir anlamda doğrulayabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Kalitesi, Panel Veri Regresyon Analizi, Uluslararası Sınavlar, TIMSS, PIRLS, PISA.

EDUCATION-ECONOMIC GROWTH RELATIONSHIP WITH QUANTITATIVE AND QUALITATIVE MEASURES

Abstract: In this study, assuming that international student achievement tests explain students' cognitive skills progress and reflect student achievements, the hypothesis saying that qualitative measures in education rather than its quantitative measures have more impact on economic growth has been tested. In an attempt to test the hypothesis, international tests are grouped into primary and secondary education. Three different models using their annual data between 1995 and 2011 for the success in mathematics and science in primary schools in 64 countries, between 2001 and 2011 for reading literacy in primary schools in 43 countries, and for the period 2000-2009 for mathematics, science

* Bu çalışma, 2013 yılında Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen “Nicel ve Nitel Ölçütleriyle Eğitim-İktisadi Büyüme İlişkisinin Panel Veri Analizi” adlı doktora tezinden türetilmiştir.

** Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.

*** Yrd. Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.

and reading literacy in secondary schools in 53 countries, are estimated through Panel Data Regression Analysis.

The findings of these three models promote the hypothesis of this study. The impact of scores for mathematics, science and reading literacy in primary and secondary schools on the annual growth rate of gross domestic product (GDP) per capita is positive and statistically significant.

The extent to which qualitative variables as well as quantitative ones in the models may have an impact on the annual growth rate of GDP per capita has been analyzed on the basis of income distribution by World Bank. In general, it seems that international test scores for mathematics, science, and reading literacy associated with primary and secondary schools may have a positive impact on economic growth in many developing countries whereas it may adversely affect economic growth in a number of developed countries. This may partially verify the assumption of the convergence hypothesis.

Keywords: Educational Quality, Panel Data Regression Analysis, International Tests, TIMSS, PIRLS, PISA.

I. Giriş

Modern iktisadi büyüme teorileri, Ramsey (1928) ile başlamıştır. Bu tarihten sonra, Harrod (1939) ve Domar (1946)'ın birbirinden bağımsız şekilde gerçekleştirdikleri iktisadi büyüme modeli 1950'li yıllarda Neo-klasik büyüme modelinin ortaya çıkışına kadar büyüme teorisine egemen olmuştur. Adı geçen iki iktisatçı, statik Keynesyen teoriyi dinamik hale dönüştürmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla, 1928'den Solow ve Swan'ın çalışmalarını yayımladıkları 1956 yılına kadar Neo-klasik teori terk edilmiştir. 1956 yılında, Solow (1956) ve Swan (1956)'ın çalışmalarıyla Neo-klasik büyüme teorisi yeniden benimsenmesine rağmen, yapılan ampirik çalışmalardaki bulguları yeteri kadar açıklayamadığı için eleştirilere maruz kalmıştır.

1965 yılında, Cass (1965) ve Koopmans (1965) birbirlerinden bağımsız olarak yaptıkları çalışmalar ile Ramsey (1928)'in tasarruf oranını içselleştiren çalışmasının matematiksel boyutlarını güncellemişlerdir. Neo-klasik modelde dışsal olarak yer alan tasarruf oranının içselleştirilmesi, yine de iktisadi büyümenin dışsal teknolojik gelişmeye bağlılığı tezini ortadan kaldıramamıştır.

Mankiw, Romer ve Weil (1992), üretim fonksiyonuna fiziksel sermayenin yanı sıra, dışsal bir değişken olarak beşeri sermayeyi de ekleyerek Solow modelini genişletmişlerdir. Ancak, beşeri sermayenin modelde dışsal olarak yer alması eleştirilere maruz kalmıştır (Knight vd., 1993; İslam, 1995; Nonneman ve Vanhoudt, 1996).

1970'li yıllarda, iktisat teorisi, büyüme tartışmalarından uzaklaşmıştır. 1980'li yılların ortalarından itibaren Solow modelindeki tasarruf oranı ve nüfus artışının iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin zannedildiği kadar büyük olmadığı tartışılmaya başlanmıştır. Tartışmaların odak noktasını, Solow modelinin, iktisadi büyümeyi sadece üretim faktörlerindeki nicel artışlara bağlaması ancak nitel artışları göz önüne almaması oluşturmaktadır. Solow modelini bu yönüyle eleştiren iktisatçılar (Romer, 1986; Lucas, 1988; Barro,

1990; Rebelo, 1991; Romer, 1990; Grossman ve Helpman, 1989; Aghion ve Howitt, 1992) literatüre “İçsel Büyüme Modelleri” olarak geçen modelleri geliştirerek damgalarını vurmuşlardır. Bu modeller, beşeri sermayeyi de kapsayan sermayenin artan getiriye sahip olduğunu ve bu artan getirinin uzun dönemde, Neo-klasik büyüme teorisinin aksine, büyümeyi azaltmayacağını kabul etmiştir. Bu bağlamda, hakettiği değeri göremeyen beşeri sermayenin son yıllarda önemi giderek artmıştır.

Beşeri sermaye oluşumu ve birikiminin çeşitli unsurları olmakla birlikte bu unsurlardan biri eğitimidir. Ülkelerin beşeri sermaye potansiyeli, eğitime ilişkin nicel ve nitel özellikler tespit edilerek belirlenebilmektedir. Okula kayıtlı öğrenci sayıları, okullaşma oranları, ortalama eğitim süreleri (eğitim seviyesi), beklenen eğitim süreleri, sınıf büyüklükleri, öğrenci-öğretmen oranları ve eğitim harcamaları gibi göstergeler beşeri sermayenin eğitime bağlı potansiyelini ifade eden nicel ölçütlerdir. Çünkü bu değişkenler, öğrencilerin bilişsel becerilerindeki gelişmeleri açıklamamaktadır.

Eğitimin niteliğini ölçmek her ne kadar zor ve tartışmalı bir konu olsa da, öğrencilerin uluslararası testlerden aldıkları puanlar, nicel ölçütlerden farklı olarak, bilişsel becerilerdeki performansların değerlendirilmesini sağlamaktadır. Bu nedenle, eğitimin kalitesi, öğrencilerin, bilgileri akılda tutma, hatırlama, ilişkileri-benzerlikleri ve farklılıkları bulma, nesnelere sınıflandırma ve problem çözme gibi bilişsel becerilerini yansıttıkları bu uluslararası sınavlarla ölçülebilmektedir.

1960’lı yıllardan bu yana öğrencilerin matematik, fen ve okuma becerilerinin uluslararası platformda değerlendirilmesine yönelik sınavlar düzenlenmektedir. Bu sınavların uygulanmasında, Uluslararası Eğitim Başarılarını Değerlendirme Kuruluşu (IEA) ve İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) olmak üzere iki önemli kuruluş yer almaktadır. Bu kuruluşlar birbirlerinden bağımsız çalışmakla birlikte, her ikisi de öğrencilerin bilişsel becerilerini ölçmeye yönelik sınavlar düzenlemesi bakımından önem taşımaktadır.

IEA, 1964 yılından bu yana öğrenci başarılarını değerlendirmeye yönelik uluslararası çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmalardan 6 tanesi (Birinci Uluslararası Matematik Çalışması (FIMS), Birinci Uluslararası Fen Çalışması (FISS), Okuduğunu Anlama Çalışması ya da Birinci Uluslararası Okuma Becerileri Çalışması (FIRS), İkinci Uluslararası Matematik Çalışması (SIMS), İkinci Uluslararası Fen Çalışması (SISS), Okuma Becerileri Çalışması ya da İkinci Okuma Becerileri Çalışması (SIRS)) 1995 öncesi dönemde yapılmıştır. 1995 itibariyle ise belirli döngülerde tekrarlanan çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalardan ilki, öğrencilerin matematik ve fen alanlarındaki başarılarını değerlendirmeye yönelik olan ve 4 yıllık aralıklarla tekrarlanan TIMSS 1995, TIMSS-R (TIMSS 1999), TIMSS 2003, TIMSS 2007 ve TIMSS 2011’dir. İkincisi, öğrencilerin okuma becerilerindeki başarılarını

değerlendirmeye yönelik olan ve 5 yıllık aralıklarla tekrarlanan PIRLS 2001, PIRLS 2006 ve PIRLS 2011'dir.

OECD, ortak uluslararası düzen içerisinde, öğrencilerin başarılarıyla ilgili olarak eğitim sisteminin sonuçlarını değerlendirmek amacıyla 1990'ların ortalarında Uluslararası Öğrenci Başarısını Belirleme Programı (PISA) adı altında bir proje yürütmeye başlamıştır. PISA projesinin temelleri resmi olarak 1997 yılında atılmış ve 2000 yılından itibaren üçer yılda bir ölçümler yapılmaya başlanmıştır.

Bu çalışmada, eğitim ile iktisadi büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Uluslararası öğrenci başarılarının değerlendirilmesine yönelik sınavların, öğrencilerin bilişsel becerilerindeki gelişmeleri açıkladığı ve öğrenci başarılarını yansıttığı varsayımından hareketle, "eğitimin nicel ölçütlerinden ziyade nitel ölçütlerinin iktisadi büyüme üzerinde etkili olduğu" hipotezi test edilmiştir. Çalışma, bu sınavlara katılan ve verilerinin tamamına ulaşılabilen ülkelerde, eğitimin iktisadi büyüme sürecine etkisi ile sınırlandırılmış ve yöntem olarak Panel Veri Regresyon Modeli kullanılmıştır.

Çalışmanın kalan kısmı 4 bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde ilgili literatürün özeti verilmektedir. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan yöntem ve veri seti tanıtılmıştır. Dördüncü bölümde model ve analiz sonuçları yer almaktadır. Son bölümde ise çalışmanın sonuçlarının genel bir değerlendirmesi yapılmaktadır.

II. Literatür Araştırması

Lee ve Lee (1995), FISS test sonuçlarının iktisadi büyüme üzerindeki etkisini 17 ülke için Yatay Kesit Büyüme Regresyonu'nu kullanarak test etmişlerdir. Analiz dönemi, 1970-71 ve 1985 yılları arasında kapsamaktadır. Analiz sonucunda, öğrenci başarılarına ilişkin test sonuçlarının iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Okullaşma oranları ve eğitim süresinden ziyade öğrenci başarılarına ilişkin test sonuçlarının iktisadi büyümenin temel belirleyicisi olması; okul müfredatı, öğretim yöntemi, öğrencilerin yetenekleri, sosyo-demografik özellikler ve kültürel çevre gibi iktisadi olmayan faktörlerin iktisadi büyüme üzerinde etkili olduğu anlamına gelmektedir.

Hanushek ve Kimko (2000), FIMS, FISS, SIMS, SISS ve Eğitim Sürecinin Uluslararası Değerlendirmesi (IAEP) I (1988) ve II (1991) sonuçlarını kullanarak işgücü kalitesinin iktisadi büyüme üzerindeki etkisini 1960-1990 dönemi ve 31 ülke için Yatay Kesit Büyüme Regresyonu ile analiz etmişlerdir. İşgücünün kalite ölçütü olarak kullanılan matematik ve fen testlerinden alınan puanların iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin güçlü olduğu bulunmuştur.

Barro ve Lee (2000), eğitimin iktisadi büyüme üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmada, eğitim kalitesinin göstergesi olarak IAEP I-II, FIMS, FISS, FIRS, SIMS, SISS ve SIRS sonuçlarını kullanmışlardır. 1965-2000 dönemi (10'ar yıllık ortalama) için, analize göre 23 ve 43 ülke arasında değişen

ülke verileri, 10'ar yıllık aralıklı Panel Veri Regresyon Yöntemi kullanılarak test edilmiştir. Uluslararası test sonuçlarının (özellikle, fen alanındaki sonuçların) iktisadi büyüme üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş; eğitimin niceliğinden ziyade niteliğinin önemine dikkat çekilmiştir.

Barro (2001), 1960-1995 dönemi için 100 ülkenin iktisadi büyüme ve yatırımlarının belirleyicilerini analiz etmiştir. Eğitimin iktisadi büyüme üzerindeki etkisini ölçmek için nicel ve nitel ölçütleri birbirinden ayırmıştır. Eğitimin nicel ölçütü olarak, ortalama eğitim süresi kullanılmıştır. Ortaöğretim ve üzeri eğitim seviyesine sahip 25 yaş ve üzeri erkeklerin eğitim gördükleri yıl ile iktisadi büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Her ilave eğitim yılı iktisadi büyümeyi her yıl %0.44 oranında artırmaktadır. Kadınların eğitim gördükleri yıl sayısındaki artış ile iktisadi büyüme arasında ilişkiye rastlanmamıştır. Bunun nedeni, birçok ülkenin emek piyasasında kadınlara uygulanan ayrımcılıktır. Başka bir deyişle, kadınlar, ayrımcılık nedeniyle, sahip oldukları eğitim seviyesine uygun alanlarda iş bulmakta zorlanmaktadır. Dolayısıyla, bir yandan kadınların eğitim faaliyetlerine katılmasını sağlamak, öte yandan onların sahip oldukları niteliklerinden faydalanamamak iktisadi olarak kaynakların savurganca kullanılması anlamına gelmektedir. Çalışmada, eğitimin nitel ölçütü olarak ise, okuma becerileri, fen ve matematik okuryazarlığından oluşan uluslararası testlerdeki (43 ülke için) puanlar kullanılmıştır. Fen puanlarının iktisadi büyüme üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bulunmuştur. Fen puanlarındaki bir standart sapmalı artış büyümeyi her yıl %1 oranında artırmaktadır. Eğitim seviyesindeki bir standart sapmalı artış ise büyümeyi sadece %0.2 artırmaktadır. Bu sonuç, eğitimin nicelik ve niteliğinin büyüme için önemli olduğu ancak niteliğin daha önemli olduğu anlamına gelmektedir. Matematik puanları da istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir. Ancak etki katsayısı fen puanlarından daha düşüktür. Okuma puanları ile büyüme arasındaki ilişki ise istatistiksel olarak anlamsızdır.

Bosworth ve Collins (2003), iktisadi büyümenin belirleyicilerini inceledikleri çalışmada, eğitim kalitesinin göstergesi olarak Hanushek ve Kimko (2000: 1184-1208)'nun çalışmasındaki yazarlar tarafından hesaplanan uluslararası öğrenci başarı testlerine ilişkin kalite indekslerini kullanmışlardır. 1960-2000 dönemi için 84 ülkeye ait veriler Yatay Kesit Büyüme Regresyonu ile analiz edilmiştir. Eğitim kalitesinin iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur.

Ramirez vd. (2006) de öğrenci başarıları ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada, eğitim kalitesinin göstergesi olarak Hanushek ve Kimko (2000: 1184-1208)'nun çalışmasındaki kalite indekslerini kullanmışlardır. 1970-2000 dönemi için, birçoğu sanayileşmiş Batı demokrasileri olan 38 ülkeye ait veriler Yatay Kesit Büyüme Regresyonu ile analiz edilmiştir. Yüksek matematik ve fen başarı puanlarına sahip ülkelerin diğer ülkelerden daha hızlı büyüme eğiliminde oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Başka bir deyişle, matematik ve fen alanındaki öğrenci başarılarının göstergesi olan test sonuçlarının, iktisadi büyüme üzerindeki etkisi pozitifdir. Ancak, bu etki, yüksek büyüme oranlarına ve yüksek test puanlarına sahip dört Asya Kaplanı (Hong Kong, Singapur, Güney Kore ve Tayvan) analizden çıkarıldığında azalmaktadır. Matematik ve fen alanındaki öğrencilerin başarılarının göstergesi olan test sonuçları ile iktisadi büyüme arasındaki ilişki hem zamana hem de incelenen ülke/ülkelere göre farklılık göstermektedir.

Altınok ve Murseli (2007), eğitim kalitesinin iktisadi büyüme üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmada, kalite ölçütü olarak FIMS, FISS, SIMS, SISS, TIMSS 1995, TIMSS-R, TIMSS 2003, PISA 2000, PISA 2003'ün yanı sıra Amerika, Latin Amerika vb. gibi ulusal düzeyde yapılan sınav sonuçlarına yer vermişlerdir. 1964-2005 dönemi için 105 ülkeye ait veriler, 10'ar yıllık ortalamalarla Panel Veri Yöntemi (Sabit Etkiler Modeli) ile analiz edilmiştir. Eğitim kalitesinin iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin pozitif olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Hanushek ve Woessmann (2009), bilişsel becerilerin iktisadi büyüme üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmada, eğitim kalitesinin göstergesi olarak FIMS, FISS, FIRS, SIMS, SISS, SIRS, TIMSS 1995, TIMSS-R, TIMSS 2003, PISA 2000, PIRLS 2001 test sonuçlarını kullanmışlardır. 1960-2000 dönemi için 50 ülkeye ait veriler Yatay Kesit Büyüme Regresyonu ile analiz edilmiştir. Öncelikle, ortalama eğitim süresi kullanılarak basit bir büyüme modeli tahmin edilmeye çalışılmıştır. Bu model, büyüme oranlarındaki değişimin $\frac{1}{4}$ 'ünü açıklamaktadır. Bilişsel beceri ve eğitim kalitesinin ölçütü olarak uluslararası test puanları modele dahil edildiğinde, bu yeni modelin büyüme oranlarındaki değişimi açıklama gücü $\frac{3}{4}$ 'e yükselmekte, ortalama eğitim süresinin anlamlılığı ise azalmaktadır. Sonuç olarak, hem gelişmekte olan ülkelerde hem de gelişmiş ülkelerde, bilişsel beceriler, iktisadi büyüme üzerinde güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir.

Atherton vd. (2013), eğitim kalitesinin iktisadi büyüme üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmada, eğitim kalitesinin göstergesi olarak IAEP I-II, FIMS, FISS, FIRS, SIMS, SISS, SIRS ve TIMSS 2003 sonuçlarını kullanmışlardır. 1960-2004 dönemi için 42 ülkeye ait veriler test edilmiştir. Veri setine, bu dönem arasında beşer yıllık periyotlarla (5, 10 ve 15 gibi) ölçülen iktisadi büyümeye sahip bir panel veri gözüyle bakılmıştır. Gecikmeli test sonuçlarının, sonraki beş yıllık iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

III. Yöntem ve Veri Seti

A. Yöntem

Bu çalışmada, yöntem olarak Panel Veri Regresyon Modeli, Hausman Spesifikasyon Testi sonuçlarına göre ise Tek Yönlü Sabit Etkiler Modeli kullanılmıştır.

Panel Veri Regresyon Modeli, kesit veri ve zaman serisi regresyonlarından farklı olarak hem kesiti hem de zamanı ifade edecek şekilde iki indis ile gösterilmektedir. “k” değişkenli Panel Veri Regresyon Modeli genel olarak;

$$y_{it} = \beta_{1it} + \beta_{2it}X_{2it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

biçiminde gösterilmektedir. Burada $i= 1, 2, \dots, N$ kesit birimini ve $t= 1, 2, \dots, T$ zaman boyutunu belirtmektedir. y_{it} i 'nci kesit veri biriminin t zamanındaki bağımlı değişken değerini, X_{kit} i 'nci kesit veri biriminin t zamanında k 'nci açıklayıcı değişken değerini, β_{kit} i 'nci kesit birimi ve t 'nci zaman boyutu için k 'nci açıklayıcı değişkenin eğim katsayısını, ε_{it} hata terimini göstermektedir. Bu eşitlikte, açıklayıcı değişken X 'in stokastik olmadığı ve hata terimi ε 'nin ortalamasının sıfır ($E(\varepsilon_{it}) = 0$) ve sabit varyanslı ($Var(\varepsilon_{it}) = \sigma_{\varepsilon}^2$) olduğu varsayılmaktadır (Baltagi, 2005: 11).

(1) numaralı eşitliğe göre, β_{2it} 'den β_{kit} 'ye kadar olan eğim katsayıları bilinmeyen tepki katsayılarıdır. Başka bir deyişle, bu katsayılar farklı kesit birimleri için farklı zaman periyotlarında farklı değerler almaktadır. Böyle bir durumda, tahmin edilen parametre sayısı gözlem sayısını aşacağından model tahmini yapılamamaktadır. Bu olumsuz durumdan dolayı, Panel Veri Regresyon Modelleri ile yapılan çalışmalarda model tahmin edilirken modelin sabit terimi, eğim katsayıları ve hata terimi ile ilgili çeşitli varsayımlar yapılarak farklı modeller elde edilebilmektedir.

Panel Veri Regresyon Modeli oluşturulurken, “eğim katsayısının sabit olduğu fakat sabit terimin kesit boyunca farklılık gösterdiği”, “eğim katsayısının sabit olduğu fakat sabit terimin zaman boyunca farklılık gösterdiği”, “eğim katsayısının sabit olduğu fakat sabit terimin kesit ve zaman boyunca farklılık gösterdiği” varsayımları yapılabilmektedir. Bu varsayımlardan ilk ikisinden herhangi birinin yapılması, tahmin edilecek modelin Tek Yönlü Sabit Etkiler Modeli olduğunu ifade etmektedir (Tarı, 2010: 480-484). Bu çalışmadaki model oluşturulurken, “eğim katsayısının sabit olduğu fakat sabit terimin kesit boyunca farklılık gösterdiği” varsayımı yapılmıştır.

Bu modele göre, sabit katsayı zaman boyutunda sabitken kesit boyutunda değişebilmekte ve farklılık sabit terimde aranmaktadır. (1) numaralı eşitlik göz önüne alındığında, Sabit Etkiler Modeli'nde $\beta_{2it}=\beta_2$ ve $\beta_{3it}=\beta_3$ olduğu varsayılmaktadır. Böylece model,

$$y_{it} = \beta_{1i} + \beta_2X_{2it} + \beta_3X_{3it} + \dots + \beta_kX_{kit} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

haline dönüşmektedir. β_{1i} ifadesindeki i harfi yatay kesiti simgelemekte ve eğim katsayısının sabit fakat sabit terimin kesitlere göre değiştiğini göstermektedir. Dolayısıyla, bu eşitlikte, sabit terim zaman boyunca farklılık göstermezken, kesit boyunca farklılık göstermektedir. Her bir kesit biriminin zamana göre değişmeyen özellikleri yapay değişkenlerle temsil edilmektedir. Bu model, β_{1it} ifadesi açılarak yeniden yazılırsa;

$$y_{it} = \beta_{11}D_{1i} + \beta_{12}D_{2i} + \dots + \beta_{1N}D_{Ni} + \beta_2X_{2it} + \dots + \beta_kX_{kit} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

$$= \sum_{j=1}^N \beta_{1j} D_{ji} + \sum_{k=2}^K \beta_k X_{kit} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

elde edilmektedir. Burada, N kesit birim ve K-1 açıklayıcı değişken bulunmaktadır. Ayrıca;

$$D_{1i} = \begin{cases} 1, & i = 1 \\ 0, & \text{Diğer durumlar} \end{cases} \quad (5)$$

$$D_{1N} = \begin{cases} 1, & i = N \\ 0, & \text{Diğer durumlar} \end{cases}$$

Bu modelde sabit katsayı bulunmadığından, N sayıda kesit birim arasındaki farklılık N sayıda yapay değişken kullanılarak tahmin edilmektedir.

Elde edilen sonuca bağlı olarak $F_{hes} > F_{tablo}$ ise sabit terimin kesit boyunca farklılaştığı hipotezi, $F_{hes} < F_{tablo}$ ise sabit terimin kesit boyunca farklılaşmadığı boş hipotezi kabul edilmektedir.

Sabit Etkiler Modeli'nde, gözlemlenemeyen bireysel-spesifik etkilerin modelde yer alan açıklayıcı değişkenler ile ilişkili olduğu kabul edilmektedir. Eğer bireysel-spesifik etkiler, modelde yer alan açıklayıcı değişkenler ile ilişkili değilse kesit birimlere özgü sabit terimlerin; rassal dağıldığının varsayılması ve buna bağlı olarak modelleme yapılması uygun olmaktadır (Greene, 2002: 293-294). Böylece, (2) numaralı eşitlikte yer alan sabit terim β_{1i} artık sabit değil, β_1 ortalama değeriyle rassal bir değişken haline gelmektedir. Bu durumda, her kesit birimi için sabit terim değeri;

$$\beta_{1i} = \beta_1 + \mu_i \quad (6)$$

olmaktadır. Burada, μ_i ortalaması sıfır ve varyansı σ_μ^2 olan rassal hata terimini göstermektedir. (6) numaralı eşitlik (2) numaralı eşitlikte yerine konulduğunda;

$$y_{it} = (\beta_1 + \mu_i) + \beta_2 X_{2it} + \dots + \beta_k X_{kit} + \varepsilon_{it} \quad (7)$$

$$= \beta_1 \sum_{k=2}^K \beta_k X_{kit} + (\varepsilon_{it} + \mu_i) \quad (8)$$

elde edilmektedir. (8) numaralı eşitlikteki ifade, Hata Bileşenleri Modeli'nin genel biçimidir. ε_{it} ve μ_i toplamı bileşik hata terimini ifade etmektedir. Açıkça belirtmek gerekirse, μ_i yatay kesit ya da bireysel-spesifik hata bileşenini, ε_{it} ise zaman serisi ve yatay kesit hata bileşenlerinin bileşimini (panel hata terimi) göstermektedir.

(7) ve (8) numaralı eşitlikler En Küçük Kareler Yöntemi ile tahmin edildiğinde elde edilen tahminciler etkin olmayacağından Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi tahmin için uygun bir yöntem olacaktır.

Panel Veri Regresyon Modeli'nin sabit ya da rassal etkilerden hangisi ile tahmin edileceği başka bir deyişle hangi tahmincinin model için uygun olduğu Hausman Spesifikasyon Testi ile tespit edilmektedir. Bu testte boş hipotez, bireysel etkilerin modeldeki diğer regresörlerle ilişkisiz olduğunu (rassal etkinin varlığını) göstermektedir. Boş hipotezin reddedilmesi durumunda modelin sabit etkilere göre tahmin edilmesi gerekmektedir. Ki-kare dağılımı gösteren Hausman test istatistiği matris formatıyla aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$H = (\hat{\beta}_{SE} - \hat{\beta}_{RE}) [Var(\hat{\beta}_{SE}) - Var(\hat{\beta}_{RE})]^{-1} (\hat{\beta}_{SE} - \hat{\beta}_{RE}) = \chi_k^2 \quad (9)$$

Buna göre, bu testte sabit etkiler ve rassal etkiler parametre tahmincileri arasındaki farkın önemi araştırılmaktadır. (9) numaralı eşitliğe göre, Hausman istatistiği, elde edilen tahmincilerin oluşturduğu katsayı matrisinin devriği ile varyans kovaryans matrisinin tersinin yine katsayı matrisi ile çarpımına eşittir. Hesaplanan χ_1^2 değeri, tablo değerinden küçükse boş hipotez kabul edilerek, modelin rassal etki ile tahmin edileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Ters durumda ise, alternatif hipotez kabul edilmekte ve model sabit etki ile tahmin edilmektedir.

Panel Veri Regresyon Modeli tanımlandıktan sonra, modelin sabit etki ya da rassal etki ile tahminine geçmeden önce, zaman serisi analizlerinde olduğu gibi, değişkenlerin durağanlığını test etmek amacıyla Birim Kök testleri yapılmaktadır. Bu testler arasında Levin, Lin ve Chu (LLC), Im, Pesaran ve Shin (IPS), Maddala ve Wu (MW) tarafından geliştirilen testler yer almaktadır. Bu testler, boş hipotez olarak birim kökün varlığını ileri sürmektedir. Bu çalışmada, değişkenlerin durağan olup olmadıklarını test etmek amacıyla IPS testi yapılmıştır.

IPS testinde aşağıdaki regresyon tahmin edilmektedir (Levin vd., 2002: 1-24; Maddala ve Wu, 1999: 632-635):

$$\Delta y_{it} = \delta_i y_{it-1} + \sum_{L=1}^{p_i} \theta_{iL} \Delta y_{it-L} + \alpha_{mi} d_{mt} + \varepsilon_{it}, \quad m=1,2,3. \quad (10)$$

Bu eşitlikte d_{mt} deterministik değişken vektörünü ve α_{mi} modelin katsayılar vektörünü göstermektedir. IPS, yukarıdaki eşitlikteki δ_i 'nin panelde yer alan her bir yatay kesit için farklı biçimde değişebileceğini, başka bir deyişle dinamik otoregresif değişkenin katsayısının paneldeki her bir yatay kesit için heterojen olduğunu varsaymaktadır. Panel Regresyon Modeli'nde yer alan her bir seri farklı gecikme uzunluklarına sahip olabileceğinden güvenilir bir tahmin yöntemidir (Im vd., 2003: 53-74).

Bu testte boş hipotez $H_0: \delta_i = (\delta_i - 1) = 0, \forall_i$ (bütün i 'ler için) ve alternatif hipotez $H_1: \delta_i = 0 \Rightarrow i = 1, 2, \dots, N_1$ ile $\delta_i < 0 \Rightarrow i = N + 1, N + 2, \dots, N$ (en az bir i için) şeklindedir. Eğer boş hipotez reddedilirse, serilerden en az bir ya da birkaçının durağan olduğu (birim kök içermediği) sonucuna varılmaktadır.

IPS testinde, öncelikle, her bir kesit birimi için t istatistiği aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır (Maddala ve Wu, 1999: 635-636):

$$t_i = \frac{\hat{\delta}_i}{sh(\hat{\delta}_i)} \quad (11)$$

Daha sonra t_i 'lerin ortalaması alınarak Z_{tbar} istatistiği (t -bar istatistiği) aşağıdaki gibi bulunmaktadır:

$$Z_{tbar} = \frac{\sqrt{N} \{ tbar_{N,T} - \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N E[t_{it}(p_i, 0) | \delta_i = 0] \}_{T,N}}{\sqrt{\frac{1}{N} \sum_{i=1}^N Var[t_{iT}(p_i, 0) | \delta_i = 0]}} \Rightarrow N(0,1)$$

$$tbar_{N,T} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N t_{i,T}(p_i, 0) \quad (12)$$

Burada, $t_{it}(p_i, 0_i)$, bütün i 'ler için $\delta_i = 0$ şeklinde oluşturulan H_0 hipotezini test eden bireysel t istatistiğidir. IPS, $E[t_{it}(p_i, 0)|\delta_i = 0]$ ve $Var[t_{it}(p_i, 0)|\delta_i = 0]$ değerlerini, T ve p 'nin farklı değerleri için gerçekleştirilen simülasyondan elde etmişler ve çalışmalarında kritik değerlere yer vermişlerdir.

Panel Veri Regresyon Modeli'nde kullanılan testlerden biri de otokorelasyon testidir. Bu testin amacı, hata terimlerinin gecikmeli değerleriyle ilişkisinin incelenmesidir. $T-2$ zaman periyoduna dayalı regresyon aşağıdaki gibidir (Wooldridge, 2002: 282-283):

$$\hat{\epsilon}_{it} = \hat{\rho}_1 \hat{\epsilon}_{i,t-1} + \text{hata}_{it}, \quad t=3,4,\dots,T; i=1,2,\dots,N \quad (13)$$

Hata terimleriyle birlikte gecikmeleri yukarıdaki eşitlikteki gibi tahmin edildiğinde otokorelasyon sorununun bulunmaması için $\hat{\rho}$ katsayısının yaklaşık olarak -0.5 olması gerekmektedir. Bu katsayının test edilmesinde aşağıdaki hipotezler oluşturulmaktadır:

H_0 : Otokorelasyon yoktur.

H_1 : Otokorelasyon vardır.

Bu hipotezlerin test edilmesinde $F = \frac{(RRSS-URSS)/g}{URSS/df}$ ($RRSS$, kısıtlı modelin hata kareleri toplamını; $URSS$, kısıtsız modelin hata kareleri toplamını; g , kısıt sayısını; df , serbestlik derecesini göstermektedir) istatistiğinin olasılık değerleri anlamlı ise boş hipotez reddedilerek otokorelasyonun olduğuna, tersi durumda otokorelasyonun olmadığına karar verilmektedir.

B. Veri Seti

Eğitimin nicel ölçütlerinden ziyade nitel ölçütlerinin iktisadi büyüme üzerinde etkili olduğu, çalışmanın hipotezini oluşturmaktadır. Öğrencilerin uluslararası testlerden aldıkları puanlar bilişsel becerilerdeki performansların değerlendirilmesini sağlamak ve iktisadi analizlerde nitel ölçüt olarak kullanılmaktadır.

Hipotezin test edilmesi amacıyla, uluslararası öğrenci başarılarının değerlendirilmesine yönelik sınavlar, ilköğretim ve ortaöğretim olarak ikiye ayrılmıştır. İlköğretime ilişkin uluslararası matematik sınavlarına ait veriler, TIMSS 1995 (3., 4., 7. ve 8. sınıf öğrencileri), TIMSS 1999 (8. sınıf öğrencileri) ve TIMSS 2003+ (4. ve 8. sınıf öğrencileri) sonuçlarını; ilköğretime ilişkin uluslararası fen sınavlarına ait veriler, TIMSS 1995 (3., 4., 7. ve 8. sınıf öğrencileri), TIMSS 1999 (8. sınıf öğrencileri) ve TIMSS 2003+ (4. ve 8. sınıf öğrencileri) sonuçlarını; ilköğretime ilişkin uluslararası okuma becerileri sınavlarına ait veriler, PIRLS 2001+ (4. sınıf öğrencileri) sonuçlarını; ortaöğretime ilişkin uluslararası matematik, fen ve okuma becerilerine ait veriler, PISA 2000+ sonuçlarını kapsamaktadır. Ortaöğretimin son senesindeki öğrencilere ait sınav sonuçları analizde yer almamaktadır. Bunun nedeni, bu sınavlara ait verilerin yeterli olmamasıdır.

Analiz, ilköğretim matematik ve fen için 64 ülkenin 1995-2011, ilköğretim okuma becerileri için 43 ülkenin 2001-2011, ortaöğretim matematik, fen ve okuma için 53 ülkenin 2000-2009 yıllarına ait yıllık verilerini kapsamaktadır. Analizde kullanılan ülkeler ve kısaltmaları şunlardır:

İlköğretim Matematik ve Fen alanı için kullanılan ülkeler: Almanya (ALM), Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avustralya (AVUST), Avusturya (AVUS), Bahreyn (BAH), Belçika (BEL), Botsvana (BOT), Bulgaristan (BUL), Çek Cumhuriyeti (CEK), Danimarka (DAN), Endonezya (END), Ermenistan (ERM), Fas (FAS), Filipinler (FILP), Finlandiya (FIN), Fransa (FRA), Gana (GANA), Güney Afrika (GAF), Gürcistan (GUR), Hollanda (HOL), Hong Kong (HK), İngiltere (ING), İran (IRN), İrlanda (IRL), İsrail (ISR), İspanya (ISP), İsveç (ISVC), İtalya (ITA), Japonya (JAP), Kanada (KAN), Katar (KAT), Kazakistan (KAZ), Kıbrıs (KIB), Kolombiya (KOL), Kore (KOR), Kuveyt (KUV), Letonya (LET), Litvanya (LITV), Lübnan (LUB), Macaristan (MAC), Makedonya (MAK), Malezya (MALZ), Malta (MALT), Mısır (MIS), Moldova (MOL), Norveç (NOR), Portekiz (POR), Romanya (ROM), Rusya (RUS), Sırbistan (SIRB), Singapur (SIN), Slovakya (SLOK), Slovenya (SLON), Suriye (SUR), Suudi Arabistan (SUAR), Şili (SILI), Tayland (TAY), Tunus (TUN), Türkiye (TUR), Ukrayna (UKR), Umman (UMM), Ürdün (URD), Yemen (YEM), Yeni Zelanda (YZE).

İlköğretim Okuma Becerileri alanı için kullanılan ülkeler: Almanya (ALM), Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avusturya (AVUS), Belçika (BEL), Bulgaristan (BUL), Çek Cumhuriyeti (CEK), Danimarka (DAN), Endonezya (END), Fas (FAS), Finlandiya (FIN), Fransa (FRA), Gürcistan (GUR), Hollanda (HOL), Hong Kong (HK), İngiltere (ING), İran (IRN), İrlanda (IRL), İsrail (ISR), İspanya (ISP), İsveç (ISVC), İtalya (ITA), İzlanda (IZL), Kanada (KAN), Katar (KAT), Kıbrıs (KIB), Kolombiya (KOL), Kuveyt (KUV), Letonya (LET), Litvanya (LITV), Macaristan (MAC), Makedonya (MAK), Moldova (MOL), Norveç (NOR), Polonya (POL), Portekiz (POR), Romanya (ROM), Rusya (RUS), Singapur (SIN).

Ortaöğretim Matematik, Fen ve Okuma Becerileri alanı için kullanılan ülkeler: Almanya (ALM), Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Arjantin (ARJ), Avustralya (AVUST), Avusturya (AVUS), Azerbaycan (AZE), Belçika (BEL), Brezilya (BRE), Bulgaristan (BUL), Çek Cumhuriyeti (CEK), Çin (Macao) (MCIN), Danimarka (DAN), Estonya (EST), Finlandiya (FIN), Fransa (FRA), Hırvatistan (HIR), Hollanda (HOL), Hong Kong (HK), İngiltere (ING), İrlanda (IRL), İsrail (ISR), İspanya (ISP), İsveç (ISVC), İsviçre (ISVR), İtalya (ITA), İzlanda (IZL), Japonya (JAP), Kanada (KAN), Karadağ (KAR), Katar (KAT), Kolombiya (KOL), Kore (KOR), Letonya (LET), Litvanya (LITV), Lüksemburg (LUK), Macaristan (MAC), Meksika (MEK), Norveç (NOR), Polonya (POL), Portekiz (POR), Romanya (ROM), Rusya (RUS), Sırbistan (SIRB), Slovakya (SLOK), Slovenya (SLON), Şili (SILI), Tayland (TAY),

Tunus (TUN), Türkiye (TUR), Uruguay (URU), Ürdün (URD), Yeni Zelanda (YZE), Yunanistan (YUN).

Bu ülkelere ait veriler (Mullis vd., 1997: 24-28), (Mullis vd., 1998: 46-48), (Mullis vd., 2000: 32), (Mullis vd., 2003: 26), (Mullis vd., 2004: 34-35), (Mullis vd., 2007: 37), (Mullis vd., 2008: 34-35), (Mullis vd., 2012a: 40-43), (Mullis vd., 2012b: 38-39), (Beaton vd., 1996a: 22-26), (Beaton vd., 1996b: 22-26), (Martin vd., 1997: 22-26), (Martin vd., 2000: 32), (Martin vd., 2004: 36-37), (Martin vd., 2008: 34-35), (Martin vd., 2012: 38-41), (OECD, 2001: 264), (ISELIVEI, 2003: 13-42), (OECD, 2007: 22-53), (OECD, 2010: 15)'ten alınmıştır.

Uluslararası sınav verilerinin çok yüksek değerlere sahip olmasının yanı sıra, bu değerler ham veri olarak kullanıldığında ülkelerarası karşılaştırma yapmak sağlıklı olabilmektedir. Bu nedenle, bu veriler, en yüksek skorun 100 olduğu bir 0-100 ölçeği düzenlenerek aşağıdaki formüle göre düzeltme yapılmış ve ham verilerin tamamı tek bir ölçekte toplanmıştır.

$$(x_{ij}^k)_{\text{düzeltilmiş}} = \frac{x_{ij}^k}{\max(x_{ij}^k)} \times 100 \quad (14)$$

Burada, $(x_{ij}^k)_{\text{düzeltilmiş}}$, j ülkesinin i çalışmasında k alanındaki sınav sonucunu göstermektedir. Bu değer, j ülkesinin i çalışmasında k alanındaki skorunun, yine aynı çalışmada ve aynı alanda en yüksek skora sahip ülkenin skoruna bölünüp 100 ile çarpılmasıyla hesaplanmaktadır.

Analizde, eğitimin nicel ölçütü olarak, brüt okullaşma oranları (okul öncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim), kamu eğitim harcamalarının GSYİH içerisindeki payları, öğrenci başına kamu harcamalarının kişi başına GSYİH içerisindeki payları (ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim), öğrenci-öğretmen oranları (okul öncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim), yetişkin nüfusun (25 yaş ve üzeri) ortalama eğitim süresi ve beklenen eğitim süresi kullanılmıştır. Ortalama eğitim süresine ait veriler, Barro ve Lee (2000)'nin tahminleri ile Human Development Indicators'dan, beklenen eğitim süresine ait veriler Human Development Indicators'dan, diğer bütün değişkenlere ait veriler UNESCO'nun resmi web sitesinden alınmıştır. Bunların yanı sıra, ekonominin dışa açıklığının göstergesi olan ithalat ve ihracat toplamının GSYİH içerisindeki payı da analizde kullanılmış ve buna ilişkin veriler Dünya Bankası'nın resmi web sitesinden alınmıştır.

İktisadi büyümenin ölçümünde kullanılan göstergelerden biri, reel GSYİH'nin yüzde artış oranıdır. Reel GSYİH büyüme oranındaki değişiklikler, herhangi bir ekonominin büyüme hızı ile ilgili fikir vermekle birlikte, yaşam standardı hakkında yeterli bir gösterge niteliğinde değildir. Kişi başına reel GSYİH'daki değişiklikler ise bir ülkedeki yaşam standardı hakkında bilgi vermektedir. Bu nedenle, analizde bağımlı değişken olarak kişi başına GSYİH'nin yıllık büyüme oranı kullanılmış ve bu değişkene ilişkin veriler Dünya Bankası'nın resmi web sitesinden alınmıştır.

VI. Model ve Analiz Sonuçları

A. Model

Analizde kullanılan değişkenler ve kısaltmaları şunlardır:

- Kişi Başına GSYİH'nın Yıllık Büyüme Oranı (KBGSYIHB)
- İthalat+İhracat/GSYİH (TICARET)
- Okul Öncesi Eğitim Brüt Okullaşma Oranı (ONCEBOO)
- İlköğretim Brüt Okullaşma Oranı (ILKBOO)
- Ortaöğretim Brüt Okullaşma Oranı (ORTABOO)
- Yükseköğretim Brüt Okullaşma Oranı (YUKSEKBOO)
- Kamu Eğitim Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı (KEH)
- İlköğretim Öğrenci Başına Kamu Eğitim Harcamalarının Kişi Başına GSYİH İçindeki Payı (ILKOBKH)
- Ortaöğretim Öğrenci Başına Kamu Eğitim Harcamalarının Kişi Başına GSYİH İçindeki Payı (ORTAOBKH)
- Yükseköğretim Öğrenci Başına Kamu Eğitim Harcamalarının Kişi Başına GSYİH İçindeki Payı (YUKSEKOBKH)
- Yetişkin Nüfusun (25 yaş ve üzeri) Ortalama Eğitim Süresi (OES)
- Beklenen Eğitim Süresi (BES)
- Okul Öncesi Eğitim Öğrenci-Öğretmen Oranı (ONCEOOO)
- İlköğretim Öğrenci-Öğretmen Oranı (ILKOOO)
- Ortaöğretim Öğrenci-Öğretmen Oranı (ORTAOOO)
- İlköğretime İlişkin Uluslararası Matematik Sınavları (ILKMAT)
- İlköğretime İlişkin Uluslararası Fen Sınavları (ILKFEN)
- İlköğretime İlişkin Uluslararası Okuma Becerileri Sınavları (ILKOKUMA)
- Ortaöğretime İlişkin Uluslararası Matematik Sınavları (ORTAMAT)
- Ortaöğretime İlişkin Uluslararası Fen Sınavları (ORTAFEN)
- Ortaöğretime İlişkin Uluslararası Okuma Becerileri Sınavları (ORTAOKUMA).

Belirtilen değişkenler kullanılarak üç farklı model aşağıdaki gibi oluşturulup tahmin edilmiştir. Değişkenlerin analizinde ve modellerin tahmininde Eviews 6.0, Stata 11 ve Gretl paket programlarından yararlanılmıştır.

Model 1:

$$\begin{aligned} KBGSYIHB_{it} = & \beta_{1i} + \beta_2 ONCEBOO_{it} + \beta_3 ILKBOO_{it} + \beta_4 ORTABOO_{it} \\ & + \beta_5 YUKSEKBOO_{it} + \beta_6 KEH_{it} + \beta_7 ILKOBKH_{it} \\ & + \beta_8 ORTAOBKH_{it} + \beta_9 YUKSEKOBKH_{it} + \beta_{10} ONCEOOO_{it} \\ & + \beta_{11} ILKOOO_{it} + \beta_{12} ORTAOOO_{it} + \beta_{13} OES_{it} + \beta_{14} BES_{it} \\ & + \beta_{15} TICARET_{it} + \beta_{16} ILKMAT_{it} + \beta_{17} ILKFEN_{it} + \varepsilon_{it} \end{aligned}$$

Model 2:

$$\begin{aligned} KBGSYIHB_{it} = & \beta_{1i} + \beta_2 ONCEBOO_{it} + \beta_3 ILKBOO_{it} + \beta_4 ORTABOO_{it} \\ & + \beta_5 YUKSEKBOO_{it} + \beta_6 KEH_{it} + \beta_7 ILKOBKH_{it} \\ & + \beta_8 ORTAOBKH_{it} + \beta_9 YUKSEKOBKH_{it} + \beta_{10} ONCEOOO_{it} \\ & + \beta_{11} ILKOOO_{it} + \beta_{12} ORTAOOO_{it} + \beta_{13} OES_{it} + \beta_{14} BES_{it} \\ & + \beta_{15} TICARET_{it} + \beta_{16} ILKOKUMA_{it} + \varepsilon_{it} \end{aligned}$$

Model 3:

$$\begin{aligned} KBGSYIHB_{it} = & \beta_{1i} + \beta_2 ONCEBOO_{it} + \beta_3 ILKBOO_{it} + \beta_4 ORTABOO_{it} \\ & + \beta_5 YUKSEKBOO_{it} + \beta_6 KEH_{it} + \beta_7 ILKOBKH_{it} \\ & + \beta_8 ORTAOBKH_{it} + \beta_9 YUKSEKOBKH_{it} + \beta_{10} ONCEOOO_{it} \\ & + \beta_{11} ILKOOO_{it} + \beta_{12} ORTAOOO_{it} + \beta_{13} OES_{it} + \beta_{14} BES_{it} \\ & + \beta_{15} TICARET_{it} + \beta_{16} ORTAMAT_{it} + \beta_{17} ORTAFEN_{it} \\ & + \beta_{18} ORTAOKUMA_{it} + \varepsilon_{it} \end{aligned}$$

B. Analiz Sonuçları

Zaman serisi analizinde olduğu gibi panel veri analizinde de değişkenlerin durağan olup olmadıklarını tespit amacıyla birim kök testleri yapılmaktadır. Bu çalışmada, öncelikle, her üç modelde yer alan değişkenlerin durağan olup olmadıklarını test etmek amacıyla IPS testi yapılmıştır. Değişkenlerin birim kök testi sonuçları değerlendirildiğinde, bütün değişkenlerin fark durağan ve I(1) oldukları görülmüş, bu nedenle bütün değişkenlerin birinci farkları alınmıştır. Değişkenlerin düzey değerlerine ve birinci farklarına ilişkin sonuçlar Tablo 1, Tablo 2 ve Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 1. Model 1 IPS Testi Sonuçları

Değişkenler	Sabitli (Düzye)	Sabitli I(1)	Sabitli ve Trendli (Düzye)	Sabitli ve Trendli I(1)
KBGSYIHB	7.21629	-16.8425*	0.19090	-14.0706*
ONCEBOO	4.39386	-4.7890**	0.54716	-5.4224**
ILKBOO	0.95102	-4.6825*	0.23324	-12.9864*
ORTABOO	3.67787	-14.4506*	2.87183	-9.8358*
YUKSEKBOO	10.1619	-6.8990*	16.8306	-4.6908*
KEH	1.18025	-4.7380*	1.12941	-8.4654*
ILKOBKH	2.64095	-5.9378*	0.57877	-5.1671*
ORTAOBKH	0.32064	-3.3396*	1.57740	-2.9998*
YUKSEKOBKH	0.22936	-1.3619***	0.06075	-1.4141***
ONCEOOO	4.10910	-23.8442*	1.82865	-5.4699*
ILKOOO	1.03662	-12.9329*	1.02571	-8.5931*
ORTAOOO	1.82445	-10.8374*	4.95408	-21.1489*
OES	1.26840	-2.4307*	0.11952	-23.1299*
BES	0.06938	-3.2740*	0.70620	-3.3546*
TICARET	0.64026	-1.3573***	0.63477	-5.9735*
ILKMAT	16.6814	-15.0091*	4.03081	-12.7801*
ILKFEN	16.8425	-32.2591*	14.0706	-27.3774*

*Prob.<0.01; **0.01≤Prob.<0.05; ***0.05≤Prob.≤0.10. Gecikme uzunlukları Akaike bilgi kriterine göre seçilmiştir.

Tablo 2. Model 2 IPS Testi Sonuçları

Değişkenler	Sabitli (Düzy)	Sabitli I(1)	Sabitli ve Trendli (Düzy)	Sabitli ve Trendli I(1)
KBGSYIHB	5.64225	-13.0963*	0.44372	-10.1749*
ONCEBOO	3.20881	-13.0551*	1.79103	-8.1309*
ILKBOO	0.41264	-12.6939*	0.33508	-8.9123*
ORTABOO	2.24755	-1.2521***	0.13654	-1.4202***
YUKSEKBOO	8.26692	-7.6778*	0.03940	-4.6948*
KEH	1.66596	-1.7887**	1.48431	-9.3619*
ILKOBKH	1.26115	-6.3960*	0.24127	-7.5775*
ORTAOBKH	0.22794	-2.4786*	1.85476	-2.5402*
YUKSEKOBKH	0.28083	-8.9641*	0.14456	-3.7003*
ONCEOOO	1.49036	-13.8726*	0.00177	-6.7334*
ILKOOO	1.30983	-11.8213*	3.13061	-6.9111*
ORTAOOO	2.02238	-8.7195*	0.97659	-12.7122*
OES	0.58566	-1.3117***	0.41680	-28.7139*
BES	0.87532	-3.7392*	0.08103	-0.4102***
TICARET	0.27454	-23.4181*	2.56495	-19.3745*
ILKOKUMA	10.0991	-10.9421*	1.42236	-8.3383*

*Prob.<0.01; **0.01≤Prob.<0.05; ***0.05≤Prob.≤0.10. Gecikme uzunlukları Akaike bilgi kriterine göre seçilmiştir.

Tablo 3. Model 3 IPS Testi Sonuçları

Değişkenler	Sabitli (Düzy)	Sabitli I(1)	Sabitli ve Trendli (Düzy)	Sabitli ve Trendli I(1)
KBGSYIHB	7.39284	-16.1259*	0.17066	-12.4752*
ONCEBOO	6.16931	-5.2194*	4.79434	-1.8972***
ILKBOO	1.84833	-5.9898*	2.05372	-11.6551*
ORTABOO	0.37126	-13.6050*	0.78632	-6.8931*
YUKSEKBOO	10.6494	-8.6992*	0.65832	-4.3558*
KEH	0.35876	-2.1126**	0.30645	-9.6767*
ILKOBKH	2.00760	-7.0583*	1.69083	-6.4992*
ORTAOBKH	0.67179	-2.1377**	1.44992	-2.1886**
YUKSEKOBKH	0.19977	-7.7241*	1.82083	-2.4949**
ONCEOOO	0.90926	-20.6889*	0.75039	-9.2788*
ILKOOO	1.86511	-3.1807*	0.84335	-2.8807*
ORTAOOO	1.23415	-9.9503*	0.76210	-8.9096*
OES	1.00659	-1.4461***	0.12276	-26.2645*
BES	3.47645	-21.0156*	0.60119	-10.0267*
TICARET	2.90532	-24.9478*	4.02204	-20.5838*
ORTAMAT	12.2025	-12.2136*	2.19456	-10.0304*
ORTAFEN	7.39284	-25.6131*	0.17066	-22.2206*
ORTAOKUMA	15.3634	-27.6273*	11.4713	-22.7925*

*Prob.<0.01; **0.01≤Prob.<0.05; ***0.05≤Prob.≤0.10. Gecikme uzunlukları Akaike bilgi kriterine göre seçilmiştir.

Modellerde kullanılan değişkenlerin I(1) oldukları belirlendikten sonra hata terimlerinin gecikmeli değerleriyle ilişkili olup olmadığını belirlemek

amacıyla Wooldridge otokorelasyon testi yapılmıştır. Bu test sonucunda, Model 1 için, Wooldridge birinci dereceden otokorelasyon testi için hesaplanan $F(1,58)=2.49482$ değeri, 0.10 anlamlılık düzeyindeki tablo değeri $F(1,58)=2.79$ ile karşılaştırıldığında daha küçük olduğundan, H_0 hipotezi olan “birinci dereceden otokorelasyon yoktur” boş hipotezi kabul edilerek modelde otokorelasyon olmadığına karar verilmiştir. Model 2 için, Wooldridge birinci dereceden otokorelasyon testi için hesaplanan $F(1,50)=2.59658$ değeri, 0.10 anlamlılık düzeyindeki tablo değeri olan yaklaşık 2.80 ile karşılaştırıldığında daha küçük olduğundan, H_0 hipotezi kabul edilerek modelde otokorelasyon olmadığına karar verilmiştir. Model 3 için, Wooldridge birinci dereceden otokorelasyon testi için hesaplanan $F(1,55)=1.0805$ değeri, 0.10 anlamlılık düzeyindeki tablo değeri olan yaklaşık 2.79 ile karşılaştırıldığında daha küçük olduğundan, yine H_0 hipotezi kabul edilmiş ve modelde otokorelasyon olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla her üç modelde de otokorelasyon sorunu bulunmadığından modellerin tahminine geçilmiştir.

Model 1, ortak etkiler (havuzlanmış regresyon), sabit etkiler ve rassal etkiler olmak üzere üç tahminciye göre tahmin edilmiştir. Modelin bu üç tahminciden hangisiyle tahmin edileceğini belirlemek amacıyla F-grup anlamlılık testi yapılmıştır. Bu test, sabit etkiler modelinde, birimler arasında farklılığın olup olmadığını test etmektedir. F-grup anlamlılık test istatistiğinin değeri $F(42,128)=2.1550$, 0.01 anlamlılık düzeyindeki tablo değeri $F(42,128)=1.76$ 'dan büyük olduğundan, birimler arasında farklılık bulunmadığını ve ortak etkinin geçerli olduğunu ifade eden boş hipotez reddedilmiş, birimler arasında farklılık bulunduğunu ve sabit ya da rassal etkinin geçerli olduğunu ifade eden alternatif hipotez kabul edilmiştir. Bu etkinin rassal olup olmadığını belirlemek amacıyla Hausman testi yapılmıştır. Bu test istatistiğinin değeri $\chi^2(16)=58.5288$, 0.01 anlamlılık düzeyindeki tablo değeri $\chi^2(16)=32.00$ 'den büyük olduğundan, modelde rassal etkilerin bulunduğunu ifade eden boş hipotez reddedilerek, sabit etkilerin bulunduğunu ifade eden alternatif hipotez kabul edilmiştir. Dolayısıyla, bu model için sabit etkiler tahmincisi daha tutarlı sonuçlar vermektedir.

Modelde kullanılan ülke sayısı çok fazla olduğunda kesitler arası bağlantı problemi ortaya çıkabilmektedir. Kesite özgü farklılıkların ortaya çıkmasıyla değişen varyans ve tahmin edilen parametrelere ait varyanslar da büyük olmaktadır. Bu nedenle, panel veri analizinde katsayılar tahmin edilirken her üç model için de White-Cross Section düzeltmesi yapılmıştır. Model 1'in bu şekilde tahminine dayanan sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Model 1'in Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	t-İstatistik	Olasılık Değerleri
C	9.475664 (7.874983)	1.203261	0.2311
ONCEBOO	0.041986 (0.063641)	0.659735	0.5106
ILKBOO	0.128913 (0.089881)	1.434274	0.1540
ORTABOO	0.220998 (0.137302)	1.609581	0.1100
YUKSEKBOO	0.109365 (0.080852)	1.352665	0.1786
KEH	1.196195 (1.202631)	0.994649	0.3218
ILKOBKH	-0.027225 (0.207389)	-0.131277	0.8958
ORTAOBKH	-1.103094 (0.804980)	-1.370337	0.1730
YUKSEKOBKH	0.052345 (0.033089)	1.581961	0.1161
ONCEOOO	0.109487 (0.074862)	1.462514	0.1461
ILKOOO	-0.244924 (0.171356)	-1.429326	0.1554
ORTAOOO	-0.176685 (0.191693)	-0.921708	0.1562
OES	-0.860864 (0.285081)	-0.019717	0.0031
BES	-2.268808 (1.551446)	-1.462383	0.1461
TICARET	0.095824 (0.154746)	0.619234	0.1821
ILKMAT	0.125184 (0.059710)	2.096524	0.0380
ILKFEN	0.137351 (0.071500)	1.920986	0.0566
R ²	0.527084	F istatistik	2.527621
Düzeltilmiş R ²	0.318554	D-W istatistik	1.319645
F-grup anlamlılık testi	F(42,128)=2.1550*		
Hausman spesifikasyon testi	$\chi^2(16)=58.5288^*$		

*Prob.<0.01

Tablo 4'e göre, ONCEBOO, ILKBOO, ORTABOO, YUKSEKBOO, KEH, YUKSEKOBKH, ONCEOOO ve TICARET değişkenlerinin KBGSYIHB üzerindeki etkisi pozitif olmakla birlikte istatistiksel olarak anlamsızdır. ILKOBKH, ORTAOBKH, ILKOOO, ORTAOOO ve BES'in KBGSYIHB üzerindeki etkisi negatif ve istatistiksel olarak anlamsızdır. Eğitimin nicel ölçütlerinden sadece OES'in KBGSYIHB üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır. Ancak bu değişkenin büyüme üzerindeki etkisi negatiftir.

Öğrencilerin bilişsel becerilerindeki gelişmeleri gösteren ve eğitimin nitel ölçütleri olan ilköğretime ilişkin uluslararası matematik (ILKMAT) ve fen (ILKFEN) sınavlarına ait skorların KBGSYIHB üzerindeki etkisi hem pozitif hem de istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 4'te yer alan bütün değişkenler, kesitler arasındaki farklılıklara bağlı olarak ülkeleri farklı derecede etkilemektedir. Modelde yer alan değişkenlerin yanı sıra, özellikle ilköğretime ilişkin uluslararası matematik ve fen sınavlarının KBGSYIHB'yi kesit bazında (ülkeler bazında) ortalamadan ne kadarlık bir sapmayla etkilediği, başka bir deyişle bu değişkenlere ilişkin kesit etkileri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Model 1'in Kesit Etkileri

Ülkeler	Değişim	Ülkeler	Değişim	Ülkeler	Değişim	Ülkeler	Değişim
ABD	-2.059063	GAF	10.19715	KIB	0.227556	RUS	-0.402587
ALM	-3.229381	GAN	5.478088	KOL	4.599715	SIL	0.123872
AVUS	-2.754193	GUR	8.184815	KOR	-1.786095	SIN	-2.843715
AVUST	-2.135981	HK	-3.282948	KUV	4.424409	SIRB	-0.097537
BAH	-0.818540	HOL	-3.103408	LET	1.554121	SLOK	-1.319345
BEL	-3.521645	ING	-2.709267	LITV	2.811575	SLON	2.062439
BOT	5.477382	IRL	2.154370	LUB	2.536591	SUAR	2.701563
BUL	0.589159	IRN	0.130017	MAC	-2.926793	SUR	0.962783
CEK	-1.469215	ISP	-1.462284	MAK	1.568776	TAY	0.950240
DAN	-2.686223	ISR	-2.202340	MALT	0.478942	TUN	3.078282
END	2.728569	ISVC	-1.608191	MALZ	-0.346434	TUR	-0.184390
ERM	8.090744	ITA	-3.734564	MIS	2.692273	UKR	3.827521
FAS	4.491223	JAP	-5.727019	MOL	-1.363668	UMM	3.548908
FILP	3.513606	KAN	-3.001277	NOR	-1.864043	URD	0.345163
FIN	-2.562086	KAT	6.574957	POR	-2.296924	YEM	0.804347
FRA	-2.267479	KAZ	2.371585	ROM	0.676195	YZE	-1.701055

Tablo 5'te, Dünya Bankası'nın gelir grubu sınıflandırmasına göre, alt orta gelirli (1026\$-4035\$ arası) 11 ülke (ERM, MIS, GUR, GANA, END, MOL, FAS, FILP, SUR, UKR, YEM), üst orta gelirli (4036\$-12475\$ arası) 19 ülke (BOT, BUL, SIL, KOL, IRN, URD, KAZ, LET, LUB, LITV, MAK, MALZ, ROM, RUS, SIRB, GAF, TAY, TUN, TUR), yüksek gelirli (12476\$ ve üstü) 25 OECD üyesi ülke (AVUST, AVUS, BEL, KAN, CEK, DAN, FIN, FRA, ALM, MAC, IRL, ISR, ITA, JAP, KOR, HOL, YZE, NOR, POR, SLOK, SLON, ISP, ISVC, ING, ABD), yüksek gelirli 9 OECD üyesi olmayan ülke (BAH, KIB, HK, KUV, MALT, UMM, KAT, SUAR, SIN) bulunmaktadır.

Alt orta gelirli ülkelere bakıldığında, bu ülkelerden Moldova hariç diğer ülkelerde, üst orta gelirli ülkelere ise Malezya, Rusya, Sırbistan ve Türkiye hariç diğer ülkelerde ilköğretime ilişkin uluslararası matematik ve fen sınavlarının KBGSYIHB'yi ortalamasının üzerinde etkilediği görülmektedir. Buna karşılık, yüksek gelirli OECD üyesi ülkeler içerisinde Slovenya ve İrlanda hariç diğer ülkelerde, yüksek gelirli OECD üyesi olmayan ülkeler içerisinde Katar, Kıbrıs, Kuveyt, Malta, Suudi Arabistan ve Umman hariç diğer ülkelerde ilgili sınavlar KBGSYIHB'yi ortalamasının altında etkilemektedir. Bu sınavların gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda iktisadi büyümeyi pozitif (ortalamanın üzerinde), gelişmiş ülkelerin birçoğunda ise negatif (ortalamanın altında) etkilemesi yakınsama hipotezinin varsayımını bir anlamda doğrulayabilmektedir.

Model 2 de Model 1 gibi ortak etkiler, sabit etkiler ve rassal etkiler olmak üzere üç tahminciye göre tahmin edilmiş ve modelin bu üç tahminciye hangisiyle tahmin edileceğini belirlemek amacıyla F-grup anlamlılık testi yapılmıştır. F-grup anlamlılık test istatistiğinin değeri $F(32,109)=2.0524$, 0.01

anlamlılık düzeyindeki tablo değeri olan yaklaşık $F(32,109)=1.60$ 'dan büyük olduğundan, birimler arasında farklılık bulunmadığını ve ortak etkinin geçerli olduğunu ifade eden boş hipotez reddedilmiş, birimler arasında farklılık bulunduğunu ve sabit ya da rassal etkinin geçerli olduğunu ifade eden alternatif hipotez kabul edilmiştir. Bu etkinin rassal olup olmadığını belirlemek amacıyla Hausman testi yapılmıştır. Bu test istatistiğinin değeri $\chi^2(15)=41.8572$, 0.01 anlamlılık düzeyindeki tablo değeri $\chi^2(15)=30.58$ 'den büyük olduğundan, modelde rassal etkilerin bulunduğunu ifade eden boş hipotez reddedilerek, sabit etkilerin bulunduğunu ifade eden alternatif hipotez kabul edilmiştir. Dolayısıyla, bu model için de sabit etkiler tahmincisi daha tutarlı sonuçlar vermektedir. Model 2'nin bu şekilde tahminine dayanan sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Model 2'nin Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	t-İstatistik	Olasılık Değerleri
C	11.181999(11.293403)	0.990135	0.3244
ONCEBOO	0.058870 (0.074286)	0.792484	0.4299
ILKBOO	0.162633 (0.093019)	1.748394	0.0834
ORTABOO	0.210868 (0.132648)	1.589690	0.1150
YUKSEKBOO	0.131297 (0.078569)	1.671109	0.0977
KEH	1.737795 (1.886705)	0.921074	0.3592
ILKOBKH	-0.072941 (0.213601)	-0.341482	0.7334
ORTAOBKH	-1.137540 (1.367556)	-0.831805	0.1125
YUKSEKOBKH	0.057578 (0.062090)	0.927340	0.3559
ONCEOOO	0.083775 (0.099369)	0.843075	0.4011
ILKOOO	-0.251975 (0.204639)	-1.231319	0.2210
ORTAOOO	-0.298658 (0.266084)	-1.122418	0.2643
OES	-1.110315 (0.921920)	-1.204351	0.2312
BES	-2.170988 (1.552468)	-1.398411	0.1650
TICARET	0.111855 (0.069622)	1.606617	0.1112
ILKOKUMA	0.177415 (0.024075)	7.369266	0.0000
R ²	0.576867	F istatistik	3.120495
Düzeltilmiş R ²	0.392003	D-W istatistik	1.255816
F-grup anlamlılık testi	F(32,109)=2.0524*		
Hausman spesifikasyon testi	$\chi^2(15)=41.8572^*$		

*Prob.<0.01

Tablo 6'ya göre, ONCEBOO, ORTABOO, KEH, ILKOBKH, ORTAOBKH, YUKSEKOBKH, ONCEOOO, ILKOOO, ORTAOOO, BES ve TICARET değişkenlerinin KBGSYIHB üzerindeki etkileri Model 1 ile aynı sonuçlara sahiptir. Model 1'den farklı olarak, ILKBOO ve YUKSEKBOO'nun etkisi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı hale gelirken, OES değişkeni yine negatif etkiye sahip olmakla birlikte istatistiksel olarak anlamlılığını kaybetmiştir.

Öğrencilerin bilişsel becerilerindeki gelişmeleri gösteren ve eğitimin nitel bir ölçütü olan ilköğretime ilişkin uluslararası okuma becerileri (ILKOKUMA) sınavlarına ait skorların KBGSYIHB üzerindeki etkisi hem pozitif hem de istatistiksel olarak anlamlıdır.

Modelde yer alan değişkenlerin yanı sıra, özellikle ilköğretime ilişkin uluslararası okuma becerileri sınavlarının KBGSYIHB'yi kesit bazında ortalamadan ne kadarlık bir sapmayla etkilediği Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Model 2'nin Kesit Etkileri

Ülkeler	Değişim	Ülkeler	Değişim	Ülkeler	Değişim	Ülkeler	Değişim
ABD	-0.128570	GUR	5.855150	KAN	-3.156478	POL	2.478862
ALM	-3.282385	HK	-1.686378	KAT	7.007644	POR	-1.323366
AVUS	-0.396299	HOL	0.311952	KIB	-1.445419	ROM	2.862546
BEL	-0.975791	ING	-2.141507	KOL	2.142850	RUS	2.266905
BUL	1.726287	IRL	3.752478	KUV	1.364103	SIN	-1.600755
CEK	-0.891944	IRN	-2.191095	LET	7.261141	SLOK	1.993951
DAN	-1.598429	ISP	-1.476264	LITV	4.850822	SLON	-2.962792
END	6.355705	ISR	-0.782305	MAC	-3.821768	TRT	2.628631
FAS	8.682423	ISVC	-2.202357	MAK	-0.444995	YUN	-4.009752
FIN	-6.285186	ITA	-2.172484	MOL	3.594845	YZE	0.266103
FRA	-1.874482	IZL	-1.594249	NOR	-0.885231		

Tablo 7'de, Dünya Bankası'nın gelir grubu sınıflandırmasına göre, alt orta gelirli 4 ülke (GUR, END, MOL, FAS), üst orta gelirli 8 ülke (BUL, KOL, IRN, LET, LITV, MAK, ROM, RUS), yüksek gelirli 25 OECD üyesi ülke (AVUS, BEL, KAN, CEK, DAN, FIN, FRA, ALM, YUN, MAC, IZL, IRL, ISR, ITA, HOL, YZE, NOR, POL, POR, SLOK, SLON, ISP, ISVC, ING, ABD), yüksek gelirli 6 OECD üyesi olmayan ülke (KIB, HK, KUV, KAT, SIN, TRT) bulunmaktadır.

Alt orta gelirli ülkelere bakıldığında, bu ülkelerin hepsinde, üst orta gelirli ülkelere göre ise İran ve Makedonya hariç diğer ülkelerde ilköğretime ilişkin uluslararası okuma becerileri sınavlarının KBGSYIHB'yi ortalamadan ne kadarlık bir sapmayla etkilediği görülmektedir. Buna karşılık, yüksek gelirli OECD üyesi ülkeler içerisinde İrlanda, Hollanda, Yeni Zelanda, Polonya ve Slovakya hariç diğer ülkelerde, yüksek gelirli OECD üyesi olmayan ülkeler içerisinde Kuveyt, Katar ve Trinidad ve Tobago hariç diğer ülkelerde ilgili sınavlar KBGSYIHB'yi ortalamadan ne kadarlık bir sapmayla etkilediği Model 1'de olduğu gibi Model 2'nin kesit etkileri de yakınsama hipotezinin varsayımını bir anlamda doğrulayabilmektedir.

Model 3 de Model 1 ve Model 2 gibi ortak etkiler, sabit etkiler ve rassal etkiler olmak üzere üç tahminciye göre tahmin edilmiş ve modelin bu üç tahminciye hangisiyle tahmin edileceğini belirlemek amacıyla F-grup anlamlılık testi yapılmıştır. F-grup anlamlılık test istatistiğinin değeri $F(38,118)=2.5575$, 0.01 anlamlılık düzeyindeki tablo değeri $F(38,118)=1.76$ 'dan büyük olduğundan, birimler arasında farklılık

bulunmadığını ve ortak etkinin geçerli olduğunu ifade eden boş hipotez reddedilmiş, birimler arasında farklılık bulunduğunu ve sabit ya da rassal etkinin geçerli olduğunu ifade eden alternatif hipotez kabul edilmiştir. Bu etkinin rassal olup olmadığını belirlemek amacıyla Hausman testi yapılmıştır. Bu test istatistiğinin değeri $\chi^2(17)=56.1380$, 0.01 anlamlılık düzeyindeki tablo değeri olan yaklaşık $\chi^2(17)=33.00$ 'den büyük olduğundan, modelde rassal etkilerin bulunduğunu ifade eden boş hipotez reddedilerek, sabit etkilerin bulunduğunu ifade eden alternatif hipotez kabul edilmiştir. Dolayısıyla, bu model için de sabit etkiler tahmincisi daha tutarlı sonuçlar vermektedir. Model 3'ün bu şekilde tahminine dayanan sonuçlar Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Model 3'ün Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	t-İstatistik	Olasılık Değerleri
C	5.578977 (8.584036)	0.649925	0.5167
ONCEBOO	0.044277 (0.076873)	0.575970	0.5657
ILKBOO	0.201678 (0.125882)	1.602124	0.1118
ORTABOO	0.234096 (0.178378)	1.312362	0.1919
YUKSEKBOO	0.109426 (0.083922)	1.303913	0.1949
KEH	0.069710 (0.506663)	0.137586	0.8908
ILKOBKH	-0.134243 (0.210555)	-0.637570	0.5250
ORTAOBKH	-0.275820 (0.127157)	-2.169129	0.0010
YUKSEKOBKH	0.073072 (0.035910)	2.034858	0.0441
ONCEOOO	0.251535 (0.066243)	3.797133	0.0002
ILKOOO	-0.777163 (0.173695)	-4.474296	0.0000
ORTAOOO	0.314543 (0.199475)	1.576855	0.1175
OES	-1.375308 (0.839324)	-1.638590	0.1040
BES	-0.933215 (0.512065)	-1.822454	0.0701
TICARET	0.134378 (0.077240)	1.739738	0.0845
ORTAMAT	0.408845 (0.185912)	2.199131	0.0105
ORTAFEN	0.390142 (0.211045)	1.848620	0.0671
ORTAOKUMA	0.272342 (0.117108)	2.325568	0.0217
R ²	0.558242	F istatistik	2.867585
Düzeltilmiş R ²	0.363569	D-W istatistik	1.050101
F-grup anlamlılık testi	F(38,118)=2.5575*		
Hausman spesifikasyon testi	$\chi^2(17)=56.1380^*$		

*Prob.<0.01

Tablo 8'e göre, ONCEBOO, ILKBOO, ORTABOO, YUKSEKBOO, KEH ve ORTAOOO'nun KBGSYIHB üzerindeki etkisi pozitif olmakla birlikte istatistiksel olarak anlamsızdır. ILKOBKH ve OES'in etkisi negatif ve istatistiksel olarak anlamsızdır. ORTAOBKH, ILKOOO ve BES'in etkisi negatif ve anlamlı iken, YUKSEKOBKH, ONCEOOO ve TICARET'in etkisi pozitif ve anlamlıdır.

Öğrencilerin bilişsel becerilerindeki gelişmeleri gösteren ve eğitimin nitel bir ölçütü olan ortaöğretime ilişkin uluslararası matematik (ORTAMAT), ortaöğretime ilişkin uluslararası fen (ORTAFEN) ve ortaöğretime ilişkin

uluslararası okuma becerileri (ORTAOKUMA) sınavlarına ait skorların KBGSYIHB üzerindeki etkisi hem pozitif hem de istatistiksel olarak anlamlıdır.

Modelde yer alan değişkenlerin yanı sıra, özellikle ortaöğretime ilişkin uluslararası matematik, fen ve okuma becerileri sınavlarının KBGSYIHB'yi kesit bazında ortalamadan ne kadarlık bir sapmayla etkilediği Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Model 3'ün Kesit Etkileri

Ülkeler	Değişim	Ülkeler	Değişim	Ülkeler	Değişim	Ülkeler	Değişim
ABD	-4.541499	HIR	-5.007715	KAT	9.617690	SILI	3.188495
ALM	-0.371626	HK	1.775976	KOL	13.94446	SIRB	-2.416200
ARJ	14.17889	HOL	-9.350233	KOR	15.81537	SLOK	-5.333742
AVUS	-5.306055	ING	-8.946176	LET	-6.129034	SLON	9.978939
AVUST	-5.062690	IRL	-3.329159	LITV	1.298651	TAY	8.252093
AZE	14.13942	ISP	-1.183752	LUK	-4.261842	TUN	17.37759
BEL	-7.178585	ISR	5.637737	MAC	-4.460065	TUR	6.835592
BRE	16.24176	ISVC	-0.903246	MCIN	-1.400365	URD	7.047537
BUL	7.202520	ISVR	-3.010273	MEK	9.320975	URU	16.24335
CEK	-3.230669	ITA	-9.368003	NOR	-2.856923	YUN	-5.886598
DAN	-2.062475	IZL	0.617637	POL	2.414759	YZE	5.698455
EST	-6.793070	JAP	-7.227497	POR	0.427805		
FIN	-6.592558	KAN	-9.783636	ROM	5.244259		
FRA	-8.001724	KAR	-7.442728	RUS	2.367835		

Tablo 9'da, Dünya Bankası'nın gelir grubu sınıflandırmasına göre, üst orta gelirli 18 ülke (ARJ, AZE, BRE, BUL, SILI, KOL, URD, LET, LITV, MEK, KAR, ROM, RUS, SIRB, TAY, TUN, TUR, URU), yüksek gelirli 31 OECD üyesi ülke (AVUST, AVUS, BEL, KAN, CEK, DAN, EST, FIN, FRA, ALM, YUN, MAC, IZL, IRL, ISR, ITA, JAP, KOR, LUK, HOL, YZE, NOR, POL, POR, SLOK, SLON, ISP, ISVC, ISVR, ING, ABD), yüksek gelirli 4 OECD üyesi olmayan ülke (HIR, HK, MCIN, KAT) bulunmaktadır.

Üst orta gelirli ülkelere bakıldığında, bu ülkelerden Letonya, Karadağ ve Sırbistan hariç diğer ülkelerde, ortaöğretime ilişkin matematik, fen ve okuma becerileri sınavlarının, KBGSYIHB'yi ortalamanın üzerinde etkilediği görülmektedir. Buna karşılık, yüksek gelirli OECD üyesi ülkeler içerisinde İzlanda, İsrail, Kore, Yeni Zelanda, Polonya, Portekiz ve Slovenya hariç diğer ülkelerde, yüksek gelirli OECD üyesi olmayan ülkeler içerisinde Hong Kong ve Katar hariç diğer ülkelerde ilgili sınavlar KBGSYIHB'yi ortalamanın altında etkilemektedir. Bu sonuç da bir anlamda yakınsama hipotezinin varsayımını doğrulayabilmektedir.

V. Sonuç

Bu çalışmada, uluslararası sınavların, öğrencilerin bilişsel becerilerindeki gelişmeleri açıkladığı ve öğrenci başarılarını yansıttığı

varsayımından hareketle, “eğitimin nicel ölçütlerinden ziyade nitel ölçütlerinin iktisadi büyüme üzerinde etkili olduğu” hipotezi test edilmiştir. Hipotezin test edilmesi amacıyla, uluslararası öğrenci başarılarının değerlendirilmesine yönelik sınavlar, ilköğretim ve ortaöğretim olarak ikiye ayrılmıştır. İlköğretim matematik ve fen için 64 ülkenin 1995-2011, ilköğretim okuma becerileri için 43 ülkenin 2001-2011, ortaöğretim matematik, fen ve okuma için 53 ülkenin 2000-2009 yıllarına ait yıllık verileri kullanılmıştır.

Eğitimin nicel ölçütü olarak, brüt okullaşma oranları, kamu eğitim harcamalarının GSYİH içerisindeki payları, öğrenci başına kamu harcamalarının kişi başına GSYİH içerisindeki payları, öğrenci-öğretmen oranları, yetişkin nüfusun (25 yaş ve üzeri) ortalama eğitim süresi ve beklenen eğitim süresi kullanılmıştır. Ekonominin dışa açıklığının göstergesi olan ithalat ve ihracat toplamının GSYİH içerisindeki payına da analizde yer verilmiştir. Kişi başına GSYİH'nin yıllık büyüme oranı bağımlı değişken olarak seçilmiştir.

Bu değişkenler kullanılarak oluşturulan üç farklı model, Panel Veri Regresyon Modeli ile (Hausman Spesifikasyon Testi sonuçlarına göre Tek Yönlü Sabit Etkiler) tahmin edilmiştir. Her üç modele ait sonuçlar, çalışmanın hipotezini desteklemektedir. Öğrencilerin bilişsel becerilerindeki gelişmeleri gösteren ve eğitimin nitel ölçütleri olan ilköğretime ve ortaöğretime ilişkin uluslararası matematik, fen ve okuma becerileri sınavlarına ait skorların kişi başına GSYİH'nin yıllık büyüme oranı üzerindeki etkisi hem pozitif hem de istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Nicel ölçütlere ait değişkenlerin birçoğu ise istatistiksel olarak anlamsızdır.

Modellerde yer alan nicel değişkenlerin yanı sıra nitel değişkenlerin, kişi başına GSYİH'nin yıllık büyüme oranını kesit bazında (ülkeler bazında) ortalamadan ne kadarlık bir sapmayla etkilediği, Dünya Bankası'nın gelir grubu sınıflandırmasına göre analiz edilmiştir. İlköğretime ve ortaöğretime ilişkin uluslararası matematik, fen ve okuma becerileri sınavlarına ait skorların, gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda iktisadi büyümeyi pozitif (ortalamanın üzerinde), gelişmiş ülkelerin birçoğunda ise negatif (ortalamanın altında) etkilediği görülmüştür. Bu durum, yakınsama hipotezinin varsayımını bir anlamda doğrulayabilmektedir.

Kaynaklar

- Aghion, P. ve Howitt, P. (1992), “A Model of Growth Through Creative Destruction”, *Econometrica*, 60(2), ss. 323-351.
- Altınok, N. ve Murseli, H. (2007), “International Database on Human Capital Quality”, *Economics Letters*, 96(2), ss. 237-244.
- Atherton, P., Appleton, S. ve Bleaney, M. (2013), “International School Test Scores and Economic Growth”, *Bulletin of Economic Research*, 65(1), ss. 82-90.
- Baltagi, B. H. (2005), **Econometric Analysis of Panel Data**, John Wiley&Sons, Ltd., England.

- Barro, R. J. (1990), "Government Spending in a Simple Model of Endogeneous Growth", *The Journal of Political Economy*, 98(5), ss. 103-125.
- Barro, R. J. (2001), "Education and Economic Growth", *OECD Economic Department Working Paper*, (281), ss. 1-48.
- Barro, R. J. ve Lee J. W. (2000) "International Data on Educational Attainment Updates and Implications", *NBER Working Paper*, (7911), ss. 1-36.
- Beaton, A. E., Mullis I. V. S., Martin, M. O., Gonzalez E. J., Kelly D. L. ve Smith T. A. (1996a), **Mathematics Achievement in the Middle School Years: IEA's Third International Mathematics and Science Study (TIMSS)**, Chestnut Hill, MA., TIMSS International Study Center, Boston College.
- Beaton, A. E., Martin M. O., Mullis I. V. S., Gonzalez E. J., Smith T. A. ve Kelly D. L. (1996b), **Science Achievement in the Middle School Years: IEA's Third International Mathematics and Science Study (TIMSS)**, Chestnut Hill, MA., TIMSS International Study Center, Boston College.
- Beşballı, S. G. (2013), *Nicel ve Nitel Ölçütleriyle Eğitim-İktisadi Büyüme İlişkisinin Panel Veri Analizi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- Bosworth, B. P. ve Collins S. M. (2003), "The Empirics of Growth: An Update", *Brookings Papers on Economic Activity*, 34(2), ss. 113-206.
- Cass, D. (1965), "Optimum Growth in an Aggregative Model of Capital Accumulation", *The Review of Economic Studies*, 32(3), ss. 233-240.
- Domar, E. D. (1946), "Capital Expansion, Rate of Growth, and Employment", *Econometrica*, 14(2), ss. 137-147.
- Greene, H. W. (2002), **Econometric Analysis**, Prentice Hall, ABD.
- Grossman, G. M., ve Helpman E. (1989), "Quality Ladders and Product Cycles". *NBER Working Paper*, (3099), ss. 1-33.
- Hanushek, E. A. ve Kimko D. D. (2000), "Schooling, Labor-Force Quality, and the Growth of Nations", *The American Economic Review*, 90(5), ss. 1184-1208.
- Hanushek, E. A. ve Woessmann L. (2009), "Do Better Schools Lead to More Growth? Cognitive Skills, Economic Outcomes, and Causation", *NBER Working Paper*, (14633), ss. 1-31.
- Harrod, R. F. (1939), "An Essay in Dynamic Theory". *The Economic Journal*, 49(193), ss. 14-33.
- Im, K. S., Pesaran M. H. ve Shin Y. (2003), "Testing for Unit Root in Heterogeneous Panels", *Journal of Econometrics*, 115(1), ss. 53-74.
- ISELIVEI (2003), First Report of PISA Assessment 2003 Results in Basque Country.

- Islam, N. (1995), "Growth Empirics: A Panel Data Approach", *The Quarterly Journal of Economics*, 110(4), ss. 1127-1170.
- Knight, M., Loayza N. ve Villanueva D. (1993), "Testing the Neoclassical Theory of Economic Growth: A Panel Data Approach", *Staff Papers-International Monetary Fund*, 40(3), ss. 512-541.
- Koopmans, T. C. (1965), "On the Concept of Optimal Economic Growth", *Cowles Foundation Paper*, (238), ss. 225-300.
- Lee, D. W. ve Lee T. H. (1995), "Human Capital and Economic Growth: Test Based on the International Evaluation of Educational Achievement", *Economics Letters*, 47(2), ss. 219-225.
- Levin, A., Lin C. F. ve Chu C. S. J. (2002), "Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties", *Journal of Econometrics*, 108(1), ss. 1-24.
- Lucas, R. E. (1988), "On the Mechanics of Economic Development", *Journal of Monetary Economics*, 22(1), ss. 3-42.
- Maddala, G. S. ve Wu S. (1999), "A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and a New Simple Test", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(Special Issue), ss. 631-652.
- Mankiw, N. G., Romer D. ve Weil D. N. (1992), "A Contribution to The Empirics of Economic Growth", *The Quarterly Journal of Economics*, 107(2), ss. 407-437.
- Martin, M. O., Mullis I. V. S., Beaton A. E., Gonzalez E. J., Smith T. A. ve Kelly D. L. (1997), **Science Achievement in the Primary School Years: IEA's Third International Mathematics and Science (TIMSS)**, Chestnut Hill, MA., TIMSS International Study Center, Boston College.
- Martin, M. O., Mullis I. V. S., Gonzalez E. J., Gregory K. D., Smith T. A., Chrostowski S. J., Garden R. A. ve O'Connor K. M. (2000), **TIMSS 1999 International Science Report: Findings from IEA's Trends in International Mathematics and Science Study at the Fourth and Eighth Grades**, TIMSS&PIRLS International Study Center Lynch School of Education, Boston College.
- Martin, M. O., Mullis I. V. S., Gonzalez E. J. ve Chrostowski S. J. (2004), **TIMSS 2003 International Science Report: Findings from IEA's Trends in International Mathematics and Science Study at the Fourth and Eighth Grades**, TIMSS&PIRLS International Study Center Lynch School of Education, Boston College.
- Martin, M. O., Mullis I. V. S. ve Foy P. (2008), **TIMSS 2007 International Science Report: Findings from IEA's Trends in International Mathematics and Science Study at the Fourth and Eighth Grades**, TIMSS&PIRLS International Study Center Lynch School of Education, Boston College.

- Martin, M. O., Mullis I. V. S., Foy P. ve Stanco G. M. (2012), **TIMSS 2011 International Results in Science**, TIMSS&PIRLS International Study Center Lynch School of Education, Boston College.
- Mullis, I. V. S., Martin M. O., Beaton A. E., Gonzalez E. J., Kelly D. L. ve Smith T. A. (1997), **Mathematics Achievement in the Primary School Years: IEA's Third International Mathematics and Science (TIMSS)**, Chestnut Hill, MA., TIMSS International Study Center, Boston College.
- Mullis, I. V. S., Martin M. O., Beaton A. E., Gonzalez E. J., Kelly D. L. ve Smith T. A. (1998), **Mathematics and Science Achievement in the Final Year of Secondary School: IEA's Third International Mathematics and Science (TIMSS)**, Chestnut Hill, MA., TIMSS International Study Center, Boston College.
- Mullis, I. V. S., Martin M. O., Gonzalez E. J., Gregory K. D., Garden R. A., O'Connor K. M., Chrostowski S. J. ve Smith T. A. (2000), **TIMSS 1999 International Mathematics Report: Findings from IEA's Trends in International Mathematics and Science Study at the Fourth and Eighth Grades**, TIMSS&PIRLS International Study Center Lynch School of Education, Boston College.
- Mullis, I. V. S., Martin M. O., Gonzalez E. J. ve Kennedy A. M. (2003), **PIRLS 2001 International Report: IEA's Study of Reading Literacy Achievement in Primary School in 35 Countries**, TIMSS&PIRLS International Study Center Lynch School of Education, Boston College.
- Mullis, I. V. S., Martin M. O., Gonzalez E. J. ve Chrostowski S. J. (2004), **TIMSS 2003 International Mathematics Report: Findings from IEA's Trends in International Mathematics and Science Study at the Fourth and Eighth Grades**, TIMSS&PIRLS International Study Center Lynch School of Education, Boston College.
- Mullis, I. V. S., Martin M. O., Kennedy A. M. ve Foy P. (2007), **PIRLS 2006 International Report: IEA's Progress in International Reading Literacy Study in Primary Schools in 40 Countries**, TIMSS&PIRLS International Study Center Lynch School of Education, Boston College.
- Mullis, I. V. S., Martin M. O. ve Foy P. (2008), **TIMSS 2007 International Mathematics Report: Findings from IEA's Trends in International Mathematics and Science Study at the Fourth and Eighth Grades**, TIMSS&PIRLS International Study Center Lynch School of Education, Boston College.
- Mullis, I. V. S., Martin M. O., Foy P. ve Arora A. (2012a), **TIMSS 2011 International Results in Mathematics**, TIMSS&PIRLS International Study Center Lynch School of Education, Boston College.
- Mullis, I. V. S., Martin M. O., Foy P. ve Drucker K. T. (2012b), **PIRLS 2011 International Results in Reading**, TIMSS&PIRLS International Study Center Lynch School of Education, Boston College.

- Nonneman, W. ve Vanhoudt P. (1996), "A Further Augmentation of the Solow Model and the Empirics of Economic Growth for OECD Countries", *The Quarterly Journal of Economics*, 111(3), ss. 943-953.
- OECD (2001), Knowledge and Skills for Life: First Results from the OECD Programme for International Student Assessment (PISA) 2000.
- OECD (2007), PISA 2006: Science Competencies for Tomorrow's World Executive Summary.
- OECD (2010), PISA 2009 Results: What Students Know and Can Do-Student Performance in Reading, Mathematics and Science 1.
- Ramirez, F. O., Luo X., Schofer E. ve Meyer J. W. (2006), "Student Achievement and National Economic Growth", *American Journal of Education*, 113(1), ss. 1-29.
- Ramsey, F. P. (1928), "A Mathematical Theory of Saving", *The Economic Journal*, 38(152), ss. 543-559.
- Rebelo, S. (1991), "Long-Run Policy Analysis and Long-Run Growth", *The Journal of Political Economy*, 99(3), ss. 500-521.
- Romer, P. M. (1986), "Increasing Returns and Long-Run Growth", *The Journal of Political Economy*, 94(5), ss. 1002-1037.
- Romer, P. M. (1990), "Endogenous Technological Change", *The Journal of Political Economy*, 98(5), ss. 71-102.
- Solow, R. M. (1956), "A Contribution to the Theory of Economic Growth", *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), ss. 65-94.
- Swan, T. W. (1956), "Economic Growth and Capital Accumulation", *Economic Record*, 32(2), ss. 334-361.
- Tarı, R. (2010), **Ekonometri**, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Wooldridge, J. M. (2002), **Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data**, MIT Press, Cambridge.

KIŞ TURİZMİ TALEBİ: ERZURUM İLİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

*Hüseyin DAŞTAN**
*Nagehan DUDU***
*Gürkan ÇALMAŞUR****

Alınış Tarihi: 23 Kasım 2015

Kabul Tarihi: 06 Mart 2016

Öz: Bu çalışmanın amacı, Erzurum ilini kış turizminden yararlanmak amacıyla tercih eden bireylerin bölgeyi seçme nedenlerini etkileyen faktörleri tespit etmek, bu nedenlerin sosyo-ekonomik ve demografik faktörler ile ilişkisini ortaya koymaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için, 2015 yılında Erzurum ilinde 531 turiste uygulanan anket yolu ile elde edilen veriler Ki-Kare testi ve logit model yardımıyla analiz edilmiştir. Sonuç olarak, milliyet, meslek, yaş ve gelir değişkenleri ile Erzurum ilinin tercih edilme olasılığı arasında doğru yönlü, eğitim ve harcama değişkenleri ile ise ters yönlü bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kış Turizmi Talebi, Ki-Kare Testi, Logit Model.

WINTER TOURISM DEMAND: AN APPLICATION ON ERZURUM

Abstract: The aim of this paper is to determine sources of region affecting factors individuals who choose to the Erzurum province so as to take advantage of the winter tourism in the province and to present these factors of the relationship among socio-economic and demographic factors. To achieve this aim, in 2015, the data obtained by way of a questionnaire applied to 531 tourists in the Erzurum province was analyzed by chi-square test and logit model. As a result, it has been found to be positively related nationality, occupation, age and income variables between likelihood of choosing the Erzurum province and it has been found to be inversely related the education and spending variables between likelihood of choosing the Erzurum province.

Key Words: Winter Tourism Demand, Chi-Square Test, Logit Model.

I.Giriş

İnsanlar sürekli olarak yaşadıkları yerden kısa süreliğine başka bir yere seyahat etmektedirler. Yapılan bu seyahat esnasında, ulaşım imkânlarından, seyahat için gidilen yerdeki konaklama, yeme-içme ve eğlence imkânlarından faydalanılmaktadır. Son zamanlarda daha sık yaşanmakla birlikte insanlar yüzyıllarca farklı nedenlerden dolayı çeşitli coğrafik yerlere seyahatlerde bulunmuşlardır. Seyahat akımı hareketli bir yapıya sahip olduğu için farklı dillerde ve farklı kavramlarla tanımlanmaktadır. Hareketli akımın

* Yrd. Doç. Dr. Erzurum Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Erzurum Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı

*** Yrd. Doç. Dr. Erzurum Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

gelişmesinin yanında çok fazla karşılaşılan terim karışıkları dikkatleri “turizm” sözcüğü üzerinde toplamıştır (Kozak vd., 2012: 1).

Turizm için sıklıkla kullanılan tanım Dünya Turizm Örgütünün kullandığı tanımdır. DTÖ turizmi; “*insanların geçici olarak farklı amaçlarla, yaşadıkları, çalıştıkları, evlerinin olduğu çevreden ayrılarak, turistlerin ihtiyaçlarını temin etmek için yapılan tesislerin olduğu turizm faaliyetlerinin ve aktivitelerinin yapıldığı yerlere geçici olarak gidilmesi*” olarak tanımlamaktadır (Topçuoğlu, 2010: 7).

Turizmin bir alt dalı olan kış turizmi ise kayak sporu merkezinde bulunan karlı ve eğimli alanlara yapılan seyahatlerin yanı sıra konaklamayla beraber diğer hizmetlerin de yer aldığı faaliyet ve ilişkilerin bütünüdür. Kış turizmi, tercih edilen bölgelerin kar yağışına bağlı olarak karın bulunduğu kısımlarda kar kayağı vb. aktivitelerin yapıldığı farklı sporların da yer aldığı turizm çeşididir (Oktayer vd., 2007: 141).

Toplumun hepsini direkt veya dolaylı şekilde turizm ilgilendirmektedir. Turizm sektörü ile diğer sektörler arasındaki ilişki, son zamanlarda gittikçe artmaktadır. Bundan dolayı turizm, ülkelerin gelişmesine katkı sağlamanın yanı sıra gelişmişliğin uzantısı olarak değerlendirilmekte ve bu yüzden önem verilen bir sektör olmaktadır (Akat, 2008: 1).

Yıllar boyunca gerçekleşen değişim ve gelişimin sonucunda turizm endüstrisi artık ülkeler için önemli bir şekil almıştır. Turizmin ülkeler için bir gelir kaynağı oluşturması, ödemeler dengesi üzerine doğrudan bir etkiye sahip olması, önemli bir istihdam kaynağı olması, döviz girdisi oluşturması vb. ekonomik etkiler dışında turizmin, toplumsal boyutlarda da etkilediği çeşitli sektörlerle ilişki oluşturarak katkı sağlayan endüstri şeklini alması git gide küresel, bölgesel ve ulusal olarak önemini arttırmaktadır (Yılmaz, 2013: 1).

Ülkelerin içinde bulunduğu güven, istikrar, huzur ve barışa dayalı politik ortamlar, uluslararası turizm hareketlerinin yönünü ülkelerin lehine etkilemektedir. Ani gelişen, öngörülemeyen olaylar, siyasi krizler, savaşlar, doğal afetler, salgın hastalıklar, finansal krizler, terörist saldırıları, uçak kazaları gibi benzer olaylar ülkelerin turizm talebini etkileyerek uluslararası turizm hacminin daralmasına da neden olmaktadır. Bu bahsedilen gelişmelerin ülkelerde yaşanması, güven ve istikrara dayalı politik ortamları bozarak turistlerin karar verme süreçlerini olumsuz etkilemektedir (Alvarez, 2011: 29).

Turizm, toplumun her kesimini doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir. İnsanların gezerek farklı yerleri görme merakıyla ortaya çıkan turizm, gelir düzeyi artışı, sosyal yaşamda meydana gelen değişimler, artan boş zamanlar, teknolojik ilerlemeler ve seyahat edebilirlik olanaklarının fazlaşması ile birlikte, gelişmekte olan ülke ekonomileri üzerindeki etkilerini daha çok arttırmaktadır. Özellikle son zamanlarda belirtilen nedenlere bağlı olarak turizm talebinde meydana gelen artış ülke ekonomilerine ve bölge gelişimlerine önemli katkılar sağlamaktadır. Turizm anlayışındaki bu değişiklikler alternatif turizm türlerinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu

turizm türlerinden birisi olan spor turizminin son yıllardaki gelişimi ise kış turizmine paralel olarak kayak merkezlerinin popülaritesinin artmasına neden olmuştur.

Dağlık bölgelerin alt yapı gelişiminin zor olması nedeniyle turistik ürün çeşitleri arasında kış turizmi daha çok yatırıma ihtiyaç duymaktadır. Ancak, dağlık bölgeler rasyonel bir şekilde değerlendirilerek doğru yatırımlar yapıldığı takdirde, kış turizmi ülkelerin ekonomilerine katkıda bulunarak toplumsal açıdan faydalar sağlayacaktır. Alp dağlarına sahip olan Avrupa ülkeleri, ekonomik açıdan gelişmemiş dağlık bölgelerdeki insanların göçünü durdurmak amacı ile dağlık bölgelerin turistik arz potansiyeline önem vererek kış turizmini geliştirmişlerdir. Kış turizminin gelişmesiyle yeni iş yerleri açılmıştır. Bu durum, bölge ekonomilerinin kalkınmasına neden olmuş ve göç başarıyla durdurularak ülke ekonomisine büyük katkılar sağlanmıştır. Bu bölgeler günümüzde dünyanın en önemli kış turizm merkezleri haline gelmiştir (Mursalov, 2009: 21).

Türkiye’de son yıllarda çok sayıda yeni kış turizm merkezi açılmıştır. Bunlar arasında, Palandöken, Ilgaz, Erciyes ve Sarıkamış dikkat çekmektedir. Palandöken’in ulusal pazardan ziyade başta Ruslar olmak üzere yabancı turistlerin ilgisini çekmektedir. Bu nedenle doğu bölgelerimizde açılacak kış turizm merkezlerinin başarılı olabileceği kanıtlanmış ama bugün konaklama imkânları sunabilen 16 kar merkezimizin en büyüğünün bile uluslararası pazarlarda halen Türkiye’nin ciddi bir pay sahibi olduğunu söylemek mümkün değildir. 2011 Universiade Kış Oyunları nedeniyle Erzurum Kandilli ve Konaklı bölgelerine yapılan modern tesisler eklenmesine rağmen Dünya’da kış turizmi konusunda söz sahibi olan ülkelerin oldukça gerisinde olduğumuz aşikardır. Bu durum, Türkiye’nin kış turizminde yapılması gereken birçok düzenlemenin olduğunu göstermektedir. Yapılacak olan tesislerin uluslararası hizmet verecek şekle dönüştürülmesi ve tanıtım politikalarının yapılması en az tesis yapmak kadar önemlidir. Bakanlık tarafından belirlenen 24 kış turizm merkezinden 17’sinde imar planlarının tamamlanması bu turizm merkezlerinde 7 bin 764 olan yatak kapasitesinin 65 bin 390’a çıkarılmasının hedeflenmesi ve Erzurum 2011 Universiade Kış Oyunları’nın olumlu etkileri de kısa süre içerisinde Türkiye’nin Dünya Kış Turizmi piyasasına girmesini sağlayacaktır (Ağger, 2011: 24).

Erzurum tarihi ve tabiat özellikleri açısından kış turizmindeki dikkatleri üzerine toplayarak kış sporları turizmi açısından dünya merkezleri arasında yer almaya başlamıştır. 2011 yılında Universiade Kış Oyunları’nın Erzurum’da yapılması da buna bir kanıt olmaktadır. Erzurum sahip olduğu turizm potansiyelinin yanında jeomorfolojik yapısı, iklim özellikleri, özel konumu, ulaşım kolaylıkları gibi nedenlerden dolayı da Dünya’da önde gelen birçok kış turizmi ve kış sporları merkezine rakip olabilecek potansiyele sahip bulunmaktadır (Ağger, 2011: 39).

Bu çalışmanın temel amacı, Erzurum ilini kış turizminden yararlanmak amacıyla tercih eden kişilerin bölgeyi seçme nedenlerini etkileyen faktörleri ve

bu nedenlerin sosyo-ekonomik ve demografik faktörler ile ilişkisini ortaya koymaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için, 2015 Aralık, Ocak, Şubat ve Mart ayları içerisinde Erzurum ilinde 531 turiste anket uygulanmıştır. Bu çalışmada, anket yolu ile temin edilen veriler, Ki-Kare analizleri için SPSS ve logit model tahmini için ise Eviews programında analize tabi tutulmuştur.

Bu çalışma başlıca beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takip eden ikinci bölümde, çalışmanın metodolojisi ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, veri, değişken tanımlarına ve literatür özetine yer verilmiştir. Dördüncü bölümde, tahmin sonuçları özetlenmiş ve yorumlanmıştır. Beşinci ve son bölümde ise araştırmanın sonuçlarına yer verilmiştir.

II. Metodoloji

Çalışmada, yer alan değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson Ki-Kare testi ile araştırılmıştır. Ki-Kare dağılımı ilk olarak 1900 yıllarında Karl Pearson tarafından ortaya konulmuştur (Aytaç, 1999: 317). Bu yöntem, özellikle sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda yaygın olarak kullanılan bir analiz yöntemidir (Akgül, 2003: 195). Ki-Kare testi yardımıyla, iki veya daha fazla veri seti arasında önemli bir ilişkinin olup olmadığı araştırılmaktadır (Bryman ve Cramer, 1990: 123). Başka bir ifadeyle, veri setindeki değişkenlerin farklı ölçütlere ya da belirli bir amaca göre iki ya da çok yönlü çapraz tablo biçiminde sınıflandırılması durumunda değişkenlerin belirlenen özellikler arasında bir bağımlılığın olup olmadığının test edilmesinde de faydalanılan yöntemdir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004: 210). Bir ana kütlede yer alan iki farklı değişkenin birbirinden bağımsız olup olmadığına karar verilebilmesi için bazı varsayımların gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu varsayımlar (Daniel, 1990: 306):

- Anakütleden, n hacimli tesadüfi bir örnek alınmalıdır.
- Örnekteki gözlemler iki değişkene göre çapraz sınıflandırılmalıdır.
- Değişkenler tabii olarak kategorilere ayrılabilmesi ve ölçüm değerleri birbirinden ayrık sıralı sayısal kategorilere ayrılabilmelidir.

Bir regresyon modelinde bağımlı değişken yalnızca iyi tanımlanmış bir ölçekte kolayca sayısallaştırılabilen bağımsız değişkenlerle değil bazı durumlarda, kolayca sayısallaştırılamayan bağımsız değişkenlerin de etkisi altında olabilmektedir. Kolayca sayısallaştırılamayan bu değişkenlerin yerine geçmek üzere onları temsil edecek gölge değişkenlere yer verilmektedir (Özer, 2004: 13-14). Modelde kaç gölge değişken kullanılacağı, gölge değişkenlerce temsil edilen nitel veya nicel faktörün sınıf sayısına bağlıdır. Sabit terimli bir modelde gölge değişken sayısının, sınıf sayısından bir eksik olması gerekmektedir. Aksi durumda, sınıf sayısı kadar gölge değişken kullanıldığında, gölge değişken tuzağına düşülmektedir (Tarı, 2005: 227). Sıfır değeri verilen özellik temel, baz, referans özellik olarak adlandırılmakta ve diğer özelliklerin karşılaştırılabilmesi için bir temel teşkil etmektedir (Özer, 2004: 14).

Nitel değişkenlerden oluşan gölge verileri analiz etmek için çeşitli teknikler kullanılmaktadır. Log-linear modeller iki veya daha fazla gölge değişkenin koşullu ilişkisinin analiz edilebilmesi için geliştirilmiştir. Log-linear modeller sayesinde, değişkenlerin meydana getirdiği bileşik dağılımı, iki ya da daha fazla değişkenin birbiriyle bağımlı olup olmadığını ya da bu değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkisini göz ardı ederek test etmek mümkündür (Özdamar, 1999: 449-450).

Genelleştirilmiş doğrusal modelin belirli koşullar altında oluşturulmuş özel durumları arasında logit modeller vardır. Bu nedenle yapılacak olan çalışmalarda bağımsız değişkenlerin bazıları sürekli veya uygun sınıflandırılmaz ise log-linear analiz yerine logistik regresyon kullanılmalıdır. Bunun yanı sıra, değişkenlerin bazıları da bağımlı olarak ele alınırsa, o zaman logit modelin uygulanması uygun olmaktadır (İnal vd., 2006: 112). Böyle bir durumla karşılaşıldığında 0 ile 1 arasında kalma koşulunun sağlanabilmesi için logit modelin uygulanması öngörülmektedir (Gujarati, 1999: 555).

Logit model, bağımlı değişkenin elde edilen tahmini değerlerinin olasılık olarak hesaplanıp olasılık kurallarına uygun şekilde sınıflama yapılmasına imkân veren, tablolaştırılmış ya da ham verilerin analizinin yapıldığı istatistiksel bir yöntemdir. Logit model, bağımsız değişken değeri sonsuza gittiği zaman, bağımlı değişkenin 1'e asimptot olduğu matematiksel bir fonksiyondur (Özdamar, 1999: 476-477).

$$P_i = E(Y = 1|X_i) = \alpha + \beta X_i \quad (1)$$

$$P_i = E(Y_i = 1|X_i) = \frac{1}{1+e^{-(\alpha+\beta X_i)}} = \frac{1}{1+e^{-Z_i}} \quad (2)$$

Burada: $Z_i = \alpha + \beta X_i$ 'dir. P_i , açıklayıcı değişken (X_i) hakkında bilgi verirken i . bireyin belirli bir tercihi yapma olasılığını ifade etmektedir ($e: 2,71828$).

Yukarıdaki model logit model olarak adlandırılmaktadır. X hangi değerleri alırsa alsın fonksiyondaki eksponansiyel terim daima pozitif olacağı için P_i 'nin alt sınırı da 0 değerini alır. Olasılık için gerekli olan $0 \leq P_i \leq 1$ koşulunu bu fonksiyon sağlamış olur. Logit dağılım fonksiyonu diye adlandırılan Z_i değişkeni $-\infty$ ile $+\infty$ arasında değer aldıkça P_i de 0 ile 1 arasında değerler alacaktır ve P_i ile Z_i arasındaki ilişki doğrusal olmayacaktır. Böylece olan $0 \leq P_i \leq 1$ ve Z_i ile P_i arasındaki ilişkinin doğrusal olmama şartları sağlanmış olur. Fonksiyonun belirlenmesi için olan α ve olan β parametreleri en küçük kareler yöntemi ile doğrudan tahmin edilemez. Bu nedenle önce ilişki üzerinde bazı işlemler yaparak doğrusal bir ilişki elde etmeye çalışılacaktır. Bu amaçla model, olan α ve β 'ya göre çözülerek, modelin tahmini için; $P_i = \frac{1}{1+e^{-Z_i}}$ eşitliğinin her iki yanını $(\frac{1}{1+e^{-Z_i}})$ ile çarpılarak $(\frac{1}{1+e^{-Z_i}}) P_i = 1$ sonuç elde edilir. Şimdide P_i ile bölüp 1

çıkartılarak, $e^{-Z_i} = \frac{1}{P_i} - 1 = \frac{1-P_i}{P_i}$ sonuç elde edilir. $e^{-Z_i} = \frac{1}{e^{Z_i}}$ kullanılarak $e^{Z_i} = \frac{P_i}{1-P_i}$ gösterilebilir.

Bu eşitlik bize kış turizmi için Erzurum'un tercih edilme olasılığının, tercih edilmeme olasılığına olan oranını verir. Aynı zamanda bu oran bahis oranı olmaktadır (odds ratio). Modelin e tabanına göre doğal logaritması alınarak, $L_i = \ln\left(\frac{P_i}{1-P_i}\right) = \ln e^{Z_i} = Z_i = \alpha + \beta X_i$ elde edilir. Bahis oranının logaritması L_i , yalnız X' e göre değil, (katsayı tahmini bakımından) anakütle katsayılarına göre de doğrusal olduğu görülür. L_i 'ye logit denir. Yukarıda yer alan modelin adı logit modelin adı da buradan gelmektedir. Bu, parametrelerin tahmininde doğrusal bir ilişki işlemi görebilecek yarı logaritmik bir fonksiyondur.

Modeldeki parametreleri tahmin etmek için L_i fonksiyonu,

$$L_i = \ln\left(\frac{P(Y)}{1-P(Y)}\right) = \alpha + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_p X_p \text{ şeklinde yazılır. } \alpha$$

ve $\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_p$ regresyon katsayılarıdır. $P_i = 1$ ve $P_i = 0$ değerleri logit L_i 'deki yerine koyulduğunda $\ln\left(\frac{1}{0}\right)$ ve $\ln\left(\frac{0}{1}\right)$ değerleri elde edilir ki bunlar anlamsızdır. En küçük kareler yöntemi ile L_i fonksiyonundaki parametrelerin tahmin değerleri bulunamaz, fakat bu parametreler maksimum olabilirlik modeli ile tahmin edilebilmektedir.

Bu denklem bize, bağımsız değişkenlerdeki değişimin kış turizminde Erzurum'un tercih edilmesi varsayımı üzerinde meydana getireceği değişikliği vermektedir. Logit modelde sabit terim bağımsız değişkenler sıfır olduğunda kişilerin kış turizmini tercih etme log-olasılık oranının değerini verirken, eğim katsayıları bağımsız değişkenlerdeki 1 birimlik değişmeye karşılık kış turizmini tercih etme olasılığındaki değişmeyi ölçmektedir (Gujarati, 1999: 555).

Yapılan çalışmada, bağımlı değişkenin ikili sonuç vermesi ve değişkenlerle bağımlı değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek için kullanılan logit model, En Yüksek Olabilirlik (EYO) yöntemi ile tahmin edilmiştir. En yüksek olabilirlik yöntemi ile tahmin edilen logit modelde katsayıların tamamının ya da bir kısmının anlamlılığı test edildiğinde Olabilirlik Oranı (likelihood ratio) testi uygulanabilir (Pindyck ve Rubinfeld, 1991: 281). Olabilirlik Testine bağlı olarak geliştirilen McFadden-R² değeri, uyumun iyiliğini ölçmede en yaygın kullanılan ölçülerden biridir (Windmeijer, 1995: 101-116).

III. Veri ve Literatür Özeti

Uygulanan anket çalışması çerçevesinde Erzurum iline kış turizminde gelen yerli ve yabancı turistlerden seçilen örnek büyüklüğü bu çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Araştırmada kullanılan veri seti için 2015 yılında bölgede kış turizminin faaliyette olduğu ayları (Aralık, Ocak, Şubat ve Mart)

kapsayan anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada yüz yüze anket uygulaması yapılmıştır. 15 sorudan oluşan anket uygulamasının ilk bölümünde katılımcılara yaşı ve mesleği gibi demografik özellikteki sorular bulunurken ikinci bölümde yerli ve yabancı ziyaretçilerin yeme ve içmeye, konaklamaya, sağlığa, ulaştırmaya, kültür-eğlenceye, Erzurum içi tur hizmetlerine, diğer mal ve hizmetlere, Erzurum'da yaptığı harcamalara yer verilmiştir.

Çalışmamızda kullandığımız veri seti, kış turizmi için Erzurum ilini tercih eden yerli ve yabancı turistlere uygulanan anketler sonucu elde edilen yatay kesit verilerinden oluşmaktadır. Bu ana kütleyi temsil edecek ve anket uygulanacak örnek büyüklüğü,

$$n = \frac{NP(1 - P)Z^2}{(N - 1)d^2 + P(1 - P)Z^2}$$

formülünden yararlanılarak bulunmuştur (Akbulut ve Yıldız, 1999: 8). Formülde;

- n : Örnek kütle büyüklüğü
- N : Anakütle büyüklüğü
- P : Kış turizminde Erzurum'u Tercih etme İhtimali
- 1-P : Kış Turizminde Erzurum'u Tercih Etmeme İhtimali
- Z : %(1-α) düzeyinde Z test değeri (%5)
- d : Hata Payı'dır.

Mümkün olduğu kadar büyük örnekle çalışabilmek için kış turizminde Erzurum'un tercih edilip edilmeme olasılığını 0,5 olarak alınmıştır. %5 hata payı ile ana kütleyi temsil edecek minimum örnek büyüklüğü de;

$$n = \frac{136456(0.5)(0.5)(1.96)^2}{(136456 - 1)(0.5)^2 + (0.5)(0.5)(1.96)^2} = 384$$

olarak hesaplanmaktadır.

Tahmin edilecek logit modelde bağımlı değişken, kış turizminde kayak yapmak için Erzurum'un tercih edilip edilmediğini ifade etmekte ve aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır.

Y=1 (Erzurum'u kış turizmi için tercih edenler)

Y=0 (Erzurum'u kış turizmi için tercih etmeyenler)

Modeller oluşturulurken bağımlı değişkene ilaveten bağımsız değişken olarak yaş, eğitim durumu, meslek, gelir, milliyet, harcama gibi faktörler kullanılmıştır. Ancak, en uygun modelin oluşturulması için bu değişkenlerle farklı model denemeleri gerçekleştirilmiştir.

Turizm talep tahmini yapabilmek için kullanılacak geniş yelpazede yer alan çok sayıda yöntem vardır. Kullanılacak tahmin yönteminin seçiminde, tahminin amacı, süre aralığı, hassasiyet düzeyi, verilerin uygunluğu, tahminin

maliyeti gibi faktörler dikkate alınmaktadır. Kaynaklarda, kullanılan yöntemler nitel ve nicel tahmin yöntemleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Nitel yöntemler genellikle uzman fikirlerden oluşurken nicel yöntemler de matematiksel modellerden oluşmaktadır (Cooper vd., 2005: 127).

Literatürde, Türkiye’de turizm talep yapısı ve turizm talep tahminiyle ilgili yapılmış çalışmalar uluslararası literatüre paralel şekilde incelendiği zaman farklı yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir (Yılmaz, 2002: 54). Aşağıda yapılmış olan yerli ve yabancı çalışmalardan bazıları yer almaktadır.

Uysal ve Crompton (1984), Akış (1998), Aktürk ve Küçüközmen (2006), Türkiye’ye uluslararası turist akışının gerçekleştiği ülkeleri konu olarak söz konusu ülkelerle Türkiye’yi karşılaştırmışlardır. Gelir ve fiyat değişkenleri üzerine odaklanan çalışmalar esneklik perspektifinden incelemeler yapmışlardır.

İçöz, vd. (1998), 10 Avrupa ülkelerinden Türkiye’ye 1982-1993 yılları arasında gelen uluslararası turist sayısını bağımlı değişken olarak, yatak sayısını, Türkiye’deki seyahat acentesi sayısını, tüketici fiyat endeksini ve döviz kurunu bağımsız değişken olarak modellemişlerdir. Çalışma sonucunda tüm değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Var vd. (1990), Türkiye’yi ziyaret eden yabancı turist sayısının bağımlı, gelir, döviz kuru, uzaklık ve nüfusun bağımsız değişken olarak ele alındığı çalışmalarda 20 ülkeyi incelemişlerdir.

Baldemir ve Bahar (2003), 1984-1999 yılları arasında ABD, İngiltere, Fransa ve Avusturya’dan Türkiye’ye olan turizm talebini yapay sinir ağı modeli kullanarak tahmin etmişlerdir. Yatırımların boşa harcanmaması, turizm projelerinde başarı sağlanması, gelecekteki pazar yapısının hesaplanabilmesi ve arzın talebe uygun hale getirilebilmesi açısından son derece önemli olduğu belirtilen turizm talep tahmini için; görelî fiyat, harcama miktarı, döviz kuru, turist gönderen ülkelerin GSYİH ve nüfusu, tanıtım harcamaları değişkenlerini dikkate almışlardır.

Akal (2004), 2001 yılında yaşanan ekonomik krizden sonra, 2002-2007 yılları arasındaki Türkiye turizm gelirini tahmin etmektedir. Ülkeye gelen turist sayısı ve bir önceki yılın turizm gelirlerinin dikkate alındığı çalışmada uzun dönem gelir esnekliği 3.09 olarak tespit edilmiştir.

Aktaş (2005), turizmin ülke ekonomileri için önemini inceleyerek, turizm gelirini etkileyen önemli değişkenleri ortaya koymaya çalışmıştır. Sonuç olarak, turizm gelirlerini etkileyen önemli değişkenlerin turist sayısı ve acente sayısı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, rekabetin olduğu bir ortamda seyahat acentelerinin sayısının artmasına bağlı olarak turizm gelirlerinin de artacağı vurgulanmıştır.

Çuhadar ve Kayacan (2005), 1990-2002 yılları arasında aylık veriler yardımıyla dış turizm talebi ile meydana gelen doluluk oranlarını tahmin etmişlerdir. Tesis sayısı, yatak sayısı, konaklayan yabancı sayısı, geceleme sayısı, ortalama kalış süresi değişkenleri kullanılarak yapay sinir ağı tahmini gerçekleştirilmiştir.

Eilat ve Einav (2006), çalışmalarında turizm talebine etki eden faktörleri incelemişlerdir. Politik riskin talebi etkileyen önemli bir faktör olduğunu ve aynı zamanda döviz kurunun da dikkate alınması gerektiğini vurgulayan çalışmada panel veri analizi kullanılmıştır.

Çetintaş ve Bektaş (2008), turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada turizm endüstrisinin, Türkiye'nin önemli büyüme kaynaklarından biri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre turizm, ekonomiyi uzun dönemde pozitif yönde etkilemektedir. Turizm gelirlerindeki % 10'luk bir artışın ekonomik büyümede %11.7'lik bir artışa neden olduğu tespit edilmiştir.

Köse vd. (2008), Türkiye turizm sektörünün talep analizini gerçekleştirmişlerdir. 1991-2006 yılları arasındaki dönemi üçer aylık verilere ayırarak dikkate alan çalışmada yapısal zaman serisi modeli çerçevesinde tahminleme yapılmıştır. Çalışma sonucuna göre turizm talebi üzerinde gelir ve fiyat değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip oldukları belirlenmiştir.

Önder vd. (2009), 1980-2005 yılları arasında, İzmir'in turizm talebi üzerinde etkili olan faktörleri belirlemeye çalışmışlardır. Döviz kuru, turist gönderen ülkelerin ve Türkiye'nin GSYİH değerleri, ulaşım maliyeti değişkenleri analiz aşamasında talebe etki eden faktörler olarak dikkate alınmıştır. Fiyat ve turist gönderen ülkedeki GSYİH'nın talebin ana belirleyicileri olduğu ve turizmin lüks bir ürün olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çuhadar vd. (2009), 1992-2005 yılları arasında Antalya iline yönelik aylık dış turizm talebi tahmini gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada zaman serisi yöntemlerinden Üstel Düzleştirme ve Box-Jenkins yöntemleri ile farklı mimarilere sahip yapay sinir ağı modellerinin tahmin doğrulukları kıyaslanarak en yüksek doğruluğu oluşturan modelin belirlenmesi ve belirlenen model yardımıyla tahminin yapılması amaçlanmıştır. Karşılaştırmalar sonucunda yapay sinir ağı modelinin en yüksek doğruluğu sağladığı görülerek elde edilen model yardımıyla 2009 yılı için Antalya iline yönelik aylık dış turizm talebi tahminleri gerçekleştirilmiştir.

Aslan vd. (2009), 1995-2004 yılları arasındaki gelen turist sayısı üzerine bir tahmin çalışması gerçekleştirmişlerdir. Türkiye'ye gönderdikleri turist sayısı açısından önemli görülen 9 ülke dikkate alınmıştır. Bu tarihler arasında Almanya, Rusya Federasyonu, İngiltere, Hollanda, Fransa, Avusturya, İran, Bulgaristan ve Ukrayna'dan Türkiye'ye gelen turist sayısı tahmini olarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında talebin belirleyicileri; turist gönderen ülkenin geliri, görelî fiyat, konaklama kapasitesi, yatırımlar, Marmara depremi, 11 Eylül saldırıları dikkate alınmaktadır. Sonuç olarak, Türkiye'yi ziyaret eden turist gelir durumunun Türkiye turizm talebini etkileyen önemli bir faktör olmadığı belirlenmiştir. Birçok çalışmanın aksine gelir esnekliği 1'den küçük bulunmuş ve turizm aktivitesinin lüks mal olarak algılanmadığı tespit edilmiştir.

Görmüş ve Göçer (2010), Türkiye turizmini belirleyen faktörleri

tanımlayarak en iyi tahmini gerçekleştirecek ekonometrik tekniği bulmayı amaçlayan çalışmada, turistlerin gelir düzeyi, mesafe, konaklama kapasitesi, rakip destinasyonların fiyatları, 2001 krizi, Körfez savaşı, cumhurbaşkanı ve başbakanın ülke dışı ziyaretleri dikkate alınmıştır. Sonuç olarak, turistler açısından rakip destinasyonların fiyatının, nispi fiyat ve döviz kurundan daha önemli olduğu ve kurumlarla turizm endüstrisinin aktörlerinin alternatif destinasyonlarındaki fiyat değişikliklerini yakından izlemeleri gerektiği belirlenmiştir.

Soysal ve Ömürgönülşen (2010), 2000-2007 yılları arasında Türkiye’de turizm işletme belgeli tesislerde konaklayan yerli ve yabancı turist sayısının veri olarak kullanıldığı çalışmada 2008 yılı için konaklayan kişi sayısına yönelik altı aylık tahminleme yapılmaktadır. Hareketli Ortalama, Basit Üstel Düzleştirme, Holt ve Winter yöntemleri uygulanmış ve daha sonra bu yöntemlerin performansları karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucunda, Winter yönteminin diğer zaman serisi yöntemlerine göre daha iyi performans gösterdiği gözlemlenmiştir.

Papatheodorou vd. (2010), Akdeniz bölgesi uluslararası turizm talebinin incelendiği çalışmada, yaklaşık ideal talep sistemini kullanarak talep analizi gerçekleştirilmiştir. Yunanistan, İtalya, İspanya, Türkiye ve Yugoslavya çalışma kapsamında incelenen ülkelerdir. Ülkeler harcama kalemlerinin yanında fiyat da dikkate alınmak suretiyle karşılaştırılmıştır.

Eryiğit vd. (2010), gravity (çekim) modeli kapsamında Türkiye’ye yönelik uluslararası turizm talebine etki eden faktörler incelenmiştir. İncelemede 11 ülke dikkate alınmıştır. 1995-2005 yılları arasındaki verilerin kullanıldığı çalışma sonucunda, gelir, fiyat, iklim, nüfus, uzaklık, deprem, komşu ülke ve 11 Eylül terörist saldırısı olmak üzere toplam 8 faktörün verilerin büyük bir çoğunluğunu açıklayabildiği belirlenmiştir.

Aladağ vd. (2012), beslemeli sinir ağı ve Arfima modelleriyle oluşturulan Hybrid model yardımıyla talep analizi yapılmıştır. İkincil veriler yardımıyla 2004 ve 2005 yılları aylık olarak analize alınarak, talep tahmini yapılmış ve modellerin performansı karşılaştırılmıştır.

Çuhadar (2013), Türkiye’ye yönelik yapılan aylık dış turizm talebinin, Çok Katmanlı İleri Beslemeli (MLP), Radyal Tabanlı Fonksiyon (RBF) ve Zaman Gecikmeli (TDNN) yapay sinir ağı mimarileri ile modellenmesi ve en yüksek tahmin performansı sağlayan model yardımıyla 2013 yılı tahminlerinin üretilmesi amaçlanmış ve çalışmada Türkiye’ye yönelik dış turizm talebinin ölçüsü olarak gelen toplam yabancı turist sayıları ele alınmıştır. Ocak 1987-Aralık 2012 dönemine ait Türkiye’ye gelen aylık yabancı turist sayısı verilerinden yararlanılan çalışmada, MLP modelinin en yüksek doğruluğu sağladığı görülmüş ve bu model yardımıyla 2013 yılı için Türkiye’ye yönelik aylık dış turizm talebi tahminleri üretilmiştir.

Kaya ve Canlı (2013), uluslararası turizm talebini belirleyen faktörleri tespit eden çalışmalarında, Türkiye’ye gelen turist sayısını bağımlı değişken,

gelir ve fiyat değişkenlerini ise bağımsız değişken olarak dikkate almışlardır. 24 OECD ülkesinden gelen turistlerin araştırma kapsamında ele alındığı çalışma sonucunda, uluslararası turizm talebini belirleme de gelirin önemli bir faktör olduğunu, OECD ülkelerinde meydana gelecek bir gelir artışının, Türkiye turizm talebini olumlu etkileyeceği sonucuna ulaşılmıştır.

IV.Ampirik Bulgular

Bu bölümde, önce örnekleme ait özellikler ortaya konulmuş daha sonra bazı değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson Ki-Kare istatistiği yardımıyla test edilmiştir. Ayrıca, Erzurum'un kış turizmi tercihinde etkili olabileceği düşünülen değişkenler dikkate alınarak oluşturulan logit model tahmin ve test edilmiştir.

Tablo 1: Örneklem Özellikleri

Özellikler	Frekans	Yüzde	Özellikler	Frekans	Yüzde
Milliyet			Meslek		
Türk	376	70.8	İşveren	79	14.9
Rus	56	10.5	Ücretli Çalışan	379	71.4
İran	20	3.8	Emekli	21	4.0
Polonya	49	9.2	İşsiz	4	0.8
Almanya	17	3.2	Öğrenci	33	6.2
Belarus	13	2.4	Diğer	15	2.8
Eğitim			Alternatif		
İlköğretim	1	0.2	Eğitim Harc.	23	4.3
Lise	224	42.0	Yatırım Yapmak	71	13.4
Lisans	271	51.0	İş Kurmak	7	1.3
Lisansüstü	34	6.4	Sosyal Projeler	6	1.2
Diğer	1	0.2	Diğer	424	79.8
Cinsiyet			Bilgi		
Bay	382	71.9	Seyahat Acentası	159	29.9
Bayan	149	28	Turizm Bürosu	38	7.2
Konaklama Yeri			Ark. Tavsiyesi	191	36.0
Palan Otel	22	4.1	Turizm Fuarı	12	2.3
Polat Otel	208	39.2	Tv, Net, Gazete	125	23.5
Dedeman	189	35.6	Diğer	4	0.8
Xanadu Otel	112	21.1			

Tablo 1'de değerlendirmeye alınan 531 bireyin cinsiyetleri, eğitim düzeyleri, milliyetleri, meslekleri, kış turizmi için tercih ettikleri konaklama yerleri, kış turizmi yerine yapacakları alternatif seçimleri ve bölge hakkındaki

bilgileri elde etme yolları gösterilmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi kış turizmi için Erzurum ilini tercih edenler milliyetine göre sıralandığında; ilk sırada %70.8 ile Türkler, ikinci sırada %10.5 ile Ruslar ve en az %2.4 oranla Belaruslar yer almaktadır. Kış turizminde Erzurum ilini tercih edenler arasından ankete katılanların %71.9'unu baylar ve %28'ini ise bayanlar oluşturmaktadır. Anket çalışmasına katılanların %39.2'si Polat Renaissance Oteli, %35.6'sı Dedeman Otelini, %21.1'i Xanadu Otelini ve %4.1'i ise Palan Otelde konaklamaktadır. Ayrıca ankete katılanların %71.4'ü ücretli çalışan, %14.9'u işveren/kendi hesabına çalışan, %6.2'si öğrenci, %4'ü emekli ve %2.8'i ise diğer meslek gruplarında yer almaktadır. Kış turizmi için Erzurum iline gelen yerli ve yabancı turistler kış turizminde bölgede yapacakları harcama yerine tercih edecekleri diğer faaliyetlerin %79.8'i diğer seçeneğini, %13.4'ü yatırım yapmayı ve %1.2'si ise sosyal projelere destek olmayı tercih etmektedir. Son olarak, Erzurum iline gelen yerli ve yabancı turistlerin bölge hakkındaki bilgileri %36'sı akraba, arkadaş tavsiyesi ile %29.9'u seyahat acentasından ve %0.8'i ise diğer seçeneğinden almaktadır.

Tablo 2'de ankete katılan bireylerin yaş, aylık gelir, konakladıkları gün sayısı, konakladıkları gece sayısı ve yaptıkları harcamalar itibarıyla minimum, maksimum, ortalama ve standart sapma değerleri verilmektedir.

Tablo 2: Örneklem Dağılımı

Değişken	Min.	Max.	Ort.	St. Sapma
Yaş	18	65	35.97	8.627
Aylık Gelir	300	27155	4117.18	2707.981
Konaklanan Gün Sayısı	1	28	4.49	3.002
Konaklanan Gece Sayısı	1	27	3.58	2.938
Günlük Harcamalar	0	1470	81.60	137.729

Tablo 2'den de görüldüğü gibi, çalışmaya katılanlar, 18-65 yaş arasında ve ortalama yaş 35.97'dir. Ankete katılan bireylerin en az 300 TL gelire ve en çok ise 27155 TL gelire sahip olup ortalama aylık gelir 4117.18 TL'dir. Kış turizmi için Erzurum ilini tercih edip ankete katılan yerli ve yabancı turist sayısının en az konakladıkları gün sayısı 1, en çok konakladıkları gün sayısı ise 28 gün olduğu ve ortalama konaklanan gün sayısı 4.49'dur. Benzer şekilde en az konaklanan gece sayısı 1, en çok konaklanan gece sayısı 27 ve ortalama konaklanan gece sayısı ise 3.58'dir. Son olarak, turistlerin günlük harcamalarının maksimum 1470 TL olduğu ve ortalama günlük harcamalarının ise 81.60 TL olduğu görülmektedir.

Tablo 3'te bazı değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson Ki-Kare istatistiği yardımıyla test edilmiştir. Buna göre, %1 önem düzeyinde hizmet alınan otel ile milliyet, hizmet alınan otel ile meslek, hizmet alınan otel ile

yapılan harcama, yapılan harcama ile milliyet, milliyet ile kayak yapma tercihi, milliyet ile kış tatili tercihi ve milliyet ile fiyat arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir (prob.<0,01).

Tablo 3: Ki-Kare Testi Sonuçları

Değişkenler Arasındaki İlişki	χ^2	Prob.
Hizmet Alınan Otel ile Milliyet	322.127	0.000
Hizmet Alınan Otel ile Eğitim	16.472	0.171
Hizmet Alınan Otel ile Cinsiyet	2.151	0.542
Hizmet Alınan Otel ile Meslek	53.641	0.000
Yapılan Harcama ile Milliyet	92.246	0.000
Hizmet Alınan Otel ile Yapılan Harcama	114.608	0.000
Milliyet ile Kayak Yapma Tercihi	62.079	0.000
Milliyet ile Kış Tatili Tercihi	87.448	0.000
Milliyet ile Fiyat	30.391	0.000

Tablo 4'te Erzurum'un kış turizmi tercihinde etkili olabileceği düşünülen değişkenler dikkate alınarak oluşturulan logit model tahmin sonuçları verilmektedir.

Tablo 4: Logit Model Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	St. Hata	Z-İstatistiği	Prob.
Sabit	2.176184	1.112827	1.955545	0.0505
Milliyet	0.163056	0.093834	1.737707	0.0823
Meslek	0.247647	0.132618	1.867368	0.0619
Harcama	-0.000292	0.000168	-1.735858	0.0826
Eğitim	-0.878092	0.236099	-3.719165	0.0002
Yaş	0.234779	0.128336	1.829408	0.0673
Gelir	0.303120	0.161600	1.875739	0.0607
Log Olabilirlik Oranı		-168.5815	Akaike Bilgi Krit.	0.6613
Restr. Log Olabilirlik Oranı		-185.2298	Schwarz Kriteri	0.7176
McFadden R-squared		0.08987	Hannan-Quinn Kri	0.6833
Olabilirlik Oranı (LR stat)		0.000009		

Tablo 4'te yer alan modeldeki sabit terim, söz konusu bağımsız değişkenlerin sıfır olması halinde Erzurum'un kış turizminde tercih edilme olasılığını verir. Katsayıların işaretleri ise bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü verir. Eğitim katsayılarının büyüklüğü de bağımsız değişkende meydana gelecek 1 birimlik bir değişimin bireylerin Erzurum'u tercih etme olasılığı üzerindeki etkisini göstermektedir. Örneğin, milliyet, meslek, harcama, eğitim ve yaş sabitken gelir 1 birim arttığında Erzurum'u

tercih etme log-olasılık oranı yaklaşık 0.303 birim, milliyet, meslek, harcama, eğitim ve gelir sabitken 1 yaş yaşlanması durumunda Erzurum'u tercih etme log-olasılık oranı yaklaşık 0.235 birim, meslek, eğitim, harcama, yaş ve gelir sabitken milliyetin 1 birim artması durumunda Erzurum'u tercih etme log-olasılık oranı yaklaşık 0.163 birim ve milliyet, harcama, eğitim, yaş ve gelir sabitken mesleğin 1 birim artması durumunda ise Erzurum'u tercih etme log-olasılık oranı yaklaşık 0.247 birim artacaktır. Meslek, milliyet, eğitim, yaş ve gelir sabitken harcamanın 1 birim artması durumunda Erzurum'u tercih etme log-olasılık oranı yaklaşık 0.0002 birim ve milliyet, meslek, harcama, yaş ve gelir sabitken eğitimin 1 birim artması durumunda ise Erzurum'u tercih etme log-olasılık oranı yaklaşık 0.878 birim azalacaktır. Harcama ve Eğitim değişkeninin negatif işaretli olması diğer değişkenler sabitken harcamada ya da eğitimde meydana gelecek artışların tercih edilme olasılığını düşürdüğünü göstermektedir.

Tablodan da görüldüğü gibi modeldeki tüm değişkenlerin Z test istatistiğine ait olasılık (prob.) değerleri 0,10 dan küçük olduğundan tüm değişkenler % 10 önem düzeyinde istatistiki bakımdan anlamlıdır. Ayrıca, olabilirlik oranı test istatistiğine ait olasılık (prob.) değeri modeldeki tüm katsayıların %10 önem düzeyinde istatistiki bakımdan anlamlı olduğunu göstermektedir ($0.000 < 0.10$).

Bağımsız değişkenlerin belirli değerleri için bir olayın olasılık oranını $P/(1-P)$ değil de, bu olayın kendi olasılığını (P) tahmin etmek de mümkündür. Bunun için öncelikle katsayı tahminleri elde edilir. Aşağıda örnek olarak, 30 yaşında, lisans mezunu ve 2000 TL'den daha fazla geliri olan bir Rus vatandaşın kış turizminde Erzurum'u tercih etme olasılığı gösterilmektedir.

$$I = \beta_0 + \beta_1 \text{milliyet} + \beta_2 \text{meslek} + \beta_3 \text{harcama} + \beta_4 \text{eğitim} + \beta_5 \text{yaş} + \beta_6 \text{gelir}$$

$$I = 2.176184 + 0.163056(2) + 0.247647(1) + (-0,000292) + (-0.878092)(3) + 0.234779(3) + 0.303120(5)$$

$$I = 2.335912$$

$$P = \frac{1}{1 + e^{-I}} = \frac{1}{1 + e^{-2.335912}} = 0.91$$

Öğmeğin 30 yaşında, lisans mezunu ve 2000 TL'den daha fazla geliri olan bir Rus vatandaşın kış turizminde Erzurum'u tercih etme olasılığı %91'dir.

Logit modelde katsayılar doğrudan bağımsız değişkenlerin olasılık üzerindeki etkisini vermemektedirler. Çünkü olasılığı bağımsız değişkene göre

değişme oranı sadece ilgili katsayıya değil, aynı zamanda değişimi ölçülen olasılığın düzeyine de bağlıdır. Bundan hareketle, bağımsız değişkenlerdeki bir değişimin bireylerin kış turizminde ilk olarak Erzurum'u tercih etme olasılıkları üzerindeki etkisini belirlemek mümkündür. Bağımsız değişkenlerimiz olan milliyet, meslek, harcama, eğitim, yaş ve gelir değişkenlerindeki bir değişimin kış turizminde Erzurum'u tercih etme olasılığı üzerindeki etkisi ise aşağıdaki gibi bulunabilir.

$$\frac{\partial P}{\partial \text{milliyet}} = P(1 - P)\beta_1 = 0.91(1 - 0.91)0.163056 = 0.013$$

$$\frac{\partial P}{\partial \text{meslek}} = P(1 - P)\beta_2 = 0.91(1 - 0.91)0.247647 = 0.020$$

$$\frac{\partial P}{\partial \text{harcama}} = P(1 - P)\beta_3 = 0.91(1 - 0.91) - 0.000292 = -0.000024$$

$$\frac{\partial P}{\partial \text{eğitim}} = P(1 - P)\beta_4 = 0.91(1 - 0.91) - 0.878092 = -0.072$$

$$\frac{\partial P}{\partial \text{yaş}} = P(1 - P)\beta_5 = 0.91(1 - 0.91)0.234779 = 0.019$$

$$\frac{\partial P}{\partial \text{gelir}} = P(1 - P)\beta_6 = 0.91(1 - 0.91)0.303120 = 0.025$$

Buna göre ankete katılanların kış turizminde Erzurum'u tercih etme olasılıkları; gelirleri 1 birim arttığında 0.025 birim, 1 yaş yaşlanıldığında 0.019 birim artacaktır. Erzurum'da kalınan süre içerisinde yaptıkları harcamalar 1 birim arttığında 0.000024 birim azaltacaktır. Uyuşun Rus olması 0.013 birim artırırken lisans mezunu olma ise 0.072 birim azaltmaktadır. Gelen Rus vatandaşların sabit bir gelirlerinin olması da olasılığı 0.020 birim artırmaktadır.

Benzer şekilde, 30 yaşında, lisans mezunu ve 2000 TL'den daha fazla geliri olan bir Türk vatandaşın kış turizminde Erzurum'u tercih etme olasılığı %43, 30 yaşında, lisans mezunu ve 2000 TL'den daha fazla geliri olan bir İran vatandaşın kış turizminde Erzurum'u tercih etme olasılığı %47, 30 yaşında, lisans mezunu ve 2000 TL'den daha fazla geliri olan bir Alman vatandaşın kış turizminde Erzurum'u tercih etme olasılığı %50, 30 yaşında, lisans mezunu ve 2000 TL'den daha fazla geliri olan bir Balerus vatandaşın kış turizminde Erzurum'u tercih etme olasılığı %52 ve 30 yaşında, lisans mezunu ve 2000 TL'den daha fazla geliri olan bir Polonyalı vatandaşın kış turizminde Erzurum'u tercih etme olasılığı %44'tür.

V. Sonuç

Turizm, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından önemli bir kalkınma kaynağı olarak görüldüğü için üzerinde dikkatli bir şekilde durulması gereken bir endüstridir. Türkiye açısından, endüstrinin artış gösteren bir trend içerisinde olması bu durumun korunarak devam ettirilmesi ülke ekonomisi açısından önem arz etmektedir. Aynı zamanda, Erzurum ilinin bölgeye sağladığı katkı, coğrafi konumu, gelen ziyaretçi sayısının fazlalığı, sahip olunan doğal güzellikler nedeniyle kış turizminde kayda değer bir konuma sahip durumdadır.

Bu çalışmanın amacı, Erzurum ilini kış turizminden yararlanmak amacıyla tercih eden yerli ve yabancı tursitlerin bölgeyi seçme nedenlerini etkileyen faktörleri ve bu nedenlerin sosyo-ekonomik ve demografik faktörlerle olan ilişkisini ortaya koymaktır.

Bu amacı gerçekleştirmek için, 2015 dönemini kapsayan dörder aylık zaman dilimi içerisinde anket uygulaması yapılmıştır. Çalışmamızın örneklemini oluşturacak anketlerden elde edilen veriler yardımıyla ki-kare analizi ve logit model tahmini gerçekleştirilmiştir.

Ki-kare testi kullanılarak yapılan analiz sonuçlarına göre, Kış turizmi için Erzurum'a gelen turistlerin konaklama yapacakları yerleri tercih etmelerinde milliyetlerin, meslek gruplarının, harcamanın etkili olduğu görülmüştür.

Logit model sonuçlarına göre, kış turizminde Erzurum ilini tercih etmede etkili olan faktörlerin milliyet, meslek, harcama, eğitim, yaş ve gelir düzeyi olduğu tespit edilmiştir.

Turistlerin gelirinde ve yaşlarında meydana gelecek artışın kış turizmi için Erzurum ilini tercih etmelerini de arttıracak, Erzurum'da kalınan süre boyunca harcamalarında meydana gelen beklenmedik artışın kış turizminde bölgeyi seçmelerini olumsuz etkileyeceği belirlenmiştir.

Bu bağlamda, kış turizminde Erzurum ilinin seçilmesi için, kış sporları vb. faaliyetlerin çeşitlendirilerek turizm potansiyelinin artırılması, bölgede konaklama yapılan süre içinde turistlerin harcamalarının beklentilerin üzerine çıkmaması gerektiği düşünülmektedir. Çalışmada elde edilen bulgular ışığında turistlerin %71.4'ünün ücretli çalışan olduğu ve herşey dahil sistemiyle tatil yaptığı düşünüldüğünde ortalama gelirlerinin 4117 TL olduğu ve günlük ortalama harcamalarının 81 TL de kalması turistlerin ekstra harcama eğiliminde olmadıklarını göstermektedir. Harcama değişkeni ile eğitim değişkeninin negatif işaret alması harcamalarda meydana gelecek artışların tercih edilme oranını düşürdüğünü göstermektedir. Bu iki değişken gelen turist potansiyelini göstermektedir. Harcama değişkeninin ters yönlü olması beklenen bir durumdur. Turizm gelirlerinin artırılması adına gelir seviyesi yüksek kişilerin ile çekilmesi adına çalışmalar yapılmalıdır. Benzer bir şekilde eğitim seviyesinin artması tercih edilme oranını azaltmaktadır. Özellikle Gelir seviyesi yüksek ve eğitilmiş turistlerin Erzurum ilini tercih etmeleri için tanıtım, promosyon ve reklam faaliyetlerine ağırlık verilmesi gerekmektedir. Ayrıca, daha yüksek gelir

düzeyine sahip ziyaretçilerin Erzurum ilini tercih etmelerini sağlamak için Palandöken Kayak Merkezi'nin markalaştırılarak turistik ürün çeşitlendirilmesine gidilmesi büyük önem arz etmektedir.

Çalışmanın bulgular kısmında örnek olarak 30 yaşında, lisans mezunu ve 2000 TL'den daha fazla geliri olan bir turist milliyetine göre Erzurum'u tercih etme oranları verilmiştir. Elde edilen Logit model yardımıyla farklı yaş ve gelir gruplarına göre Erzurum'un bulunduğu coğrafya, karar vericilerin ve paydaşların hedeflerine göre farklı hesaplamalar yapılarak odaklanılacak gelir seviyeleri, milliyetler ve yaş grupları tespit edilebip bu gruplara göre spesifik çalışmalar yürütülebilir.

Kaynaklar

- Ağger, V. (2011), "Üniversite 2011 Kış Oyunlarının Erzurum Kış Turizmi Potansiyeline Etkileri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Ana Bilim Dalı.
- Akal, M. (2004), "Forecasting Turkey's Revenues by ARMAX model", *Tourism Management*, 25(5), ss. 565-580.
- Akat, Ö. (2008), **Pazarlama Ağırlıklı Turizm İşletmeciliği**, 4. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Akbulut Ö. ve Yıldız, N. (1999), **İstatistik Analizlerde Temel Formüller ve Tablolar**, Aktif Yayınevi, Erzurum.
- Akgül, A. (2003), **Tıbbi Araştırmalarda İstatistiksel Analiz Teknikleri**, İkinci Baskı, Yeni Mustafa Kitabevi, Ankara.
- Akış, S. (1998), "A Compact Econometric Model of Tourism Demand for Turkey", *Tourism Management*, 19(I), ss. 99-102.
- Aktaş, C. (2005), "Türkiye'nin Turizm Gelirini Etkileyen Değişkenler için En Uygun Regresyon Denklemine Belirlenmesi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6(2), ss.163-174.
- Aktürk, T. ve Küçüközmen, C. C. (2006), "An Econometric Approach to Tourism Demand: Arrivals from UK and Australia to Turkey", *The Third Graduate Research In Tourism Conference/Anatolia*.
- Aladağ, C. H., Eğrioğlu, E., ve Kadılar, C. (2012), "Forecasting Turkey's Highest Golden Prices Time Series with Forecast Combination", *Advances in Time Series Forecasting*, (Ed: Aladağ, C.H. ve Eğrioğlu, E.), Bentham Science Publishers Ltd., ss. 108-117.
- Alvarez, M. D. (2011), "Marketing of Turkey as a Tourism Destination", *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*.
- Aslan, A., Kula, F. ve Kaplan, M. (2009), "International Tourism Demand for Turkey: A Dynamic Panel Data Approach", *Research Journal of International Studies*, 9, ss. 65-73.
- Aytaç, M. (1998), **Matematiksel İstatistik**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa.

- Baldemir, E. ve Ozan, B. (2003), “Türkiye’ye Yönelik Turizm Talebinin Neural (Sinir) Ağları Modelini Kullanarak Analizi”, *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), ss. 152-168.
- Bryman, A. ve Cramer, D. (1990), **Quantitative Data Analysis for Social Scientists**, Routledge, London.
- Çetintaş, H. ve Bektaş, Ç. (2008), “Türkiye’de Turizm ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Kısa ve Uzun Dönemli İlişkiler”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 19(1), ss. 1-8.
- Cooper, C., Fletcher, J., Fyall, A., Gilbert, D. ve Wanhill, S. (2005), **Tourism Principles and Practice**, Third Edition, Prentice Hall, England.
- Çuhadar, M. (2013). “Türkiye’ye Yönelik Dış Turizm Talebinin MLP, RBF ve TDNN Yapay Sinir Ağı Mimarileri ile Modellenmesi ve Tahmini: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Journal of Yasar University*, 8(31), ss. 5274-5295.
- Çuhadar, M. ve Kayacan, C. (2005), “Yapay Sinir Ağları Kullanılarak Konaklama İşletmelerinde Doluluk Oranı Tahmini: Türkiye’deki Konaklama İşletmeleri Üzerine Bir Deneme”, *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 16(1), ss. 24-30.
- Çuhadar, M., Güngör, İ. ve Göksu, A. (2009), “Turizm Talebinin Yapay Sinir Ağları İle Tahmini ve Zaman Serisi Yöntemleri ile Karşılaştırmalı Analizi: Antalya İline Yönelik Bir Uygulama”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), ss. 99-114.
- Daniel, W. W. (1990), **Applied Nonparametric Statistics**, PWS-KENT Publishing Company, Boston.
- Eilat, Y. ve Einav, L. (2004), “Determinants of International Tourism: A Three Dimensional Panel Data Analysis”, *Applied Economics*, 36, ss. 1315-1326.
- Eryiğit, M., Kotil, E. ve Eryiğit, R. (2010), “Factors Affecting International Tourism Flows to Turkey: A Gravity Approach”, *Tourism Economics*, 16(3), ss. 585-595.
- Görmüş, Ş. ve Göçer, İ. (2010), “The Socio-Economic Determinant of Tourism Demand in Turkey: A Panel Data Approach”, *International Research Journal of Finance and Economics*, 55, ss. 87-98.
- Gujarati, D. N. (1999), **Temel Ekonometri**, (Çev. Ü. Şenesen ve G.G. Şenesen), Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- İçöz, O., Var, T. ve Kozak, M. (1998), “Tourism Demand in Turkey”, *Annals of Tourism Research*, 25(1), ss. 236-240.
- İnal, C. vd. (1983), **İstatistik Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara.
- Kaya, A. A. ve Canlı, B. (2013), “Türkiye’ye Yönelik Uluslararası Turizm Talebinin Belirleyenleri: Panel Veri Yaklaşımı”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), ss. 43- 54.
- Köse, N., Yalçın, Y. ve Emirmahmutoğlu, F. (2008), “Türkiye Turizm

- Sektörünün Talep Analizi”, *İktisat, İşletme ve Finans*, 23(263), ss. 24-40.
- Kozak, N. Kozak, M. A. ve Kozak, M. (2012), **Genel Turizm İlkeler-Kavramlar**, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Oktayer, N., Susam, N. ve Çak, M. (2007), **Türkiye’de Turizm Ekonomisi**, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul.
- Önder, A. Ö., Candemir, A. ve Kumral, N. (2009), “An Empirical Analysis of the Determinants of International Tourism Demand: The Case of Izmir”, *European Planning Studies*, 17(10), ss. 1525-1533.
- Özdamar, K. (1999), **Paket Programlarla İstatistiksel Veri Analizi**, Kaan Kitabevi, Eskişehir.
- Özer, H. (2004), **Nitel Değişkenli Ekonometrik Modeller: Teori ve Bir Uygulama**, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Papatheodorou, A., Rosselló, J. ve Xiao, H. (2010), “Global Economic Crisis and Tourism: Consequences and Perspectives”, *Journal of Travel Research*, 49(1), ss. 39-45.
- Pindyck, R. S. ve Rubinfeld, D. L. (1991), **Econometric Models and Economic Forecasts**, 3rd Edition, McGraw-Hill, New York.
- Soysal, M. ve Ömürgönülşelen, M. (2010), “Türk Turizm Sektöründe Talep Tahmini Üzerine Bir Uygulama”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(1), ss. 128-136.
- Tarı, R. (2005), **Ekonometri**, 3. Baskı, Kocaeli Üniversitesi Yayın No:172.
- Topçuoğlu, A. (2010), “Muğla’ da Turizm Sektöründeki İstihdamın Yapısal Analizi, Sorunları ve Çözüm Önerileri: Marmaris Örneği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı.
- Uysal M. ve Crompton J. L. (1984), “Determinants of Demand for International Tourist Flows to Turkey”, *Tourism Management*, 5(4), ss. 288-297.
- Var, T., Golam, M. ve İçöz, O. (1990), “Factors Affecting International Tourism Demand for Turkey”, *Annals of Tourism Research*, 17(4), ss. 606-610.
- Windmeijer, F. (1995), “Goodness of Fit Measures in Binary Choice Models”, *Econometric Reviews*, 14(1), ss. 101-116.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004), **SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, Birinci Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Yılmaz, K. G. (2013), “Birincil ve İkincil Verilerin Kullanımı Yoluyla Antalya İli Turizm Talep Tahmini”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı.
- Yılmaz, Y. (2002), “Türkiye’nin En Büyük Turizm Pazarı Olan Alman Yurtdışı Tatil Pazarının İrdelenmesi”, *First Tourism Congress of Mediterranean Countries*, Akdeniz University School of Tourism&Hotel Management, 17-21 April, Antalya.

KONUT TALEBİ VE ERZURUM KENT MERKEZİNDE TÜKETİCİLERİN KONUT EDİNME KARARLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

*Ergün AKTÜRK**
*Nazlı TEKMAN***

Alınış Tarihi: 05 Ocak 2016

Kabul Tarihi: 09 Şubat 2016

Öz: Bu çalışmanın temel amacı Erzurum kent merkezinde ikamet eden tüketicilerin konut edinme kararlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesidir. Araştırmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Konut talebini belirlemeye yönelik olarak anket formu kullanılmıştır. Anket formlarının oluşturulmasında literatür taramasından faydalanılmıştır. Araştırmanın evrenini Erzurum kent merkezinde yaşayan ve konut satın almayı düşünen bireyler oluşturmaktadır. Araştırmada basit tesadüfi örneklem yöntemi kullanılarak 640 kişiye ulaşılabilmektedir. Araştırmada veri analizi SPSS 16 paket programında yapılmıştır. Veri analizinde tanımlayıcı istatistiklerden ve ilişki testlerinden faydalanılmıştır. Alt amaçların tespitinde ANOVA ve t testlerinden faydalanılmıştır. Araştırma sonucunda bireylerin konut satın almalarında fiyat, müteahhit firmanın güvenilirliği, konutun güvenli sitede olması, büyüklüğü, kullanılan malzemenin kalitesi, merkeze yakınlığı, sağlamlığı ve ferah olması gibi faktörlerin önemli olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Konut, Talep, Erzurum.

HOUSING DEMAND AND FACTORS AFFECTING HOUSING ACQUISITION DECISIONS OF CONSUMERS IN CENTER OF ERZURUM

Abstract: Main purpose of this study was to determine the factors affecting the decision to acquire residential urban consumers residing in the center of Erzurum. This study uses descriptive scan model. For determining housing demand was used to questionnaire. The literature in the creation of the survey forms is utilized. The scope of validity and reliability study of 50 people in pilot study was implemented. As a result of the Pilot study surveyed 18. question of scale questions Cronbach's Alpha value has been identified as 0,732. Universe of research constitutes individuals considering to housing purchasing and living in the center of Erzurum. Investigation of simple random sampling method using 640 people could be exposed. Survey data analysis in SPSS 16 made in the package program. In the analysis of data, descriptive statistics and correlation tests utilized. Lower in the determination of objectives has been part of the ANOVA and t tests. As a result of the research of individuals in housing purchase price, the contractor is in the Tabernacle of the reliability, security, site, quality of materials used, dwelling size, location, spacious dwelling of factors such as durability and has been found to be important.

Keywords: Housing, Demand, Erzurum.

* Yrd. Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü

** Yüksek Lisans Öğrencisi Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü

I. Giriş

Bireylerin barınma ihtiyacını karşılayan konutlara olan talep, bireyin ekonomik ve sosyal durumuyla doğrudan ilgilidir. Bireyin ihtiyaçları, sosyo ekonomik durumu ve yerleşim yeri konut talebi üzerinde belirleyicidir. Konut talebindeki değişimler bireylerin bu gereksinimleri ile doğrudan ilişkilidir. Özellikle yerleşim yerine olan talebin fazlası konut talebini de arttırmaktadır. Bununla beraber konutun sunduğu özelliklerde konut talebi üzerinde etkilidir. Konutun bulunduğu konum, büyüklüğü, iç ve dış mimarisi, merkeze olan uzaklığı, çevresi gibi özellikler konutun talebi üzerinde etkilidir. Tüm bunlar konut talebinin çift yönlü olduğunu göstermektedir. Konut özellikleri ve bireylerin konuta ilişkin gereksinimleri konut talebini etkilemektedir.

Bu çalışmada tüketicilerin konut edinme kararlarını etkileyen faktörler incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde konut sektörü ve Türkiye’de konut sektörünün genel yapısı incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde konut edinmede kullanıcı kararlarının olası belirleyicileri incelenmiş ve bireyleri konut satın alma davranışına iten faktörler araştırılmıştır. Çalışmanın son bölümü olan üçüncü bölümde ise Erzurum kent merkezinde tüketicilerin konut edinme kararlarını etkileyen faktörler incelenmiştir.

II. Konut Tanımı ve Konut Sektörü

Konut kavramı son 20 sene içinde son derece popüler olmuş ve bu konu üzerinde birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalarda değişik teorik bakış açıları geliştirilmiş ve değişik araştırma yöntemleri uygulanmıştır (Turgut ve Ünügür,1997:5). Dolayısıyla da konut hakkında birçok tanım yapılmıştır.

Durkaya (2002:28) “insan yaşamının önemli bir kısmının geçirildiği konutlar, insanların dış dünyaya yönelik kendini güvende gördüğü bir yerdir” demektedir. Her dönemde değişik biçimlere bürünebilen, değişik isimler ile nitelendirilebilen, insanların yaşam döngüsü içindeki en temel ihtiyacı olan barınma ihtiyacını gidermek için üretilen yapı birimi olan konut, kişinin bireysel mevcudiyetinin de en etkin güvencesi olmaktadır.

Konut sektörü, doğrudan öteki yatırım araçları ile yarış halinde olan yatırımcılarına uzun dönemli yüksek getiri sağlayan ve sermaye piyasaları açısından yeni mali türevler oluşturan bir getiri aracı konumuna ulaşmıştır (Üçışık 2006: 44). Konut sektörü emek yoğun bir sanayi dalıdır ve değişik yan sanayilerden girdilerle işlemesi onu ekonomide önemli bir konuma getirmektedir. Ekonomide itici bir güç olan konut sektörü, ortaya çıkan pozitif ya da negatif gelişmelerle başka sektörlere de etki ederek ekonominin tamamında etkisini göstermektedir.

A. Türkiye’de Konut Sektörü

İnsanların sosyal ve barınma gereksinimlerine yanıt veren konut üretimi, pek çok imalat kaleminden meydana gelmesi ve sağlamış olduğu

istihdam imkanları ile gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye bakımından hala çözümlenmesi gereken bir problemdir. Türkiye’de konut sektörü tam anlamıyla kurumsal bir yapıya ulaşamamış karmaşık bir yapıya sahiptir. Genellikle Türkiye’de konut sektörünün işleyişine göz atıldığında, hızlı nüfus artışı, köyden kente göç ya da hızlı kentleşme, gelir dağılımında yaşanan eşitsizlik, kaçak yapılaşma, yüksek faiz oranları ve yüksek enflasyon gibi problemlerin piyasaya girişi ve gelişimi bakımından başlıca problemler olduğu görülmektedir. Bahsedilen bu ekonomik ve sosyal problemler bir araya toplandığında, Türkiye’nin gelişmiş ülkelerden konut sektörü bakımından değişik mekanizmalara ve yapılanmalara sahip olduğu görülmektedir.

Türkiye’de 1960’lı yıllardan sonra nüfusun artışına bağlı olarak çoğalan çekirdek ailelerin ihtiyacı olan konutlar, artık apartman adı verilen; bahçelerin daraldığı, birbirleri arasında on metre veya daha az mesafe olan katlı ve daireli beton öbekleri haline gelmiştir (Gürbüz, 2005: 21). Herhangi bir yerleşim alanında kullanılabilir ölçekte yeterli konut oranı varsa, o noktada konuta yönelik talebin azalması, konut stoku yetersizse de talebin daha çok olması beklentisi oluşur. Türkiye’de konuta yönelik talep, nüfus hareketleri, doğal afetler, kamulaştırma ve eskime, tamamen yıkılma vb. sebeplerden doğmaktadır (Gürbüz, 2005: 22).

Üst ve orta üstü gelir sınıflarında yer alanların haricinde kalan, orta gelir seviyesindeki kişilerin oturabilecekleri konutlarda açık görülmektedir. Fakat orta gelir grubunun sahip olacağı 70 ile 80 m²’lik konutlarda, yaşanan nüfus yoğunluğu nedeniyle hala açık bulunmaktadır. Bu tarz konutlar yapabilmek adına arsa üretimi yapılamamakta, idarelerde onay prosedürleri senelerce devam edebilmekte ve arsa sahiplerinin istekleri ekonomik konut üretimine engel teşkil edebilmektedir. Bu açığı giderebilmek adına Türkiye’deki finans kurumları ve bankalar gibi kurumlarla SGK, Maliye Bakanlığı bir araya toplanarak konut alımı yapacak kişilere ve finansman sağlayacak kurumlara vergi avantajları sunmak adına uzun dönemli kredi kullanma olanakları tanınmaktadır (Göncü, 2004: 110).

Türkiye’de son zamanlarda gerçekleşen makro ekonomik yapılanmanın olumlu gelişim göstermesi sonrasında finansal araçların kullanımının minimum maliyetli şartlara ulaşması ve piyasada mortgage şekline ifade edilen uzun dönemli borçlanmayla birlikte konut sahibi olmaya imkân tanıyan sistem ile ilişkili şekilde TBMM’de kabul edilen yasa her ne ölçüde arzu edilen kredi faiz derecesi olmasa da güncel konut piyasası içinde bir hareketlilik ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Günümüzde kimi konut üretiminde bulunan firmalar da, dünya çapındaki akıllı bina konut sistemlerini yakinen izlemiş ve konut teknolojisinde dünya standardına ulaşmaya başlanmıştır. Bununla birlikte fiziki, çevre ve sosyal altyapı, konut sektörü içinde önemi son derece azdır. Tüketiciler de yaşanan ekonomik güçlüklerden ötürü yüksek maliyetli konutları talep etmemektedir (Binark, 2001: 28).

Tablo 1. İnşaat Sektörü Gelişimi

	Genel Gelişme Hızı (%)	İnşaat Sektörü Gelişme Hızı (%)
2004	9.4	14.1
2005	8.4	9.3
2006	6.9	18.5
2007	4.7	5.7
2008	0.7	-8.1
2009	-4.8	-16.1
2010	9.2	18.3
2011	8.5	11.2
2012	2.2	0.6
2013	3.7	6.5

Kaynak: Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası, <http://www.intes.org.tr/>,Erişim: 6.2.2014

Türkiye ekonomisinin 2013 senesinde %3,7 gelişme göstermesi ile Türkiye hem AB’de hem de OECD içinde en hızlı büyüme gösteren ekonomi konumuna gelmiştir. Bununla birlikte inşaat sektörünün gelişimi de önemli bir ivme kazanmıştır. 2012 senesinde gelişim hızı %0,6 iken 2013 senesinde %6,5’e çıkmıştır (Tablo 1.)

B. Türkiye’de Konut Sektöründe Karşılaşılan Sorunlar

Türkiye’de toplumsal bir sorun olarak addedilen konut sektörünün oluşumu, İkinci Dünya Savaşı sonrasında olmuştur. 1945’li yıllarda giderek hızlanan konut sektörü, ekonomik, politik ve toplumsal değişim süreci içine girmiş ve bu değişimin bir türevi şeklinde konut problemi oluşmuştur. Ülkenin ekonomik gelişim ve büyüme hızının ivme kazanmasıyla beraber kentleşmenin gündeme düşmesi sonrasında konut sorunu her geçen gün daha da artış göstermiştir. Konut sorununun git gide ağırlaşması sonucunda doğan tepkiler, soruna yönelik acil çözüm yöntemlerinin geliştirilmesini gerekli kılmış ve bir seçenek olarak toplu konut ve kooperatifçilik ortaya çıkmıştır (Turan, 1999: 37).

Konut sorununun bir diğer yönü de arz ve talep dengesizliğidir. Çoğunlukla konut arzı, konut talebinin gerisinde kalmıştır. Dolayısıyla da konut açığının toplam miktarı ve senelik konut üretim miktarı git gide fazlaşmıştır. Son 15 senede milli ekonomi içinde ortaya çıkan dalgalanmalar, kriz, deprem, inşaat firması sayısının fazla olması, sermayenin ve kaynakların nüfusun gereksinimlerini giderecek şekilde organize edilmemesi, hızlı nüfus artışı, gereksiz alanlara önemli yatırımların gerçekleştirilmiş olması konut sektörü içinde iş gerçekleştirilememesi sebepleri arasında gösterilmektedir (Binark, 2001: 27).

Genel anlamda konut sektörü içindeki sorunlara göz atıldığında kaçak yapılanma ile konut gereksiniminin dikkat çektiği görülmektedir. Geçmişten bu yana konut sektörü içindeki problemlerin çözüme ulaştırılması konusuna dair birçok yasal düzenleme gerçekleştirilmiştir.

III. Konut Ediniminde Kullanıcı Kararlarının Olası Belirleyicileri

Birçok aile açısından konut sahibi olmak, en önemli yaşam amaçlarından bir tanesi olarak kabul edilmektedir. Konutun böyle bir misyona sahip olmasında; orta ve dar gelirli aileler açısından sosyal bir güvence, üst gelir grubundakiler için de sosyal bir statü, kârlı bir yatırım aracı şeklinde nitelendirilmesi, yani herkes açısından yeni bir hayat stili anlamını ifade etmesi son derece etkili olmaktadır (Leung, 2000).

Kişilerin konut sahibi olurken gerçekleştirilen tercihlerin geriye dönüşü bir hayli zordur ve maliyeti yüksektir. Dolayısıyla birçok aile açısından içinde oturulabilir konut; yaşamları boyunca belki de bir defa gerçekleştirecekleri en büyük maliyetli yatırım olmaktadır. Bu konuda gerçekleştirilen araştırmalarda, konut sahibi olmak isteyen ailelerin konutu bir değer olarak algıladıkları görülmüştür. Bu noktada konut sahibi olmanın geniş çaplı bir tasarruf ve yatırım aracı olması da son derece etkilidir. Aynı zamanda, konut sahibi olmanın hem sosyal ilişkilerde hem topluma kabul edilmede hem de komşularla ilişkilerde daha kalıcı ve özenli ilişkiler oluşturmada etkin olduğu görülmektedir (Tarakçı, 2004).

Konut ediniminde kullanıcı kararlarının olası belirleyicilerini, kullanıcı odaklı faktörler ve konut sunum odaklı faktörler şeklinde ikiye ayırabiliriz.

A. Kullanıcı Odaklı Faktörler

Kullanıcı odaklı faktörleri; kullanıcının kimlik özellikleri, gelir grubu ve finansal kaynaklar, mevcut yaşam çevresi ve konuttan beklentiler şeklinde sıralayabiliriz.

a. Kullanıcının Kimlik Özellikleri

Kişi içinde bulunduğu mekânsal çevreden ayrılrsa dahi mevcut kimliği alışkın olduğu çevreye erişmesine onu tekrardan ortaya çıkarmasına destek olmaktadır. Kullanıcının kimliğini aşağıdaki unsurlar ortaya koymaktadır (Gök, 2010: 39):

- Cinsiyet
- Yaş
- Eğitim
- İş durumu
- Fiziksel ve duygusal özellikleri
- Medeni hal
- Aile yapısı
- Varsa çocukları (sayısı, eğitimleri, işleri)
- Yaşam tecrübesi

Kişinin edineceği konuttan ve çevresinden istek ve beklentileri yukarıda sayılan özelliklere göre farklılık göstermektedir.

b. Kullanıcının Gelir Grubu ve Finansal Kaynakları

Küreselleşen dünyada kullanıcıların elde edeceği hazır konut alternatifleri kullanıcının gelir düzeyiyle paralel şekilde yükselerek çeşitlilik kazanmaktadır. Yükselen gelir seviyesi kullanıcının tatmin olacağı konutu yeniden tercih etmesi açısından daha fazla olanak sağlamaktadır. Bununla birlikte gelir düzeyi arttıkça kullanıcının konut kariyerine paralel şekilde yeni elde edilecek konut ve çevresine ilişkin istek ve beklentileri de fazlalaşmaktadır. Fakat orta gelir grubunda olan bir kullanıcı yaşamı boyunca belki de ilk ve son kez bir konut sahibi olma olanağını bulacaktır. Bu durum kullanıcının arzu ettiği konut yerine alabileceği konut ile idare etmesine neden olabilmektedir. Düşük gelir grubundaki bir kullanıcı da sınırlı imkanlarla elde edilen gelirine uyumlu sosyal konutları hiç şüphesiz edinme arzusu içindedir (Gök, 2010:40).

c. Kullanıcının Mevcut Yaşam Çevresi

İnsan çevre etkileşimlerini konu edinen kimi araştırmalarda, bilhassa 70'li senelerde David Canter ve Terence Lee'nin konut taleplerinin tercihine yönelik yaptıkları çalışmalarında kullanıcıların konut tercihlerinde geçmiş konut tecrübelerinin önemli bir payı olduğu açık şekilde görülmüştür. Önceden yaşanan konutun çevresel koşulları, plan şeması, kullanıcının zihninde yer edinerek iyi ve hatta kötü taraflarıyla kullanıcıda belli bir iz oluşturmakta, belli alışkanlıkları ortaya çıkarmakta fakat daima kendine benzeyeni aratarak etkilerini sürdürmektedir (Gök, 2010).

d. Kullanıcının Konuttan Beklentileri/Niyet ve Öncelikleri

Kullanıcının kimliği hem çevresinin hem gelirinin bir etkileşimi biçiminde oluşarak ortaya çıkan değer ve inançları, arzu ettiği konutu ve beklentilerini de ifade etmektedir. İşlevsel ve mekânsal beklentilerle saygınlık, estetik ve konum, onaylanma ve kabullenme, güvenlik, kendini gerçekleştirme, mahremiyet, barınma, temizlik vb. anlamlar da bu çerçevede değerlendirilmektedir (Onsekiz, 2007).

Kullanıcının idealinde olan konut ile edinmek istediği konut birbirlerinden farklı olabilmektedir. Gelir seviyesinin öngördüğü oranda beklentilerini en fazla gideren konutu elde etmek istemektedir (Siso, 2009).

B. Konut/Sunum Odaklı Faktörler

Günümüzde konut sunumları; mimari proje ve tasarım, arazi geliştirme, malzeme ve mühendislik teknolojileri, inşaat uygulama, satış ve pazarlama konuların uzman kişilerin beraber organize şekilde yürüttükleri proje yönetimi ile gerçekleştirilmektedir. Sunulan konut projeleri kullanıcıların beklentilerine yanıt sunabildiği oranda kabul edilip başarı elde edilmesini sağlayabilmektedir. (Üçışık 2006).

Konut/sunum odaklı faktörler; sunulan konut çevresinin özellikleri, konutun özellikleri, pazarlama yöntemleri ve satış sonrası hizmetlerdir.

VI. Literatür Özeti

Mayo (1981) tarafından yapılan çalışmanın önemi büyüktür. Bu çalışmada, konut talebi genellikle, elastikiyetlerin tahmini, gelir, fiyat, hane halkı büyüklüğü ve hane halkı reisi üzerine dayandırılmıştır. Fiyat elastikiyeti için, hane halkı çalışanlarının bütçeleri, konut üretim fiyatları, standart konut fiyatları ve nispi fiyatlar olmak üzere dört çeşit fiyat verisi kullanılmıştır. Bu şekilde, konut talep elastikiyetleri için uygun olabilecek fonksiyonel yapı ortaya konmuştur. Bu çalışmada Mayo, ABD için gelir elastikiyetlerini 0.55 ile 1.63 arasında bulmuştur.

Elder ve Zumpano (1991) ortaya koydukları bir çalışmada, hane halkının konuta sahip olmak veya kiralamak seçimleri ile konut talebi ve İkamete ilişkin mekânların analizini yapmışlardır. Burada, mekân ve konut kullanım tercihi, konut talebinin bir eş anlı denklem modeline taşınmıştır. Bu çerçevede, mekânsal özelliklerin konut talebini ve kullanım seçeneğini nasıl etkilediği, deneysel olarak ortaya konmuştur.

Bocutoğlu ve Ertürk (2001) tarafından yapılan, Türkiye'de konut piyasasının talep ve arz yönlü analizi, yüksek nüfus artış hızı, hızlı kentleşme ve sanayileşme ile yüksek enflasyon oranı değişkenleri çerçevesinde oluşturulmuştur. Konut arzının konut talebini karşılayamaması, kronik bir sorun olarak değerlendirilmiştir.

Olubudun (2005), bina ile ilgili ölçümlere bağlı olarak anket yönteminden yararlanmıştır. Binalardaki değer değişimlerini, heterojen yapıları ve fiyat farklılıklarını ortaya koyan bu çalışma, konut dışı faktörlerin etkilerine de yer vermiştir. Konutun dış kapısı ve konutu çevreleyen parmaklıklarla ilgili anlamlı ilişkilere ulaşılmıştır. Konuta ait kusurlar ile konut güvenliğini sağlayan dış kapı arasında 0.88 değerinde korelasyona rastlanmıştır. Kusurlu parmaklıklar ile ilgili korelasyon ise 0.83 olarak bulunmuştur.

Hochguertel ve Soest (2008), konut ve finansal birikim sürecinde, hane halklarının yatırım kararlarını incelemiştir. Çalışmanın ampirik kısmında, Hollanda'da tipik bir hane halkının konut ve finansal birikim önceliğini belirlemek amacıyla, iki değişkenli censored regresyon modellerini kullanmışlardır. Çalışmanın sonucunda, Hollanda'da tipik bir ailenin konut satın almadan önce finansal birikim yaptığı tezi doğrulanmamıştır.

Myers ve Vidaurri (2000) ise ABD'nde demografik unsurlar ile konut talebi arasındaki etkileşimlere dikkat çekmiştir. Nüfus artışının potansiyel konut talebini oluşturduğunu fakat nüfusla ilgili başka göstergelerin de analize katılmasının önemli olduğunu belirtmiştir. Etnik yapı, hane halkı tipi, yaş faktörü, göçmen veya yerli olup olmama gibi faktörlerin konut talebinin belirlenmesinde son derece etkili olduğu vurgulanmıştır. Konut tüketimi ile ilgili ölçütler için ise, hane halkı büyüklüğü, bekâr veya evliler yönünden konutlar ve konut özellikleri temel alınmıştır.

Yoğurtçu (2013) yaptığı çalışmada yatırım kararı açısından konut sektöründe sürdürülebilir müşteri değişiklik taleplerini incelemiştir. Bu çalışma

sayesinde yatırımcıların fizibilite aşamasında müşteri değişiklik taleplerinden kaynaklanan ilave maliyet, süre, kaynak ve kalite unsurlarının değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Sonuç olarak satışı tamamlanmış olan dairelerde konut sahiplerinden gelecek olan revizyon talepleri ilave maliyet, ilave süre, ilave kaynak ihtiyacı doğuracağı aşikar olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda revizyonun uygulanması diğer bir deyişle bitmiş bir imalatın sökülmesi ve yeniden yapılması kalite standartlarında düşmeye bağlı olarak müşteri memnuniyetsizliği yaratabildiği saptanmıştır.

VII. Analiz ve Yöntem

Bu çalışmada Erzurum kent merkezinde ikamet eden tüketicilerin konut edinme kararlarını etkileyen faktörler incelenmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Anket formlarının oluşturulmasında literatür taramasından faydalanılmıştır. Konuyla ilgili kaynaklar taranmış ve araştırmacı tarafından anket formları hazırlanmıştır. Anket sorularının geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması kapsamında 50 kişiye pilot çalışma uygulanmıştır. Pilot çalışma sonucunda anketin 18.sorusunda yer alan ölçek sorularının Cronbach Alpha değeri 0,732 olarak tespit edilmiştir. Çalışma için tespit edilen Cronbach Alpha değeri (0,732), anketin güvenilirliğinin kabul edilebilir düzeyde olduğunu gösterir. Araştırmanın evrenini Erzurum kent merkezinde yaşayan ve konut satın almayı düşünen bireyler oluşturmaktadır. Erzurum ili 2012 adrese dayalı nüfus kayıt istatistiklerine göre kent merkezi nüfusu 395.472'dir (TÜİK). Araştırmada basit tesadüfi örneklem yöntemiyle %5 örneklem hatasında en az 383 kişiye ulaşılması gerektiği hesaplanmıştır. Hesaplamalar, Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004) tarafından geliştirilen örneklem hesaplama yöntemi ile hesaplanmıştır.

Tablo 2: $\alpha= 0.05$ İçin Örneklem Büyüklükleri

Evren Büyük- lüğü	+ 0.03 örnekleme hatası (d)			+ 0.05 örnekleme hatası (d)			+ 0.10 örnekleme hatası (d)		
	p=0.5 q=0.5	p=0.8 q= 0.2	p=0.3 q=0.7	p=0.5 q=0.5	p=0.8 q= 0.2	p=0.3 q=0.7	p=0.5 q=0.5	p=0.8 q= 0.2	p=0.3 q=0.7
100	92	87	90	80	71	77	49	38	45
500	341	289	321	217	165	196	81	55	70
750	441	358	409	254	185	226	85	57	73
1000	516	406	473	278	198	244	88	58	75
2500	748	537	660	333	224	286	93	60	78
5000	880	601	760	357	234	303	94	61	79
10000	964	639	823	370	240	313	95	61	80
25000	1023	665	865	378	244	319	96	61	80
50000	1045	674	881	381	245	321	96	61	81
100000	1056	678	888	383	245	322	96	61	81
1000000	1066	682	896	384	246	323	96	61	81
100 milyon	1067	683	896	384	245	323	96	61	81

Kaynak: (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004)

Araştırmada basit tesadüfi örneklem yöntemi kullanılarak 650 kişiye ulaşılabilmektedir. Kişilerin anket uygulamasına katılmak istememeleri, boş anket verilmesi ve anket sorularının eksik doldurulması nedeniyle 640 geçerli anket üzerinden çalışma yürütülmüştür.

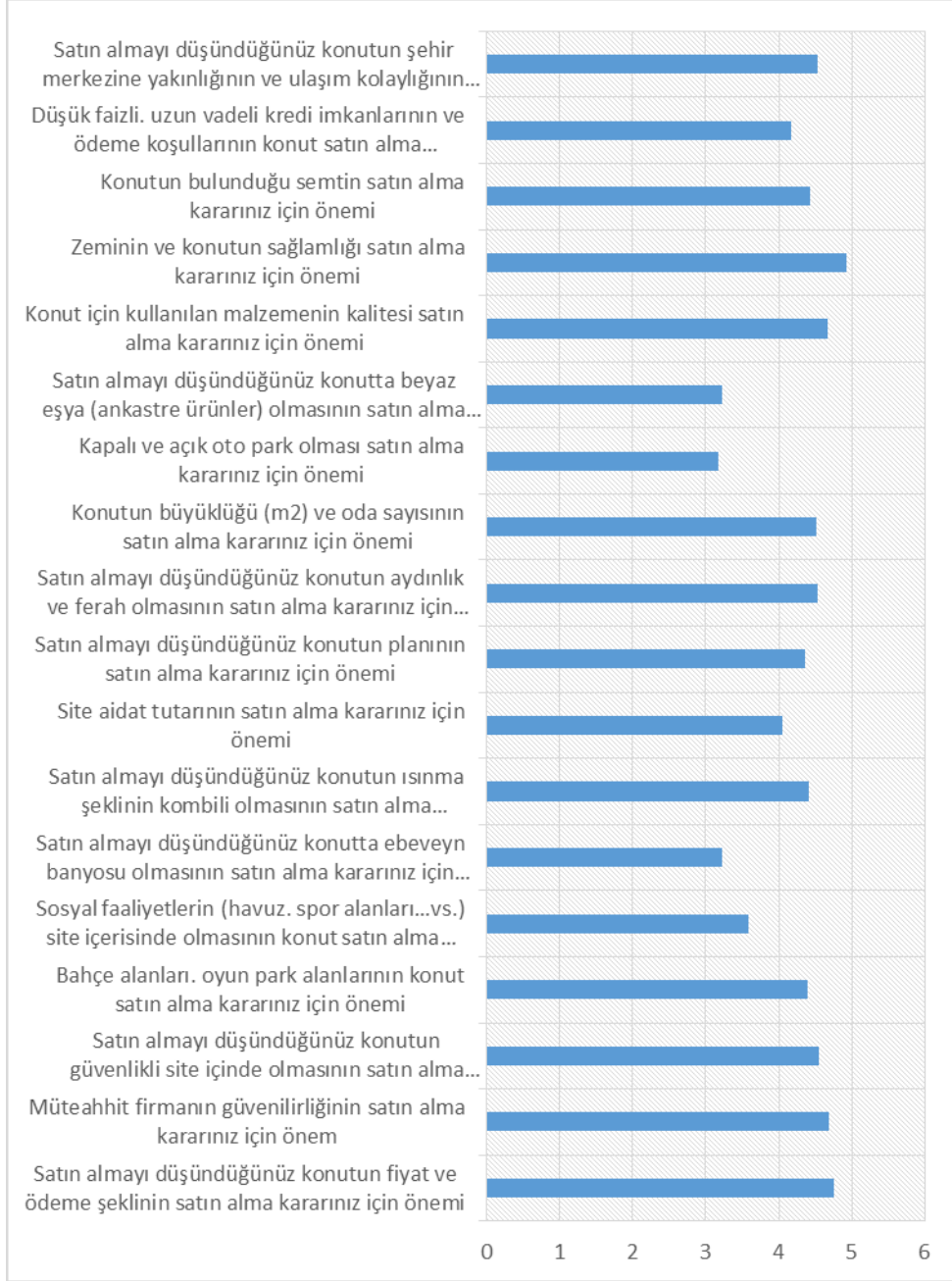
Araştırmada veri analizi SPSS 16 paket programında yapılmıştır. Veri analizinde tanımlayıcı istatistiklerden ve ilişki testlerinden faydalanılmıştır. Alt amaçların tespitinde ANOVA ve t testlerinden faydalanılmıştır.

VIII. Bulgular

Araştırmaya katılanların %74,4'ü bay ve %25,6'sı bayandır. Araştırmaya katılanların %67,2'si evli ve %32,8'i bekindir. Araştırmaya katılanların %36,6'sı 21-30 yaş arasında, %19,7'si 31-40 yaş arasında, %30,3'ü 41-50 yaş arasında, %6,6'sı 51-60 yaş arasında ve %6,9'u 61 ve üzeri yaşındadır. Araştırmaya katılanların %7,8'i okur-yazar, %12,5'i ilköğretim mezunu, %32,5'i lise mezunu, %42,8'i üniversite mezunu ve %4,4'ü yüksek lisans veya doktora mezunudur. Araştırmaya katılanların %41,2'sinin çocuğu yoktur. Katılımcıların %15,6'sının 1 çocuğu, %18,4'ünün 2 çocuğu, %13,1'inin 3 çocuğu ve %1,6'sının 4 ve üzeri çocuğu vardır. Katılımcıların %20,6'sı işçi (özel) olarak çalışmakta ve %16,9'u devlet memuru olarak çalışmaktadır. Katılımcıların %45,9'u 1.000-1.999 TL aylık gelire sahiptir.

İkamet durumuna ilişkin bulgular incelendiğinde katılımcıların %60,3'ü ev sahibi ve %29,4'ü kiracıdır. Araştırmaya katılanların %59,7'si apartman dairesi, %31,9'u müstakil ev ve %8,4'ü villa satın almak istemektedir. Katılımcıların %51,2'si 150-179 m²'lik ev, %37,8'i 110-149 m²'lik ev, %8,4'ü 180 ve üstü m²'lik ev ve %2,5'i 80-109 m²'lik ev satın almak istemektedirler. Araştırmaya katılanların %67,5'i 3+1, %16,2'si 2+1 ve %16,2'si 4+1 ve üzeri ev satın almayı düşünmektedirler. Araştırmaya katılanların %61,9'u oturma amacıyla konut satın almayı düşünürken, %21,9'u çocuk için ve %16,2'si yatırım için ev almayı düşünmektedir. Araştırmaya katılanların %35,6'sı peşin, %8,1'i vadeli ve %56,2'si konut kredili şekilde ev satın almayı planlamaktadır. Araştırmaya katılanların %36,6'sı 100.000-149.999TL civarında ve %27,8'i 100.000TL'den daha az tutarda konut almayı düşünmektedir. Araştırmada ödeme araçlarına ilişkin bulgular incelendiğinde, katılımcıların %63,1'i birinci tercihte bireysel tasarrufu seçmektedir. Katılımcıların %30,3'ü 2.tercihte banka kredilerini ve katılımcıların %27,8'i 3.tercihte yakın çevreden borç almayı seçmektedir.

Tablo 3. Satın Alma Kararında Önemli Olan Faktörlere İlişkin Bulgular

Satın alma kararında etkili olan faktörler incelendiğinde, tüm faktörlerin ortalama değerlerinin 3'ün üzerinde olduğu görülmektedir. Bu durum tüm faktörlerin satın alma kararında etkili olduğunu göstermektedir.

Konut satın almayı etkileyen faktörler incelendiğinde 4,50 ortalamasının üzerinde olan faktörler şu şekildedir:

- Satın almayı düşündüğünüz konutun fiyat ve ödeme şeklinin satın alma kararınız için önemi
- Müteahhit firmanın güvenilirliğinin satın alma kararınız için önem
- Satın almayı düşündüğünüz konutun güvenli site içinde olmasının satın alma kararınız için önemi
- Satın almayı düşündüğünüz konutun aydınlık ve ferah olmasının satın alma kararınız için önemi
- Konutun büyüklüğü (m²) ve oda sayısının satın alma kararınız için önemi
- Konut için kullanılan malzemenin kalitesi satın alma kararınız için önemi
- Zeminin ve konutun sağlamlığı satın alma kararınız için önemi
- Satın almayı düşündüğünüz konutun şehir merkezine yakınlığının ve ulaşım kolaylığının satın alma kararınız için önemi

Bireylerin konut satın almalarında fiyat, müteahhit firmanın güvenilirliği, konutun güvenli sitede olması, konutun büyüklüğü, kullanılan malzemenin kalitesi, konutun merkeze yakınlığı, konutun sağlamlığı ve ferah olması gibi özellikler en önemli nedenler arasındadır.

Faktör analizi, araştırmalarda kullanılan çok sayıdaki değişkenin birkaç temel değişkenle ifade edilebilmesi için kullanılır. Tablo 4.'te değişkenlerin faktör yükleri ve Cronbach Alpha değerleri verilmiştir. Faktör yükleri soruların ait oldukları ölçekleri belirlerken, Cronbach Alpha katsayıları güvenilirlik tespitinde kullanılmıştır.

Tablo 4. Faktör Analizine İlişkin Bulgular

	Faktör Yüğü	Cronbach Alpha
Ödeme Durumu		
Satın almayı düşündüğünüz konutun fiyat ve ödeme şeklinin satın alma kararınız için önemi	,687	,763
Site aidat tutarının satın alma kararınız için önemi	,751	
Düşük faizli, uzun vadeli kredi imkanlarının ve ödeme koşullarının konut satın alma kararınız için önemi	,692	
Konutun İç Özellikleri		
Satın almayı düşündüğünüz konutta ebeveyn banyosu olmasının satın alma kararınız için önemi	,762	,746
Satın almayı düşündüğünüz konutun ısıtma şeklinin kombili olmasının satın alma kararınız için önemi	,801	
Satın almayı düşündüğünüz konutun aydınlık ve ferah olmasının satın alma kararınız için önemi	,793	
Konutun büyüklüğü (m ²) ve oda sayısının satın alma kararınız için önemi	,741	
Satın almayı düşündüğünüz konutta beyaz eşya (ankastre ürünler) olmasının satın alma kararınız için önemi	,763	
Konutun Dış Özellikleri		
Satın almayı düşündüğünüz konutun güvenli site içinde olmasının satın alma kararınız için önemi	,693	,761
Sosyal faaliyetlerin (havuz, spor alanları... vs.) site içerisinde olmasının konut satın alma kararınız için önemi	,752	
Bahçe alanları, oyun park alanlarının konut satın alma kararınız için önemi	,723	
Kapalı ve açık oto park olması satın alma kararınız için önemi	,714	
Konutun Yapısal Güvenirliliği		
Müteahhit firmanın güvenilirliğinin satın alma kararınız için önem	,802	,812
Satın almayı düşündüğünüz konutun planının satın alma kararınız için önemi	,863	
Konut için kullanılan malzemenin kalitesi satın alma kararınız için önemi	,793	
Zeminin ve konutun sağlamlığı satın alma kararınız için önemi	,821	
Konutun Bulunduğu Konum		
Konutun bulunduğu semtin satın alma kararınız için önemi	,763	,778
Satın almayı düşündüğünüz konutun şehir merkezine yakınlığının ve ulaşım kolaylığının satın alma kararınız için önemi	,743	

Tablo 4’te katılımcıların konut satın almalarında etkili olan 18 faktör 5 temel faktör ile ifade edilmiştir. Buna göre konut satın almada etkili olan faktörler şu şekildedir: Ödeme Durumu, Konutun İç Özellikleri, Konutun Dış Özellikleri, Konutun Yapısal Güvenirliliği, Konutun Bulunduğu Konum.

Tablo 5. Cinsiyetin Konut Satın Alma Kararı Üzerindeki Etkisine İlişkin Bulgular

Faktörler	Cinsiyet	Ortalama	t	P
Ödeme Durumu	Bay	12,81	3,786	0,000
	Bayan	13,47		
Konutun İç Özellikleri	Bay	16,47	3,629	0,000
	Bayan	17,31		
Konutun Dış Özellikleri	Bay	15,66	0,732	0,464
	Bayan	15,90		
Konutun Yapısal Güvenilirliği	Bay	18,47	4,318	0,000
	Bayan	19,08		
Konutun Bulunduğu Konum	Bay	8,90	1,473	0,142
	Bayan	9,15		

Cinsiyetin konut satın alma kararı üzerindeki etkisi incelendiğinde, ödeme durumu, konut içi özellikler ve konutun yapısal güvenilirliği ile cinsiyet arasında anlamlı ilişkiye rastlanmıştır ($p<0,05$). Ödeme durumunda bayanlar (13,47) baylara oranla (12,81) daha fazla önem vermektedirler. Benzer şekilde bayanlar konut içi özelliklerde (17,31) ve konut dışı özelliklerde (19,08) baylara göre daha fazla önem vermektedirler.

Tablo 6. Medeni Durumun Konut Satın Alma Kararı Üzerindeki Etkisine İlişkin Bulgular

		Ortalama	T	P
Ödeme Durumu	Bekar	12,65	2,978	0,003
	Evli	13,14		
Konutun İç Özellikleri	Bekar	16,60	0,525	0,600
	Evli	16,72		
Konutun Dış Özellikleri	Bekar	14,57	6,111	0,000
	Evli	16,29		
Konutun Yapısal Güvenilirliği	Bekar	18,40	2,559	0,011
	Evli	18,75		
Konutun Bulunduğu Konum	Bekar	9,11	1,337	0,182
	Evli	8,90		

Medeni durumun konut satın alma kararı üzerindeki etkisi incelendiğinde, ödeme durumu, konutun dış özellikleri ve konutun yapısal güvenilirliği ile medeni durum arasında anlamlı ilişkiye rastlanmıştır ($p<0,05$). Evli bireyler ödeme durumu (13,14), konutun dış özellikleri (16,29) ve konutun yapısal güvenilirliği (18,75) konusunda bekâr bireylere göre daha fazla önem vermektedirler.

Tablo 7. Yaşın Konut Satın Alma Kararı Üzerindeki Etkisine İlişkin Bulgular

		Ortalama	F	P
Ödeme Durumu	21-30	13,15	7,047	0,000
	31-40	12,50		
	41-50	13,36		
	51-60	12,09		
	61 ve üzeri	12,63		
Konutun İç Özellikleri	21-30	16,81	16,290	0,000
	31-40	16,30		
	41-50	17,27		
	51-60	14,09		
	61 ve üzeri	17,00		
Konutun Dış Özellikleri	21-30	14,97	15,249	0,000
	31-40	15,26		
	41-50	16,96		
	51-60	14,14		
	61 ve üzeri	17,09		
Konutun Yapısal Güvenilirliği	21-30	18,43	25,682	0,000
	31-40	18,55		
	41-50	19,20		
	51-60	16,95		
	61 ve üzeri	19,00		
Konutun Bulunduğu Konum	21-30	8,98	5,296	0,000
	31-40	9,09		
	41-50	9,05		
	51-60	7,76		
	61 ve üzeri	9,06		

Yaşın konut satın alma kararı üzerindeki etkisi incelendiğinde, ödeme durumu, konut içi özellikleri, konut dışı özellikleri, konutun yapısal güvenilirliği ve konutun bulunduğu konum ile bireylerin yaşları arasında anlamlı ilişkiye rastlanmıştır ($p < 0,05$). 41-50 yaş arasındaki bireyler ödeme durumu (13,36), konutun iç özellikleri (17,27), konutun dış özellikleri (16,96) ve konutun yapısal güvenilirliği (19,20) konusunda diğer bireylere oranla daha fazla önem vermektedirler. Bununla beraber 31-40 yaş arasındaki bireyler konutun bulunduğu konum (9,09) hususunda diğer bireylere göre daha fazla önem vermektedirler.

Tablo 8. Çocuk Sayısının Konut Satın Alma Kararı Üzerindeki Etkisine İlişkin Bulgular

		Ortalama	F	P
Ödeme Durumu	Çocuğu Yok	12,86	18,460	0,000
	1	12,94		
	2	14,00		
	3	12,62		
	4 ve üzeri	10,00		
Konutun İç Özellikleri	Çocuğu Yok	17,00	12,016	0,000
	1	16,14		
	2	17,01		
	3	16,55		
	4 ve üzeri	12,00		
Konutun Dış Özellikleri	Çocuğu Yok	15,11	6,888	0,000
	1	15,40		
	2	16,74		
	3	16,35		
	4 ve üzeri	14,00		
Konutun Yapısal Güvenilirliği	Çocuğu Yok	18,38	8,108	0,000
	1	19,20		
	2	19,00		
	3	18,36		
	4 ve üzeri	19,00		
Konutun Bulunduğu Konum	Çocuğu Yok	9,20	15,338	0,000
	1	8,90		
	2	9,49		
	3	8,39		
	4 ve üzeri	6,00		

Çocuk sayısı konut satın alma kararı üzerindeki etkisi incelendiğinde, ödeme durumu, konut içi özellikleri, konut dışı özellikleri, konutun yapısal güvenilirliği ve konutun bulunduğu konum ile bireylerin çocuk sayısı arasında anlamlı ilişkiye rastlanmıştır ($p < 0,05$). 2 çocuğu olan bireylerin ödeme durumu (14,00), konutun iç özellikleri (17,01), konutun dış özellikleri (16,74) ve konutun bulunduğu konum (9,49) konusunda diğer bireylere oranla daha fazla önem vermektedirler. Bununla beraber 1 çocuğu olan bireyler konutun yapısal güvenilirliği (19,20) hususunda diğer bireylere göre daha fazla önem vermektedirler.

Tablo 9. Aylık Gelirin Konut Satın Alma Kararı Üzerindeki Etkisine İlişkin Bulgular

		Ortalama	F	P
Ödeme Durumu	1.000'den az	13,05	13,131	0,000
	1.000 -1.999	12,93		
	2.000 -2.999	12,72		
	3.000 -3.999	14,00		
	4.000 ve üstü	10,00		
Konutun İç Özellikleri	1.000'den az	17,19	11,064	0,000
	1.000 -1.999	16,72		
	2.000 -2.999	16,37		
	3.000 -3.999	17,22		
	4.000 ve üstü	12,00		
Konutun Dış Özellikleri	1.000'den az	15,47	20,940	0,000
	1.000 -1.999	16,01		
	2.000 -2.999	14,24		
	3.000 -3.999	18,18		
	4.000 ve üstü	14,00		
Konutun Yapısal Güvenilirliği	1.000'den az	18,31	5,333	0,000
	1.000 -1.999	18,84		
	2.000 -2.999	18,29		
	3.000 -3.999	19,02		
	4.000 ve üstü	19,00		
Konutun Bulunduğu Konum	1.000'den az	8,40	15,257	0,000
	1.000 -1.999	9,11		
	2.000 -2.999	8,90		
	3.000 -3.999	9,81		
	4.000 ve üstü	6,00		

Aylık gelirin konut satın alma kararı üzerindeki etkisi incelendiğinde, ödeme durumu, konut içi özellikleri, konut dışı özellikleri, konutun yapısal güvenilirliği ve konutun bulunduğu konum ile bireylerin aylık gelirleri arasında anlamlı ilişkiye rastlanmıştır ($p < 0,05$). 3.000-3.999 TL gelire sahip bireyler ödeme durumu (14,00), konutun iç özellikleri (17,22), konutun dış özellikleri (18,18), konutun yapısal güvenilirliği (19,02) ve konutun bulunduğu konum (9,81) konusunda diğer bireylere oranla daha fazla önem vermektedirler.

IX. Sonuç

Araştırma sonucunda bireylerin konut satın almalarında fiyat, müteahhit firmanın güvenilirliği, konutun güvenli sitede olması, konutun büyüklüğü, kullanılan malzemenin kalitesi, konutun merkeze yakınlığı, konutun sağlamlığı ve ferah olması gibi faktörlerin önemli olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda öneriler şu şekildedir:

Tüketiciler geliştirilen konut projelerinde zeminin ve konutun sağlamlılığını ve müteahhit firmanın konut inşasında kullandığı malzemenin kalite standardını özellikle önemsediklerinden konut üreticileri ve konut

pazarlama şirketleri tüketicilere zemin etüt raporları ve konut inşasında kullandıkları malzemenin kalite standartlarından bahsedebilirler.

Tüketicilerin konut satın alırken dikkat ettikleri diğer bir husus, konutun güvenli bir site içinde olmasından dolayı müteahhit firmalar projelerinde site yönetiminin kimler tarafından yapılacağı konusunda daha sağlıklı satışlar yapabilmek için tüketicileri bilgilendirmelidirler.

Tüketiciler gelir durumları ne olursa olsun peşin satışlardan daha çok müteahhit firmanın vadeli satışlarını ya da banka konut kredili satışları tercih ettiklerinden dolayı müteahhit firmalar kendi finansmanı ölçüsünde vadeleri uzatabilir ya da konut pazarlama şirketleri anlaştıkları bir bankanın müşteri temsilcilerini haftanın belli günlerinde projelerine davet edip, müşterileriyle tanıştırap konut kredileri konusunda bilgilendirip daha sağlıklı satışlar elde edebilirler.

Ayrıca konut talebini belirlemede cinsiyet, medeni durum ve yaş gibi demografik özelliklerin önemli faktörler olduğu tespit edilmiştir. Buna göre konut üreticilerinin kadınlara yönelik, bireylerin medeni durumlarına ve yaşlarına göre konut reklamları vermelerinin konut talebini arttıracığı söylenebilir. Konut talebinde hane halkı büyüklüğünün önemli bir faktör olduğu tespit edilmiştir. Buna göre konut üreticilerinin büyük veya küçük hanelere göre reklam vermelerinin konut talebini arttıracığı söylenebilir.

Kaynaklar

- Binark, Murat. (2001), "Konut Karlı Olmaktan Çıktı", İnşaat Dünyası Dergisi İstanbul.
- Bocutoğlu, E. ve Ertürk, Z.R. (2001) "Supply and Demand Analysis in Housing Market: A Case Study in Turkey as a Developing Country", **Management Quality and Economics**, pp. 203-210.
- Durkaya, Mehmet. Türkiye'de Konut Piyasasının Talep Yönlü Analizi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Trabzon, 2002.
- Elder, W. Harold, Zumpano, V. Leonard, "Tenure Choice, Housing Demand and Residential Location", **The Journal of Real Estate Research**, Vol.6, Nr.3, pp. 341-356, 1991.
- Gök, Sıddıka Filiz Aydın, Konut Ediniminde Kullanıcı Kararlarını Etkileyen Faktörler; İstanbul İli Toplu Konut Projeleri Örneği, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) Gebze, 2010.
- Göncü, Ülfet, Konut Pazarlama Stratejileri, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2004.
- Gürbüz, Ayhan., İpotekli Konut Kredileri Ve Türkiye Uygulaması, TCMB, Ankara, 2005, <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/turkce/tezler/ayhangurbuz.pdf>., Erişim: 10.3.2014.

- Hochguertel, Stefan, Soest, van Arthur, "The Relation between Financial and Housing Wealth of Dutch", **Journal of Urban Economics**, 49, pp. 374-403, 2008
- Leung, C. Ka Yui., Relating International Trade To Housing Market, *Review Of Development Economics*, 5(2), Stanford, 2000.
- MAYO, Stephen, K. "Racial and Ethnic Differences in Housing Demand An Econometric Investigation", **The Journal of Real Estate Finance and Economics**, Vol.12, Nr.3, pp. 295-318, 1991.
- Mutluay, Semra., Türkiye Konut Piyasasının Analizi Ve Alternatif Konut Finansman Modelleri, İTÜ F.B.E., (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1992.
- Myers, Dowell, Vidaurri, Lonnie, "Real Demographics of Housing Demand in the United States", **The Lusk Review for Real Estate Development and Urban Transformation**, Vol. 2, Nr. 1, pp.55-61, 2000.
- Olubodun, Femi, A factor Approach to the Analysis of Components Defectes in Housing Stock", *Structural Survey*, Vol. 18, Nr. 1, pp. 46-58, 2005
- Onsekiz, Dilşen, Orta Büyüklükteki Kentlerde Sanayi Çalışanlarının Konut/Konut Alanı Talebi Farklılaşması- Kayseri Kenti Örneği, (Yayımlanmış Doktora Tezi) Fen Bilimleri Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara, Nisan 2007
- Siso, Okan, Türkiye’de Konut Pazarlaması Ve Üniversite Öğrencilerinin Gelecekte Konut Satın Alma Kararlarını Etkileyen Faktörler Ve Bir Araştırma, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, Nisan, 2009
- Tarakçı, İ.Safa., Konut Pazarlaması Ve Trabzon İli’nde Konut Satın Almada Tüketici Davranışlarını Ölçmeye Yönelik Uygulama, Karadeniz Teknik Üniversitesi S.B.E. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon, 2004.
- Turan, Nurcan., Konut Sorununun Çözümüne Bir Alternatif Olarak Konut Kooperatifleri Ve Eskişehir İlindeki Konut Kooperatiflerinin Sosyo-Ekonomik Analizi, Anadolu Üniversitesi İİBF Yayınları, Eskişehir, 1999.
- Turgut H., Ünügür S M, "Changing Household Patterns And The Use Of The Home, A Case Study On The Traditional Turkish House", *Culture&Space in The Home Environment*, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1997
- Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası, [Http://www.İntes.Org.Tr/](http://www.İntes.Org.Tr/), Erişim: 6.2.2014)
- Üçışık, H. Fehmi. Kent Sorunu ve Çözüm Önerileri. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2006.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S., SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Detay Yayıncılık, 2004.
- Yoğurtçu, F. B., Yatırım Kararı Açısından Konut Sektöründe Sürdürülebilir Müşteri Değişiklik Talepleri Yönetimi, T.C Beykent Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İnşaat Mühendisliği Anabilim Dalı, Tasarım ve Yapım Yönetimi Bilim Dalı (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), 2013.

TÜRKİYE’NİN ANTİDAMPİNG UYGULAMALARININ EKONOMETRİK ANALİZİ

*Hüseyin ÖZER**
*Gökhan ERKAL***

Alınış Tarihi: 26 Ocak 2016

Kabul Tarihi: 05 Şubat 2016

Öz: Günümüzde uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi sonucu dampainge karşı önlemler, yerli sanayinin haksız rekabete karşı korunması açısından hızla önem kazanmaktadır. Bir ülkenin, ithal ettiği ürünle aynı özellikleri taşıyan ürünün yerel üreticilerine zarar veya zarar tehdidi arz ettiğini veya bir üretim dalının kurulmasını fiziki olarak geciktirdiğini belirlemesi durumunda kullandığı antidamping uygulamaları 1904 yılında ilk olarak Kanada’da kullanılmış ve daha sonra Dünya Ticaret Örgütü’ne üye ülkeler tarafından da yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Bu çalışmanın temel amacı Türkiye’de makroekonomik değişkenlerin antidamping uygulamaları üzerindeki etkilerinin incelenmesidir. Makroekonomik değişkenler ve antidamping uygulamaları arasındaki ilişki Negatif Binomial Regresyon modeli kullanılarak 1989-2011 dönemi için analiz edilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre Türkiye’nin antidamping uygulamaları üzerinde; ithalat artış hızının pozitif, Türkiye’nin GSYİH büyüme hızının negatif ve Türkiye’nin antidamping soruşturmalarına en fazla maruz kalan 10 ülkeye ait GSYİH büyüme hızlarının pozitif etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Antidamping, Negatif Binomial Regresyon, Dünya Ticaret Örgütü.

ECONOMETRIC ANALYSIS OF TURKEY’S ANTIDUMPING IMPLEMENTATIONS

Abstract: Today, as a result of the liberalization of international trade, antidumping implementations are gaining importance in terms of protection of domestic industries against unfair competition. Antidumping implementations were first used in Canada in 1904 and since then have been widely used by the member countries of the WTO. The main purpose of this study is to investigate the effects of the antidumping implementations on macroeconomic variables. The relationship between macroeconomic variables and antidumping implementations was analyzed by using Negative Binomial Regression for the period of 1989-2011. Based on the results of this study, import growth rate has positive, Turkey’s GDP growth rate has negative and growth rates of 10 countries which have been mostly indicted antidumping prosecutions by Turkey has positive effect on the Turkey’s antidumping implementations.

Keywords: Antidumping, Negative Binomial Regression, The World Trade Organisation.

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü

** Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü

I. Giriş

Damping; bir ürünün normal değerinin altında bir fiyatla veya ihracatçı ülkede tüketime konu aynı veya benzer bir ürünün karşılaştırılabilir fiyatından daha düşük bir fiyatla ihraç edilmesi anlamına gelmektedir. Antidamping soruşturmasının konusu, benzer malların yerli üreticilerine maddi zarar getiren veya zarar tehdidini yaratan ya da bu malların üretimini caydıran, normal fiyatının altında olan fiyatlarla ithal mal tedariki oluşturmaktır.

Antidamping (AD) uygulamaları oldukça eskiye dayansa da ancak 1970'li yıllarda yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır (Türkcan ve Dişbudak, 2005: 150). İlk AD kanunu 1904 yılında Kanada'da çıkarılmıştır. 1916 yılında Amerika'da çeşitli AD uygulamaları yapılmıştır. GATT 1947'nin 5. maddesinde AD kavramı yer almış, GATT'ın 1964-1967 Kennedy ve 1973-1979 Tokyo toplantılarında AD kodu oluşturulmuş ve 1986'da Uruguay'da Dünya Ticaret Örgütü AD Anlaşması imzalanmıştır.

Günümüzde AD soruşturmaları ülkelerin dış ticaret yapılarını düzenlenmede oldukça sık kullandıkları bir araç haline gelmiştir. Oysa 1980-84 yılları arasında sadece 8 ülke AD soruşturması açmış, 36 ülke ise soruşturmaya maruz kalmıştır (Prusa, 2005: 688). 1995-2008 yılları arasındaki dönemde ise 43 ülke toplamda 3427 AD soruşturması açarken, 100 ülke soruşturmaya maruz kalmıştır. (AD soruşturmaları ile ilgili detaylı verilere http://www.wto.org/english/tratop_e/adp_e/adp_e.htm adresinden ulaşmak mümkündür.) Dünya genelinde 1995'ten 2013'ün ilk altı aylık dönemine kadar en fazla AD uygulamasına başvuran 3 ülke Hindistan, ABD ve Avrupa Birliği olmuştur. Yine aynı dönemde en fazla AD uygulamasına maruz kalan ilk üç ülke Çin, Güney Kore ve ABD olmuştur (Dünya Ticaret Örgütü). 1995'ten 2013'ün ilk altı aylık dönemine kadar ülkelerin başvurdukları AD uygulamaları ve bu uygulamalara maruz kalan ülkelere dair bilgiler ekte sırasıyla Tablo 2 ve Tablo 3'te verilmiştir.

Dünyada AD uygulamaları büyük bir hızla yayılırken Türkiye de AD uygulamalarında bulunduğu coğrafyada lider duruma gelmiş ve dünya genelinde de ilk on ülke arasına girmiştir. Türkiye'de ilk uygulama 1989-1999 dönemini kapsayan İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkındaki 3577 Sayılı Kanun'dur. 1999 ve sonrasında 3577 Sayılı Kanun'da Değişiklik (4412 Sayılı Kanun ile) ile AD uygulamaları devam etmiştir. 1989-2011 yılları arasında Türkiye tarafından çeşitli ülkelere toplam 231 AD soruşturması açılmıştır. Türkiye'nin AD uygulamalarının yıllara göre dağılımına ve bu uygulamalara maruz kalan ülkelere ekte sırasıyla Tablo 4 ve Tablo 5'te yer verilmiştir.

Özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin daha sık başvurdukları AD uygulamaları, çoğunlukla ithalatın düzenlenmesine yönelik önlemlerden oluşmaktadır. İthalat rejimini serbest bırakan AD uygulamalarının geleneksel hedefi durumundaki gelişmekte olan ülkeler günümüzde bu tarz uygulamaları büyük oranda kendileri gibi gelişmekte olan ülkelere karşı uygulamaya başlamışlardır. Bunun iki sebebi bulunmaktadır; ilki gelişmekte olan ülkelerin

sanayi yapılarındaki benzerliktir, ikincisi ise yoğun döviz ihtiyacının bir yansıması olarak bazı gelişmekte olan ülke ihracatçılarının agresif ihrac fiyatı uygulamalarıdır. Dünyada gelişmekte olan antidamping uygulamaları ile birlikte bu uygulamaların gerek uluslararası ticaret gerekse ülke içerisindeki ticarete etkileri araştırmacıların ilgisini çekmeye başlamıştır.

Bu çalışmanın temel amacı, dünyada 1970'li yıllardan itibaren yaygın olarak kullanılmakla beraber Türkiye'de 1989 yılından itibaren kullanılmaya başlanan AD uygulamalarının makroekonomik ölçütlerle olan ilişkisini ekonometrik bir model yardımı ile incelemektir. Çalışmada özellikle bulunduğu bölgenin oldukça önemli bir antidamping uygulayıcısı olan Türkiye'nin antidamping uygulamalarının makroekonomik değişkenlerle ilişkisi daha önce yapılmış çalışmalardan farklı olarak 1989-2011 dönemine genişletilmiştir. İleride yapılacak çalışmalarda bağımsız değişken sayısının artırılması ve bağımlı değişken olan antidamping uygulamalarının ticari etkilerinin incelenmesi planlanmaktadır.

İkinci bölümde konu hakkında kısa bir literatür özeti yer almaktadır. Üçüncü bölümde uygulamada kullanılan yöntem ve veriler açıklanmış, dördüncü bölümde uygulama bulguları sunulmuştur. Beşinci ve son bölümde ise elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.

II. Literatür Özeti

Antidamping uygulamalarının belirleyicilerine dair literatürü ikiye ayırmak mümkündür. İlki soruşturmayı açan ülkelerin AD uygulamaları belirleyicilerinin incelendiği, ikincisi ise dış ticarete misilleme olgusunun incelendiği çalışmalardır. Bu çalışmanın da konusu olan AD uygulamalarının belirleyicilerinin incelendiği çalışmalara dair kısa bir literatür özeti sunulacaktır.

1980'li yıllardan itibaren ülkelerin dış ticareti düzenlemek için bir araç olarak kullanmaya başladıkları AD uygulamalarının belirleyicileri üzerine yapılmış bir çok ampirik çalışma bulunmaktadır. Finger vd. (1982)'nin, 1975-1979 dönemi için ABD'nin AD uygulamalarını, siyasi ve ekonomik yönden incelediği çalışma; konu hakkındaki literatürdeki ilk uygulamalı çalışmadır. 1970'lerin sonunu konu alan çalışmanın sonuçlarına göre, AD uygulamaları özellikle siyasi baskılardan oldukça etkilenmektedir. Feinberg (1989) ABD'de antidamping uygulamalarının nedenlerini 1982-1987 dönemi için tobit model kullanarak araştırmıştır. Bu çalışmada özellikle ABD'nin antidamping uygulamalarının hedefindeki dört ülke (Japonya, Brezilya, Meksika ve Güney Kore) ele alınmıştır. Reel döviz kurundaki dalgalanmaların Japonya'ya antidamping soruşturması açılması için önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. 1982-1987 döneminde ABD dolarının zayıf bir seyir izlemesi antidamping uygulamalarındaki artışa büyük oranda etki etmiştir. Ayrıca açılan soruşturma sayılarındaki artışın büyümeyi de olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. Oysa Feinberg (2004) 1981-1998 dönemi için yine ABD üzerine

yapmış olduğu bir başka çalışmada bu kez negatif binomial regresyon modeli kullanmış ve öncekinden çok daha farklı sonuçlar elde etmiştir.

Negatif binomial regresyon modeli kullanan bir başka çalışmada Knetter ve Prusa (2003) Avustralya, Kanada, Avrupa Birliği ve ABD gibi antidamping uygulamalarının dünya genelindeki en başta gelen dört aktörünü incelemiştir. Çalışmanın bağımlı değişkeni 1980-1998 yılları arasında açılan antidamping soruşturmalarının sayısıdır. Döviz kuru başta olmak üzere makroekonomik faktörlerin antidamping uygulamaları üzerindeki etkilerinin incelendiği bu çalışmada, döviz kurunun soruşturmalar üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Knetter ve Prusa (2003)'ya göre antidamping yasası ülkeler arasındaki ticareti adil kılmaktan çok dış ticareten korunmak için kullanılmaktadır. Jallab vd. (2006) Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği ülkeleri üzerine yaptıkları araştırmada Knetter ve Prusa (2003)'nin çalışmasına benzer sonuçlar elde etmişlerdir. Reel döviz kurundaki değişimin, AD uygulamaları üzerinde büyük etkileri olduğunu belirlemişlerdir.

Hindistan'dan sonra en çok AD uygulamasında bulunan ülke olan ABD'yi inceleyen Hansen ve Prusa (1997), Mah (2000), Lee ve Mah (2003) ve Irwin (2004)'in çalışmaları bulunmaktadır. ABD'nin incelendiği bu çalışmalardan genel olarak AD uygulamaları üzerinde ekonomik etkilerin yanı sıra siyasi etkilerinde belirleyici olduğu sonucuna varılmaktadır.

Antidamping kararları, yerli firmaları yabancı rakiplerinden korumak için bir araç olarak da kullanılmaktadır. Literatürde bu yaklaşımı konu alan Finger (1981), Herander ve Schwartz (1984), Feinberg ve Hirsch (1989), Hansen (1990), Krupp (1994), Leichenberg ve Tan (1994), Sabry (2000), Prusa ve Skeath'ın (2001) çalışmaları endüstriye özel faktörlerin AD kararlarını etkileyici rolüne odaklanmaktadır. Krupp (1994) ABD kimya sanayisi üzerine 1976-1988 dönemi için yapmış olduğu çalışmada AD soruşturmalarının mikroekonomik belirleyicilerini incelemiş ve istihdam büyüklüğü ile ithalat oranını, AD kararlarının belirleyicileri olarak tespit etmiştir.

Aggarwal'ın (2004), 1980-2000 dönemi için panel veri analizi yöntemi ile 99 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin AD uygulamalarının belirleyicilerini incelemiştir. Elde ettiği sonuçlara göre dış ticaret dengesindeki sorunların ve dış ticaretteki misillemelerin AD uygulamaları üzerinde oldukça etkili olduğu görülmüştür. Gelişmiş ülkelerin AD uygulamalarında özellikle ülke içerisindeki ekonomik baskıların belirleyici olduğu tespit edilmiştir. Birçok ülkede antidamping uygulamalarının adil ticaret sağlayıcı olmaktan çok dış ticareten koruyucu bir önlem olarak kullanıldığı bu çalışmada da ortaya koyulmuştur.

Konu ile ilgili literatürden anlaşıldığı üzere AD soruşturmalarının belirleyicileri, sadece soruşturmayı açan ülkenin şartları değil aynı zamanda soruşturmaya maruz kalan ülkelerin şartları da olabilmektedir. Bu nedenle ilgili çalışmalarda ülkelere dair ekonometrik analizler yapılırken, bağımsız değişken

olarak sadece soruşturmacı ülke ile ilgili makroekonomik göstergeler kullanılmamış aynı zamanda soruşturmaya maruz kalan ülkelere ait makroekonomik göstergeler de kullanılmıştır.

İlgili literatür taramasında Türkiye için AD uygulamalarının belirleyicilerinin incelendiği Türkcan ve Dişbudak'ın (2005) uygulamalı çalışmasının dışında herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

III. Ekonometrik Model

A. Hipotezler

Hipotez 1: Türkiye'nin GSYİH büyüme hızı ile açmış olduğu AD soruşturması sayısı arasında ters yönlü bir ilişki vardır.

Hipotez 2: Tarafına AD soruşturması açılan ülkelerin GSYİH büyüme hızı ile Türkiye'nin açmış olduğu AD soruşturması sayısı arasında aynı yönlü bir ilişki vardır.

Hipotez 3: Türkiye'nin ithalat artış hızı ile açmış olduğu AD soruşturması sayısı arasında aynı yönlü bir ilişki vardır.

Hipotez 4: Türkiye'nin reel döviz kuru değeri ile açmış olduğu AD soruşturması sayısı arasında aynı yönlü bir ilişki vardır.

B. Model ve Veri

Bu çalışmada Türkiye'nin AD uygulamalarının makroekonomik ölçütlerle olan ilişkisi 1989-2011 dönemi için Negatif Binomial Regresyon (NBR) Modeli ile incelenmiştir. Değişkenlere ait verilerin sayma yoluyla elde edilmesi durumunda analizde normal dağılış varsayımını sağlamak için kullanılan dönüşümler çoğunlukla yetersiz kalmaktadır. Bu durumda üstel (exponential) dağılımı temel alan poisson ve negatif binomial regresyon analizleri kullanılmaktadır (Frome vd., 1973: 935-940; Dobson, 1990: 174).

Doğrusal regresyon ve varyans analizi modellerinin temel varsayımlarından biri hata terimlerinin normal dağılış göstermesidir. Sürekli değişkenlerin dağılımı çarpık ise söz konusu varsayımı gerçekleştirmek için değişkenlerin dönüşüme tabi tutulması gerekmektedir. Bazı çalışmalarda ise değişkenler kategorik veya kesikli olabilmektedir. Bu durumda doğrusal regresyon analizini kullanmak iki açıdan sorun yaratmaktadır. Birincisi, değerlerin büyük çoğunluğunun sıfır olmasından dolayı dağılışın sağa çarpık olması, ikincisi ise teorik olarak mümkün olmayan negatif katsayı tahmininde bulunulmasıdır (Frome vd., 1973: 935-940; Cox, 1983: 269-274)

Bu çalışmanın bağımlı değişkeni Türkiye'nin bir yıl içerisinde açmış olduğu AD soruşturma sayılarıdır. Bağımlı değişkenimizin sayma yoluyla elde edildiği bu durumda klasik regresyon uygulanması halinde tahmin edilecek katsayılar sapmalı olacaktır. Poisson dağılımını matematiksel olarak, aşağıdaki eşitlikteki gibi ifade etmek mümkündür.

$$Prob(Y = y_{it}) = \frac{(e^{-\lambda_{it}} \lambda_{it}^{y_{it}})}{y_{it}!} \quad y_{it} = 1, 2, 3, \dots, n$$

$$Ln(\lambda_{it}) = \beta' x_{it} \text{ ve } E(y_{it}) = Var(y_{it}) = \lambda_{it} = e^{\beta' x_{it}}$$

y_{it} , Türkiye tarafından yıllık açılan AD soruşturma sayısını göstermektedir. i indisi Türkiye'nin AD soruşturması açtığı ülkeleri, t ise zamanı göstermektedir. Olayların zamana bağlı olarak tekrarlanma oranı λ_{it} dir. Şartlı beklenen değer $E(y_{it}) = \lambda_{it}$ iken $Var(y_{it}) = \lambda_{it}$ 'dir. Bağımsız değişkenlere göre λ_{it} tanımlanması durumunda Poisson regresyon modeli elde edilmektedir. λ_{it} yi $\lambda_{it} = e^{\beta' x_{it}}$ şeklinde tanımlamak mümkündür. Burada x_{it} bağımsız değişken vektörünü β ise tahmin edilecek parametre vektörünü göstermekte olup logaritmik fonksiyon ile ilişkilendirilmiştir. β , Maksimum Olabilirlik (ML) yöntemiyle tahmin edilmiştir (Türkcan ve Dişbudak, 2005: 161).

Poisson regresyon uygulamasından elde edilen tahminler herhangi bir olayın belirli bir zaman aralığındaki İnsidans Hızı Oranına (IRR: Insidance Rate Ratio) λ_{it} , çevrilebilir. Poisson dağılımının temel özelliklerinden biri ortalama ile varyansının birbirine eşit olmasıdır. Ancak veri kümelerinin analizinde bu özelliğin sağlanması oldukça güçtür. Bu durumlarda aşırı yayılım (overdispersion) ve nadir de olsa az yayılım (underdispersion) ile karşılaşmaktadır.

Aşırı yayılım, örnek varyansının örnek ortalamasından büyük olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. Böyle durumlarda standart Poisson regresyonu uygulanamamaktadır. Bunun yerine varyansın farklı değerler alabilmesini sağlama amacıyla Negatif Binomial Regresyon (NBR) Modeli geliştirilmiştir.

Çalışmada 1989-2011 dönemi için Türkiye'nin antidamping uygulamalarının makroekonomik değişkenlerle olan ilişkisi negatif binomial regresyon modeli yardımıyla araştırılmıştır. Modelde kullanılan değişkenlerin elde edildiği veri tabanları aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 1: Değişkenlerin Elde Edildiği Veri Tabanları

Değişkenler	Açıklama	Kaynak
AD	Türkiye'nin açtığı Antidamping (AD) soruşturmaları sayısı	Dünya Ticaret Örgütü
GDP_DOM	Türkiye'nin Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) büyüme hızı	World Bank
GDP_FOR	Diğer ülkelerin Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) büyüme hızı	World Bank
IMPGRWTH	İthalat artış hızı	World Bank
REXCH	Reel döviz kuru	World Bank

Değişkenlerin belirlenmesinde, Knetter ve Prusa (2003), Feinberg (2003) ve Aggarwal'ın (2004) AD uygulamalarının belirleyicilerini araştırdıkları çalışmalarında kullandıkları değişkenlerden yararlanılmıştır. Knetter ve Prusa (2003) ve Feinberg (2003) açıklayıcı değişkenler olarak; reel döviz kurunu, soruşturmacı ülkenin ve diğer ülkenin GSYİH büyüme oranını kullanmıştır. Aggarwal (2004) çalışmasında ise ithalat artış hızı, sanayi üretim hızı, diğer ülkelere uygulanmış bir önceki dönem AD soruşturma sayısı, gümrük tarife oranı, ihracat - ithalat farkının toplam ticaret içerisindeki payı açıklayıcı değişkenler olarak kullanılmıştır. Bu çalışmada 1989-2011 dönemi için Tablo 1'de yer alan değişkenlerden, reel döviz kuru değişkeninin logaritması ve bağımlı değişken dışındaki tüm değişkenlerin bir gecikmeli değerleri kullanılarak aşağıdaki model oluşturulmuştur.

$$AD_{it} = \beta_0 + \beta_1 GDP_DOM_{i,t-1} + \beta_2 GDP_FOR_{i,t-1} + \beta_3 IMPGRWTH_{i,t-1} + \beta_4 REXCH_{i,t-1} + v_{it}$$

Aggarwal (2004) ve Türkcan ve Dişbudak (2005) çalışmalarında, ülkelerin açmış oldukları soruşturmalarda bir yıl önceki üretim ve fiyatlandırma verilerini kullanmışlardır. Türkcan ve Dişbudak (2005)'in çalışmalarında belirttiği üzere ülkemizde antidamping soruşturmasının süresinin Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Kanunu'na göre bir yıl olarak belirlenmesinden ötürü bu çalışmada olduğu gibi bağımsız değişkenlerin bir yıl gecikme ile modele dahil edilmesinin daha uygun olacağına karar verilmiştir.

Bağımlı değişkenin değerlerinin sayıma dayalı olarak elde edilmesi durumunda, gözlem değerleri çok fazla sayıda sıfır değeri içermiyorsa poisson regresyon ve negatif binomial regresyon modelleri kullanılabilir. Bağımlı değişkenin veri kümesinde aşırı yayılım (overdispersion) olması halinde poisson regresyon yerine negatif binomial regresyon tercih edilebilir (Lawless, 1987: 209-225). Çalışmamızın bağımlı değişkeni olan açılmış AD soruşturması sayıları veri kümesinde aşırı yayılım gözlenmiştir. Bu nedenle tahmin için negatif binomial regresyon modeli kullanılmıştır.

IV. Uygulama Bulguları

Negatif binomial regresyon kullanılarak tahmin edilen modele ait sonuçlar Tablo 6'da sunulmaktadır. Tablo 7'deki sonuçlar ise negatif binomial regresyon modelinden elde edilen İnsidans Hızı Oranlarını (IRR: incidence rate ratio) göstermektedir. IRR değerinin 1'den büyük olması pozitif, küçük olması ise negatif bir etki olarak yorumlanmaktadır.

Modelde yer alan değişkenlerden reel döviz kuru dışındaki tüm değişkenler istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. İlk olarak ithalat artış hızına bakıldığında, bu değişkenin 3 numaralı hipotezle tutarlı bir şekilde açılan AD soruşturmalarına pozitif ve %5 önem seviyesinde istatistiki olarak anlamlı bir etki yaptığı görülmektedir. IMPGRWTH değişkeninde meydana gelen % 10'luk bir artış Türkiye'nin açmış olduğu AD soruşturmalarında % 0,1'lik artışa yol açmaktadır. Elde edilen bu sonuç yaptıkları çalışmalarda ithalat artış hızını bağımsız değişken olarak kullanan Aggarwal (2004) ve Türkcan ve Dişbudak (2005)'in sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Bir başka makroekonomik değişken olan Türkiye'nin GSYİH büyüme hızının, açılan AD soruşturmalarını negatif yönde etkilediği bilinmektedir. Bu durumda 1 numaralı hipotezin geçerli olduğu söylenebilir. Model tahmin sonucunda yerel GSYİH değişkeninin işareti negatif bulunmuştur. Açılan soruşturma sayıları üzerinde daha fazla etkili olması beklenen Türkiye'nin GSYİH büyüme hızı değişkeni, açılan soruşturma sayısında ancak % 3'lük bir artışa neden olmuştur. Knetter ve Prusa (2003), Türkcan ve Dişbudak (2005) ve Feinberg (2003) çalışmalarında GDP_DOM değişkeninin açılan AD soruşturmaları üzerinde daha büyük etkiler doğurduğunu tespit etmişlerdir.

Son olarak, Türkiye'nin AD soruşturmalarına en fazla maruz kalan 10 ülkeye ait GSYİH büyüme hızının açılan soruşturma sayıları üzerinde pozitif ve %1 önem seviyesinde istatistiki olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla 2 numaralı hipotez de geçerlidir. Soruşturmaya maruz kalan ülkelerin GSYİH büyüme hızlarındaki % 10'luk bir artış açılan soruşturma sayısını % 0,3 arttırmıştır. Daha önce yapılmış çalışmaların aksine GDP_FOR değişkeni anlamlı bulunmuştur. Bu durum Türkiye'nin az da olsa AD soruşturması açtığı ülkelerin gelirinde meydana gelen değişimi de önemsedini ortaya koymaktadır.

V. Sonuç

Türkiye'de ilk olarak 1989-1999 dönemini kapsayan İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında 3577 Sayılı Kanun ile uygulanmaya başlanan antidamping önlemleri, 1999 ve sonrasında 3577 Sayılı Kanun'da Değişiklik (4412 Sayılı Kanun ile) ile gerek Dünya Ticaret Örgütü Antidamping Anlaşmasına gerekse Avrupa Birliği mevzuatına uyumu sağlanarak devam etmiştir. Türkiye bugüne kadar neredeyse 40 ülkeye yaklaşık 1000 ürün için antidamping soruşturması açmış ve bu soruşturmalardan büyük bir oranda

koruyucu önlem kararı çıkmıştır. Dünyada ise son yıllarda hızla artan bir şekilde AD uygulamaları kullanılmaya başlanmıştır.

Bu çalışmada, 1989-2011 dönemi için Türkiye'nin AD uygulamalarında makroekonomik değişkenlerin etkileri incelenmiştir. Analiz sonucunda Türkiye'nin AD uygulamalarında, ithalat artış hızı, yerel GSYİH ve diğer ülkelerin GSYİH büyüme hızı değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı bir etki oluştururken, reel döviz kuru değişkeninin anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir. Bu çalışmada Türkcan ve Dişbudak (2005)'in Türkiye üzerine yaptıkları çalışmanın aksine diğer ülkelerin GSYİH büyüme hızının, AD uygulamaları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Reel döviz kuru değişkeni ise istatistiksel olarak anlamlı çıkmaya da işaretinin beklenen yönde (+) olduğu görülmektedir.

Elde edilen sonuçlar ülkemizde de AD soruşturmalarının makroekonomik değişkenlerden etkilendiğini ortaya koymaktadır. Özellikle konu ile ilgili yapılmış diğer çalışmalara paralel olarak, Türkiye'nin AD uygulamalarında en büyük paya sahip değişkenin yerel GSYİH büyüme hızı olduğu görülmüştür. Türkiye üzerine 1989-2011 yılları için yapılan bu çalışmanın sonuçlarından görüleceği üzere ülkeler, adil ticaretin yapılabilmesi için bir araç olarak kullanıldığı düşünülen AD uygulamalarını, daha çok dış ticaretten korunmak için kendi makroekonomik şartlarına göre şekillendirmektedirler.

Kaynaklar

- Aggarwal, A. (2004). "Patterns and Determinants of Anti-Dumping: A Worldwide Perspective", *World Development*. 32(6), 1043-1057.
- Avsar V. (2013), "Antidumping, Retaliation threats and Export Prices", *World Bank Economic Review*, 27(1), 133-148.
- Avsar V. (2013), "Trade effects of Turkey's Antidumping Duties", *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, 32(1), 1-10.
- Avsar V. (2014), "Türkiye'nin Antidumping Soruşturmalarını Etkileyen Faktörler: Sanayi Verileri ile Ekonometrik Bir Analiz, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 9(1), 41-54.
- Cox, R. (1983). "Some Remarks on Overdispersion", *Biometrika*.70, 269-274.
- Dobson, J.A., (1990). "An Introduction to Generalized Linear Models", Chapman and Hall, New York.
- Feinberg R. (1989). "Exchange Rate and Unfair Trade. The Review of Economics and Statistics", 71(4), 704-707.
- Feinberg, R. M. ve Barry, T. H. (1989). "Industry Rent Seeking and the Filing of 'Unfair Trade' Complaints", *International Journal of Industrial Organisation*. 7, 325-40.
- Feinberg, R. M. (2004). "U.S. Antidumping Enforcement and Macroeconomic Indicators: What do Petitioners Expect, and Are They Correct?."

- Department of Economics American University”, Washington DC: Working Paper.
- Finger, J.M. (1981), “The Industry-Country Incidence of ‘Less than Fair Value’ Cases In US Import Trade”, *Quarterly Review of Economics and Business*. 21, 260-79.
- Finger, J. M., Hall, H. K. ve Nelson, D. R. (1982).” The Political Economy of Administered Protection”, *American Economic Review*. vol. 72(3), 452-66.
- Frome, E. D., Kutner, M. H. ve Beauchamp, J.J. (1973). “Regression Analysis of Poisson- Distributed Data”, *Journal of American Statistical Association*. 68(344), 935-940.
- Hansen, W. L. (1990). “International Trade Commission and the Policies of Protectionism”, *American Political Science Review*. 84, 21-46.
- Hansen, W. L. ve Prusa, T. J. (1997), “The Economics and Politics of Trade Policy: An Empirical Analysis of ITC Decision Making”, *Review of International Economics*. 5(2), 230-245.
- Herander, M. G. ve Schwartz J. B. (1984). “The Impact of the Threat of U.S. Trade Policy: The Case of Antidumping Duties”, *Southern Economic Journal*. 51(1), 59-79
- Irwin, D. (2004). “The Rise of U. S. Antidumping Actions in Historical Perspective”, *National Bureau of Economic Research (NBER) Working Paper*. No.10582, June
- Jallab, M. S., Sandretto, R. ve Gbakou M. B. P. (2006). “Antidumping Procedures and Macroeconomic Factors: A Comparison between the United States and the European Union”, *Global Economy Journal*. 6(3), 1-20.
- Knetter, M. M. Ve Prusa T. J. (2003). “Macroeconomic Factors and Antidumping Filings: Evidence from Four Countries”, *Journal of International Economics*. 61(1), 1-17.
- Krupp, C. (1994). “Antidumping Cases in the US Chemical Industry: A Panel Data Approach”, *The Journal of Industrial Economics*. XLII, 299-311.
- Lawless, J.F. (1987). “Negative Binomial and Mixed Poisson Regression”, *The Canadian Journal of Statistics*, 15(3), 209-225.
- Lee, K. ve Mah, J. S. (2003). “Institutional Changes and Antidumping Decisions in the United States”, *Journal of Policy Modeling*. 25, 555-565.
- Lichtenberg, F. ve Tan, H. (1994). “An Industry-Level Analysis of Import Relief Petitions”, Filed by US Manufacturers, 1958-1985, in Hong Tan and Haruo Shimada (eds.), *Troubled Industries in the United States and Japan*. New York: St. Martin's Press. 161-88.
- Mah, J. S. (2000).” Antidumping Decisions and Macroeconomic Variables in the USA”, *Applied Economics*. 32, 1701-1709.

- Moore, M. O. (2006). “An Econometric Analysis of U.S. Antidumping Sunset Review Decisions”, *Weltwirtschaftliches Archiv*. 142(1), 122-150.
- Nelson, D. R. (2006). “The Political Economy of Anti-Dumping: A Survey”, *European Journal of Political Economy*. 22(3), 554-590.
- Prusa, T. J. ve Skeath, S. (2001). “The Economic and Strategic Motives for Antidumping Filings”, National Bureau of Economic Research (NBER) Working Paper. No 8424. May
- Prusa, T. J. (2005). “Anti-dumping: A Growing Problem in International Trade”, *The World Economy*, 28(5), 683-700.
- Prusa, T. J. (2001). “On the Spread and Impact of Antidumping”, *Canadian Journal of Economics*. 34(3), 591-611.
- Sabry, F. (2000). “An Analysis of the Decision to File, the Dumping Estimates, and the Outcome of Antidumping Petitions”, *The International Trade Journal*. VIX (2), 109-145.
- Türkcan, K. ve Dişbudak, C. (2005). “Antidamping Uygulamalarının Ekonometrik Analizi: Türkiye Örneği (1995-2002)”, *İktisat İşletme ve Finans*. 20(233), 149-164.

Ekler

Tablo 2: *En Fazla AD Uygulayan Ülkeler (01/01/1995 – 30/06/2013)**

Ülkeler	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	30.06.13	Toplam
Hindistan	6	21	13	28	64	41	79	81	46	21	28	31	47	55	31	41	19	21	17	690
ABD	14	22	15	36	47	47	77	35	37	26	12	8	28	16	20	3	15	11	7	476
Avrupa Birliği	33	25	41	22	65	32	28	20	7	30	24	35	9	19	15	15	17	13	3	453
Arjantin	27	22	14	6	24	41	28	10	1	12	9	10	8	19	28	14	7	13	12	305
Brezilya	5	18	11	18	16	11	17	8	4	8	6	12	13	24	9	37	16	47	17	297
Avustralya	5	17	44	13	24	15	24	16	8	9	7	11	2	6	9	7	18	12	5	252
Güney Afrika	16	34	23	41	16	21	6	4	8	6	23	3	5	3	3		4	1	5	222
Çin				3	2	11	14	30	22	27	24	10	4	14	17	8	5	9	8	208
Kanada	11	5	14	8	18	21	25	5	15	11	1	7	1	3	6	2	2	11	10	176
Türkiye			4	1	8	7	15	18	11	25	12	8	6	23	6	2	2	14	4	166
Toplam	117	164	179	176	284	247	313	227	159	175	146	135	123	182	144	129	105	152	88	3245

*Kaynak: (Dünya Ticaret Örgütü, http://www.wto.org/english/tratop_e/adp_e/adp_e.htm)

Tablo 3: En Fazla AD Uygulamasına Maruz Kalan Ülkeler (01/01/1995 – 30/06/2013)*

Ülkeler	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	30.06.13	Toplam
Çin	20	43	33	27	43	43	55	50	53	49	53	73	62	78	78	44	51	60	35	950
Kore	14	11	15	27	35	23	23	23	17	24	12	10	13	9	8	9	11	22	14	320
ABD	12	21	15	16	14	13	15	11	21	14	12	11	7	8	14	19	10	9	7	249
Taipei	4	9	16	10	22	14	19	16	13	21	13	13	6	11	12	5	9	22	5	240
Tayland	8	9	5	2	19	12	17	12	7	9	13	8	9	13	8	5	8	10	4	178
Endonezya	7	7	9	5	20	13	18	12	8	8	14	9	5	11	10	4	5	6	2	173
Japonya	5	6	14	14	22	12	14	13	16	9	7	9	4	3	5	5	5	6	4	173
Hindistan	3	11	8	13	13	10	12	16	14	8	14	6	4	6	7	4	7	10	3	169
Rusya	2	7	7	13	18	12	9	20	2	8	4	5	6	2	4	2	3	3	2	129
Brezilya	8	10	5	6	13	9	13	3	3	10	4	7	2	3	12	3	3	3	4	121
Toplam	83	134	127	133	219	161	195	176	154	160	146	151	118	144	158	100	112	151	80	2702

*Kaynak: (Dünya Ticaret Örgütü, http://www.wto.org/english/tratop_e/adp_e/adp_e.htm)

Tablo 4: Türkiye'nin AD Uygulamaları (1989 – 2011)

Yıllar	AD Uygulaması
1989	8
1990	17
1991	13
1992	4
1993	7
1994	21
1995	-
1996	-
1997	5
1998	1
1999	8
2000	7
2001	15
2002	17
2003	17
2004	32
2005	12
2006	8
2007	6
2008	23
2009	6
2010	2
2011	2

Tablo 5: Türkiye'nin AD Uygulamasına Maruz Kalan Ülkeler (01/01/1995 -30/06/2013)

Sıra	Ülkeler	Uygulama Sayısı	Sıra	Ülkeler	Uygulama Sayısı
1	Çin	63	18	ABD	2
2	Hindistan	12	19	Belçika	1
3	Tayland	12	20	Brezilya	1
4	Taipei	10	21	Kanada	1
5	Endonezya	9	22	Mısır	1
6	Malezya	8	23	Avrupa Birliği	1
7	Kore	7	24	Finlandiya	1
8	Vietnam	5	25	Almanya	1
9	İtalya	3	26	Yunanistan	1
10	Romanya	3	27	Macaristan	1
11	Rusya	3	28	İran	1
12	Sudi Arabistan	3	29	Kuveyt	1
13	Bulgaristan	2	30	Hollanda	1
14	Hong Kong, Çin	2	31	Pakistan	1
15	İsrail	2	32	Sırbistan	1
16	Japonya	2	33	Sırbistan Karadağ	1
17	Ukrayna	2	34	Sri Lanka	1

Tablo 6: NBR Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı
LOG(REXCH(-1))	0.010 (0.53)
IMPGRWTH(-1)	0.003** (2.27)
GDP_DOM(-1)	-0.033* (-2.71)
GDP_FOR(-1)	0.028* (2.42)
Gözlem sayısı	195

* / ** sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık seviyelerini göstermektedir. Parantez içerisindeki değerler ilgili parametreye ait z-istatistikleridir.

Tablo 7: NBR IRR değerleri

Değişken	IRR
LOG(REXCH(-1))	1.01 (0.53)
IMPGRWTH(-1)	1.01** (2.27)
GDP_DOM(-1)	0.97* (-2.71)
GDP_FOR(-1)	1.03* (2.42)
Gözlem sayısı	195

* / ** sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık seviyelerini göstermektedir. Parantez içerisindeki değerler ilgili parametreye ait z-istatistikleridir.

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE PARA ARZININ İÇSELLİĞİ: 2006-2014 DÖNEMİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

*Bilge KÖKSEL**

Alınış Tarihi: 26 Ocak 2016

Kabul Tarihi: 05 Mart 2016

Öz: Post Keynesyen iktisatçılar, para arzının içsel olduğunu savunmaktadırlar. Para arzının içselliği, merkez bankasının para arzı üzerinde hiçbir kontrolünün olmaması ve para arzının kredi talebi tarafından belirlenmesi anlamına gelmektedir. Bu çalışmanın amacı; Johansen Eşbütünleşme yöntemi aracılığı ile Türkiye ekonomisinde para arzının içsel olup olmadığını 2006:1-2014:11 dönemi için analiz etmektir. Türkiye’de finansal sistem banka ağırlıklıdır. Bu nedenle bankaların özel sektöre verdiği krediler bağımsız değişken olarak ele alınır iken; para arzı serisi olarak seçilen M2 bağımlı değişken olmaktadır. Analiz sonucunda elde edilen ampirik bulgulara göre, belirtilen dönemde Türkiye’de para arzının içsel olarak belirlendiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İçsel Para Arzı, Johansen Eşbütünleşme Analizi, Türkiye Ekonomisi.

THE ENDOGENEITY OF MONEY SUPPLY IN TURKISH ECONOMY: AN APPLICATION ON 2006-2014 PERIOD

Abstract: Post Keynesian economists have argued that money supply is endogenous. It means, central bank cannot control the money supply and money supply is determined by credit demand. The purpose of this study is to analyze money supply is endogenous or not for the Turkish economy in 2006:1-2014:11 period by using Johansen cointegration method. The banking sector dominates the financial system in Turkey. For that reason bank credits to the private sector are taken as an independent variable; money supply in the form of M2 is a dependent variable. According to the empirical findings in the analysis it is concluded that, money supply is endogenous in Turkey in that period.

Keywords: Endogeneous Money Supply, Johansen Cointegration Analysis, Turkish Economy.

I.Giriş

Para arzının içselliği ve dışsallığına ilişkin tartışmaların temeli, 19.yüzyılın ortalarında Nakit Okulu ve Bankacılık Okulu arasındaki tartışmalara dayanmaktadır. Ortodoks iktisat okulları para arzını dışsal olarak ele alırken; Post Keynesyen iktisatçılar ise net bir şekilde para arzının içsel olduğunu savunmaktadırlar. Para arzının içselliği, merkez bankasının para arzı üzerinde hiçbir kontrolünün olmaması ve para arzının kredi talebi tarafından belirlenmesi demektir. Post Keynesyen İktisatçılar, para arzının içselliğine ilişkin olarak uyum sağlayıcı içsellik ve yapısal içsellik olmak üzere iki farklı görüşe sahip

* Yrd. Doç. Dr. Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

bulunmaktadırlar. Bu iki yaklaşım, faiz oranlarının nasıl belirlendiği ve merkez bankasının süreçteki rolü açısından farklılık göstermektedir.

Çalışmanın amacı; Türkiye ekonomisinde para arzının içsel olup olmadığını 2006:1- 2014:11 dönemi için test etmektir. Türkiye’de finansal sistem banka ağırlıklı olduğu için mevduat bankaları, katılım bankaları ve kalkınma ve yatırım bankalarının özel sektöre verdiği kredilerden para arzına doğru uzun dönemli bir denge ilişkisinin olup olmadığı Johansen eşbütünlüme yöntemi çerçevesinde test edilmeye çalışılacaktır. Para arzı serisi olarak geniş tanımlı para arzı M2 kullanılmıştır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde para arzının içselliği, teorik açıdan özetlenecektir. İkinci bölüm, para arzının içselliğine ilişkin ampirik literatür özetidir. Üçüncü bölümde ekonometrik yöntem tanıtılacaktır. Dördüncü bölümde ise söz konusu dönemde Türkiye ekonomisinde para arzının içsel olup olmadığı ampirik açıdan analiz edilmeye çalışılacaktır.

II. Para Arzının İçselliğine Teorik Yaklaşım

Para arzının içselliği ve dışsallığına ilişkin tartışmaların temeli, 19.yüzyılın ortalarında Nakit Okulu ve Bankacılık Okulu arasındaki tartışmalara dayanmaktadır. Bu okullar arasındaki tartışmalar, paranın tanımı ve sıkı para politikası uygulamasının içeriğine bağlı olarak değişmektedir. Ortodoks iktisat okulları para arzını dışsal olarak ele alırken; Post Keynesyen iktisatçılar ise net bir şekilde para arzının içsel olduğunu savunmaktadırlar. Dışsal para arzı, merkez bankasının para arzını piyasadaki gelişmelerden bağımsız olarak belirlemesi anlamına gelmektedir. Bu durumda para arzı piyasadaki faiz oranlarından da bağımsızdır (Paya,2002: 111). Para arzının içselliği, merkez bankasının para arzı üzerinde hiçbir kontrolünün olmaması ve para arzının kredi talebi tarafından belirlenmesi demektir (Fontana, 2004: 367). Literatürde çeşitli para arzı tanımları bulunmakla beraber krediyi içeren geniş görüş; para arzının, mevduat bankaları ve diğer borç veren tüm kurumların verdiği kredi toplamına eşit olduğunu belirterek kredi ile parayı aynı anlamda görmektedir (Keyder, 2005: 206).

Modern içsel para anlayışının 1959’da İngiltere’de Radcliffe Komitesi ile başladığı söylenebilir. Yine aynı dönemde Minsky (1957) de para arzının içselliğini tartışmıştır. Komite’nin araştırdığı konu esas olarak, sıkı para politikası ve dolayısıyla yüksek faiz oranlarının toplam talebi daraltmada, yani enflasyonu düşürmede kullanılıp kullanılmayacağına ilişkindi. Komite raporunda sıkı para politikasının harcamaları azaltmayacağını, çünkü harcamaların para arzına değil kişilerin gelir, borçlanma ve diğer varlıkların satışından elde edilebileceğini düşündüğü para miktarına bağlı olduğunu belirtmiştir. Bu durumda harcama para miktarına değil, paranın dolaşım hızına bağlı olacaktır. Bu ise Kaldor’un 1955-1958 yılları arasında uygulanan sıkı para politikasının dolaşım hızını artırdığı yolundaki açıklamasına dayanmaktadır.

Kısacası sıkı para politikası sadece dolaşım hızını artmasına neden olacak ve ancak faiz oranlarının yeterli düzeyde artırılması ile etkili olacaktır. Bu da paranın dolaşım hızının içsel olarak belirlenmesi demektir. *Kaldor, 1970'lerden itibaren sadece dolaşım hızının değil paranın kendisinin de içsel olarak belirlendiğini ifade etmeye başlamıştır. Yani para arzındaki bir artış kredili harcamadaki artışın bir sonucudur. Dolayısıyla merkez bankası harcamaları azaltacak olan faiz oranlarında bir yükselme sağlayarak para arzını kontrol edebilir. Kısacası merkez bankası koyduğu parasal hedefleri aşsa da son ödünç veren mercii olarak reeskont penceresini kapatmamalı ve bankacılık sisteminin ihtiyacı olan parayı piyasaya sürmelidir. Merkez bankası sadece faiz oranını kontrol edebilir. Kaldor'un bu görüşleri içsellik yaklaşımının temelidir ve bu yaklaşımın diğer önemli bir temsilcisi Moore'nun görüşleri ile örtüşmektedir (Kaldor ve Trevitchik,1981 ve Kaldor, 1986'dan aktaran Günel, 1999: 28-29).*

Moore, dışsal para sürecinin ancak mal para dönemlerinde söz konusu olacağını belirtmiştir. Moore'e göre kredi miktarının belirlenmesinde bankaların herhangi bir rolü yoktur ve kredi miktarını belirleyen kredi talebidir. Para arzı, kredi talebi tarafından belirlendiğinden para arzının fazlalığı söz konusu değildir (Özgür,2008: 59). Paranın evrim sürecinde finansal yeniliklerin yaygınlaşması ve merkez bankasının finansal krizleri önlemek için nihai ödünç veren rolünün belirginleşmesi, para arzını içsel hale getirmektedir.

İçsel para teorisi, Post Keynesyen iktisatçıların temel köşe taşlarından birisidir. Bu yaklaşıma göre para arzı, kredi talebi tarafından belirlenmektedir ve para hiçbir zaman, hatta uzun dönemde bile yansız değildir (Cottrell, 1994: 5). Ancak Post Keynesyen İktisatçılar, para arzının içselliğine ilişkin olarak farklı görüşlere sahiptirler. İçsel para literatüründe Pollin (1991)'e göre, para arzının nasıl formüle edileceğine ilişkin iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar, para arzına tam içsellik/uyum sağlayıcı içsellik (accommodanist view) ve yapısal içsellik (structuralist view) yaklaşımıdır. (Işık (2000), Işık (2010) ve Işık ve Kahyaoğlu (2009) çalışmalarında "accommodanist view" karşılığı olarak "tam içsellik" yaklaşımını kullanmışlardır. Ancak tam içsellik yaklaşımını da kendi içerisinde "isteğe bağlı (politik) içsellik" ve "zorunlu içsellik" diye sınıflandırmışlardır. Bu sınıflandırmadan hareketle, tanımın içeriğine de uygun olacak şekilde bu çalışmada "uyum sağlayıcı içsellik" kavramının kullanılması tercih edilmiştir.) Tam içsellik yaklaşımı, kredi-para arzının faiz esnekliğinin sonsuz olduğunu varsaydığı için "yataycı yaklaşım (horizontalist approach)" olarak da adlandırılmaktadır. Bu iki yaklaşım, paranın banka kredilerinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını, yani para arzının içsel olduğunu kabul etmekle beraber, para arzının nasıl formüle edileceği hususunda farklılaşmaktadır. Aslında bu iki yaklaşım arasındaki temel farklılık, faiz oranlarının belirlenmesi açısından (Işık, 2010: 135). Öte yandan bankaların rezerv ihtiyaçlarının merkez bankası tarafından mı karşılanacağı, yoksa finansal yenilikler yoluyla mı sağlanacağı da diğer bir tartışma konusu olmuştur.

Kökenleri Kaldor (1970) ve Weintraub (1978) olan uyum sağlayıcı içsellik yaklaşımının diğer önemli temsilcileri; Lavoie (1992), Moore (1988) ve

Rochon (1999), Rogers (1989) ve Smithin (1994)'dir (Fontana, 2003: 291). Özellikle Moore, bu yaklaşımın gelişiminde çok önemli olmuştur. Standart para ve ders kitaplarında tartışılan “kredi mevduat yaratır, mevduatlar da rezerve dönüşür” şeklindeki nedensellik ilişkisine karşı çıkmıştır. Mevduat ve kredi arzını belirleyen bankaların ve müşterilerinin davranışlarına odaklanmış ve “kredi-paranın” iş yaşamının ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla içsel olarak genişleyebileceği sonucuna ulaşmıştır. Bu yaklaşım, daha çok banka ve merkez bankalarının karar verme sürecine vurgu yapmaktadır (Wray, 2007: 10). Tam içsellik yaklaşımına göre para arzının içselliğini belirleyen temel unsur, merkez bankasının son ödünç veren mercii olma rolü ve faiz oranlarının dışsal olarak belirlenmesidir.

Uyum sağlayıcı (tam içsellik) yaklaşımını, kendi içinde ikiye ayırmak mümkündür. Birincisi, Weintraub'un temsil ettiği isteğe bağlı (politik) içsellik yaklaşımıdır. İkincisi ise Kaldor ve Moore'nun temsil ettiği zorunlu içsellik yaklaşımıdır. Politik içsellik yaklaşımında para otoriteleri, nominal gelir artışından kaynaklanan para talebi karşısında finansal sistemdeki rezerv miktarını istedikleri gibi sınırlandırabilmelerine karşın, bu politikaları politika otoritelerinin öncelik verdiği amaçlarla çelişmesi nedeniyle uygulayamamaktadırlar. Para otoritelerinin para talebini karşılayacak şekilde para arzının artmasına izin vermemeleri halinde, faiz oranları yükselecek, üretim ve istihdam düşecektir. Dolayısıyla bu yaklaşıma göre politik faktörlere öncelik veren politika otoriteleri, para otoritelerini finansal sistemin ihtiyaç duyduğu rezervleri arz etmeye zorlayacaktır. Ancak Weintraub'un yaklaşımı, tamamen hükümetin politik tercihlerine ve ücret teorisine dayanması sebebiyle, para arzındaki değişimleri etkileyen talep baskısı, maliye politikası, kamu borçlanma gereği gibi nominal gelir değişmelerine neden olan birçok faktörü dikkate almamaktadır. Kaldor ve Moore'nun başlıca temsilcisi olduğu zorunlu (tam) içsellik yaklaşımında, modern bankacılık sisteminin yapısının para otoritelerinin para arzının artırılmasında uyumlaştırıcı şekilde davranmasına neden olduğu ileri sürülmektedir. Bu yaklaşıma göre, para otoritelerinin temel görevi, finansal sistemin istikrarını sağlayacak şekilde nihai borç veren olma rolünü yerine getirmektir. Bu durumda merkez bankaları, finansal sistemdeki temel istikrarsızlıklar karşısında ihtiyaç duyulan likiditeyi arz etmek durumundadır. Dolayısıyla bu yaklaşıma göre merkez bankalarının finansal sistemin ihtiyaç duyduğu likiditeyi sağlaması, isteğe bağlı bir davranıştan ziyade bir zorunluluk sonucu ortaya çıkmaktadır (Işık, 2010: 146,147,150). Tam içsellik yaklaşımına göre para arzının içselliğini belirleyen temel unsur, para otoritelerinin nihai borç veren olma rolü ve dolayısıyla faiz oranının dışsal olarak belirlenmesidir. Yapısal içsellik yaklaşımında ise ekonomik karar birimlerinin likidite tercihleri, ekonomik faaliyet hacmiyle birlikte artan borçluluk ve risk faktörleri, para arzının belirlenmesini etkilemekte ve para ile faiz oranlarını içselleştirmektedir (Işık, 2010: 135).

İçsel para teorisinin kökenleri uyum sağlayıcı içsellik yaklaşımına uzanmasına rağmen yapısalcı yaklaşım, tamamen uyumun gerçekçi olmayan bir varsayım olduğunu ve kredi talebinin en azından merkez bankası ve ticari bankaların kısıtlaması ile karşılaşacağını iddia etmektedir. Palley (1994) ve Pollin (1991) gibi yapısalcılar uyum mekanizmasının, merkez bankasının duruşuna ve bankaların önceliğine bağlı olduğunu belirtmişlerdir (Nell,1999: 4). Pollin (1991), bu yaklaşıma katkıda bulunan diğer iktisatçılar arasında H.Minsky, S.Rousseas ve J.Early’i saymaktadır. Bu yaklaşıma göre merkez bankasının, borçlanılmayan rezervleri açık piyasa işlemlerinde kısıtlama yaparak kontrol etmeye çalışması, rezerv mevcudu üzerinde önemli miktar sınırlamalarına yol açmaktadır. Reeskont penceresinden borçlanma, açık piyasa işlemlerinin yakın bir ikamesi değildir. Ancak merkez bankalarının borçlanılmayan rezervleri sınırlandırma yoluna gitmesi durumunda, bankalar finansal yapı içinde tam olarak yeterli düzeyde olmasa da, federal fon piyasası, Eurodollar piyasası, mevduat sertifikası piyasası gibi piyasalardan borçlanma gibi yenilikçi pasif yönetimi uygulamaları aracılığı ile ek rezervler yaratacaklardır. Yani merkez bankasının sıkı para politikası uygulaması durumunda bankalar, kar maksimizasyonu güdüsüyle hareket ederek finansal yenilikler yoluyla kaynak yaratacaklardır. Bu yaklaşımda içsellik, finansal yapının kendi içinden kaynaklandığı için “yapısal içsellik” diye adlandırılmıştır (Günel,2001: 42).

Yapısal içsellik yaklaşımına göre, merkez bankası piyasalara tam olarak uyum sağlayamamakta, yani rezerv temin edememekte; banka ve diğer aracı kurumlar, etkisi paranın dolanım hızındaki artıştan da görülebilen bir pasif yönetimi uygulamaktadırlar. Bu bağlamda yapısal içsellik yaklaşımından şu sonuç ortaya çıkmaktadır: Veri bir kurumsal ortam ve miktar kısıtlaması durumunda faiz oranı üzerinde yukarı doğru bir baskı, finansal yeniliklere neden olacak ve finansal piyasaların yeterli rezerv sağlayamaması durumunda da finansal piyasalarda artan bir istikrarsızlık ortaya çıkacaktır (Günel,1999: 45-46).

Yapısal içsellik yaklaşımı, finansal sistemde hem faiz oranı, hem de para arzının içsel olarak belirlendiğini ve para arzı fonksiyonunun yukarı doğru eğimli olduğunu ileri sürmektedir. Bu yaklaşıma göre faiz oranlarının belirlenmesi, sadece merkez bankasının kontrolünde olan bir değişken değildir. Finansal piyasalardaki yeniliklerin de etkilediği bir değişkendir. Buradan hareketle finansal krizlerin de içsel bir olgu olduğu sonucuna varılabilir.

Faiz oranlarının belirlenmesi yönünde görüş ayrılığına sahip uyum sağlayıcı içsellik ve yapısalcı içsellik yaklaşımları, aslında iktisat teorisinin gelişim süreci içerisinde birbirini tamamlayan görüşler olarak değerlendirilebilir. Bu iki yaklaşım arasındaki temel fark, Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1. *Uyum Sağlayıcı İçsellik ve Yapısalıcı İçsellik Yaklaşımının Karşılaştırılması*

	Banka Rezervleri	Faiz Oranları
Uyum Sağlayıcı İçsellik	Merkez bankası tarafından karşılanmaktadır.	Merkez bankası tarafından belirlenmektedir.
Yapısalıcı İçsellik	Finansal yenilikler sonucunda bankalar tarafından karşılanmaktadır.	Piyasada likidite tercihinine göre belirlenmektedir.

Kaynak: (Özgür, 2008:62)

III. Ampirik Literatür

Para arzının içselliği tartışmaları, teorik bazda çok incelenen bir konu olmasına rağmen, ampirik anlamdaki sınırlı çalışmalar yakın geçmişe uzanmaktadır.

Kaldor (1986), bu alandaki ampirik çalışmaların başlangıcı sayılabilir. İngiltere ekonomisinde 1966-1979 dönemini kapsayan çalışmasında EKK (En Küçük Kareler Yöntemi)'ni kullanarak para arzının içselliğini test etmiştir. Ampirik bulgular, para arzının içselliğini desteklemektedir.

Moore (1988), ABD ekonomisi için 1973-1981 döneminde üçer aylık verileri kullanarak Granger nedensellik testi ile para arzının içselliği hipotezini test etmiştir. Analiz sonuçlarına göre, para arzının içselliği sonucuna ulaşılmıştır.

Palley (1994), 1973-1990 dönemini kapsayan çalışmasında ABD ekonomisi için para arzının içselliği hipotezini test etmiştir. Analiz sonuçları, özellikle yapısalıcı yaklaşımı destekler niteliktedir.

Howells ve Hussein (1998), Kanada, Fransa, Almanya, Japonya, İtalya, İngiltere ve ABD'ni kapsayan çalışmasında 1957-1993 dönemi için eşbütünleşme testini kullanarak para arzının içselliği hipotezini test etmiştir. Ampirik sonuçlar, para arzının içsel olduğunu göstermektedir.

Nell (1999), Güney Afrika ekonomisi için 1966-1997 dönemini kapsayan çalışmasında eşbütünleşme testi ile para arzının içselliğini test etmiştir. Analiz sonucunda elde edilen ampirik bulgulara göre, para arzı içsel olarak belirlenmektedir.

Vera (2001), Granger nedensellik testini kullanarak İspanya ekonomisinde 1987-1998 dönemi için para arzının içselliği hipotezini test etmiştir. Analiz sonuçları, para arzının içsel olarak belirlendiğini göstermektedir.

Türkiye'yi kapsayan ampirik çalışmaların geçmişinin ise daha yakın döneme uzandığı söylenebilir.

Günel (1999), 1987-1997 dönemini kapsayan çalışmasında bankaların özel sektöre ve kamuya verdiği krediler ile çeşitli para arzı tanımları arasındaki ilişkiyi, Johansen eşbütünleşme testi ile analiz etmiştir. Analiz sonuçları, para arzının içselliğini destekler niteliktedir.

Işık (2000), 1987:1-1999:4 kapsayan çalışmasında üçer aylık verileri kullanarak kredi toplamı, parasal taban ve para çarpanı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmanın sonuçları, yapısal içsellik yaklaşımını desteklemektedir.

Karaduman (2003), 1987-2002 dönemini kapsayan çalışmasında üçer aylık verileri kullanarak Granger nedensellik testi ile kredi hacmi ile para arzı ve parasal taban ile kredi hacmi arasındaki ilişkinin yönünü analiz etmiştir. Analiz sonuçlarına göre para arzının içsel olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Seyrek ve Diğerleri (2004), para arzı, toplam kredi hacmi, faiz oranı, fiyat değişimleri ve GSMH'deki değişimleri temsil eden 1968-1996 serilerinden yararlanarak yaptıkları analiz sonucunda para arzının dışsal olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Tokucu (2008), bankaların özel sektöre verdiği krediler ile para arzı ve parasal taban arasındaki ilişkiyi 1987:1-2005:4 dönemi için VAR modeli ile analiz etmiştir. Analiz sonuçlarına göre çift yönlü nedensellik ilişkisi saptamış olup, kredilerden para arzına doğru bir nedenselliğin varlığı ise para arzının içsel olduğunu göstermektedir.

Işık ve Kahyaoğlu (2009), 1987:1-2007:3 dönemini kapsayan çalışmalarında VAR Modeli ile bankacılık sisteminin kredi stoku ile parasal taban arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın sonucu, tam içsellik yaklaşımını destekler niteliktedir.

Özgür (2011), çalışmasında bankacılık sektörünün özel sektöre verdiği krediler ile geniş tanımlı para arzı (M2, M3, M3A, M2Y ve L0) arasındaki ilişkiyi 1987:1-2009:2 dönemi için eşbütünleşme ve vektör hata düzeltme modelleri ile incelemiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre banka kredileri ile M2, M3 ve M3A arasında uzun dönemli denge ilişkisi bulunmasına rağmen, M2Y ve L0 gibi döviz tevdiat hesaplarını içeren tanımlarda ilişki bulunmamaktadır.

Uluslararası ampirik literatür, para arzının içsel olarak belirlendiği hususunda birleşmektedirler. Türkiye için yapılan ampirik çalışmalarda da, Seyrek ve Diğerleri (2004) haricinde, para arzının içsel olduğu sonucu desteklenmektedir ve bu sonuçlar, Post Keynesyen literatür ile uyumluluk göstermektedir.

IV. Ekonometrik Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Johansen yöntemini kullanan uzun dönemli denge ilişkisini gösteren eşbütünleşme (koentegrasyon) testinden kısaca bahsedilecektir. Johansen yöntemi, birinci dereceden eşbütünleşik $n \times 1$ değişken vektörlü y_t ve $n \times 1$ değişim vektörlü ε_t ye sahip VAR (vektör otoregresyon) analizini başlangıç noktası olarak ele almaktadır.

$$\Delta y_t = \mu + \Pi y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \Gamma_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Katsayı matrisi Π $r < n$ azalan sıraya sahipse α ve β 'nin herbiri r derecesinden $\Pi = \alpha\beta'$ ve $\beta'y_t$ durağan olan $n \times r$ matrisi oluşmaktadır. r eşbütünleşik ilişki sayısını, her β sütunu ise eşbütünleşik vektörü göstermektedir. Johansen Π matrisinin azalan derecesine eşitlik 2 ve eşitlik 3'te gösterilen iz testi ve maksimum özdeğer testi olmak üzere iki farklı olabilirlik testi önerilmektedir. Johansen yöntemi ile ilgili ayrıntılı bilgi için Johansen (1995) ve Johansen ve Juselius (1990)'a bakılabilir.

$$Trace = -T \sum_{i=r+1}^n \ln(1 - \hat{\lambda}_i) \quad (2)$$

$$Max - eigen = -T \ln(1 - \hat{\lambda}_{r+1}) \quad (3)$$

T örneklem büyüklüğünü, $\hat{\lambda}_i$ Δy_t nin varsa deterministik değişkenler ve gecikme farklarının düzeltilmesi sonrasında y_{t-1} ile en büyük asal ilişkisini (kanonik korelasyonunu) göstermektedir. Genellikle test istatistiklerinin hiçbirisi χ^2 -dağılımını izlememektedir. Asimtotik kritik değerler, Johansen ve Juselius (1990) ve Osterwald-Lenum (1992)'de bulunabilmektedir. İki değişkenli bir durumda (i) $\beta = (1 \ 0)'$ ve (ii) $\beta = (0 \ 1)'$ ise eşbütünleşmenin olmaması hipotezi reddedilememektedir. Her iki durumda da y_{1t} ve y_{2t} arasında eşbütünleşme olmadığı sonucuna varılmaktadır. Ancak aksine kısıt (i) geçerli ise y_{1t} durağandır ve böylece y_{2t} ile arasında uzun dönemli ilişki olmadığı söylenebilir. Kısıt (ii) geçerli ise tersi de doğrudur (Hjalmarsson and Österholm, 2010: 54-55).

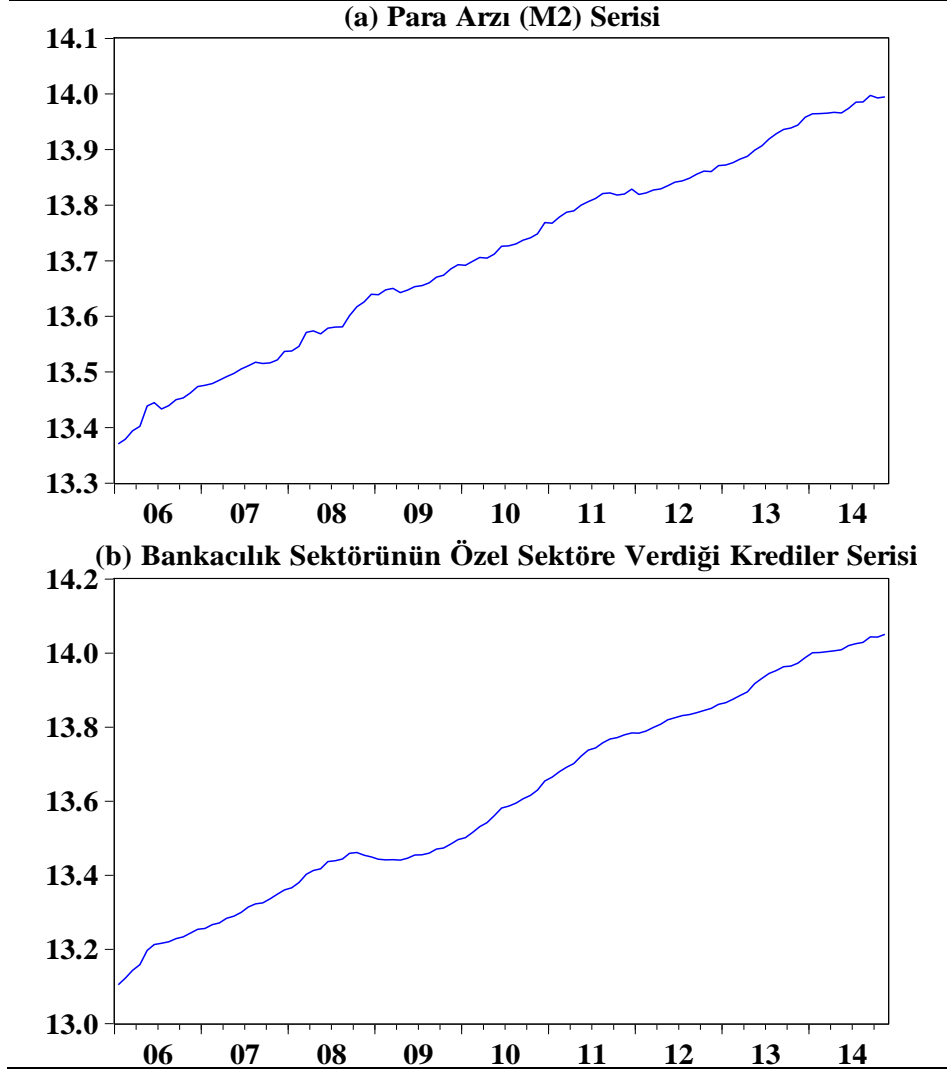
V. Ampirik Analiz

Çalışmada Türkiye ekonomisinde para arzının içsel olup olmadığı 2006:1- 2014:11 dönemi için test edilmeye çalışılacaktır. Analiz döneminin başlangıcının 2006 yılı olarak seçilmesinin iki sebebi bulunmaktadır: Birincisi, para arzı tanımlarının 2005 yılı Aralık ayından itibaren değişmesidir. İkincisi ve de daha önemlisi, Türkiye'nin 2006 yılının başı ile birlikte açık enflasyon hedeflemesi rejimini uygulamaya başlamasıdır. 2002-2005 örtük enflasyon hedeflemesi çerçevesinde merkez bankasının bağımsızlığı, esnek kur gibi enflasyon hedeflemesinin ön şartları oluşturulmaya çalışılmıştır. Monetarist yaklaşımın benimsediği enflasyon hedeflemesi rejimi, para arzının merkez bankasının kontrolünde bir değişken olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu nedenle açık enflasyon hedeflemesi sürecinde para arzının nasıl belirlendiği oldukça önemlidir.

Veriler, TCMB elektronik veri dağıtım sisteminden elde edilmiştir. Türkiye'de finansal sistem banka ağırlıklıdır. Bankacılık sektörü ise mevduat bankaları, katılım bankaları ve kalkınma ve yatırım bankalarından oluşmaktadır. Bu nedenle çalışmada para arzının içselliğinin test edilebilmesi için mevduat bankaları, katılım bankaları ve kalkınma ve yatırım bankalarının özel sektöre verdiği kredilerden para arzına doğru uzun dönemli bir denge ilişkisinin olup

olmadığı Johansen eşbütünleşme yöntemi çerçevesinde test edilmeye çalışılacaktır. Para arzı serisi olarak geniş tanımlı para arzı M2 kullanılmıştır. ($M2=M1+Vadeli\ Mevduat\ (TP,\ YP)$) Post Keynesyen literatüre bağlı olarak değişkenler, nominal olarak kullanılmıştır (Işık ve Kahyaoğlu, 2009: 10). Mevduat bankaları, katılım bankaları ve kalkınma ve yatırım bankalarının özel sektöre verdiği krediler, bağımsız değişken; M2 bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Serilerin e tabanına göre logaritması alınmıştır. Çalışmada RATS 8 ve Eviews 7 paket programları kullanılmıştır. 2008 yılı Ekim ayı için kukla değişken kullanılmıştır.

Grafik 1.'in a panelinde para arzı serisinin özellikleri incelendiğinde para arzının zaman içerisinde sistematik olarak artışı görülmekle beraber, 2011 yılı sonrasında TCMB'nin sıkı para politikası duruşunun bir sonucu olarak para arzında ortalama olarak çok az bir azalış görülmektedir. Oysa Grafik 1.'in b panelinde bankacılık sektörünün özel sektöre verdiği krediler incelendiğinde küresel krizin etkileri daha net bir şekilde gözlemlenmektedir. 2008 küresel krizi sonrasında kriz ayı olan Ekim öncesi ve sonrasında serinin ortalamasının ciddi bir şekilde farklı olduğu görülmektedir.

Grafik 1. 2006:M1-2014:M11 Dönemi İçin Türkiye Ekonomisinde Logaritması Alınmış Olan Para Arzı ve Kredi Serilerinin Grafikleri

Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin KPSS (1992) testi gibi Dickey ve Fuller (1979)'in Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi ve Said ve Dickey (1984)'in birim kök testleri kullanılarak, para arzı ve bankaların özel sektöre verdiği kredilerin zaman serileri özellikleri test edilecektir. Sıfır hipotezi altında ADF testi durağan değildir. Oysa KPSS testi sıfır hipotezi altında durağanlığı varsaymaktadır. Hem düzey, hem de serilerin birinci farklarının test sonuçları Tablo 2'de verilmiştir. ADF testleri, durağan olmayan sıfır hipotezinin bütün

seriler için reddedilemeyeceğini, ancak serilerin birinci farklarının % 5 anlam düzeyi ve fazlasında reddedileceğini göstermektedir. KPSS testleri durağanlık sıfır hipotezinin tüm serilerin düzey durağanlığının reddedileceğini ancak birinci farklarının % 5 ve daha yukarı anlam seviyesinde reddedilemeyeceğini göstermektedir (Tansel vd, 2015: .6).

Tablo 2. Tek Değişkenli Birim Kök Testleri, Türkiye, 2006:M1-2014:M11

Seriler	Düzye		Birinci fark	
	ADF ^a	KPSS ^b	ADF	KPSS
Para Arzı	-1.143 (5)	1.176*	-6.130* (4)	0.271
Kredi	0.300 (4)	1.174*	-5.020* (3)	0.114

Notlar: †,*,** sırasıyla yüzde 10,5 ve 1 anlam düzeyini belirtmektedir. Parantez içindeki değerler Akaike Bilgi Kriteri'ne göre gecikme uzunluğunu göstermektedir.

^aTest yalnızca sabit terimi içermektedir; sıfır hipotezi değişken birim köke sahiptir, tek taraflı test; test'in yüzde 10, 5, 1 anlamlılık düzeylerdeki kritik değerleri sırasıyla -2.59, -2.87, ve -3.'tür.

^bTest yalnızca sabit terimi içermektedir; sıfır hipotezi değişken birim köke sahiptir, tek taraflı test; test'in yüzde 10, 5, 1 anlamlılık düzeylerdeki kritik değerleri sırasıyla 0.347, 0.463 ve 0.739'dur.

Para arzı ve bankacılık sektörünün özel sektöre verdiği kredi değişkenleri arasındaki uzun dönem denge ilişkisinin test edilebilmesi için ilk olarak, bu iki değişkene ilişkin optimum gecikme uzunluğunu belirlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla yukarıda verilen bilgiler ışığı çerçevesinde 2008 küresel krizinin etkilerini de kontrol etmek amacı ile VAR modelinin optimum gecikme uzunluğunun belirlenmesinde 2008'in 10-uncu ayı öncesi sıfır ve sonrası bir değerlerini alan bir kukla değişken kullanılmıştır. Bu kukla değişkeni VAR modelinde dışsal değişken olarak alınır iken, para arzı ve bankacılık sektörünün özel sektöre verdiği kredi değişkenleri içsel olarak göz önünde bulundurulmuştur. Optimum gecikme uzunluğuna ilişkin ilgili olarak bu çalışmada Nihai Tahmin Hatası (FPE), Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (SIC) ve Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (HQ) bilgi ölçütleri kullanılmıştır. Bu amaçla en çok gecikme uzunluğu 8 olmak üzere bunlara ilişkin tahmin sonuçları Tablo 3'te verilmiştir. Tablo 3'te verilen sonuçlara göre FPE ve AIC kriterleri VAR modelinin optimum gecikme uzunluğunun 4 olduğunu gösterirken, SIC ve HQ kriterleri VAR modelinin optimum gecikme uzunluğunun 2 olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada AIC bilgi ölçütünün sonuçları göz önünde bulundurulmuştur. Bu nedenle, VAR modelin gecikme uzunluğu 4 olarak alınmıştır.

Tablo 3. Para Arzı- Kredi Değişkenleri İçin VAR Modelinin Gecikme Uzunluğu Seçimi

Gecikme	FPE	AIC	SIC	HQ
0	2.98e-05	-4.746	-4.694	-4.725
1	8.61e-10	-15.197	-15.040	-15.13
2	5.43e-10	-15.658	-15.396*	-15.55*
3	5.47e-10	-15.650	-15.283	-15.502
4	5.10e-10*	-15.721*	-15.249	-15.530
5	5.28e-10	-15.688	-15.111	-15.455
6	5.43e-10	-15.660	-14.978	-15.384
7	5.63e-10	-15.627	-14.840	-15.309
8	5.70e-10	-15.617	-14.725	-15.256

* Seçilmiş kritere göre gecikme uzunluğunu göstermektedir

FPE: Nihai Tahmin Hatası

AIC: Akaike Bilgi Kriteri

SIC: Schwarz Bilgi Kriteri

HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriteri

Bankacılık sektörünün özel sektöre verdiği krediler ile para arzı serileri, düzey değerinde durağan değildirler ve seriler birim köke sahiptirler. Birim köke sahip ve birinci dereceden eşbütünleşik serileri oluşturduktan sonra, bankacılık sektörünün özel sektöre verdiği krediler ile para arzı serileri arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığı eşbütünleşme yöntemi çerçevesinde test edilecektir. Eşbütünleşme testi sonuçları, bankacılık sektörünün özel sektöre verdiği krediler ile para arzı serileri arasında uzun dönemli denge ilişkisini göstermektedir. Eşbütünleşme olması durumunda verilerin uzun dönemli dengeye yakınsaması, bankacılık sektörünün özel sektöre verdiği krediler ve para arzı serilerinin Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) ile incelenebilir. Vektör Hata Düzeltme Modeli, modelde belirtilen eşbütünleşik ilişkilere sahip VAR modelidir. Bu tanımlamada, kısa dönemli ayarlanma dinamikleri analize dahil olmakla beraber içsel değişkenlerin uzun dönemli denge seviyesine yakınsamasına izin verilmektedir(Özgür,2011: 75).

Standart α notasyonu VEC modelinde düzeltilmiş parametreleri, β ise eşbütünleşme vektörünü göstermektedir. Eşbütünleşme, Johansen (1988, 1991) yöntemi kullanılarak test edilmiştir. Johansen yöntemi, iz testi ve maksimum özdeğer testi olmak üzere iki tamamlayıcı testi içermektedir. Bu test sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Para Arzı – Kredi Serileri Arasında Çok Değişkenli Eşbütünleşme Testleri, Türkiye, 2006:M1-2014:M11

	Sıfır hipotezi	İz Testi ^a	Maksimum Öz Değer Testi ^b
Para Arzı - Kredi	$r = 0$	27.361**	26.728**
(4)	$r \leq 1$	0.632	0.632

* Notlar: Parantez içindeki değerler Akaike Bilgi Kriterini kullanarak VAR modelinde düzeyde gecikme uzunluğunu göstermektedir. İstatistiksel olarak %10 düzeyinde anlamlıdır. Sırasıyla *, ** ve ***, % 10, 5 ve 1 anlam düzeyini göstermektedir.

^aTek taraflı sıfır hipotezine göre değişkenler eşbütünleşik değildir; % 10, 5 ve 1 seviyesinde $r = 0$ için Osterwald-Lenum (1992) kritik değerleri sırasıyla 13.33, 15.41 ve 20.04'tür.

^bTek taraflı sıfır hipotezine göre değişkenler eşbütünleşik değildir; % 10, 5 ve 1 seviyesinde $r = 0$ için Osterwald-Lenum (1992) kritik değerleri sırasıyla 12.07, 14.07 ve 18.63'tür.

İz testi sonuçlarına göre eşbütünleşmenin olmadığı sıfır hipotezi reddedilmekte ve sadece bir tane eşbütünleşik vektör bulunmaktadır. Bu sonuçlarla uyumlu olarak maksimum öz değer testi sonuçları da, para arzı ve bankacılık sektörünün özel sektöre verdiği krediler arasında eşbütünleşme olduğunu ortaya koymaktadır. Hjalmarsson ve Österholm (2010) tarafından yapılan çalışmada, iki eşbütünleşme testinin aynı sonuca ulaşmasının test sonuçlarını daha sağlıklı hale getireceği belirtilmiştir. Bu nedenle, para arzı ve bankacılık sektörünün özel sektöre verdiği krediler arasında eşbütünleşme bulunmaktadır. Bu sonuçlar ise para arzı ile bankacılık sektörünün özel sektöre verdiği krediler arasında uzun dönemli denge ilişkisini göstermektedir. Buradan hareketle de Türkiye'de para arzının belirtilen dönem için içsel olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Hjalmarsson and Österholm (2010), seriler birim köke yakınsa Johansen iz testi ve maksimum öz değer testlerinin boyut bozukluğuna yol açacağını da belirtmişlerdir. Böylece eşbütünleşik vektör β 'nin $\beta = (1 \ 0)'$ ve

$\beta = (0 \ 1)'$ olmak üzere iki kısıtının daha ileri testlere tabi tutulmasını önermişlerdir. Bu kısıtların reddedilmesi halinde eşbütünleşme desteklenmektedir. Biri ya da her ikisi de reddedilmiyorsa eşbütünleşme desteklenmemektedir. Bu ise tek durağan değişkene bağlı olabilir. Bu çalışmada para arzı ve bankacılık sektörünün özel sektöre verdiği kredi serilerinin tam birim köke sahip olmaması muhtemeldir ve iz testi sonuçları, yanıltıcı olabilecektir. Bu olasılık göz önünde bulundurularak, yukarıdaki kısıtlar daha ileri teste tabi tutulmuşlardır. Bu sonuçlar, Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Eşbütünleşik VAR Modelinin Kısıt Testleri, Türkiye, 2006:M1-2014:M11

Kısıt	Para Arzı - Kredi (4)
$\beta = (1 \ 0)'$	24.683 (0.000)
$\beta = (0 \ 1)'$	25.674 (0.000)
$\alpha = (\alpha_1 \ 0)'$	0.686 (0.407)
$\alpha = (0 \ \alpha_2)'$	8.230 (0.004)

Not: Tablodaki sayılar kısıtlar için olabirlik oranı testi sonuçlarını göstermektedir. Olabirlik oranı testi p -değerleri parantez içinde verilmiştir.

VEC modelinin hata düzeltme terimlerinin kısıtları üzerinde de durulmuştur. Hata düzeltme terimleri $\alpha = (\alpha_1 \ 0)'$ ve $\alpha = (0 \ \alpha_2)'$ nin kısıtları ile ilgilenilmiştir. Birinci kısıt, para arzı serisinin hata düzeltme içerdiğini, ancak kredi serilerinin içermediğini gerektirmektedir. Tersine de, ikinci kısıt tarafından istenmektedir. Hata terimleri üzerindeki bu kısıtların olabirlik testi oranı sonuçları, Tablo 5'in son iki satırında verilmiştir. Kredi serileri için $\alpha = (\alpha_1 \ 0)'$ kısıtının reddedildiği görülmüştür. Bu sonuç, bankacılık sektörünün özel sektöre verdiği kredi serilerinin olağan düzeyde zayıf dışsal olduğunu göstermektedir. Para arzı serisi içinse $\alpha = (0 \ \alpha_2)'$ kısıtı reddedilememiştir. Bu da, para arzı serilerinin olağan düzeyde zayıf dışsal olmadığını göstermektedir. Aşağıda para arzı serisi M2 ile bankacılık sektörünün özel sektöre verdiği krediler arasındaki uzun dönem denge ilişkisine ilişkin katsayı tahmin değerleri verilmiştir. Tahmin sonuçlarına göre, M2 ile bankacılık sektörünün özel sektöre verdiği krediler arasındaki eğim katsayısının %5 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Ayrıca, iki değişken arasındaki uzun dönem katsayı tahmin değeri 0.55 civarındadır. Bu bulgu, bankacılık sektörünün özel sektöre verdiği kredilerdeki bir birimlik değişimin, para arzını 0.55 civarında artırdığını göstermektedir.

$$M2_t = 6.132 + 0.557 Kredi_t$$

(0.012)

Sonuç

Post Keynesyen iktisatçıların temel önermelerinden birisi, para arzının içsel olarak belirlenmesidir. Para arzının içselliği, merkez bankasının para arzı üzerinde hiçbir kontrolünün olmaması ve para arzının kredi talebi tarafından belirlenmesi demektir. Ortodoks yaklaşımlar, para arzını dışsal bir değişken olarak ele almışlar ve merkez bankasının kontrolünde bir değişken olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak finansal yeniliklerin yaygınlaşması ile birlikte dışsal

para arzı kavramı önemini kaybetmeye başlamıştır. Dışsal para arzı mal para dönemlerinde söz konusu olsa da kredi para döneminde önemini kaybetmeye başlamıştır. Zaten geniş para arzı tanımı, kredi ile parayı aynı anlamda görmektedir.

Çalışmada Türkiye ekonomisinde para arzının içsel olup olmadığı 2006:1- 2014:11 dönemi için test edilmeye çalışılmıştır. Mevduat bankaları, katılım bankaları ve kalkınma ve yatırım bankalarının özel sektöre verdiği kredilerden para arzına doğru uzun dönemli bir denge ilişkisinin olup olmadığı Johansen eşbütünlük yöntemi ile test edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen ampirik bulgulara göre, Türkiye ekonomisinde belirtilen dönemde para arzının içsel olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, Türkiye ve dünya ekonomisini kapsayan ampirik literatür ile tutarlılık göstermektedir. Bu çalışmalarda, Seyrek ve Diğerleri (2004) haricinde, para arzının içsel olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak çalışmamız, analiz dönemi açısından diğer çalışmalardan farklılık göstermektedir. Bu çalışma, enflasyon hedeflemesi sürecinde para arzının içselliğini inceleyen ilk çalışma olması yönüyle diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Monetarist yaklaşımın benimsediği enflasyon hedeflemesi rejimi, para arzının dışsal bir değişken olduğunu varsaymaktadır. Çalışmada elde edilen ampirik bulgular neticesinde, enflasyon hedeflemesi stratejisinin yeniden gözden geçirilmesi gerekliliği söylenebilir. Aslında Türkiye ekonomisinde enflasyon hedeflemesi stratejisi ve para arzının içselliği konusu, araştırılmaya muhtaç bir konu olarak varlığını sürdürecektir. Türkiye’de finansal sistemin banka ağırlıklı olması sebebiyle merkez bankasının son ödünç veren mercii rolü, önemini korumaktadır. Merkez bankasının son ödünç veren mercii rolü de para arzını içsel hale getirmektedir. Parasal sektör, reel sektörden bağımsız olarak düşünülmemelidir. Bu nedenle de para arzı, para talebinden bağımsız olarak ele alınmamalıdır. Siyasi ve ekonomik istikrar açısından da para arzının içsel olarak belirlenmesi oldukça önemlidir. Oysa enflasyon hedeflemesinin ön şartlarından birisi olan merkez bankası bağımsızlığı, merkez bankalarının son ödünç veren mercii rolünü kısıtlamaktadır. Ancak merkez bankalarının bağımsızlığı, kuramsal anlamda mümkün olsa da işlevsel anlamda olamamaktadır.

Öte yandan, dışsal para arzı, mal para dönemlerinde söz konusu olsa da günümüz şartlarında anlamını yitirmektedir. Paranın tarihsel süreç içerisindeki evrimi incelendiğinde modern ekonomilerde para arzının içsel bir olgu olduğu sonucuna varılmıştır. Para arzının içselliği, finansal gelişmenin bir sonucu olarak kabul edilebilir.

Kaynaklar

Cottrell, A. (1994), “ Post Keynesian Monetary Economics: A Critical Survey”, *Cambridge Journal Of Economics*, 1994, Vol. 18, 587-605.

- Dickey, D.A., Fuller, W.A. (1979), "Distribution Of The Estimators For Autoregressive Time Series With A Unit Root", *Journal Of The American Statistical Association*, 74, 427-431.
- Fontana, G. (2003), "Post Keynesian Approach To Endogenous Money: A TimeFramework Explanation", *Review of Political Economy*, Volume 15, Number 3, July 2003.
- Fontana, G. (2004), "Rethinking Endogenous Money: A Constructive Interpretation of The Debate Between Horizontalist And Structuralist", *Metroeconomica* 55: 4 (2004) ,367-385.
- Günel, M. (1999), Para Arzının İçselliği Etkileri, Merkez Bankalarının Değişen Rolü ve Türkiye'de Gelişmeler, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE, Ankara.
- Günel, M. (2001), "Kasım 2000 Krizine Teorik Yaklaşım: Para Arzının İçselliği ve Minsky'nin Finansal İstikrarsızlık Hipotezi", *İktisat İşletme ve Finans*, Mart 2001, 31-51.
- Hjalmarsson, E., Österholm, P. (2010), "Testing For Cointegration Using The Johansen Methodology When Variables Are Near-Integrated: Size Distortions and Partial Remedies", *Empirical Economics*, 39, 51-76.
- Howells, P., Hussein, K. (1998), "The Endogeneity of Money: Empirical Evidence", *Scottish Journal of Political Economy*, Vol.45, No.3, 329-340.
- Işık, S. (2000). Para Arzının Endojenliği Tartışması: Türkiye Örneği. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Işık, S., Kahyaoğlu, H. (2009), " Para Arzının İçselliği Hipotezi: Türkiye'den Bulgu (1987- 2007)", *Econ Anadolu* 2009, 17-19 Haziran 2009, Eskişehir, Türkiye.
- Işık, S. (2010), **Para, Finans ve Kriz Post Keynesyen Yaklaşım**, Palme Yayıncılık, Genişletilmiş İkinci Baskı, Ankara.
- Johansen, S. (1988), "Statistical Analysis Of Cointegration Vectors", *Journal Of Economic Dynamics and Control*, 12, 231-254.
- Johansen, S., Juselius, K. (1990), "Maximum Likelihood Estimation And Inference On Cointegration With Applications To The Demand For Money", *Oxf Bull Econ Stat*, 52:169-210.
- Johansen, S. (1991), "Estimation and Hypothesis Testing Of Cointegration Vectors in Gaussian Vector Autoregression Models", *Econometrica*, 59, 1551-1580.
- Johansen, S. (1995), *Likelihood-Based Inference in Cointegrated Vector Autoregressive Model*, Oxford University Press. New York.
- Karaduman, H. A. (2003), Post Keynesyen İktisatta ve Türkiye'de Para Arzının İçselliği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

- Keyder, N. (2005), **Para Teori-Politika-Uygulama**, Seçkin Yayıncılık ve Dağıtım, Geliştirilmiş 10. Baskı, Ankara.
- Kaldor, N. (1986). **The Scourge of Monetarism (Radcliffe Lectures)**, Second Edition, Oxford University Press, 1986.
- Moore, B.J.(1988), “The Endogeneous Money Supply” *Journal of Post Keynesian Economics*, 10 (3), 372-385.
- Nell, K.S. (1999), “The Endogenous Nature Of South Africa’s Money Supply Under Direct and Indirect Monetary Control Measures”, (Erişim adresi: <ftp://ftp.repec.org/opt/ReDIF/RePEC>).
- Özgür, G. (2008), “ İçsel Para Teorisi’ne Genel Bir Bakış”, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 26, Sayı 2.
- Özgür, G. (2011), “ Türkiye Ekonomisinde Para Arzının İçsel Süreci”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 22, Sayı: 78.51-79.
- Paya, M. M. (2002), **Para Teorisi ve Para Politikası**, Filiz Kitapevi, İstanbul.
- Palley, T.I. (1994), “The Endogeneous Money Supply: Consensus and Disagreement”, *Journal of Post Keynesian Economics*, 13(3), 397-403.
- Seyrek, İ., Duman, M., Sarıkaya, M. (2004), “ Parasal Aktarım Mekanizması ve Para Politikası Aracı: Türkiye’de Aktarım Mekanizması”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1.
- Tansel, A., Özdemir, Z. A., Aksoy, E. (2015). Unemployment and Labor Force Participation in Turkey, *Turkish Economic Association Discussion Paper*, 2015/5.
- Tokucu, E. (2008). Yapısalcı Post Keynesyen İçsel Para Arzı Yaklaşımı ve Türkiye Ekonomisinde Geçerliliği: 1986-2005 Dönemi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Vera, A.P. (2001), “The Endogeneous Money Hypothesis: Some Evidence From Spain (1987-1998)”, *Journal of Post Keynesian Economics*, 23 (3), 509-526.
- Wray, L. R. (2007), “Endogenous Money: Structuralist And Horizontalist”, *The Levy Economics Institute Working Paper*. No. 51.

YAZIM DÜZENİ

(1) İktisadi ve İdari Bilimler ve ilişkili alanlarda hazırlanmış ve yayınlanmak üzere dergiye gönderilen yazılar daha önce herhangi bir şekilde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş orijinal çalışmalar olmalıdır. Dergimiz,

a) Hakemli Makaleler

b) Editöre Mektup

c) Hakemsiz Yazılar olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Hakemli makaleler normal şekilde makale kaydı derginin genel ağ (*web*) sayfasından yapılmalı, editöre mektup, yazının başlığında editöre mektup olduğu belirtilmeli, hakemsiz yazılar güncel konu tartışmalarını kapsayan siyasi içerikli olmayan yazılar olmalıdır.

(2) Yazıların işletme, iktisat, kamu yönetimi, ekonometri, çalışma ekonomisi ve endüstriyel ilişkiler, uluslararası ilişkiler, yönetim bilişim sistemleri, sosyal hizmet, uluslararası ticaret ve lojistik alanlarında ve teorik veya uygulamayla desteklenmiş çalışmalar olması arzu edilmektedir.

(4) Bu dergide Türkçe ve İngilizce dillerinden biriyle yayım yapılabilir. Yazıların başında, 150-200 kelimeyi geçmeyen Türkçe ve yabancı dilde (İngilizce vb.) “Başlık/Title”, “Öz/Abstract” ve “Anahtar Kelimeler/Keywords” bulunmalıdır. Öz; yazının amacına, temel tespit ve sonuçlarına açıklık getirmeli ve mecbur kalmadıkça kaynak gösterimi içermemelidir.

(5) Yazıda yer alan konu başlıkları Giriş'ten itibaren **I, II, III, ...** gibi Romen rakamlarıyla, alt başlıklar ise **A, B, C, ...** gibi büyük harflerle sıralanmalıdır.

(6) Kaynaklara yapılan göndermeler, dipnotlar yerine metnin içinde parantez içinde gösterilmelidir. Parantez içindeki ifadeler şu sırayla yer almalıdır: Yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı ve sayfa numarası. Eğer yazarın aynı yıl içinde yazılmış birden fazla çalışmasına gönderme yapılıyorsa, yıllar harflerle farklılaştırılmalıdır. Kaynağa gönderme yapma konusunda karşılaşılabilecek farklı durumlarda aşağıdaki örneklerden yararlanılabilir.

...göstermektedir (Engle, 1987: 438).

...Granger (1992a: 35-37; 1992b:85-90) çalışmalarında belirttiği gibi...

... (Fama ve Miller, 1972: 545-570) iki yazarlı kaynak için.

... (Judge vd., 1988: 15-19) ikiden fazla yazarlı kaynak için.

... (Gönenli, 1990: 490-510)

Yapılacak açıklamalar, "Notlar" başlığı altında, yazının sonunda ayrı bir sayfada verilmelidir.

(7) “Şekil” ve “Tablolar” metin içerisinde verilmelidir. Şekillerin adı, Şeklin altında; Tablo adı tablonun üzerinde yer almalıdır. Şekil numaraları, Şekil 1, Şekil 2, Şekil 3 şeklinde ve Tablo numaraları Tablo 1, Tablo 2, Tablo 3... gibi verilmelidir.

(8) Denklemler sağa yaslı olarak parantez içinde verilecek rakamlarla sıralanmalıdır. Denklemlere yapılacak göndermeler ...xxx. ifade edilerek yapılmalıdır.

(9) Yararlanılan kaynaklar, eğer varsa notlardan sonra, ayrı bir sayfada “Kaynakça” başlığı altında verilmelidir. Kaynakçada aşağıdaki biçim kurallarına uyulmalıdır.

Kitaplarda:

Keyder, N. (1990), **Para, Teori Politika: Türkiye Üzerine Bir Uygulama**, Genişletilmiş İkinci Baskı, Bizim Büro Basımevi, Ankara.

Dergilerde:

Bahmani Oskooee, M. ve Malixi, M. (1987) "Effects of Exchange Rate Flexibility on the Demand for International Reserves", *Economics Letters*, 23(2), ss.89-93.

Derlemelerde:

Bernanke, B.S. (1986), "Alternative Explanations of The Money Income Correlation", K. Brummer ve A. Meltzer (der.), **Real Business Cycles, Real Exchange Rates and Actual Policies**, North Holland, Amsterdam, ss. 49-100.

(10) Yazılar, dergimiz genel ağında (*web sitesi*) aracılığı ile (<http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/IIBD>) gönderilmelidir.

(11) Yazım kuralları olarak sayfa yapısı, üstten **5, alttan 5.5, sol 4.25, sağ 4.25 cm ve 1 satır aralıklı Times New Roman 11 punto** olmalı, dipnotlar ise metnin içerisinde yer almalı ve 9 punto olarak yazılmalıdır. Makalenin tümü, 20 sayfayı geçmemelidir. Yazım yanlışlarının çok fazla olması, bilimsellik şartlarına uyulmaması makalenin geri çevrilmesi için yeterli görülecektir.

(12) Hakemli Makale yazarlarından makalenin ilk gönderilişinde 100 (Yüz) TL, editöre mektup ve hakemsiz yazılar ise 50 (Elli) TL, Vakıfbank: Atatürk Üniversitesi Şubesi **00158007272483831 (IBAN) TR77 0001 5001 5800 7272 4838 31** nolu hesaba yatırılarak;

• ya dekontunun 0442-2311907 nolu faksa,

• ya da tarayıcıyla iibdergi@atauni.edu.tr adresine gönderilmesi gerekmektedir.

- yayınlanmaya uygun bulunmayan makalelerin ya da süreci devam eden makalelerin ücretleri geri ödenmeyecektir.
- (13) Makalenizi, <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/IIBD> adresinden takip edebilirsiniz. Yayın Kurulunca ön elemeyen geçirilen ve uygun bulunan yazılar, iki ayrı hakeme değerlendirilmek üzere gönderilmektedir.
- (14) Kabulden sonra; yazıların yayına hazırlanması aşamasında tespit edilen sorun ve eksikliklerin giderilmesinde birincil sorumluluk yazarlara aittir. Aynı zamanda dizgisi tamamlanan yazılar son gözden geçirme için yazarlara gönderilir. Yazarların en geç bir hafta içinde gözden geçirmelerini tamamlaması ve gözden geçirilmiş metni iletmeleri beklenir. Son gözden geçirme aşamasında, sadece biçimsel müdahalelere izin verilir. Bu aşamada, yazıların içeriğini ciddi biçimde etkileyecek değişikliklere izin verilmez. Bu tür değişikliklerde ısrar edilmesi halinde, Yazı Kurulu, yazının değişmiş halini tekrar hakem değerlendirmesine gönderme yetkisine sahiptir.
- (15) Dergide yayınlanmak üzere gönderilen makaleler, ilk olarak yayın komisyonumuzun ön değerlendirmesinden geçmektedir. Daha sonra içerik ve biçim açısından değerlendirilmek üzere en az iki hakeme gönderilmektedir. Makaleyi değerlendiren hakemlerin kimlikleri hakkında yazarlara ve makalenin kime ait olduğu konusunda da hakemlere bilgi verilmemektedir. Yazarlar, aynı zamanda tüm bu süreci kullanıcı sayfalarından takip edebilirler.

SPELLING ORDER

- (1) Articles that are sent to be published must be original studies that have never been, in any way, published or sent to be published.
- (2) Editors wish the articles sent, to be the studies that are supported by application (practice) in business, economics, international relations, public administration, econometrics, labour economics, industrial relations, management of information systems, social services, and international trade and logistics.
- (4) In this periodical, articles written in Turkish and English are published. In the articles at the beginning of the document an abstract in Turkish and the foreign language (English etc.) Which does not exceed 150-200 words. The abstract should explain the aims and major conclusions of the paper and, if possible, should not include any citations. Also Title and keywords of the article must also be given in both languages.
- (5) The subject headlines in the article, beginning from introduction, must be ordered by Roman numerals (I,II,III) sub headlines though, must be ordered by capital letters (A,B,C).
- (6) References made to the sources, must be showed, instead of in footnotes, in parenthesis. Statements within parenthesis must take place in this order: Last name of author(s), year and page number of the source. If the reference is made to more than one studies of the author written in the same year, years must be differentiated by letters. For the different situations faced about the references made to the sources, it is possible to make use of the examples as stated below.
... (Engle, 1987: 438).
... Granger as he stated (1992a: 35-37; 1992b: 85-90) in this studies...
... (Fama and Miller, 1972: 545-570) For the sources with two authors.
... (Judge etc., 1988: 15-19) For the sources with more than two authors.
... (Gönenli, 1990: 490-510)
If any explanation is needed this should be made under the heading of "Notes", in the end of the article, and in a different page.
- (7) Figures and Tables must be given each in a different page and by following an order. Numbers of figures must be given as Figure 1, Figure 2, Figure 3... and Numbers of Tables must be given as Tables 1, Tables 2, Tables 3,...
- (8) Equations must be indicated as ordered with the numbers in parenthesis given on the right of the line.
- (9) Benefited sources must be given after notes, if there are any, and in different pages under the heading of "Bibliography". In bibliography it is necessary to follow formal rules stated below.
In books:
Keyder, N. (1990). **Para, Teori Politika: Türkiye Üzerine Bir Uygulama**, İkinci Baskı, Bizim Büro Yayını, Ankara,
In periodicals:
Bahmani Oskooee, M. and Malixi, M. (1987) "Effects of Exchange Rate Flexibility on the Demand for International Reserves", *Economics Letters*, 23 (2), p. 89-93.
In collections (anthologies):
Bernanke, B.S. (1986), "Alternative Explanations of The Money Income Correlation", K. Brunner and A. Meltzer (col.), **Real Business Cycles, Real Exchange Rates and Actual Policies**, North Holland, Amsterdam, p. 49-100.
- (10) It is required that the author has to write his/her article and send it in electronic.
- (11) As spelling rules, page format has to be arranged so as to leave 5 cm from above, 5.5 cm from below, 4.25 cm from right, 4.25 cm from left, Article has to be written in Times New Roman with 11 point. Footnotes have to be within the article in 9 point. Articles must not exceed 15 pages.
- (12) From articles 100-TL will be taken for postal expenses. This paying will be paid to VakıfBank: Atatürk University Branch, Account number is **00158007272483831**. (IBAN) **TR77 0001 5001 5800 7272 4838 31** The payment slip should be send to 0442-2360949 or iibfdergi@atauni.edu.tr.
- (13) You can check your article by using: <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/IIBD>. The articles are now pre-screened by the editorial board prior to being sent to the reviewers, and then, are sent to two different referees for review.
- (14) After acceptance; authors are responsible for eliminating the problems and shortcomings encountered by the layout editor during typesetting. Also, proofs are sent to the authors to be corrected. In principle, the authors are expected to correct the proofs and send them back to the journal in a week. Only minor corrections regarding the format and typographical errors are allowed to be made at this stage. In case of any substantial revisions made to the papers at this stage, the editorial board may consider to send out the paper for peer review.
- (15) The authors are also informed by e-mails which is sent by the system related to all of these process.